

ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ

ΧΡΟΝΟΣ Γ'
ΤΕΥΧΟΣ 11
ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ '86
ΖΑΚΥΝΘΟΣ

Τετραδιο για τα γραμματα και τις τεχνες

Αρχαία ελληνικά επιγράμματα : μεταφράσεις ΝΤΙΝΟΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΑΖΑΝΑΣ: Αρχαία ελληνικά επιγράμματα εμπνευσμένα από τα νησιά του Ιονίου
ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΡΒΕΡΗΣ: Η ηλεκτροκίνηση των τρόλεϋ την Παρασκευή.
Δεσποινίδες για κυρίους μοναχικούς
ΧΑΡΗΣ ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ: Αμυντικές λαβές, συλλυπητήρια
ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΕΤΤΟΝΟΣ: έξι ποιήματα
ΜΑΡΙ ΓΚΟΥΣΚΟΥ: Κερκόπορτα. Κλαγγές

αφιέρωμα ΖΑΚΥΝΘΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΓΡΑΦΟΥΝ:

Μαριάννα Κολυβά - Καραλέκα - Νίκος Λούντζης - Κλαίρη Σκανδάμη - Δημήτρης Αγγελάτος

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΙΩΤΗΣ: Περί χειρογράφων.
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΤΡΑΜΗΣ: Η εν Ζακύνθω Δημοτική Γλώσσα.

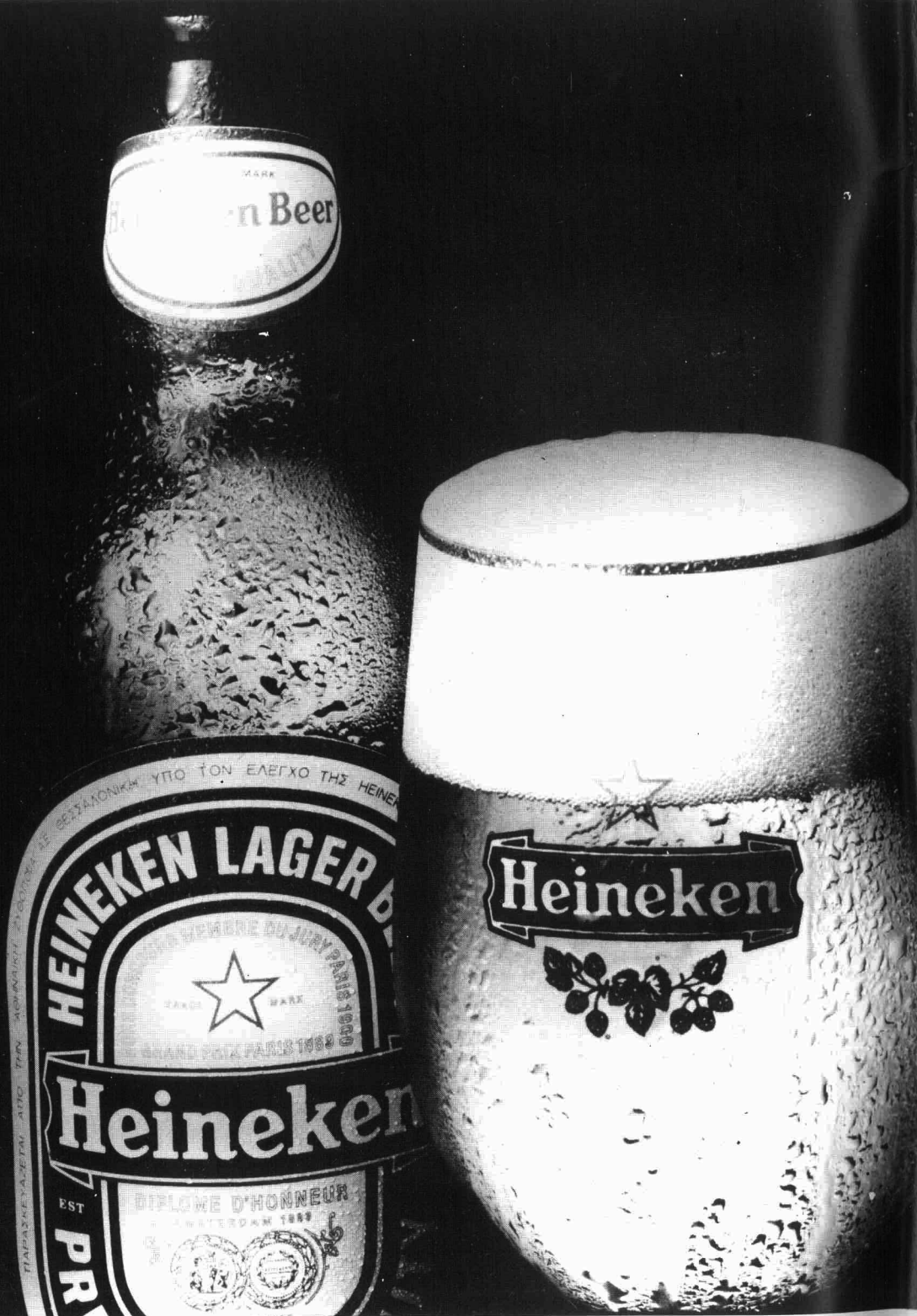
ΖΗΣΙΜΟΣ ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ: Ξεφυλλίζοντας τα περιοδικά του περασμένου αιώνα
«ΠΑΝΔΩΡΑ» & «ΧΡΥΣΑΛΛΙΔΑ»

ΑΛΜΠΕΡΤΟ ΜΟΡΑΒΙΑ: Υπάρχει σεξ χωρίς έρωτα, αλλά δεν υπάρχει έρωτας χωρίς σεξ.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ: Τα παράθυρα, η εξέλιξη ενός εικονογραφημένου μοτίβου
ΜΑΝΟΛΗΣ ΒΛΑΧΟΣ: Η ζωγραφική του Νίκου Γαλιούρη.

Σχόλια: Κώστας Κωτούλας - Νίκος Γαλιούρης - Διονύσης Βίτσος - Τάσος Καπερνάρος.
Βιβλιοπαρουσίαση - Δισκοπαρουσίαση.
Σκίτσα: Μηνάς Μαυρικάκης.

Χρυσή
Γαλιούρης

ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ '86
ΖΑΚΥΝΘΟΣ
(Οκτ. - Δεκ.)

ΑΡ. ΤΕΥΧΟΥΣ 11
ΤΡΙΜΗΝΗ ΕΚΔΟΣΗ
τιμή δρχ. 250

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΣ	98
ΕΝ ΠΛΩ	98
ΤΡΙΒΟΛΟΙ	(επιμέλεια: ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΒΙΤΣΟΣ) ΚΩΣΤΑΣ ΚΩΤΟΥΛΑΣ: Αγαπητή Ροζίτα 100 ΝΙΚΟΣ ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ: Προς Μάρτζυ τέταρτη επιστολή 102 ΤΑΣΟΣ ΚΑΠΕΡΝΑΡΟΣ: Με τη φάρμα ή με 28 Δολάρια και 12,5 σεντς; 104 ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΒΙΤΣΟΣ: Το χορόδραμα των εκατομμυρίων 105 ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ: Τα παράθυρα, η εξέλιξη ενός εικονογραφημένου μοτίβου 173 ΖΗΣΙΜΟΣ ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ: Ξεφυλλίζοντας τα περιοδικά του περασμένου αιώνα «Πανδώρα» και «Χρυσάλλιδα» 163
ΣΧΟΛΙΑ	
ΜΕΛΕΤΕΣ	
ΑΦΙΕΡΩΜΑ	ΖΑΚΥΝΘΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ 122 ΝΙΚΟΛΑΟΣ Α. ΛΟΥΝΤΖΗΣ: Ιστορικοί και ιστοριογράφοι της Ζακύνθου ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΚΟΛΥΒΑ - ΚΑΡΑΛΕΚΑ: Το ιστορικό αρχείο Ζακύνθου: προβληματική για την αποκατάσταση και ανασύσταση του Αρχαιοφυλακείου 134 ΚΛΑΙΡΗ ΣΚΑΝΔΑΜΗ: Η βιβλιογραφία της «Ιστορίας της Ζακύνθου» του Λ. Ζώη 140 ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΓΓΕΛΑΤΟΣ: Αναφορικός — αυτο — αναφορικός λόγος. Παράλληλη ανάγνωση του ιστορικού και του λογοτεχνικού ποιητικού κειμένου 151 ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΙΩΤΗΣ: Περί χειρογράφων («Χρυσάλλισα») 155 ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΤΡΑΜΗΣ: Η εν Ζακύνθω Δημοτική γλώσσα («Πανδώρα») 157 ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΡΒΕΡΗΣ: Η ηλεκτροκίνηση των τρόλεϋ την Παρασκευή, Δεσποινίδες για κυρίους μοναχικούς 118 ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΕΤΤΟΝΟΣ: Ποήματα 119 ΧΑΡΗΣ ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ: Αμυντικές λαβές, Συλλυπητήρια 121 ΜΑΡΙ ΓΚΟΥΣΚΟΥ: Κερκόπορτα, Κλαγγές 120 ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΑΖΑΝΑΣ: Αρχαία ελληνικά επιγράμματα εμπνευσμένα από τα νησιά του Ιονίου 113 ΝΤΙΝΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ: Αρχαία ελληνικά επιγράμματα 116 ΑΛΜΠΕΡΤΟ ΜΟΡΑΒΙΑ: Υπάρχει σεξ χωρίς έρωτα, αλλά δεν υπάρχει έρωτας χωρίς σεξ (από το περιοδικό «Πανόραμα», απόδοση: ΑΡΗΣ ΚΛΑΔΗΣ, ΑΝΝΑ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΟΥ) 107 ΜΑΝΟΛΗΣ ΒΛΑΧΟΣ: Η ζωγραφική του Νίκου Γιαλούρη 175 (επιμέλεια: ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΓΓΕΛΑΤΟΣ) 177 (παρουσιάζουν: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΓΓΕΛΑΤΟΣ, ΣΠΥΡΟΣ ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, ΣΠΥΡΟΣ ΚΑΡΥΔΑΚΗΣ, ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΣΕΡΡΑΣ, ΜΑΡΙΟΣ ΣΤΡΑΝΗΣ, ΤΑΣΟΣ ΚΑΠΕΡΝΑΡΟΣ) 179 - 180 - 181 - 182
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ	
ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ	
ΔΙΣΚΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ	
ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ	

Προς Αγαπητούς

Το είχαμε πάρει απόφαση από την πρώτη μέρα της κυκλοφορίας μας: οι μόνοι των οποίων θα ακούγαμε τις υποδείξεις, οι μόνοι στους οποίους θα γινόμαστε αρεστοί θα ήσαν οι αναγνώστες μας.

Όμως στη χώρα μας (και όχι μόνο) η ελευθερία της άποψης εξακολουθεί να είναι ό,τι πιο ακριβοπληρωμένο! Έτσι στο φετινό χορόδραμα των εκατομμυρίων (βλ. ομότιπλο σχόλιο σ' αυτό το τεύχος) αντί να σέρνουμε το χορό (δικαιωματικά με το συμπάθειο και με κριτήριο την προσφορά του καθενός) δε μας άφησαν ν' αγγίξουμε ούτε την κούδα του μαντηλιού του τελευταίου χορευτή!

Βρεθήκαμε λοιπόν στην ανάγκη να επιλέξουμε την οπτική γωνία από την οποία θα έπρεπε να δούμε το οικονομικό μας πρόβλημα (που συνεχώς από τα πράγματα γίνεται όλο και πιο έντονο) ανάμεσα σε δύο δυνατότητες για την επίλυσή του: Εκείνη της οικονομικά επιβεβλημένης... αχρωματοσίας κι εκείνη της... «υλικής» ένδειας. Προτιμήσαμε την πρώτη λύση και αντί να μειώσουμε την ύλη μας και τις σελίδες μας (κι έχουμε πολλή ύλη για δημοσίευση π' ανάθεμά την) σταματήσαμε να τυπώνουμε σε διχρωμία παίρνοντας παράλληλα τα μέτρα μας, ώστε η αισθητική επίπτωση να μην είναι αισθητή.

Με τη θερμή της κατανόησής σας συνεχίζουμε μαζί.

Να κλαμουργίσουμε πως μείναμε μόνοι; Μα τότε θα ξεπεράσουμε κι εκείνους τους Κερκυραίους συμπατριώτες μας, που φεύγοντας για τον πόλεμο οδύροντουσαν λέγοντας: «Μωρέ παιδιά, που πάμε πέντε χιλιάδες άνθρωποι μοναχοί μας;»...

Ο εκδότης

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ:

Ετήσια εσωτερικού: 1.000 (φιλική: 2.000)

Ετήσια ΝΠΔΔ - Οργανισμών: 3.000

Ετήσια εξωτερικού: 2.000

Οι συνδρομές θα πρέπει να στέλνονται στη διεύθυνση:

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΒΙΤΣΟΣ, Ασκληπιού 37, 176 74 Αθήνα

— Με ταχυδρομική επιταγή

— Με τραπεζική εντολή προς το κατάστημα της Εθνικής Τράπεζας Κλαυθμώνος (654)

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡΧ.250

ΕΝ ΠΛΩ

Το τεύχος μας αυτό είναι συνειδητά φτιαγμένο «σε παλιό στυλ» Σ' αυτό συντελούν:

■ Οι μεταφράσεις αρχαίων ελληνικών επιγραμμάτων από τους **ΝΤΙΝΟ ΧΡΗΣΤΙΑΝΟΠΟΥΛΟ** και **ΒΑΣΙΛΗ ΛΑΖΑΝΑ**

■ Το ξεφύλλισμα των περιοδικών του περασμένου αιώνα «Πανδώρας» και «Χρυσολίβας» από το **ΖΗΣΙΜΟ ΣΥΝΟΔΙΝΟ**

■ Οι φωτογραφικές ανατυπώσεις από τεύχη των περιοδικών αυτών μιας επιστολής του ιστορικού **ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΧΙΩΤΗ**, που φανερώνει ότι και η ιστορία της Ιστορίας επαναλαμβάνεται καθώς και μιας μελέτης του **ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΤΡΑΜΗ**, τότε αρχιμανδρίτη ακόμη και μετέπειτα αρχιεπισκόπου.

■ Και τέλος το αφιέρωμά μας στη Ζακυνθινή Ιστοριογραφία, που ίσως δεν θα κάναμε ποτέ αν δεν υπήρχε η συμπαράσταση της αρχιεπισκοπής των Γενικών Αρχείων του Κράτους κ. **ΜΑΡΙΑΝΝΑΣ ΚΟΥΛΥΒΑ - ΚΑΡΑΛΕΚΑ**.

■ Θα πρέπει να ζητήσουμε συγγνώμη τόσο από τους αναγνώστες μας όσο κι από τους συνεργάτες μας (και ιδίως από την κ. **ΚΛΑΙΡΗ ΣΚΑΝΔΑΜΗ**) για τον αφανισμό των υπογεγραμμένων από τα αποσπάσματα παλαιών κειμένων, που περιλαμβάνονται στις συνεργασίες τους. Η υπογεγραμμένη όμως για τη φωτοσύνθεσή μας είναι κάτι το άγνωστο. Βλέπετε η πρόοδος της τεχνολογίας συχνά απομακρύνει επικίνδυνα το παρόν από το παρελθόν.

■ Η επιδίωξη του αφιερωμάτος μας είναι να ρίξουμε φευγαλέες (είναι αλήθεια) ματιές σε όσο πιο πολλές πλευρές του θέματος. Το κάνουμε στη μνήμη του **ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ** που φέτος συμπληρώνονται τριάντα χρόνια από το θάνατό του.

Το φωτογραφικό και άλλο υλικό το σχετικό με τον **ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ** που δημοσιεύουμε είναι στο μεγαλύτερο ποσοστό του ανέκδοτο.

■ Στις λογοτεχνικές μας σελίδες γνωστά ονόματα τα δύο της νεότερης ποίησης ο **ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΡΒΕΡΗΣ** και ο **ΧΑΡΗΣ ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ** και ο τρίτος του θεάτρου και του τραγουδιού ο **ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΕΤΤΟΝΟΣ**. Μαζί τους ένα άγνωστο: η **ΜΑΡΙ ΓΚΟΥΣΚΟΥ** μια κυρία από το χωριό Καταστάρι Ζακύνθου, που όταν δεν φροντίζει τα κτήματα και την οικογένειά της μιλά με σίχους!

■ Το εξώφυλλο και το ολοσέλιδο σκίτσο είναι του **ΝΙΚΟΥ ΓΙΑΛΟΥΡΗ**, ενώ τα σκίτσα στις μεταφράσεις των επιγραμμάτων του Ντίνου Χριστιανόπουλου και στις σελίδες της σύγχρονης ποίησης του **ΜΗΝΑ ΜΑΥΡΙΚΑΚΗ**, στο στυλ της παλιάς φωτογραφίας.

■ Τέλος παρακαλούμε συμειώστε τη νέα μας διεύθυνση: **ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 37, 176 74 ΑΘΗΝΑ** τηλ: **9416668**.

Η ΣΥΝΤΑΞΗ

τριβόλοι

επιμέλεια: ΔΙΟΝ. ΒΙΤΣΟΣ

περί Ζακυνθινών

Στο τεύχος αυτό δε θα βρείτε Ζακυνθινούς «τριβόλους», εκτός από την αναδημοσίευση της παρακάτω επιστολής του τοπικού τύπου της Ζακύνθου. Θα βρείτε όμως ένα εκτεταμένο σχόλιο για τα πολιτιστικά του νησιού, που συγχρόνως θα σας κάνει να καταλάβετε το τι τραβά ένα περιοδικό «για τα γράμματα και τις τέχνες», που επιμένει να βγαίνει σε μια επαρχία. Πέρα βέβαια από όσα σημαίνει η αναγκαιότητα να φτιάχνεται στην επαρχία και να τυπώνεται σε αθηναϊκές εγκαταστάσεις!

Νομαρχιακές δαπάνες

«... Να μια απορία: Τι πάει να πει «η μουσική παράσταση οργανώνεται από το Κάλβειο Μουσικό Σχολείο»... «που αφιερώνει το Κάλβειο στον Τζώρτζη Κωστή»;

Δηλαδή, αν δεν κάνω λάθος, ολόκληρη η μουσική προεργασία και προετοιμασία, που έγινε στην Αθήνα, μεταφέρεται στη Ζάκυνθο, παραδίδεται στο «Κάλβειο» το οποίο με τη σειρά του την αφιερώνει στον Τζώρτζη Κωστή στις 30.7.86 μέσω μιας «Μουσικής Παράστασης» με όλους τους συντελεστές της και με εισιτήριο δρχ. 300 - Moltobene.

Όμως στη Ζάκυνθο, κυκλοφόρησε μια είδηση, σύμφωνα με την οποία, το «Κάλβειο Μουσικό Σχολείο» πριν από το αφιέρωμα εισέπραξε δια του ιδρυτού και Διευθυντού του, ένα ολόκληρο εκατομμύριο (ολογράφως προς αποφυγήν παρεξηγήσεως) για την αντιμετώπιση της δαπάνης της «Μουσικής εκείνης παράστασης».

Αν η είδηση αυτή είναι σωστή, που υπάρχει το στοιχείο του αφιερωματος; Κι ερωτώ: αφιέρωμα είναι αυτό ή επιχείρηση «Τζώρτζη Κωστή»;

Επί πλέον, στη Ζάκυνθο κυκλοφόρησε και άλλη είδηση σύμφωνα με την οποία και το «Μουσικό Ασκηταριό της Ζακύνθου» (μεγαλύτερο αδελφάκι του Κάλβειου) πήρε άλλο ένα ολόκληρο εκατομμύριο (ολογράφως προς αποφυγήν παρεξηγήσεως 1.000.000) για να αντιμετωπίσει και αυτό τις δικές του δαπάνες των πολιτιστικών εκδηλώσεων Ιουλίου - Αυγούστου '86.

Κι εδώ τίθεται το ερώτημα: Στο πρόγραμμα «Καλοκαιρινών Πολιτιστικών Εκδηλώσεων στη Ζάκυνθο '86» πουθενά δε φαίνεται το «Μουσικό Ασκηταριό στη Ζάκυνθο» πως έλαβε μέρος είτε με το Μουσικό συγκρότημά του είτε με την Ορχήστρα του, είτε με τη Μικτή Χορωδία του, είτε με τη Μαντολινάτα του, είτε με την Παιδική Χορωδία, είτε με τους Λαϊκούς Οργανοπαίχτες του, είτε με τους Τραγουδιστάδες του; Δεν υπερβάλλω, όλα αυτά τα έχουμε γραμμένα στη Ζάκυνθο σε βιβλίο από το «Ασκηταριό».

Με ρώτησαν στη Ζάκυνθο γιατί αφού διαθέτει το Ασκηταριό μαντολινάτα, κουβαλήσανε την παιδική μαντολινάτα του κ. Αποστολάτου; Κι εγώ είπα πως διαθέτει και η Λιθακιά μαντολινάτα κι έτσι τα «γιατί» έγιναν δύο όσα δηλαδή και τα εκατομμύρια!!

Ευχαριστώ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΙΤΣΟΣ
Ερασιτέχνης Μουσικός
(επιστολή στον τοπικό
ζακυνθινό τύπο)

της αργκώ

Από συνέντευξη του ποιητή Νίκου Καρούζου «... λαϊκισμός στην κουλτούρα είναι να φιλολογείς υπέρ του λαού. Το κιτς της κάθε Τέχνης είναι ο λαϊκισμός στην κουλτούρα. Η εκτεταμένη εισβολή της αργκώ στη γλώσσα είναι λαϊκισμός. Εγώ, λυπάμαι να το πω, αλλά έχω ακούσει φιλολόγους να λένε «τη βρίσκω», «μου άναψαν τα λαμπάκια». Δηλαδή, είναι γλώσσα αυτό; Ας βγουν έξω στα χωριά για να ακούσουν τι λαμπικαρισμένη γλώσσα μιλούν οι αγρότες. Ας βγουν στις λαϊκές συνοικίες να ακούσουν πώς μιλάνε οι εργάτες...».

άγχος τριτοκοσμικό

Πού όμως να ακούσουν το πώς μιλάνε στις γειτονίες και τα χωριά, αφού όταν οι πνευματικοί μας ταγοί δεν περιποιούνται τους προστάτες τους, κάνουν δημόσιες σχέσεις ανάμεσα σε ισοθέους και υπηκόους στα γνωστά κοσμικά μπαράκια όπου, όπως το γράφει ο Στάθης Τσαγκαρουσιάνος: «... είναι τόποι φοβισμένοι και γι' αυτό βίαιοι. Απαιτούν πανομοιότυπη συμπεριφορά και θέλουν διαρκώς να επιδεικνύουν την αμφίβολη αριστοκρατική τους θέση, μαθητεύοντας τα γκαρσόνια στην αυθάδεια και εξαναγκάζοντας τους θαμώνες σε ένα νευρωτικό ανταγωνισμό γοήτρου... έχουν άγχος τριτοκοσμικό, μήπως και δεν έχουν στίλ, μήπως και φανούν λαϊκά... και περνούν αυτό το άγχος στους θαμώνες τους, που έρχονται και φεύγουν βλοσυροί ή υστερικά ανασφαλείς, πίνουν όρθιοι και περιφέρονται σφιγμένοι, εκκωφαντικά IN με Madonna και Prince».

Αγαπητή Ροζίτα

Πολύ το σκέφτηκα και πολύ το ζύγισα μέσα μου αν έπρεπε να πάρω χαρτί και μολύβι, για να σας γράψω. Βλέποντάς σας κυριολεκτικά πνιγμένη μέσα στα χιλιάδες γράμματα που σας απευθύνουν από κάθε γωνιά ελληνικής γης οι τηλεθεατές αμφιταλαντεύομαι αν θα έπρεπε να κουράσω την πολύτιμη όρασή σας με την ανάγνωση και των δικών μου σελίδων. Πώς να το κάνουμε; Μόνο αν είναι κανείς στραβός, δε θα καταλάβει το μέγα εθνικό έργο που επιτελείτε, και μόνο αν είναι κουφός δε θα αντιληφθεί το βαρυσήμαντο των απαντήσεων και τη ριζοσπαστικότητα των λύσεων που σοφίζεστε για ψυχοφθόρα προβλήματα που οι αποστολείς των γραμμάτων σας εμπιστεύονται.

Εκτιμώ βαθύτατα το μέγα έργο που έχετε επιτελέσει και είμαι πεπεισμένος πως, έτσι και εισακουσθείτε, η φυλή μας θα ξαναπάρει τους παρατημένους δρόμους του μεγαλείου της και θα αποστραφεί τις σειρήνες και τις λογής-λογής ψευτοϋποσχέσεις που την έχουν σπρώξει στο ξεστράτισμα. Χρόνια τώρα παρακολουθώ το δημοσιογραφικό σας ανήφορο και θαυμάζω απεριόριστα την ελαφράδα με την οποία τον βγάζετε πέρα. Σας ομολογώ πως, παρά την έμφυτη απέχθειά μου στα αίματα, τους βιασμούς, τις ληστείες, τα διαμελισμένα πτώματα, κατάφερα όχι απλώς να τα υπερπηδήσω, αλλά τελευταία, και να τα συνηθίσω και όλα αυτά μόνο και μόνο για να σας διαβάσω ανελλιπώς στην Απογευματινή εφημερίδα που γράφετε, ώστε με την πένα σας πλοηγή να σας ακολουθώ στις πρεμιέρες που πηγαίνετε, στις δεξιώσεις και τα βερνισάζ που σας καλούν, αλλά, το κυριότερο, να πληροφορούμαι από πρώτο χέρι τα τελευταία νέα και άλματα του φίλτατου Ρούντυ.

Δεν μπορώ να μη χειροκροτήσω το ένστικτό σας που σας βοηθάει να επιλέγετε όλες αυτές τις χαρούμενες και ζωηρές πινελιές που ξανοίγουν το μουντό πινάκα της καθημερινής ζωής που άλλοι ανοικτήριμονες και τυχαρπαστοι μας κοτσάρουν συνέχεια μπροστά στα βαρεμένα μάτια μας. Όλα αυτά τα χαμόγελα της Αλικίας, τα πηδήματα του Μπαρίσνικωφ, οι πιρουέτες του Βασίλιεφ, τα ζουμερά νέα των τηλεοκινηματογραφικοθεατρικών παρασκηνίων τι βάλσαμο που χύνουν πάνω στη μαύρη μας καρδιά και πόσο εμπλουτίζουν τις χλιοστερημένες γνώσεις μας! Θα ήταν λάθος μου ασυγχώρητο, αν δε σας ευχαριστούσα και αν δε σας συνέχαιρα για τη δημοσιογραφική σας τόλμη να ξεσκεπάσετε και να κάνετε ρεζιλι των σκυλιών του Τσαϊκόφσκι, τον Προυστ, το Φλωμπέρ, το Σωκράτη, τον Ηρώδη τον Αττικό, το Λόρδο Βύρων και τόσους άλλους επαίχοντους για τα μύρια όσα φοβερά και τρομερά λάβαιναν χώρα πάνω στα κρεβάτια τους. Τα δημοσιεύματά σας κατάφεραν να αμαυρώσουν τη φήμη όλων αυτών που ανοήτως πίστεψαν πως η λάμψη του έργου τους ήταν ποτέ δυνατό να κουκουλώσει την τόση γύμνια που είδαν τα μάτια τους. Σηκώσατε το σεντόνι σαν γνήσια Ελληνίδα και είδαμε και φρίζαμε.

Ομολογώ πως ήμουν ένας από τους χίλιους Έλληνες που πήραν άδεια αναρρωτική, προκειμένου να συνέλθουν από την κατατονία που έπαθαν, τότε που η θαυμάσια εκπομπή ΝΑ Η ΕΥΚΑΙΡΙΑ ετελεύτησε.

Βέβαια, αγαπητή Ροζίτα, σεμνή όπως πάντα, θα πείτε πως εσείς ήσασταν το ένα πέμπτο της' αλλά μόνο εμείς που σας καμαρώναμε είχαμε δει ιδίως όμματα με τι ευκολία η κρίση και η ευστροφία σας έβαζαν στο τσεπάκι της μπλούζας σας τα άλλα τέσσερα πέμπτα της ευκαιρίας. Ακόμα ζω με την απορία πώς τόλμησαν να γκρεμίσουν έναν τέτοιο τηλεοπτικό Παρθενώνα. Σε ποιας βαρβάρους ανήκαν τα στραβά μάτια που δε θαμνώθηκαν από τις πύλες που ανοίγατε διάπλατα σε όλα τα κρυμμένα ταλέντα της φυλής, και σε ποιους ανθέλληνες τα βουλωμένα αυτιά που δεν μπόρεσαν να αντιληφθούν πως μια Ελλάδα ολόκληρη τραγουδάει και πως τα σπιβαρά σας χέρια ήταν αυτά που της κρατούσαν το μικρόφωνο, για να πει τα τραγούδια της; Δε θα επιμείνω

άλλο, γιατί δε θέλω να ξύνω παλιές πληγές. Έπειτα εσείς ξέρετε πως η αδικία βασιλεύει στον κόσμο και οι δρόμοι του έχουν πάθει συμμόρφωση από τους χιλιάδες αγάριστους που τον περπατούν. Μια όμως και το 'φερε η κουβέντα δεν μπορώ να μη σας εξομολογηθώ πως από τη στιγμή που είδα το Χρήστο Βαλαβανίδη, έναν ήθοποιό που τον θαύμαζα και τον εκτιμούσα, να σας κάνει επιθεωρησιακό νούμερο, έπαψα και να περνάω έξω από τα θέατρα που παίζε.

Εσείς όμως διακριτικά διπλωθήκατε στις απογευματινές σελίδες σας και, λες και δεν έγινε τίποτα, συνεχίζετε τα πολιτισμικά ρεπορτάζ σας, έστω και πιτσιλισμένη από το αίμα των διπλανών σας στηλών. Επειδή όμως σας περίσσευε χρόνος, αποφασίσατε να καθιερώσετε το Νουρέγιεφ σαν το μεγαλύτερο χορευτή που γεννήσε ο πλανήτης μας. Έχω την πραγματεία σας, γιατί περί πραγματείας πρόκειται, σαν ευαγγέλιο. Αφήστε να κάνουν πως το αγνοούν οι πολυσχιδαί και οι κακοήθεις. Εγώ, αν ήμουν ο Ρούντυ και μου έγραφαν τέτοιο βιβλίο, θα ζημεροβραδουαζόμουνα στην αυλή σας χορεύοντας όλο μου το ρεπερτόριο. Άσε που θα μάθαινα και καλαματιανό για χάρη σας. Εδώ δεν μπορώ να μην επισημάνω την πανέξυπνη κίνηση που κάνατε, για να μην κατηγορηθείτε για ξενολατρεία, και συγγράψατε ένα εξίσου διαφωτιστικό βιβλίο για τον παγκοσμίως άγνωστο Έλληνα χορευτή Αναστάσιο. Μεταξύ μας, αλήθεια, αυτόν πού τον βρήκατε;

Τα χρόνια πέρασαν, αλλά να που ήρθε η στιγμή με την επιστροφή σας στην τηλεόραση να λάβουν εκδίκηση όλοι οι άξιοι και οι παραγκωνισμένοι. Κυριακάτικα έλαβε χώρα η παλινόρθωσή σας. Εκεί στη μέση των ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΩΝ βασίλισσα. Δε λέω, και το άλλο team της εκπομπής επάξια σας περιβάλλει. Και η Ακρίτα πλάκα έχει, και η Μπιούμπη όταν κάνει το σκερτσάκι με το αυτί της αλλαλιάζουμε, και ο Δαβαράκης φοράει σε όλους μας τα γυαλιά, και ο Λεφάκης φαίνεται πως παίζει τα άστρα κορόνα - γράμματα στα χέρια του, αλλά εσείς, τι τα θέλετε, είστε το κάτι άλλο. Σας βλέπω και λέω πως, επιτέλους, η ελληνική τηλεόραση βρήκε στο πρόσωπό σας το αληθινό της πρόσωπο.

Προχωρείστε ακάθεκτη το δρόμο που σας φέρνει ίσια στην καρδιά μας. Τα χείλη σας είναι οι αιώρες που μας βοηθούν να περνάμε τους γκρεμούς της καθημερινότητας. Δώστε απάντηση στις ερωτήσεις που μας καίνε και μας κάνουν να στριφογυρίζουμε άτυποι στα κρεβάτια μας. Πάρτε μας από το χέρι και δείξτε μας εσείς, που όλα τα ξέρετε και σε όλα απαντάτε, ποια μονοπάτια θα μας οδηγήσουν στις πίστες που διαπρέπει ο Θέμης Αδαμαντίδης, η Γλυκερία, ο Βελλής, ο Διονυσίου και χορεύουν ο Αθανάσιος, ο Ρούντυ, ο Μπαρίσνικωφ.

Κοιμόμαστε και στον ύπνο μας βρέχει μπουζούκια, γαρδένιες, πιάτα που σπάνε στις πίστες, ποτήρια με σαμπάνιες, στράς και πουλιές και πολύχρωμα φτερά.

Με την αίσθηση πως το χέρι που σας γράφω είναι το χέρι όλης της Ελλάδας, φροντίστε, ώστε το Κυριακάτικο πεντάλεπτο να γίνει έστω μια ολάκερη ώρα. Κλείστε μας μια Κυριακή το μάτι και μεις θα πίσσουμε το σύνθημα και θα βγούμε στους δρόμους δυναμικά να σας συμπαρασταθούμε. Εξάλλου εμείς πληρώνουμε και η τσέπη μας υποστηρίζει την ύπαρξή τους. Νομίζω πως δικαιωματικά μπορούμε να απαιτήσουμε, « Δ ό σ τ ε - μ ι α - ώ ρ α - σ τ η - Ρ ο ζ ί τ α ».

Τελειώνω εδώ. Δε στέλνω το γράμμα μου στα ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΑ, όπως μας παροτρύνετε. Είμαι σίγουρος πως δε θα το διαβάσετε, για να μην πουν κάποιοι καλοθελητές πως βλογάτε τα θία σας. Το δημοσίευμα στον ΠΕΡΙΠΛΟΥ που μου δίνει μερικό από τον πολύτιμο χώρο του. Πιστέψτε με, αγωνίστηκα για να τον αποκτήσω, όπως είμαι σίγουρος θα αγωνιστήκατε και σεις, για να μας χαρίζετε αυτή την πεντάλεπτη Κυριακάτικη όαση που με κομμένη

Με άπειρη εκτίμηση
ΚΩΣΤΑΣ ΚΩΤΟΥΛΑΣ

άσκηση μοναξιάς

Όλα αυτά σε αντίθεση με την κατά Λουίς Μπιονιουέλ αντίληψη περί μπαρ: «Το μπαρ είναι μια άσκηση μοναξιάς. Πρέπει πριν απ' όλα να είναι ήσυχο, αρκετά σκοτεινό και πολύ άνετο. Κάθε είδους μουσική, ακόμα και η πιο απαλή πρέπει να απαγορεύεται αυστηρά (αντίθετα από την άθλια συνήθεια που εξαπλώνεται σήμερα στον κόσμο). Το πολύ μια δωδεκάδα τραπέζια, με θαμώνες κατά το δυνατόν ελάχιστα φλύαρους».

σικ και κιτς

Πότε θα καταλάβουν αλήθεια όλοι αυτοί οι μπαρόβιοι μανιακοί του «στυλ» και του «σικ» ότι είναι εξαιρετικά «κιτς»;

του «Κιτς» η μάνα

«Αντίθετα με τη μάνα του Κίτσου που κάθονταν στην άκρη στο ποτάμι και το πετροβολούσε, του «Κιτς» η μάνα έχει στρογγυλοκαθήσει στο υπουργείο Πολιτισμού και σκορπίζει τα χρήματα των φορολογουμένων όπου βρεθεί κι όπως τύχει. Κι αντίθετα από τον Κίτσο, που μοιρολογούμενος από μια μάνα λωλή και ξεμυαλισμένη οδεύει προς την κρεμάλα, όπου θα απαντηθεί με τη φοβερή αλήθεια του θανάτου, το «Κιτς» επιχορηγούμενο με τα πλούσια ελέη της φιλομούσης και φιλότεχνης μάνας του, επιβάλλει το άθλιο ψεύδος της ύπαρξής του με εξαμβλώματα κι ανοσιουργήματα». Από χρονογράφημα του Νίκου Πολίτη.

περί φασολάδος

Μια ακόμη περικοπή από το ίδιο χρονογράφημα αφιερωμένο σε όσους ταυτίζουν το λαϊκό με το φτηνό, που συνήθως μεταφράζεται σε αμανεδιάρικο τουρκομπαρόκο:

«Το όραμα του Καραγκιόζη που με ψωμί σκέτο, ήταν η φασολάδα. Τη φασολάδα ονειρευόταν και στη φασολάδα εξαντλιόταν οι μεγάλες προσδοκίες του για χόρταση και ευδαιμονία. Αυτό

φυσικά δε σημαίνει πως δεν υπάρχουν νοστιμότερα εδέσματα και γαργαλιστικότερα τερψιλαρύγγια, αλλά πού να το ήξερε ο φουκαράς».

χιλιάδες βιβλία

Πόσο ταιριαστά με τη νοστοροπία αυτού του είδους των πολιτιστικών κηνοσόρων είναι αυτά τα λόγια από την «Πράβντα», το φτεινόν έργο του Θεάτρου Τέχνης:

«Στο σπίτι μου έχω χιλιάδες βιβλία, μα δεν τα διαβάζω. Δε μου χρειάζονται. Επειδή είμαι σίγουρος γι' αυτό που πιστεύω».

περί εφημερίδων

Από το ίδιο έργο λίγα ακόμα λόγια τόσο επίκαιρα άλλωστε: «Οι καλές εφημερίδες δεν αξίζουν δεκάρα. Δεν ωφελούν σε τίποτα όλα αυτά τα γραφτά. Γιατί να ιδρωκοπάς να φτιάχνεις καλές εφημερίδες, αφού οι κακές είναι πολύ πιο εύκολες, πολύ πιο φτηνές και πουλιούνται περισσότερο».

απίστευτο

Μια και έγινε αναφορά στο Θεάτρο Τέχνης, ας πούμε και τούτο: Πολλά φάνηκαν στον Κ. ΚΟΥΝ τα εκατομμύρια που πήρε για τη συμμετοχή του στο φεστιβάλ Επιδαύρου φέτος το Καλοκαίρι. Έτσι αντί για ένα έργο που ήταν η συμβατική του υποχρέωση ζήτησε και έπαιξε τρία!!!

εκτιμήσεις

Ούτε η πρωτοφανής όμως αυτή στάση του ούτε η ποιότητα της δουλειάς του στάθηκαν αρκετά για την ΕΡΤ προκειμένου να αγοράσει τους «Όρνιθες» του Θεάτρου Τέχνης. Προτίμησε την αγορά της «Λυσιστράτης» του Λαζόπουλου. Βλέπετε τόσα χρόνια δεν έμαθε ο δάσκαλος να καλλιεργεί τις δημόσιες σχέσεις του, που είναι ό,τι πιο πολύ εκτιμείται και ακριβοπληρώνεται στη χώρα των Νεοελλήνων...

ΕΝ ΑΙΓΑΙΩ ΠΕΛΑΓΕΙ

Προς Μάρτζυ τέταρτη επιστολή

Φίλτατή μου αδελφή, χαίρε. **του Νίκου Γιαλούρη**

Έρχομαι να ερωτήσω δια την καλή σου υγείαν, γιατί φέτος άδικα ο' επιμενόμεν με τον εφημέριον και τις κυρίες της επιτροπής να μας δώσεις κι εσύ τον οβολόν σου για την αίθουσα ψυχαγωγίας που έκτισεν η κυρία Ελενίτσα Μπούφου. Την θυμάσαι, εκείνη την ξερακιανή που έφαγε τα νιάτα της στην Ουζουμπούρα με τους αραπάδες να πλένει πιατικά μια ζωή και να μαζεύει και τη δεκάρα. Ήθελε, λέει, να ευεργετήσει την ιδιαίτερη πατρίδα μας και να γραφτεί το όνομά της με χρυσά γράμματα στον τοίχο της εκκλησίας. Της είχαν φουσκώσει τα μυαλά οι διάφοροι θεοσεβούμενοι — ξέρεις ποιοι — και δώσε τσέκια η Ελενίτσα και δώσε αφιερώσεις και καντήλια. Ξαφνικά της σκάσανε και το μεγάλο μυστικό. Να χτίσει, λέει, ένα καλλιμάρμαρον κτίριον δια να στεγάσει τους πόθους και τα όνειρα των συμπολιτών. Εκεί θα γίνοντο δεξιώσεις, άλλες εκδηλώσεις μορφωτικού και πατριωτικού περιεχομένου, θεατράκια και πολλά ωραία. Και η χαζή Ελενίτσα — τώρα τη λένε Έλεν Μποφύ — τάσκασε τα παραδάκια και τον ιδρώτα του προσώπου της πω λέει ο λόγος. Και βάλανε μπροστά, και δώσε κι άλλα κυρία Ελενίτσα δια τα μάρμαρα να γίνει καλλιμάρμαρον και δώσε για φωτισμούς που κατεβαίνουν κι ανεβαίνουν, μηχανές που δείχνουν τις φωτογραφίες μεγάλες σαν τον τοίχο. Φάγανε και από μερικές άλλες Ελενίτσες, άντε και πού να τελειώσει! Όλο του χρόνου, του χρόνου. Πέρσι που έφυγες, Σεπτέμβρη, ετελείωσε, αν και είχε τεραστίες ελλείψεις. Εκείνη η αχόρταγη αλεπού, ο Κυρ-Αριστάκης που τρύπωσε στην Επιτροπή Ανεγέρσεως, έτσι τη λένε, έκανε και δικό του εξοχικό στις Ράχες, ο κύριος Αριστάκης. Θου κύριε!

Που να σου λέω τι έχασες στα εγκαίνια. Η μισή Αθήνα μαζεύτηκε να δει το καλλιμάρμαρον και όταν ρώτησαν την κυρά Ματούλα γιατί δεν γράφει απ' έξω Καλλιμάρμαρον, εξαμογέλασε η μουστίτσα και δεν έβγαλε μιλιά. Αλλά η κόρη της, τη θυμάσαι την πουλάδα με το γκόμενο τον ποιητή; λέει: «Το αίμα των μαύρων ήπιε κι αυτή και παριστάνει τώρα τον ευεργέτη. Δεν τα θέμε τέτοια δώρα, πληρωμένα με αίμα». Άναψαν τα λαμπάκια μου, αδερφή μου, και της λέω: «Τι ξέρεις εσύ, μωρή καθίστρα εξ επαγγέλματος, από δουλειά στην Αφρική; Αυτή έφυγε κοριτσάκι και γύρισε λείψανο και της λύωσαν τα χέρια στη λάντσα και θα μου κάνεις και κριπική, ακαμάτρα του κερατά;». Επαραφέρθηκα, που λες αδερφή μου, μα δεν την αντέχω την κλώσσα με τις θεωρίες και την ακαμωσιά της.

Που λες, αδερφή μου, φιλαρμονικές και χορωδίες αθηναίικες, λόγοι ο θεατρίνος ο δάσκαλος που τώρα παριστάνει τον πλούσιο με τα λεφτά του πεθερού και ξέχασε το Μαρξ και τη λαϊκή θέληση, λες και τον είχαν πληρωμένο. Χειροφιλήματα στην Ελενίτσα, ρεβεράντσες, καλοπιάσματα. Τα άλλα καλόπαιδα που κάνανε τότες τις φασαρίες στις εκλογές μάς ήρθαν με τα σινιέ ρουχαλάκια, αλλά μόνο από περιέργεια, μούπε ο ένας. Τι τα κάνεις αυτά τα καπιταλιστικά πανηγύρια, κυρά μου; Κυρά μου να λες τη μάνα σου, του λέω. Μα τα κεράσματα τα μασάς κι ως είναι καπιταλιστικά. Και τα ουϊσκάκια και τις Κόκες—Κόλες και τα κοκτέλια, να δροσίσεις το λαρύγγι σου για να φωνάζεις καλά. Μιλιά ο δικός σου. Ζόρικια έγινες, δεσποινίς, μου λέει το χτικιό της κερά-Λένας, με το σκουλαρίκι και το μαλλί σαν τη Μαρία την Αιγυπτία. Μη μας κάνεις τη ζόρικια, γιατί θα σου βουλώ-

οουμε το μάτι. Άκου το μικρόβιο! Λυσσάω και γω και του λέω: «Με τι, βρε χτικιασμένο; Με τις μπουκλες σου;». Είδες τι με αναγκάζουνε να κάνω και να λέω, αδελφή μου, οι αλητάμπουρες.

Δηλαδή, αδελφή μου, θα κάνετε πια ό,τι σας λείει ο θεατρίνος που έχετε πρόεδρο; Τι τούκανε του χούφταλου η Ελλάδα και να διαταγές να μην έρθετε εδώ το καλοκαίρι, να καμώματα θεατρινίστικα με του αράπη τον Καντάφι, να γλύκες με το Μιχαλάκη τον Κορπατσώφ για να κρατάμε και την πσινή. Αυτό τον καιρό λένε στην Ελλάδα ένα τραγουδάκι και του πάει γάντι του ασκημοούρη. Το λέει κάθε μέρα ο γιός της πλαϊνής μας, της Μαρίκας: «Είναι γάτα, είναι γάτα, ο κοντός με τη γραβάτα». Σ' αρέσει; Τέτοιος είναι κι ο δικός σας και έγινε αιτία να μη σας δούμε φέτος, ούτε για τα μπάνια ούτε για το πανηγύρι του Αγίου Μάμα, μεγάλη η χάρη του. Να δεις εσύ μικρόφωνα και αλουμίνιο χρυσωμένο που του καβαλήσανε οι Αθηναίοι! Πάνε πια εκείνες οι κουρελαρίες οι σκαλιστές κι εκείνες οι μουτζαλωμένες εικόνες με τις άγριες μούρες. Φέρανε, αδελφή μου, ένα φαντάρο που είναι, λέει, αγιογράφος στο Μοναστηράκι κι έκανε κάτι αγίους να τους πίνει στο ποτηρί! Να δεις τη μεγάλη εικόνα του Αγίου Μάμα, σκέτο μανούλι. Ξανθό-ξανθό το μαλλάκι του, κάτι ρούχα κόκκινα και ροζ, σαν Εγγλεζάκι τουρίστας. Όλες οι γριές βάλανε ρεφενέ και εξωγραφίστηκε μια Πλατυτέρα δέκα μέτρα. Η παλιόγλωσσα, ο κυρ-Στέλιος ο συνταξιούχος λέει πως είναι σαν ελικόπτερο του στρατού με μούρη ανθρώπινη. Πού να καταλάβει το χούφταλο από μοντέρνα τέχνη. Εχάρισα κι εγώ ένα ωραίο χρυσό καντήλι με ψεύτικη φλογίτσα που αναβεί με ηλεκτρικό και δεν έχεις ν' αλλάξεις λάδια και φυτιλάκια σαν τη μάνα μας. Τόκανα και για την υγείά σου. Κι ο καλός σου ο παπάς λέει να σου γράψω να χαρίσεις κανέναν πολυέλαιο.

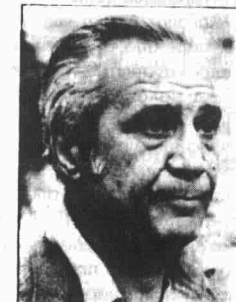
Προχτές είχε εγκαίνια και ο Μίστερ Γκας Τρίπο, της κυρα-Ανθής ο γιός που πήρε τη γριά την Αμερικάνα πρόπερσι και τα τίνανε σε τρεις μήνες η έρημη. Λένε πως τόξερε ο πονηρός πως ήτανε καρδιακιά και της έσπινε καυγά κάθε τόσο και λιγάκι. Του πέθανε, λέει, Χριστούγεννα μέρα κι είχε και πάρτυ. Τη θάψανε στο Πίποντι και ο καλός σου νάτον το Πάσχα και βάζει μπροστά και γκρεμίζει εκείνο το παλιόσπιτο της μάνας του στη θάλασσα και σηκώνει ένα παλάτι, μα τι παλάτι! Τι φορμάικες και τι κουζίνες που ψήνουνε χωρίς φωτιά. Πατάς, λέει, κάτι κουμπιά και να το ψητό έτοιμο σε δέκα λεφτά. Έκανε και τοίχο γύρω-γύρω με ψεύτικες πόρτες σαν τις αμερικάνικες ταινίες με τους ιππότες. Έχει και πσινα, γιατί, λέει, η θάλασσα από κάτω έχει ακαθαρσίες. Ακούς ο ξυπόλητος ο Κωσταντής! Προχτές στα εγκαίνια είχε διπλωρωμένη μια από την Αθήνα με κόκκινο παντελόνι και μακρύ μαλλί και την πότιζε ουϊσκια και τα παρόμοια. Μέχρι αγιασμό έκανε κι έδωσε του παπά εκατό δολλάρια. Η δε μάνα του η χοντρή, φουστάνι ως τα νύχια της και κομώτρια από τη Χώρα να τη χτενίσει για τα εγκαίνια! Θυμάσαι που μας έκανε την κυρία. Να που της βγήκαν αληθινά. «Αμερική-Αμερική είσαι μια χώρα τραγική», τόλεγε το τραγούδι.

Άντε, αδερφή μου, και μ' έπιασε το φλύαρό μου και σε ζάλισα. Καλό χειμώνα νάχουμε και στείλε μου εκείνη την κουβέρτα με την πρίζα να ζεσταίνε το κοκκαλάκι μου σαν πάρουνε τα κρύα. Πάω τώρα να δω τι απόγινε η Κρυσλ που την έχει εκείνος ο μυταρόλας με τ' άσπρα δόντια στη σοφίτα και το τι τραβά η κοπέλα ένας Θεός το ξέρει! Λένε πως θα γλυτώσει. Εσύ ξέρεις τίποτα;

Σε ασπάζομαι
Η αδελφή σου
Μαριάνθη

τα' κονομάει

Συνέντευξης Νίκου Καρούζου απόσπασμα δεύτερο: «Η Ελλάδα έχει πολύ καλούς ποιητές, αλλά έχει και λαϊκίστικους τύπους της κουλτούρας που κοροϊδεύουν τον κοσμάκη. Δηλαδή, τι πάει να πει «κυκλοφορώ κι οπλοφορώ»; Αυτό τι είναι; Λαϊκισμός. Κοροϊ-

δέει τον κοσμάκη και - κατά την έκφραση της αρχκώ - τα' κονομάει. Όταν όμως ο Τσιτσάνης έγραφε «συννεφιασμένη Κυριακή, μοιάζεις με την καρδιά μου» εξέφραζε το πραγματικό λαϊκό πνεύμα».

οιονόπνευμα και οδοντόκρεμα

Μη μου πείτε ότι όλα αυτά δεν ισχύουν κυρίως για τα υποτίθεται χιουμοριστικά (ή μη), υποτίθεται εξωκκλωματικά, υποτίθεται ροκάδικα, υποτίθεται αντίθετα με κάθε κατεστημένο τραγουδάκι, που η παραγωγή τους τον τελευταίο καιρό είναι μαζική και συνοδευόμενη από μια κάποια εξαλλοσύνη στην εμφάνιση των δημιουργών και εκτελεστών τους; (Δείγμα γραφής στην τύχη: «Κι αν δεν υπάρχει οιονόπνευμα, υπάρχει πνεύμα κι ολίγον τι (sic) οδοντόκρεμα» Προσοχή: Πρόκειται για στίχους, λέει, μπαλάτνας!).

αναλαμπές

Για να μην τα βάλουμε όλα στο ίδιο σακκί, ας εξαιρέσουμε μερικές φωτεινές αναλαμπές σαν την «Ερωτική αφασία» του Μιχάλη Τερζή και του Μιχάλη Άυθη. Ιδίως ο στίχος του δεύτερου είναι όλα τα παραπάνω, αλλά χωρίς τα «υποτίθεται».

ΤΑΣΟΣ ΚΑΠΕΡΝΑΡΟΣ

Με τη φάρμα ή με 28 δολάρια και 12,5 σεντς;

Ο κάθε σημερινός νέος αρέσκεται στην αναγραφή επί των ενδυμάτων του μιας ορισμένης μάρκας. Χουλιγκάνος ή πολιτικοποιημένος, πανκ ή χεβυμεταλάς, τη μάρκα τη γυρεύει μανιωδώς. Οι νοικοκυρές, οι καλές - για την ακρίβεια - νοικοκυρές δεν αγοράζουν (επίσης) στην τύχη απορρυπαντικό. Τάιντ ή ρολ, έσσεξ, ή κλίνεξ, όλα έχουν το φανατικό τους κοινό. Οι συνθηκές κάτω από τις οποίες πείθονται να ακολουθούν - μέχρι θανάτου ή μέχρι βλακείας - οι άνθρωποι κάποιο προϊόν ή υποπροϊόν μανιωδώς, ούτε το σημείωμα ενδιαφέρουν ούτε - πολύ περισσότερο - από το γράφοντα μπορούν να αναλυθούν.

Λέγαμε λοιπόν ότι όλα έχουν το φανατικό τους κοινό. Κι εδώ ανακύπτει πρόβλημα. Η αναφορά δεν έχει τέλος. Τσιγάρα, ούισκυ, αυτοκίνητα, κλινσοκεπάσματα κ.ο.κ. 'Όλα έχουν τους πιστούς των οπαδούς Γι' αυτό ας αλλάξουμε οπτική γωνία.

Ας πάμε από την πλευρά του προϊόντος και του εμπόρου.

Ποιος - αναρωτηθείτε ειλικρινώς - από σας (μας, δηλαδή) αν παρήγαγε κάποιο προϊόν δε θα το διαφήμιζε ως το πλέον καλό; Αν δεν το έπραττε, ή θα αποτύγχανε ως έμπορος ή θα παραήταν τίμιος για να είναι έμπορος. Παρένθεση: ας ελπίσουμε ότι η γενναϊόδωρη τάξη των εμπόρων θα καταδεχτεί να προσφέρει τη συγγνώμη της για το ακραίο της εκφράσεώς μας. Κι επειδή μιλάμε για προϊόντα εγκατεστημένα (πλέον) στα μυαλά των ανθρώπων, θεωρούμε ότι οι ηθικές αναστολές του εμπόρου έχουν ξεπεραστεί.

Παρεπιπόντως, ας αναφερθεί ότι (γνωστόν, φυσικά) οι έμποροί μας δεν συγγενεύουν και πολύ με τους προτεστάντες εμπόρους του πρώιμου καπιταλισμού. Αναλογίες, άρα, ανύπαρκτες και ως προς την τιμιότητα και ως προς τα ελαφρυντικά (κι αυτό μην ερμηνευθεί ως παρέκλιση προς την ηθικολογία, το κείμενο δε «δικάζει», πολύ περισσότερο δε δικάζει με ηθικές αναφορές, ο δράστης του - άλλωστε - έχει τη γνώμη ότι η πολλή ηθική μάρανε πολλούς).

Στην Αγορά, επομένως, ανταγωνιζόμαστε όμοια προϊόντα με θεμιτά αλλά και αθέμιτα μέσα (κυρίως όταν απουσιάζει ο χωροφύλαξ, διότι ο «αντεξουσιασμός» των περισσότερων αναστέλλεται και προ του πλέον ασημάτου των ενστόλων). Δηλαδή, προσπαθούμε να επιτύχουμε εξοντώνοντας - αν είναι δυνατόν - τον ανταγωνιστή, τον αντίπαλο.

Αν το πολιτικό παιχνίδι (όταν δεν - βεβαίως - αποκλίνει ποδοσφαιρικά) έχει την ξεχωριστή χάρη να διαδραματίζεται μεταξύ αντιπάλων, οι οποίοι σέβονται αλλήλους, ο κόσμος των ιδεών δεν (θα λέγαμε πως) έχει να παρουσιάσει την ίδια χάρη. Για την ακρίβεια ο μικρόκοσμος των πενιχρών ιδεών. Ας θυμηθούμε τον Καραντώνη και το Σπύρο Μελά. Τη λογοκρισία του Κατσαρού. Και άλλα, των οποίων η υπόμνηση, αφού μιλάμε για γνωστά πράγματα, είναι περιττή. Γύρω (και πίσω) από κάθε προϊόν υπάρχει (συσπειρώνεται) μια μικρή ομάδα. Ένας πυρήνας εξουσίας που τείνει να επιβληθεί. Όταν το τάιντ αποκλείσει το ρολ, έχει επιβληθεί. Έχει κυριαρχήσει. Αν αξίζει περισσότερο ή όχι, αδιάφορον. Έχει, ήδη, το κοινό του. Είναι ακριβώς η στιγμή που ο κύριος του προϊόντος συσπειρωμένο - μέχρι εκπορευσεως πολλακτικώς κοινό του. Είναι ακριβώς η στιγμή που ο κύριος του προϊόντος βλέπει τον κόσμο σαν κάτι ελεγχόμενο. Το τάιντ κινείται συνεχώς, αγοράζεται, εξουσιάζει τα μυαλά. Ο κόσμος γίνεται πλέον μια απέραντη φάρμα. Το τάιντ δεν γνωρίζει σύνορα, ο εξουσιαστής (και η εξουσία) επίσης. Ταυτόχρονα και η φαιδρότης. Σύνηθες συνοδό στοιχείο κάθε εξουσίας, απαραίτητο όσο και η ηλιθιότητα. Αυτά στο χώρο των εμπόρων.

Πλήν, υπάρχουν και οι έμποροι του πνεύματος. Καθιερώνουν ανθρώπους (μαρκάροντάς τους) σβήνουν ή επιχειρούν να σβήσουν άλλους, μιλούν για πράγματα που δεν - επακριβώς - έχουν γνωρίσει, εμπορεύονται το πνεύμα όπως θα εμπορευόντουσαν το τελευταίο είδος ευθηνής υάλου. Αν το προϊόν κερδίζει, κερδίζουν και αυτοί.

Αν εννέα, δεκαεννέα ή εικοσιεννέα νέοι (ή και εξηναεννέα σεβάσμιμοι γέροντες) τυλιγμένοι στο χαρτί ή μαρκαρισμένοι με μια σφραγίδα διατίθενται στην αγορά και η διαφήμισή τους παρουσιάζει - ασχέτως αξίας ή μη υψηλότερους απ' όσο πράγματι είναι, λογικόν να υποθέσουμε ότι τυχούσα κυριαρχία τους, θα επιβάλλει τις απόψεις περί ύψους που διαθέτει ο έμπορος. Το ανάστημα του εμπόρου γίνεται το μέτρο δηλαδή. Η φάρμα, πλέον, ξαναπροβάλλει. Όμως, για το χώρο της ποιήσεως όλα αυτά είναι ανυπόστατα.

Ποιοι ποιητές θα δέχονταν να μαρκαριστούν, μόνο και μόνο για να κυκλοφορούν με τη σφραγίδα;

Εκτός κι αν εκεί ενεδρεύει η αξία.

Αλλά ο Καβάφης αλλοιώς τάχει πει. Κι οι ποιητές το γνωρίζουν...

Υ.Γ.

'Όταν ο Χένρυ Νταϊνβιντ Θωρό με πενιχρά μέσα (28 δολάρια και 12,5 σεντς) και προσωπικό μόχθο έκτιζε στο Walden την ταπεινή του καλύβα (15 πόδια επί 10) εξέφραζε, βεβαίως, και μιαν απέχθεια για το μικρόκοσμο των συναλλαγών και τις θρησκευτικές του είδους. Αλλά αν ο Θωρό παρέμεινε προκλητικός σε μια πουριτανική κοινωνία, σήμερα η «πρόκληση» μπορεί να καυχηθεί μόνο για το φάντασμά της. Διότι όταν επιχειρείται, μετέρχεται τα μέσα και τα όπλα της εξουσίας. Τη διοικητική, δηλαδή, «λογική» της. Με άλλα λόγια, αναπαράγει μια από τα ίδια.

Γι' αυτό και από την «πρόκληση» παραμένουν εν ισχύ μόνον τα εισαγωγικά.

Τα « ».

Μέσα τίποτα.

Ζάκυνθος Νίτσε και γαλότσες

«ONNEΔ», κι από κάτω «Νιτσεϊστής», ήταν τα γραμμένα με μπλε μαρκαδώρα γκράφιτι που θαύμαζαν τον τελευταίο καιρό οι πιο παρατηρητικοί ζακυνθιοί στις κολώνες της Πλατείας Ρούγας.

Τελευταία, ιδίου γραφικού χαρακτήρα συνθήματα εμφανίστηκαν και σε τοίχους της πρωτεύουσας και μάλιστα στην περιοχή Εξαρχείων. Μόνο που τώρα ο μαρκαδώρας έγινε μαύρος, την γενικώς αθώα ONNEΔ υποκατέστησε το επάρατο αγκυλωτό σύμβολο του Αδ. Χίτλερ και ο «Νιτσεϊστής» έγινε «Νιτσεϊστές». Από κάτω δε, φηγουράρει φαρδιά πλατιά το όνομα της φιλάττης πατρίδος: Ζάκυνθος!

Μ' αυτά και μ' αυτά θυμηθήκαμε τα λόγια του Φρ. Νίτσε, από το ECCE HOMO: «Πριν καθίσει κανείς να διαβάσει τα έργα μου, καλό θα είναι να βγάξει τα παπούτσια του, για να μην πω τις αρβύλες του».

Προτείνουμε κι εμείς λοιπόν στους φερέλιπδες (νέους προφανώς) συμπατριώτες μας, να περάσουν όποτε θέλουν από τα γραφεία του «Περίπλους» και να παραλάβουν δύο βιβλία δωρεάν - όποια θέλουν - του μεγάλου Γερμανού, αφού όμως ορκιστούν πρώτα στον Άγιο μας ότι, πριν κάτσουν να τα διαβάσουν, θα βγάλουν τις αρβύλες τους, για να μην πούμε τις γαλότσες τους.

Καθότι η Ζάκυνθος καλά παθαίνει, αφού τους ανάθεψε και τους έστειλε βεραμέντε και στην Αθήνα να την εκπροσωπήσουν. Ο δυστυχής Φρειδερίκος όμως τι έφταιξε και τον ρεντικολάρουν;

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΒΙΤΣΟΣ

Το χορόδραμα των εκατομμυρίων

Το λοιπόν ας τα πούμε χύμα και τσουβαλάτα! Ο «Περίπλους» είναι μια έκδοση που βρίσκεται ήδη στον τρίτο χρόνο της και που σ' όλη τη διάρκεια της ζωής της δεν παρέλειψε ούτε μια φορά να κυκλοφορήσει. Αντίθετα ανέπτυξε και μια παράλληλη δραστηριότητα με εκδόσεις βιβλίων και εκδηλώσεις, που κινήθηκαν στο ίδιο μοτίβο με το περιοδικό.

Το ψάξιμο δηλαδή αν μέσα από τα μπάζα των σεισμών του '53 ξεπετάχτηκαν στο μεταξύ τίποτε πολιτιστικά βλαστάρια (πράγμα πολύ πιθανό, αφού είναι τόσο βαθιές οι επανησιακές πολιτιστικές ρίζες) και τη μετακίνηση των μπετονένιων τουριστικών όγκων, στο μέτρο των δυνάμεών του φυσικά, ώστε τα βλαστάρια αυτά να αναπνεύσουν και να στηριχτούν. Και όλα αυτά μέσα από μια αδιάκοπη έρευνα στα σχετικά άγνωστα παρακλάδια αυτών των πολιτιστικών ριζών.

Η προσπάθειά του εκτιμήθηκε από τους συνδρομητές, τους αναγνώστες του και την κριτική του Τύπου, σαν μια ειλικρινής προσπάθεια σε μια επαρχία με νεκρωμένες αισθήσεις το χειμώνα και ανεξέλεγκτες το καλοκαίρι, σαν μια προσπάθεια νέων ανθρώπων, που κινούνται σε πλαίσια ερασιτεχνικά, με την έννοια ότι κάνουν και μια άλλη δουλειά για να ζήσουν και ο «Περίπλους» δεν είναι παρά η ασχολία του ελεύθερου χρόνου τους.

Δεν είναι περιαιτιολογία να πούμε ότι δε βρίσκονται συχνά άνθρωποι με τέτοιου είδους μούρλια. Είναι γνωστό αυτό σε όλους εμάς που ζούμε στην κοινωνία των «ζύπνιων» και των «καταφερτζήδων», όπου η ποσότητα κυριαρχεί και η ποιότητα αγνοείται.

Με τη μούρλια όμως περιοδικό δεν τυπώνεται. Γιατί ναι μεν βρίσκεις δυνάμεις και χρόνο για να τα κάνεις όλα μόνος σου, ναι μεν βρίσκεις συντάκτες με μεράκι και διάθεση προσφοράς, μα η στοιχειοθεσία, το μοντάζ, το κασέ, οι φωτογραφίες, οι μακέτες, η εκτύπωση, η βιβλιοδεσία και το χαρτί όχι μόνο κοστίζουν, μα οι τιμές τους ακολουθούν το χορό του πληθωρισμού και συνέχεια ανεβαίνουν. Στην περίπτωση του «Περίπλους» η δαπάνη για κάθε τεύχος ανέρχεται στις 300.000 δραχμές.

Τα έσοδα από τις πωλήσεις κάθε άλλο παρά στο περιοδικό καταλήγουν. Αρκεί να σκεφτεί κανείς ότι το ήμισυ της τιμής πωλήσεως περιέρχεται στους διακινητές και τα βιβλιοπωλεία.

Ο ανυποψίαστος και ο καλοπροαίρετος θα έλεγε ότι και για αυτές τις περιπτώσεις «τρελών ιδεολόγων» έχει προβλέψει ο κρατικός προϋπολογισμός, που καθιερώνει κονδύλια για επιχορηγήσεις πολιτιστικών δραστηριοτήτων, τα οποία μεταβιβάζει στις κατά τόπους Νομαρχίες, που έχουν άμεση γνώση αυτών των δραστηριοτήτων και δυνατότητες καλύτερης αξιολόγησής τους, ώστε τέτοιες προσπάθειες να διατηρηθούν, αφού στο κάτω κάτω έρχονται αρωγοί αναλόγων προσπαθειών της πολιτείας.

Κι εδώ είναι που το πράγμα στραβώνει. Γιατί η αξιολόγηση δεν στηρίζεται σε κάποια αντικειμενικά κριτήρια, όπως π.χ. στην αδιάκοπη έκδοση και στην αποδοχή ενός περιοδικού, μα στην ευλυγισία της μέσης έμπροσθεν των νομαρχιακών μυστικοσυμβούλων. Και άμα τυχαίνει, όπως στην περίπτωση της Ζακύνθου, στους μυστικοσυμβούλους αυτούς να περιλαμβάνονται και μυστικοσυμβούλοι όλων των εποχών (και της χούντας συμπεριλαμβανομένης) κι έχεις και μια απέχθεια στις ρεβεράντσες και τις υποκλίσεις, επόμενο είναι να μην τους λες ούτε την καλημέρα σου. Εξού και σε έφαγε το καταραμένο φίδι. Δεν ξέρουμε αν πρόκειται για το ίδιο καταραμένο φίδι, που μας παρουσίασε στις πολιτιστικές γιορτές της Νομαρχίας του περασμένου Αυγούστου το χορόδραμα της Ραλλούς Μάνου, που ασφαλώς η προσφορά της είναι σημαντικότερη. Εκείνο που ξέρουμε είναι ότι όλες αυτές οι γιορτές επίεθα να φέρουν τον τίτλο «Χορόδραμα των εκατομμυρίων». Γιατί πώς

αλλιώς θα μπορούσε να χαρακτηρίσει κανείς τη σπατάλη (σε μια μάλιστα εποχή ποικιλοτρόπως διατυμπανιζόμενης λιτότητας) για εκδηλώσεις που στην πλειοψηφία τους έγιναν προ κενών καθισμάτων; (Δεν χρησιμοποιούμε το επίθετο «πρωτοφανείς» για τις σπατάλες, γιατί και πέρυσι τα ίδια έγιναν). Εκδηλώσεις, που αποφασίστηκαν στο πόδι, ποιος ξέρει (ή ξέρει) ποιων αιωνίων τιμητών και κηνοσώρων των πολιτιστικών πραγμάτων του νησιού και συνεπώς κατανεμητών των νομαρχιακών κονδυλίων για τον πολιτισμό. Χορόδραμα βέβαια, αφού ο χορός αυτός των πόρων κατανεμήθηκε για άλλη μια φορά κατά τρόπο δραματικό. Δραματικό για το «δήθεν» του ενδιαφέροντος για την πολιτιστική κίνηση της Ζακύνθου, δραματικό και γιατί φαίνεται ότι πρέπει να το πάρουμε απόφαση ότι δεν έχουμε να ελπίζουμε στην κρατική αρωγή για το σταμάτημα της πολιτιστικής μας κατάντιας.

Ακούστε τώρα και το ωραίο: Στις αρχές του χρόνου κάναμε κι εμείς σαν πολίτες νομοταγείς την αίτησή μας στη Νομαρχία Ζακύνθου για να πάρουμε την νόμιμη επιχορήγησή μας. Την συνοδεύσαμε μάλιστα και με μια επιστολή, όπου εξηγήσαμε και τις δραστηριότητές μας και τις ανάγκες μας και την απευθύνουμε συστημένη στην κ. Νομάρχη. Είπαμε όμως να μην φανούμε χαραιοφάδες, σαν κάποιους άλλους που κοροϊδεύουμε και στείλαμε και άλλη μια επιστολή, όπου προτείναμε τη δημιουργία στη Ζάκυνθο κατά τη διάρκεια του Χειμώνα, που ως γνωστόν δεν κουνιέται φύλλο στο νησί μας, ενός «Ελεύθερου Πανεπιστημίου» που θα περιλαμβάνει διαλέξεις ανά 15νήμερο από γνωστές προσωπικότητες. Αναλαμβάνουμε κι όλη την ευθύνη της διοργάνωσης και ζητάμε να θεθεί «υπό την αιγίδα της Νομαρχίας». Ζητάμε συνολικά 250.000 δραχμές για τα έξοδα μετακίνησης και φιλοξενίας των ομιλητών, κάνουμε και τις σχετικές επαφές μαζί τους, βρίσκουμε ανταπόκριση από προσωπικότητες πανελληνίας και συχνά παγκόσμιας ακτινοβολίας και περιμένουμε. Περιμένουμε, περιμένουμε, δεν πήραμε απάντηση ούτε στη μία, ούτε στην άλλη επιστολή. Κάτι ακούσαμε ότι έγιναν κάποια σχόλια και υποθέσεις για δήθεν κομματική μας τοποθέτηση, αλλά δεν τις πιστέψαμε. Θα χάθηκαν τα γράμματα λέμε και τα ξαναστέλνουμε από την αρχή. Φαίνεται πως ξαναχάθηκαν, γιατί ούτε τότε πήραμε απάντηση... Στέλνουμε προξενιτάδες στην κ. Νομάρχη, η οποία δεν παρέλειψε να πλέξει το εγκώμιο της προσπάθειάς μας, μα και συγχρόνως να δηλώσει πως τα πράγματα είναι δύσκολα, αφού σε εποχή λιτότητας ζούμε και κονδύλια δεν υπάρχουν. Θα ντρεπότανε λέμε να μας αρνηθεί γι' αυτό δεν μας απάντησε. Δε βαριέσαι κράτος είναι αυτό, μπορεί να πέσει κι έξω, ας μην επιμένουμε! Και το πράγμα έμεινε εκεί.

Κι έρχεται ο Αύγουστος. Και εξαγγέλλονται ξαφνικά πολιτιστικές εκδηλώσεις. Είδαμε να καταφθάνει στη Ζάκυνθο και τι δεν είδαμε. Τι Αρμένισσες να μας παίζουν μουσική, τι το STUDIO 65 να ανεβάζει, με ένα μοντέρνο λέει τρόπο, «Νεφέλες», τι το Θίασο 81 να μας κάνει φάρσες, τι μοντέρνους καιρούς και γυναικεία σχολεία... Δεν έλειψαν βέβαια και οι χοροί. Ο Μανταφούνης, η Ραλλού... Δραστηριότητες λέει «κλασικές και μοντέρνες, καινούργιες προσεγγίσεις». Λες και ξέραμε τις παλιές...

Οι παραστάσεις δόθηκαν στο στοιχειωμένο γιάπι του υπαίθριου θεάτρου και απολαύσαμε φερειπείν «Τα πυθοπρακτά» του Ιάνη Ξενάκη συνοδεία της βραχνάδας και του τσιτσιρισματος των μεγαφώνων και των γκαπ - γκουπ των ποδιών των χορευτών πάνω στην ξύλινη αυτοσχέδια σκηνή. Τώρα τι κατάλαβε εκείνο το κοινό των 20 ατόμων τόσο άμαθο στα του χορού, που μέχρι και τη «Λίμνη των Κύκνων» αλλάζει στην TV προκειμένου να δει το ελληνικό στο άλλο κανάλι, δεν φαίνεται να απασχόλησε τους οργανωτές.

Συμμετείχε βέβαια και η Λυρική Σκηνή σε μια μοντέρνα - αλλοίμονο - παράσταση των «Απάχηδων των Αθηνών», που τόσο άρεσε ώστε οι Ζακυνθinhoι την αποκάλεσαν «οι Απάτηδες των Αθηνών». Η Λυρική αμοιόφηκε με εκατομμύρια πέντε, όσα δηλαδή χρειάζονται για να φτιάξεις ένα σπίτι. Υπήρχε ακόμη και μια βραδιά «Τζώρτζη Κωστή» ή «Επιχείρηση Τζώρτζη Κωστή», όπως χαρακτηρίστηκε σε επιστολή στον τοπικό τύπο (που αναδημοσιεύουμε σε αυτό το τεύχος) και η οποία, όπως αποκαλύφθηκε, «στοίχισε» άλλα δύο εκατομμύρια. Να βάλουμε και άλλο ενάμισο εκατομμύριο που πήρε ο κ. Φωτόπουλος της περιβόητης ΝΕΛΕ «για κάλυψη» λέει των αναγκών των πολιτιστικών εκδηλώσεων; Να βάλουμε! Τι άλλο να βάλουμε; Ε, υπήρχαν άλλες εννιά συμμετοχές, τόσαμπα δούλεψαν; Ας βάλουμε και καμιά δεκαριά εκατομμύρια ακόμη.

Μην νομίζετε ότι θα ρωτήσουμε πώς εκεί που η Νομαρχία δεν είχε μαντήλι να κλάψει την πολιτιστική μοίρα της βρήκε τόσα εκατομμύρια. Τα συνηθίσαμε αυτά.

Άλλες είναι οι ερωτήσεις που θα κάνουμε:

1. Πού είναι η παρουσία όλων αυτών των φορέων του νησιού που πέντε χρόνια τώρα απορροφούν τα εκατομμύρια που διατίθενται στη Λαϊκή Επιμόρφωση; Πότε με το καλό θα είναι ικανοί να παρουσιαστούν, ώστε να σταματήσουν οι μετακλήσεις; Γιατί μάθαμε πως και φέτος η ΝΕΛΕ πήρε 32 εκατομμύρια!
2. Πότε θα αποδοθεί στον πολιτιστικούς επιμορφωμένο πλέον λαό - και μάλιστα με μοντέρνα σεμινάρια ντάλα καλοκαίρι - ο απολογισμός της κατανομής των πολιτιστικών κονδυλίων του; Ή θα πρέπει και αυτό τον απολογισμό να τον κάνουμε εμείς, όπως το Σύνταγμα μας επιβάλλει και με τον τρόπο που ο νόμος ορίζει;

ΑΛΜΠΕΡΤΟ ΜΟΡΑΒΙΑ

«Υπάρχει σεξ χωρίς έρωτα, αλλά δεν υπάρχει έρωτας χωρίς σεξ».

συνέντευξη του συγγραφέα στο περιοδικό PANORAMA

απόδοση στα ελληνικά:
Άρης Κλάδης
Άννα Αθανασιάδου

Μες στο ζεστό απόγευμα, μια γυναίκα, η υπηρέτρια, ανοίγει την πόρτα του σπιτιού: στο βάθος του σιωπηλού διαδρόμου, ο Αλμπέρτο Μοράβια περιμένει. Μια άλλη γυναίκα, η Ντάτσα Μαραϊνι, σύντροφός του για πολλά χρόνια, μόλις έφυγε, αφού πήραν μαζί πρωινό. Μια νεαρή σαδομαζοχίστρια, η Βιτόρια (που την ερμηνεύει η Μαρίνα Μαλφάτι) είναι η πρωταγωνίστρια της τελευταίας του κωμωδίας «Το λουρί» που παίζεται από τα μέσα Μαΐου στη Ρώμη. Και για μια γυναίκα, την Κολέτ Ροσέλι, ένοχη στα μάτια του επειδή σχολίασε με ασυνήθιστη σκληρότητα την υποτιθέμενη ερωτική ιστορία ανάμεσα στη σύζυγό του, Κάρμεν Λέρα, και τον αρχηγό των Δρούσων του Λιβάνου, Ουαλίντ Τζουμπλάτ, μου μίλησε αμέσως, όταν στο τηλέφωνο του ζήτησα να τον συναντήσω για μια συνέντευξη. Κατόπιν πρόσθεσε: «Να ξέρεις πως για κάποιες ιστορίες δεν έχω τίποτα να πω!».

Μόλις τέσσερις μήνες από το γάμο, ενώ η καινούργια κυρία Μοράβια παραχωρεί σπάνιες συνεντεύξεις στις οποίες, ατάραχη, εξηγεί τον τρόπο ζωής της («Δεν πάω σε γιορτές, σε κινηματογραφικές πρεμιέρες ή σε παρόμοιες κοσμικές εκδηλώσεις. Πέφτω στο κρεβάτι νωρίς, συναντώ άλλους άντρες», είπε σε συνέντευξη) και μετά εξαφανίζεται σε μυστηριώδη ταξίδια που κάνουν όλη την καλλιτεχνική - κοσμική Ρώμη να κουτσομπολεύει, ο εβδομηνταετοχό συγγραφέας ζει ένα είδος κατάστασης πολιορκίας. Τηλεφακοί των φωτογράφων, κουτσομπολιά, σχόλια, γελοιογραφίες στα περιοδικά: «Ναι, μας παρακολουθούν από παντού. Ίσως στην προσωπικότητά μου σαν συγγραφέα, στη δική της σαν γυναίκα υπάρχουν στοιχεία που κινούν το ενδιαφέρον. Μα, τι είδους ενδιαφέρον; Τι θέλουν να μάθουν;», ρωτάει ο Μοράβια μ' ένα είδος έκπληξης.

Έτσι αρχίζει η συνάντησή του με τον Αλμπέρτο Μοράβια. Θέμα της οι γυναίκες: εκείνες της φαντασίας του κι εκείνες της ζωής του. Κι έπειτα εκείνη, η Κάρμεν, που δεν βρίσκεται στο σπίτι («Γυρίζει μεθαύριο», μας εξηγεί εκείνος) και που σύμφωνα με την Κολέτ Ροσέλι είναι «μια φοράδα ελεύθερη, χωρίς προκαταλήψεις, που ζει όπως έχει αποφασίσει, που μετράει καλά τις λογοτεχνικές του φιλοδοξίες και έχει επίγνωση ότι θα χηρέψει σύντομα».

Στην κωμωδία «Το λουρί» αφηγείστε

την ιστορία μιας νέας, αστής, πολύ πλούσιας ηθοποιού. Μιας γυναίκας που ζητάει από τον άντρα της, από τους συγγενείς, τον εραστή της να τη δέρονουν. Γιατί; Ποια είναι η Βιτόρια;

Μοράβια: Είναι μια γυναίκα που δεν μπορεί να επικοινωνήσει με τους άλλους. Και, όπως πάντα, όταν λείπει η επικοινωνία εισχωρεί ένας μηχανισμός διαστροφής, αναγκαστικός όπως όλοι οι μηχανισμοί: ο σαδομαζοχισμός. Υπάρχουν πολλοί μαζοχιστές που προκαλούν τη βία του σαδιστή με την παθητικότητα, τη γλυκύτητα. Η Βιτόρια, αντίθετα, είναι επιθετική, θέλει να τη χτυπούν. Τώρα, αυτός ο σαδομαζοχιστικός μηχανισμός είναι μια μεταφορά της δυστυχίας των σημερινών ανθρώπων σχέσεων. Στο έργο η Βιτόρια λέει: «Βαρέθηκα αυτή τη ζωή, εβδομάδες ψυχρότητας και μετά πέντε λεπτά βιασμού». Ο σαδομαζοχισμός τελικά δείχνει το μέγεθος της έλλειψης επικοινωνίας, της απιστίας.

Δεν είναι λοιπόν ένα ερωτικό παιχνίδι, μια αναζήτηση διέγερσης, ικανοποίησης...

Μοράβια: Ανάμεσα στη Βιτόρια και τον άντρα της δεν υπάρχει καμιά «συνενοχή». Εκείνη δεν του λέει: «Πάρε τη ζώνη, δέρε με έτσι στον παινό και μετά ας κάνουμε έρωτα». Όχι, μεταξύ τους υπάρχει κάτι πιο επώδυνο. Εκείνος είναι ένας άνθρωπος εξαπλημένος, που έχει ανάγκη διέγερσης, ένας περιστασιακός σαδιστής. Εκείνη έχει ανάγκη τη βία. Είναι σαν τα φίδια που θέλουν να φάνε ζωντανά ζώα, όχι νεκρούς οργανισμούς. Έτσι γυρνάει και ζητάει απ' όλους να τη δέρουν, αλλά κανείς δεν το κάνει. Με καταλαβαίνετε;

Γιατί συγγραφείς σαν εσάς, αλλά και πολλοί σκηνοθέτες, αφηγούνται σήμερα ιστορίες «ερωτικής τρέλας»; Στις Κάννες, για παράδειγμα, παρουσιάστηκαν ταινίες με θέμα την αιμομιξία, σχέσεις με ζώα, ομοφυλοφιλικές σχέσεις και ακόμη η ιστορία ενός άντρα ερωτευμένου με μια ηλεκτρονική κλειδοθήκη. Φαίνεται πως δε βρίσκετε πια τη γλώσσα για ν' αφηγηθείτε μια ερωτική ιστορία, πώς να το πούμε, φυσιολογική

Μοράβια: Αν κανείς δεν βρίσκει πια τη γλώσσα, εκτός από εκείνη την παραδοσιακή, τύπου «λάβ στόρ», αυτό σημαίνει πως δεν υπάρχει αντικείμενο. Όταν κάτι δεν κατονομάζεται, είναι γιατί δεν υπάρχει.

Σήμερα, γύρω μας, έρωτας υπάρχει πολύ λίγος, όσο λιγότερος γίνεται. Σκεφτείτε αυτά τα ζευγάρια που δεν αγαπιούνται πια, δεν τα πάνε καλά κι όμως συνεχίζουν να κάνουν έρωτα. Συνήθως λέμε «κάνουν

έρωτα γιατί έτσι επικοινωνούν». Όμως, συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο: καταφεύγουν στην συνουσία, γιατί δεν έχουν άλλο τρόπο να επικοινωνήσουν! Στο τέλος της πρώτης πράξης, η Βιτόρια λέει: «Δεν καταλαβαίνεις ότι έχω ανάγκη από στοργή;». Αυτή είναι η αλήθεια.

Δηλαδή, για σας οι γυναίκες, που σήμερα έχουν σίγουρα μεγαλύτερη δύναμη, είναι πιο ελεύθερες, λιγότερο παραγκωνισμένες, υποφέρουν από την έλλειψη του έρωτα;

Μοράβια: Κάποτε, η γυναίκα δεν μπορούσε να κοιτάξει δημόσια έναν άντρα, έπρεπε να είναι πιστή στο σύζυγό της, δεν μπορούσε να βγει μόνη της από το σπίτι. Σήμερα έχουν πέσει αυτά τα ταμπού. Η γυναίκα σήμερα ζει όπως ο άντρας: έχει μάλιστα ερωτική ικανότητα πολύ ανώτερη από τον άντρα. Τελικά, με συγχωρείτε για τη φράση, η γυναίκα - εσείς το ξέρετε καλύτερα από μένα - μπορεί να έχει όσους οργασμούς θέλει. Ο άντρας όμως όχι.

Κι αυτό φοβίζει τον άντρα;

Μοράβια: Έτσι πιστεύω. Η γυναίκα έγινε από τα πράγματα πολυγαμική. Είναι εκείνη που παίρνει πρωτοβουλία, που κατακτά, που είναι πιο δυνατή, που θέλει να φλερτάρει. Ξέρω γυναίκες που νιώθουν ότι προσβάλλονται, όταν τις φλερτάρεις. Δεν ισχύει βέβαια στην περίπτωση μου: μου αρκεί μια γυναίκα να με κάνει να το καταλάβω...

Εξάλλου, οι γυναίκες πάντα έπαιρναν πρωτοβουλία, μόνο που τώρα το κάνουν πιο ανοιχτά.

Ας συνοψίσουμε. Εμείς, οι γυναίκες, είμαστε από διάθεση πολυγαμικές, πολυοργανισμικές, αδυσώπητες πλανεύτριες και όμως με ανάγκη για στοργή.

Μοράβια: Σίγουρα, γιατί ο σύγχρονος κόσμος είναι χωρίς στοργή. Υπάρχει λίγο σεξ, ή μάλλον υπάρχει πολύ σεξ, αλλά πολύ λίγος έρωτας. Και το σεξ δεν έχει πίστη, ενώ η καρδιά είναι πιστή.

Συγγνώμη, αυτό τι σχέση έχει;

Μοράβια: Μόνο η καρδιά περιέχει την πίστη, έτσι μόνο η καρδιά μπορεί σ' αλήθεια να προδώσει. Υπάρχει σεξ χωρίς έρωτα, αλλά δεν υπάρχει έρωτας χωρίς σεξ.

Είναι μια φράση που σας αρέσει να επαναλαμβάνετε.

Μοράβια: Δε μου αρέσει: αν τη λέω είναι γιατί νομίζω ότι καθρεφτίζει την αλήθεια. Χωρίς σεξ υπάρχει ένας θρησκευτικός έρωτας, μια μυστικιστική μορφή του έρωτα. Προτιμώτερο να πω ότι ο έρωτας είναι μια πυρκαγιά που ανάβει από ένα σπέρτο - το σεξ - όμως δεν προκαλεί πυρκαγιά και το κάθε σπέρτο που ανάβει. Κι έπειτα, πιστεύω πως στον έρωτα το σεξ είναι λιγότερο σημαντικό απ' όσο πιστεύεται: ίσως πιο σημαντική είναι η έκσταση, η ομορφιά.

Σκέφτεστε τις προσωπικές σας εμπειρίες;

Μοράβια: Είμαι ένας συνηθισμένος άντρας, μ' ένα ταλέντο όχι συνηθισμένο - το ελπίζω τουλάχιστο. Αλλά δεν έχω αυταπάτες. Τις ερωτικές εμπειρίες που έχω ζήσει εγώ, τις ζουν χιλιάδες άτομα. Μόνο που εγώ, σαν συγγραφέας, έχω την ικανότητα να τις διηγούμαι.

Λοιπόν, μέσα από τις εμπειρίες σας σαν συνηθισμένος άντρας, νομίζετε πως υπάρχουν σήμερα γυναίκες σαν τη Βιτόρια; Ή γυναίκες πολυγαμικές και σαηνευτικές;

Μοράβια: Οι ήρωές μου είναι πάντα φανταστικοί, αλλά, όπως όλοι οι συγγραφείς, ξεκινώ από μια εμπειρία που έζησα. Ναι, ξέρω πολλές γυναίκες απατημένες, που διψούν για τρυφερότητα. Έχω μάλιστα την εντύπωση πως υπάρχουν πολλές γυναίκες γύρω μας που ζουν όπως οι άντρες, δηλαδή κάνουν έρωτα σαν να πίνουν ένα ποτήρι νερό.

Τώρα, κύριε Μοράβια, με ξαφνιάζετε. Ηθικολογικές απόψεις από σας!-

Μοράβια: Ποιες απόψεις; Ένα ποτήρι νερό δεν κάνει κακό! Απλώς, μου φαίνεται πως δε δίνεται τόση σημασία στις σεξουαλικές σχέσεις. Εξάλλου πάντα έτσι ήταν. Ακόμα και στο παρελθόν. Άλλαξαν μόνο οι τρόποι, τα κίνητρα. Εγώ κάνω σύγκριση με το ανθρώπινο σώμα και με τα ρούχα. Τα ρούχα έχουν αλλάξει πολλές φορές, αλλά το ανθρώπινο σώμα μένει πάντα ίδιο. Τελικά, πιστεύω ότι οι άνθρωποι έκαναν πάντα έρωτα όσο ήθελαν. Το ένστικτό τους αυτό είναι τόσο ισχυρό!!

Μόνο που κάποτε κρυβόντουσαν περισσότερο, δε μιλούσαν ή μιλούσαν με διαφορετικό τρόπο. Κι έπειτα, τι τα θέλετε, ο έρωτας είναι πιο πολύ επιθυμία παρά ικανοποίηση. Αλλά μη με κάνετε να μιλάω για έρωτα, για αισθηματική λογοτεχνία!

Καλά, ας μιλήσουμε για κάτι άλλο. Πώς εξηγείτε το ότι η προσωπική σας ζωή προκαλεί σήμερα τόσο ενδιαφέρον;

Μοράβια: Νομίζω, εξαρτάται από το γεγονός ότι είμαι πολύ γνωστός, γνωστός όπως τόσοι δημιουργοί, τόσοι συγγραφείς.

Αυτή όμως η περιέργεια σας ενοχλεί ή μήπως, κατά κάποιο τρόπο, είναι μέρος της δουλειάς σας;

Μοράβια: Με ενοχλεί πάρα πολύ. Δεν καταλαβαίνω γιατί πρέπει να ασχολούνται με τα προσωπικά μου. Είμαι συγγραφέας και, μ' αυτή την έννοια, δημόσιο πρόσωπο. Με τα βιβλία μου όμως, όχι με την ιδιωτική μου ζωή. Όλα άρχισαν με το γάμο μου. Ίσως ξάφνιασε η διαφορά ηλικίας. Τι θέλουν να μάθουν; Ζούσα πέντε χρόνια με την Κάρμεν, το ήξεραν όλοι, είμαστε γνωστοί παντού στη Ρώμη. Η ιστορία μας

δεν ήταν σίγουρα μυστική! Κι έπειτα, βλέπετε, έχω ζήσει είκοσι χρόνια με την Ντάτσα Μαράφι (δεν παντρευτήκαμε ποτέ, γιατί η Έλσα Μοράντε δεν ήθελε να πάρουμε διαζύγιο) και κανείς δεν είπε τίποτα· κι όμως είχαμε 29 χρόνια διαφορά.

Αυτή τη φορά όμως η διαφορά είναι 46 χρόνια. Λοιπόν, κύριε Μοράβια, πριν παντρευτείτε μου είπατε ότι η γνώμη των άλλων δε σας ενδιέφερε. Αλλάξατε άποψη;

Μοράβια: Δε μ' ενδιαφέρει καθόλου. Δεν πονώ ούτε υποφέρω καθόλου. Δε μου κάνει ούτε κρύο ούτε ζέση. Ίσως το γεγονός ότι ήμουν φιλάσθενος από μικρός μ' έκανε ν' αντέχω τον πόνο.

Δεν υπάρχει τίποτα που να μπορεί να σας πληγώσει;

Μοράβια: Θεέ μου, ναι. Με κάποια έννοια ναι. Αν πουν ότι έκλεψα, θα έκανα αμέσως μήνυση για δυσφήμιση, αλλά και αυτό είναι σχετικό. Μπορούν να με πληγώσουν μόνο στις προσωπικές μου σχέσεις. Μια γυναίκα που αγαπώ μπορεί να με πληγώσει, αυτό ναι, σίγουρα όχι οι εφημερίδες. Εσείς βλέπετε να δίνω την εντύπωση ανθρώπου πληγωμένου;

Δεν λέω αυτό. Στο τηλέφωνο μου φανήκατε αγανακτισμένος γι', αυτή τη φράση της Κολέτ Ροσέλι.

Μοράβια: Εγώ ήθελα μόνο να σας δώσω μια επίσημη γνώμη για ένα άτομο, τη Ροσέλι, δηλαδή τη Ντόνα Λετίτσια, που είναι φοβερά νομπ. Η Κολέτ Ροσέλι γνώρισε την Κάρμεν στο Τορίνο σε μια πρεμιέρα ή μια επίδειξη, δε θυμάμαι καλά. Η Κάρμεν λέει ότι της έκανε πολλά κοπιλιμένα και ήταν πολύ ευγενική. Και μετά έρχεται και γράφει αυτή τη φράση! Μα ο διευθυντής του περιοδικού το ξέρε ότι δημοσιεύτηκε; Θα έπρεπε να του γράψω. Δεν το έκανα από ανία. Αυτά τα πράγματα τα αναβάλλω, τα αναβάλλω και στο τέλος χάνουν τη σημασία τους. Αν βέβαια η Ροσέλι είπε σ' αλήθεια αυτή τη φράση και δεν της την έβαλαν στο στόμα (χωρίς να την έχει πει). Αλλά όχι, πιστεύω ότι την έχει πει. Κι έπειτα, γνωρίζω τον Ίντρο Μοντανέλι, τον άντρα της, εκείνη όμως την έχω δει μόνο μια φορά στη ζωή μου. Ακριβώς, κύριε Μοράβια. Είδατε τι έγραψε για σας ο Μοντανέλι;

Μοράβια: Όχι.

Δε διαβάσατε το «Εναντία στο ρεύμα» που δημοσιεύτηκε πρωτοσέλιδο το Σάββατο, 17 Μαΐου;

Μοράβια: Όχι! Γιατί; Τι έλεγε;

Έλεγε ότι... Τέλος πάντων, ότι η γυναίκα σας έφυγε σε άγνωστη κατεύθυνση. Ότι, σύμφωνα με φήμες, έτρεξε να πέσει στην αγκαλιά του Τζουμπλάτ-και ότι εσείς είσατε εδώ, στο σπίτι σας αδιάφορος.-

Μοράβια: Μα τι σημαίνουν αυτά; Η Κάρμεν πήγε εκδρομή, δεν πήγε σε κανέναν εραστή. Κι εγώ θα ήμουν αδιάφορος; Μα τι θέλουν από μένα; Ίσως πίσω απ' αυτά τα σχόλια του ζεύγους Μορτανέλι υπάρχει κάτι προσωπικό. Μια παλιά εχθρότητα;

Μοράβια: Οι σχέσεις μου μαζί τους είν' αυτές: το 1938 πήγα στην Ελλάδα και ήταν εκεί και ο Μορτανέλι' έτσι βρεθήκαμε μαζί. Από τότε βλέπαμε πολύ αραιά. Μια φορά πήγα στο σπίτι τους στην πλατεία Ναβόνα. Όχι, δεν υπάρχει τίποτα μεταξύ μας. Σίγουρα ο Μορτανέλι είναι συντηρητικός κι εγώ πιο αριστερός. Όμως δεν πιστεύω ότι αυτό έχει σημασία. Όταν βγήκα ευρωβουλευτής με το Κ.Κ. Ιταλίας, ο Μορτανέλι έγραψε ένα σχόλιο χιουμοριστικό, αλλά καθόλου κακό. Όχι, δεν έχουμε τίποτα προσωπικό. Κι έπειτα είδατε το σκίτσο στη «Ρεπούμπλικα»; Μα τι εννοεί; Λένε ότι ο Φλαϊανός έγινε μεγάλος συγγραφέας μόνο μετά θάνατο. Τι υπαινίσσονται; Ότι εγώ δεν είμαι τίποτα και μόνο μετά θάνατο θα γίνω μεγάλος συγγραφέας. Η Κάρμεν στο σκίτσο δεν μιλάει. Δεν λέει τίποτα. Ούτε καν της μοιάζει.

Τελικά, κύριε Μοράβια, πώς εξηγείτε όλη αυτή την περιέργεια για τα οικογενειακά σας;

Μοράβια: Εξηγείστε το μου εσείς καλύτερα. Βλέπετε, ίσως, είναι η εικόνα της γυναίκας σας. Μια γυναίκα έτσι ελεύθερη, έτσι επιθυμητή από εκδότες, καλλιτέχνες και πολιτικούς.

Μοράβια: Αυτό δεν είναι κάτι καινούργιο. Όλα όσα έχουν γίνει σήμερα αντικείμενο περιέργειας, υπήρχαν πάντα. Κι έπειτα εγώ δεν είμαι ανάμεσα σ' αυτούς που την ποθούν. Εγώ την έχω δική μου. Η Κάρμεν είναι κοντά μου. Πριν φύγει πήγαμε μαζί στο Φρέγκενε δυο φορές. Παντού υπήρχαν φωτογράφοι. Μας κατασκοπεύουν. Μα γιατί; Υποθέτω γιατί αυτά που κάνει η γυναίκα σας προκαλούν το ενδιαφέρον, προκαλούν σκάνδαλο και επομένως πουλιόνται. Είναι ένα πρόσωπο που ασχολεί τις στήλες των εφημερίδων.

Μοράβια: Μα η Κάρμεν δεν έχει κάποιο επάγγελμα, δεν τραγουδάει, δε γράφει. Στην πραγματικότητα δεν κάνει τίποτα. Η Κάρμεν υπάρχει. Σκεφτείτε το γάμο μας: είχα κάνει τα πάντα για να περάσει απαρατήρητος. Ούτε ένας φίλος δεν υπήρχε, ούτε ένας συγγενής, ούτε μια γαμήλια φωτογραφία. Είχα βγάλει ακόμη και μια ειδική κάρτα με το όνομα Τσερόνι για να φτάσω μέχρι το Καπιτώλιο. Αλλά κάποιος έδωσε την είδηση και βρεθήκαμε μπροστά σ' ένα τρομαχτικό πλήθος. Ήταν εκεί πάνω από εβδομή-

ντα φωτογράφοι! Ορισμένα περιοδικά κάνουν τα πάντα για να εξασφαλίσουν φωτογραφίες... Εκείνη τη φωτογραφία την πλήρωσαν 25 εκατομμύρια λιρέτες. Μας έκαναν ζημιά.

Λέτε για τη φωτογραφία της Κάρμεν με τον Τζουμπλάτ;

Μοράβια: Μα τι σας ενδιαφέρει! Έχει φωτογραφηθεί με τόσα άλλα πρόσωπα.

Είναι αλήθεια, αλλά το να βλέπετε τον αρχηγό των Δρούσων να περπατάει αγκαλιασμένος στη Ρώμη με τη γυναίκα σας...

Μοράβια: Δεν έχω τίποτα να πω. Φωτογραφίες μπορεί να υπάρχουν πολλές, αυτό δε σημαίνει ότι υπάρχουν ερωτικές σχέσεις! Στην πλατεία Ναβόνα υπάρχουν χιλιάδες άτομα που περπατάνε μαζί. Η αλήθεια είναι ότι γίνονται πολλά κουτσομπολιά.

Ναι, αλλά γιατί συμβαίνει αυτό;

Μοράβια: Η Ιταλία έχει επαρχιωτοποιηθεί. Υπάρχει μια νέα τάξη ανθρώπων όχι τόσο εκλεπτυσμένη, με πολλά λεφτά και λίγες διασκεδάσεις. Αν ξέρατε πόσα αντιπαθητικά σχόλια έρχονται και μου λένε κάθε μέρα, κάθε μέρα.

Μη θυμώνετε, κύριε Μοράβια, ίσως είναι φίλοι που ενδιαφέρονται.

Μοράβια: Ενδιαφέρονται βέβαια να κουτσομπολέψουν. Πολλοί δεν το κάνουν από κακία, αλλά από ένα είδος πνευματικού ερεθισμού. Δεν καταλαβαίνουν τίποτα. Σας φαίνομαι νευρωτικός, παραγμένος; Φέτος είναι μια ιδιαίτερα δημιουργική χρονιά για μένα. Είχα επιτυχία με τα δυο τελευταία έργα μου «Το λουρί» και τον «Άγγελο της είδησης» σε δυο σημαντικά θέατρα στη Ρώμη και το Μιλάνο. Μόλις τέλειωσα ένα μυθιστόρημα εξακοσίων σελίδων, γράφω τις κινηματογραφικές κριτικές μου, συνεργάζομαι με την «Κοριέρε ντε λα Σέρα», δεν έχω σταματήσει να γράφω ούτε λεπτό, όλα τα πρωινά. Αυτό σημαίνει ότι δεν είμαι και τόσο παραγμένος. Είμαι καλά προστατευμένος. Η ζωή μου όλη έχει σημαδευτεί από αυτά τα πράγματα: είμαι πάντα δαχτυλοδεικτούμενος. Στην αρχή της ιστορίας μας, είπαν ότι έμενα με τη Ντάτσα για να της δώσω ένα βραβείο. Πιστέψτε με: αν, όπως λέει ο Μορτανέλι, δεν ήμουν αδιάφορος, θα τα είχα τινάξει! Κι εξάλλου αυτά δεν είναι σημαντικά πράγματα, δε μ' ενδιαφέρουν. Αν θα πρέπει να ασχοληθώ με κάτι, ασχολούμαι με την ατομική βόμβα ή με τη λογοτεχνία.

Πολύ σωστά. Επιτρέψτε μου μια τελευταία ερώτηση. Εσείς, δεν ζηλεύετε τη γυναίκα σας;

Μοράβια: Ζηλεύω, αλλά όχι κάποιο άτομο, έναν

άντρα. Ζηλεύω γιατί αγαπώ τη γυναίκα μου. Καταλάβατε; Ζηλεύω χωρίς αντικείμενο.

Τι σημαίνει αυτό;

Μοράβια: Σημαίνει ν' αγαπάς. Η ζήλεια είναι ο αγώνας για κατοχή του αγαπημένου και προφανώς συγκρούσαι με τον άντρα που πιστεύεις ότι έχει τη γυναίκα σου. Στην πραγματικότητα όμως είναι απλή επιθυμία ιδιοκτησίας. Λέμε, για παράδειγμα, η γυναίκα αυτή είναι με κάποιον άλλο άντρα, αλλά τη θέλω για μένα. Κι ακόμη, ζήλεια είναι να σκέφτεσαι: «Η γυναίκα αυτή μου ξεφεύγει, θέλω να την έχω ολοκληρωτικά». Είναι ένας παράγοντας ψυχολογικός, δεν έχει καμιά σχέση με τη σεξουαλική επαφή. Στο έργο μου «Ο άγγελος της είδησης» αυτό φαίνεται πολύ καθαρά: Εκείνος είναι ένας άντρας προδομένος, που θέλει να ξέρει όλα όσα έχει κάνει η γυναίκα του. Με λεπτομέρειες. Όλα. Κι εκείνη του λέει ότι ο άλλος είχε το «πράγμα» του έξω από το παντελόνι, ότι το πήρε, το έβαλε μέσα της... Εκείνος έτσι έχει την αυταπάτη ότι την ελέγχει, ότι δεν την χάνει. Στο τέλος θριαμβεύει ο έρωτας.

Καταλαβαίνω, κύριε Μοράβια. Αλλά ακόμη δεν έχω καταλάβει αν ζηλεύετε τη γυναίκα σας, την Κάρμεν.

Ο Αλμπέρτο Μοράβια σηκώνεται από τον κα-

ναπέ του γραφείου του. Κατευθύνεται αργά προς την κρεβατοκάμαρα. Στο κομοδίνο υπάρχει ένα μυθιστόρημά του, η «Ανία», γραμμένο το 1960. Το παίρνει, επιστρέφει, ξανακάθεται.

Μοράβια: Ακούστε τι έγραφα τότε. Μίλαγα για τη Σετσιλια, μια γυναίκα που φεύγει συνεχώς από τον άντρα της με κάποιον εραστή. Και μάλιστα η Κάρμεν δεν υπήρχε τότε.

Ανοίγει το βιβλίο στις τελευταίες σελίδες και αρχίζει να διαβάζει με δυνατή φωνή, υπογραμμίζοντας ορισμένες φράσεις:

«Ναι, ήμουν ικανοποιημένος γιατί ήταν ευτυχισμένη, αλλά κυρίως ήμουν ικανοποιημένος γιατί υπήρχε, εκεί στο νησί της Πόντσα, υπήρχε μ' έναν τρόπο δικό της, διαφορετικό απ' το δικό μου, και αντίθετο μάλιστα, μ' έναν άντρα που δεν ήμουν εγώ, μακριά μου... Και, τελικά, εγώ δεν ήθελα πια να την κατέχω, αλλά να τη βλέπω να ζει, όπως ήταν, δηλαδή να την σκέφτομαι, όπως σκέφτομαι το δέντρο πίσω από τα τζάμια του παραθύρου».

Σταματάει. «Είμαι σαφής;», ρωτάει ο Μοράβια. «Σαφέστατος», απαντά. Τότε ο συγγραφέας προσθέτει: «Περιμένετε, ακούστε κάτι ακόμη». Και προτού μου χαρίσει το βιβλίο, διαβάζει ξανά κάτι: «Στ' αλήθεια, όπως ξαφνικά κατάλαβα, με μια αίσθηση θαυμασμού, είχα οριστικά αρνηθεί τη Σετσιλια και, πράγμα παράξενο, ακριβώς μετά την άρνηση αυτή, η Σετσιλια άρχισε να υπάρχει για μένα».

ΔΙΑΒΑΖΩ

Κάθε τεύχος
κι αφιέρωμα

κυκλοφορεί κάθε
δεύτερη Τετάρτη

**ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΕΙΤΕ
ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ
ΤΟΜΟ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ
ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ**

6 τεύχη δεμένα στην τιμή των 800 δρχ. ή με
100 δρχ. προσκομίζοντας τα παλιά τεύχη

ΝΙΚΟΥ ΓΙΑΛΟΥΡΗ: Ερμής 70 (Σειρά Γ. Χρήστου)

ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΑΖΑΝΑΣ

Αρχαία ελληνικά επιγράμματα εμπνευσμένα από τα νησιά του Ιονίου

Τά αρχαία ελληνικά επιγράμματα προέκυψαν από την άπλη έπιγραφή, πού χάραζαν οί άρχαιοί Έλληνες στά μνήματα τών νεκρών, στους τύμβους τών πεσόντων, στά βάθρα τών καλλιτεχνικών έργων. Βαθμιαία ή έπιγραφή έμπλουτίζεται καί μέ έγκώμια, ένώ, παράλληλα, δέν χρησιμοποιείται ο πεζός λόγος, αλλά ο έμμετρος. Άργότερα κατά τό 600 π.Χ. συντελείται μιά βασική άλλαγή.

Ή έπιγραφή δέν προορίζεται νά χαραχθεί όπωσδήποτε. Προορίζεται νά γραφεί στόν πάπυρο καί νά άπαγγελθεί μέ συνοδεία μουσικής, όπως καί τά άλλα είδη του ποιητικού λόγου. Έτσι άνακύπτει ένα νέο είδος ποιήματος, αυτότελές καί αυτόνομο: Τό έπίγραμμα, αυτό τό κομψοτέχνημα τής αρχαίας ελληνικής φιλολογίας. Ή πρώτη συλλογή έπιγραμμάτων θά καταρτισθεί τό 900 περίπου μ.Χρ. από τόν Κωνσταντίνο Κεφαλά, πρωθιερέα τών βυζαντινών άνακτόρων. Ή συλλογή αυτή έθωρείτο χαμένη, όταν, άφνης, τό 1606 άνεκαλύφθη ένα χειρόγραφο τής στή Heidelberg τής Δυτικής Γερμανίας, πρωτεύουσας τότε τής μικρής ήγεμονίας του Παλατινάτου (Palatinat), από τό Γάλλο φιλόλογο Klaudius Salmasius. Έκτοτε ή συλλογή αυτή φέρει τόν τίτλο: «Έλληνική ή Παλατινή Άνθολογία». Ή «Έλληνική ή Παλατινή Άνθολογία», ή όποία άπαρτίζεται από 16 βιβλία, άνάλογα μέ τό θεματικό τής περιεχόμενο, άποτελεί έναν άνεκτίμητο ποιητικό θησαυρό. Άπό τούς λακωνικούς στίχους τών 4.000 περίπου έπιγραμμάτων τής παρελαύνει ο δημόσιος καί ο ιδιωτικός βίος τών Άρχαίων Έλλήνων μιάς ολόκληρης χιλιετηρίδας, από τό 600 π.Χ. έως τό 600 περίπου μ.Χ. αλλά έκτός τής ιστορικής άξίας τής, ένα μεγάλο ποσοστό έπιγραμμάτων άποτελοϋν, χωρίς ύπερβολή, πραγματικά λυρικά έπιτεύγματα.

ΚΡΙΝΑΓΟΡΑ

«Ήρνήσαντο καί άλλας έν πάρος οϋνομα χήσοι...»

Ήρνήθησαν κι άλλα νησιά τό άσήμαντο όνομά τους.
καί τόνομα λαμπρών άνδρών έχουν δεχθεί νά πάρουν.
Καί τό δικό σας τόνομα: Έρωτιδεΐς άς γίνει
άντί για Ήξειές. Θαρρώ ταιριάζει από τήν ώρα,
πού άπόθεσε στό λόφο αυτό ο Δίας ένα βρέφος
- πού στή μορφή καί σ' όνομα ο Έρωτας ήταν ο Ήδιος!
Ω γής, γεμάτη μνήματα καί ω κύμα πού τή ζώνεις,
ας είστε: άνάλαφρην έσύ καί ήρεμο έσύ καί πρῶο πάντα!

(VII, 628)

Πρόκειται για νησίδες στά παράλια τής Ν.Δ. Άκαρνανίας.
Ήρνήσκουν στό πλέγμα τών «Έχινάδων νήσων». Μιά
άπό τίς νησίδες αυτές φέρει καί σήμερα τό όνομα Ήξειά.

ΑΝΩΝΥΜΟΝ

«Μάτερ Ήδουσσήςος πιτυτόφρονος, Άντίκλεια...»

Άντίκλεια του πολυμήχανου του Ήδουσσέα μητέρα
δέν είδες ζωντανή, ως τήν Ήθάκη γύρισε, τό γιό σου.
Όμως άπ' τή συγκίνηση βουβός εκείνος είναι τώρα,
ως τή μητέρα του άπ' του Άχέροντος τούς όχθους άντικρύζει.

(III, 8)

ΑΝΩΝΥΜΟΝ

«Χαῖρ', Ἰθάκη μετ' ἄεθλα, μετ' ἄλγεα θαλάσσης...»
 Χαῖρε Ἰθάκη· ἀπό τούς ἄθλους ἔπειτα κι ἀπό τοῦ πόντου
 τὰ ἄλγη, μέ τί χαρά σιμώνω τώρα τίς ἀκτές σου,
 τό Λαέρτη γιά νά ἰδῶ, τή σύντροφό μου τή λαμπρή κι ἀκόμη
 τό γιό μου τό μοναδικό. Ἡ ἀγάπη του αἰχμάλωτον μ' ἐκράτει!
 Τό ξέρω πλέον: γλυκύτερο ἀπ' τούς γονεῖς καί τήν πατρίδα δέν ὑπάρχει!

(IX,458)

ΑΝΩΝΥΜΟΝ

«Ἰλιάς ἔργο μέγα, Ὀδυσσεῖς τε τό σῶφρον...»

Ἔργο μεγάλο ἡ Ἰλιάς, ἡ Ὀδύσεια βιβλίον σοφίας,
 πού τήν Ἰθάκη ὑψώσατε στό ἴδιο βᾶθρο μέ τήν Τροία.
 Ἔμέ τό γέροντα ἄς εὐφραίνετε· ἡ Σειρήνα
 τοῦ Ὀμήρου εἶναι αὐτή τό ἄσμα τῶν στίχων σας πού μέλπει!

(IX,522)

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΣ

«Λευκάδος αἰπύν ἔχων ναύταις τηλέσκοπον ὄχθον...»

Ἦ Φοῖβε ἐσύ πού κυβερνάς τούς ὄχθους τῆς Λευκάδας,
 τούς ἀγριοὺς κι ἀπόκρημνοὺς, τό κύμα τοῦ Ἰονίου πού περιζώνει
 καί οἱ ναῦτες ἔντρομοι ἀπό μακρὰ τούς ἀτενίζουν,
 παρακαλῶ: Δέξου τόν ἄρτο αὐτό ὡς σπονδή κι αὐτόν το λύχνο,
 πού τό ἀμυδρό του φῶς τό λίγοστό τό τρέφει λάδι.
 Ἔλεως γενοῦ καί οὐριοὺς ἀνέμους, Θεέ μου, στείλε,
 ὥστε νά φτάσουμε στό Ἄκτιο μέ τά ἰστία τοῦ πλοίου ὑψωμένα!

(VI, 251)

ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΣ

«Φοῖβε, Κεφαλήνως λιμενοσκόπε, θῖνα Πανόρμου...»

Ἦ Φοῖβε, πού ἀπέναντι ἀπ' τούς βράχους τῆς Ἰθάκης,
 τῶν Κεφαλήνων τά λιμάνια καί τῆς Πανόρμου τήν ἀκτὴ ἐποπτεύεις,
 ἴλεως γενοῦ! Ἦρεμο τῆς θάλασσας τό κύμα ἄς εἶναι,
 καθώς μέ πλοῖο τόν Πείσωνα πρὸς τήν Ἀσία συνοδεύω.
 Τόν κραταῖο τό βασιλέα μας προστάτεψε! Κι ἄς τρέφει πάντα
 καί πρὸς τόν Πείσωνα καί πρὸς ἐμένα αἰσθήματα φιλίας!

(X,25)

Ἄναφέρεται σ' ἓνα ταξίδι τοῦ ποιητῆ ἀπὸ τῆς Ρώμης πρὸς τήν
 Ἀσία, συνοδεύοντας τόν Πείσωνα (Piso), Ρωμαῖο ἀξιωματοῦχο.

ΠΟΣΕΙΔΙΠΠΟΥ

«Ἄ Κύπρον ἂν τε Κύθηρα καί ἃ Μίλητον ἐποικνεῖς»

Σύ πού τά Κύθηρα, τή Μίλητο, τήν Κύπρον ἐποπτεύεις,
 καθώς καί τήν ἱππότροφη τή χώρα τῆς Συρίας,
 ὦ, ἄς εὐλογεῖς καί τῆς Καλλίστιον τό δῶμα,
 πού σ' ἀνδρες-ἐραστὲς ποτέ τή θύρα της δέν ἔχει κλείσει!

(XII,131)

ΚΡΙΝΑΓΟΡΑ

«Νῆσον, γῆν εἰ καί μέ περιγράψαντες ἔχουσιν...»

Εἶμαι ἓνα ἀσήμαντο νησί. Μικρὴ εἶναι ἡ γῆς ὅπου κατέχω·
 -στάδια μόλις ἑπτὰ-. Μὴν παραβλέπεις ὁμῶς, ξένε,
 πῶς κάθε αὐλάκι πού ἀνοίγει τό ὑνί, πλούσιο θέρος ἐτοιμάζει.
 Ἄριφνητους καρπούς τά δένδρα παράγουν. Οἱ ἀκτές μου
 συγκομιδὴ ἀφθονὴ γιά τόν ψαρά δέν παραλείπουν.
 Τό θέρος τό καυτό αὔρες δροσόβολες εὐφραίνουν τό διαβάτη
 καί καρτεροῦν ἤρεμοι κι ἀκύμαντοι οἱ ὄρμοι μου τά πλοῖα.
 Εἶμαι κοντά στήν Κέρκυρα. Κι ἀπό εὐτράπελη διάθεση καί μόνο,
 τό ὄνομα τοῦτο τό περίεργο ἔχω στόν ἑαυτό μου δώσει.

(IX,555)

Πρόκειται γιά τὴ νησίδα Σύβοτα, κοντά στήν Κέρκυρα

ΙΟΥΛΙΟΥ ΠΟΥΛΑΙΝΟΥ

«Εἰ καί σευ πολύφωνος ἀεὶ πίμπλησον ἀκουάς»

Πλήθος φωνές τήν ἀκοή σου κι ἂν ταραζοῦν-φόβος
 αὐτῶν πού εἰχονταί καί εὐγνωμοσύνη ἐκείνων πού ἔχουν
 εἰσακουσθεῖ οἱ εὐχές-ὦ Δία πού τή Σχερία προστατεύεις,
 ἄκου καί ἐμέ καί τήν ὑπόσχέσή σου ἄς τήν τηρήσεις:
 Ταξίδευσά πολύ· στή φίλτατη πατρίδα ἄς ζήσω πλέον,
 ἀπὸ τούς μόχθους καί τά κύματα νά λυτρωθῶ ἐπὶ τέλους!

(IX,7)

ΑΝΩΝΥΜΟΝ

«Ἐπτά πόλεις μάρναντο σοφὴν διὰ ρίζαν Ὀμήρου...»

Πόλεις ἑπτὰ γιά τοῦ Ὀμήρου τή λαμπρὴ πατρίδα ἀντιδικοῦσαν:
 ἡ Σμύρνη, ἡ Χίος, ἡ Κολοφών, ἡ Ἰθάκη, ἡ Πύλος, ἡ Ἀθήνα, τό Ἄργος.

(XVI,298)

ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΣ

«Λευκάδος ἀντί μέ Καῖσαρ, ἰδ' Ἄμβρακίης ἐριβώλου...»

Ἄφοῦ ὁ πόλεμος τήν Ἀμβρακία-ἀντίκρου στή Λευκάδα,
 τήν καρπερή, καί τό Ἀνακτόριο, τό Θύρρειο, κι ἀκόμη
 τό Ἄργος, πού ὀνομάζουν Ἀμφιλοχικό, κατέστρεψε μέ λύσσα,
 ἐμέ τῆ θεῖα τῆ Νικόπολη - ὡς ἀντιστάθμισμα - ὁ Καῖσαρ μ' ἔχει
 κτίσει καί ὁ Φοῖβος, ὁ ἀνακτας, τήν προσφορὰν ἐδέχθη μ' εὐφροσύνη,
 γιά τῆ μεγάλη νίκη πού τοῦ χάρισε στοὺς ὄχθους τοῦ Ἀκτίου.

(IX,553)

Τό ἐπίγραμμα ἀναφέρεται στήν ναυμαχία τοῦ Ἀκτίου (33 π.Χ.) καί τῆ
 νίκη τοῦ Ὀκταβιανοῦ-Αὐγούστου ἐναντίον τῆς Κλεοπάτρας καί τοῦ Ἀντωνίου.

1. Ἀντίπατρος ὁ Θεσσαλονικεὺς ἔζησε περίπου τὸν 1ον αἰῶνα π.Χ.
2. Κριναγόρας γεννήθηκε τό 70 ἢ 65 π.Χ. Καταγόταν ἀπὸ τῆ Μυτιλήνης
3. Πολύαινος καταγόταν ἀπὸ τίς Σάρδεες. ἔζησε τό 60 περίπου π.Χ.
4. Ποσειδίππος καταγόταν ἀπὸ τήν Πέλλα τῆς Μακεδονίας. ἔζησε τό 275 π.Χ.
5. Φίλιππος ὁ Θεσσαλονικεὺς ἔζησε τό 40 περίπου μ.Χ.

Άρχαία ελληνικά ἐπιγράμματα

Μίμνερμος

Ἄμέσως ἀπ' τὰ μάγουλα μου τρέχει κρύος ἰδρώτας
καί τό λουλούδι βλέποντας τῆς νεολαίας τὰ χάνω,
ώραῖο μαζί κι εὐχάριστο - μακάρι νά 'ταν κι ἄλλο.
Κι ὁμως, σάν ὄνειρο ἡ νιότη, ἡ τιμημένη, λίγο
βαστάει κι ἀμέσως κρέμονται πάνω ἀπό τό κεφάλι
τά γερατιά τά θλιβερά καί τά δυστυχημένα,
πού, ἐχθρικά κι ἀτίμητα, ἀγνώριστο τόν κάνουν
τόν ἄνθρωπο, κι ὅταν θά 'ρθοῦν, μυαλό χαλνοῦν καί μάτια.

Ριανός

Καλή λεβεντομάνα ἡ Τροιζήνα· ἀπ' τὰ παιδιά της
μέ τό πῖο παρακατιανό κι ἄν μπλέξεις, δέ θά χάσεις.
Μά τόσο πῖο ξεχωριστός ὁ Ἐμπεδοκλῆς εἶναι, ὅσο
μέσ σ' ἄλλα ἄνθη τῆς ἀνοιξῆς τό ώραῖο ἔλαμψε μόδο.

Ζηνόδοτος

Ποιός γλύπτης πῆγε κι ἔστησε τόν Ἔρωτα στήν κρήνη;
Δέν ἤξερε πώς μέ νερό τούτη ἡ φωτιά δέ σβήνει.

Καλλίμαχος

Σιχαίνομαι τό ποίημα τό μεγάλο, οὔτε μ' ἀρέσει
ἡ δημοσιά πού ὀδηγεῖ πολλούς ἐδῶ κι ἐκεῖ·
μισῶ αὐτόν πού γιά ἔρωτα μέ ὄλους τρέχει, κι οὔτε
πίνω ἀπό βρύση· τά κοινά τ' ἀηδιάζω ὄλα.
Ναί, Λυσανία, εἶσαι ὁμορφος, εἶσαι ὁμορφος - μά πρίν
τό πει καθάρια ἡ ἠχώ, λέει κάποιος: «Ἄλλος τόν ἔχει!»

μεταφράσεις Ντίνου Χριστιανόπουλου

Μελέαγρος

Νύχτα ἱερή, καί λυχνάρι, ἄλλον κανένα
μάρτυρα δέ διαλέξαμε κι οἱ δύο μας
στούς ὄρκους μας, παρά ἐσῆς μονάχα·
ἐκεῖνος, ὄρκιστήκαμε, νά μ' ἀγαπάει,
κι ἐγώ, ποτέ νά μήν τόν παρατήσω.
Μάρτυρες ἦσαν κι οἱ δύο· μά τώρα ἐκεῖνος
λέει πώς τούς ὄρκους μας τούς πῆρε τό ποτάμι,
καί σύ, λυχνάρι μου, σέ ἄλλων ἀγκαλιές τόν βλέπεις.

Μιά ὁμορφιά εἶναι τό πᾶν γιά μένα· ἕνα μονάχα
ξέρει τό λιγωμένο μάτι μου: νά βλέπει
τόν Μυῖσκο· εἶμαι τυφλός ἐγώ γιά τ' ἄλλα.
Αὐτός γιά μένα εἶναι τά πάντα· ἄραγε,
γιά χάρη τῆς ψυχῆς, τά μάτια - οἱ κόλακες - τόν βλέπουν;

Καί μέ τόν Δία τά βάζω ἐγώ, ἄμα θελήσει,
Μυῖσκε, νά σ' ἀρπάξει γιά νά τόν κερνάς τό νέκταρ.
Ἄν καί πολλές φορές μοῦ εἶπε: «Τί τρομάζεις;
Δέ θά σ' ἀνάψω ζήλεια. Ἔπαθα κι ἐγώ, καί ξέρω
νά συμπονῶ». Αὐτά μοῦ λέει· ὁμως ἐγώ τρομάζω
καί μύγα νά πετάξει, μή μοῦ 'πε ψέματα ὁ Δίας.

Εἶδα μεσημεριάτικα τόν Ἄλεξι στό δρόμο
κι ἀρχίσαν καί μέ καίγανε δύο λογιῶ ἀκτίνες·
οἱ ἀκτίνες ἀπ' τὰ μάτια του κι οἱ ἀκτίνες ἀπ' τόν ἥλιο.
Τοῦ ἡλίου, ἡ νύχτα μονομιᾶς τίς κοίμησε· μά οἱ ἄλλες,
ἀπ' τῆς μορφῆς του τό εἶδωλο, θεριέψαν στό ὄνειρό μου.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΡΒΕΡΗΣ

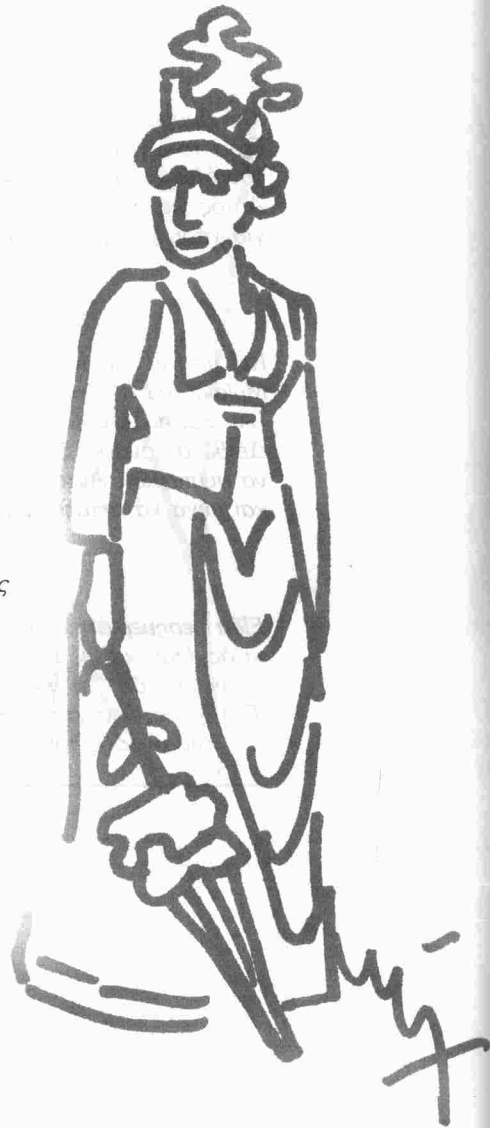
Ἡ ἠλεκτροκίνηση τῶν τρόλεϊ τὴν Παρασκευὴ

Τῶν ὑπαλλήλων οἱ μασχάλες τὴν Παρασκευὴ
βάζουν τὰ δυνατὰ τους ὡς τὰ σύρματα
φέρνουνε ρεῦμα ἀπ' ἄλη τὴ βδομάδα
τὴ μυρουδιά τῆς κούρασης πού ψαχουλεύει
στάση Κολιάτσου τὸ δεξιὸ χέρι ἑνὸς κυρίου
νά τούς βοηθήσει νά κατέβουν
τὸ Σαββατοκύριακο
ὁμως αὐτὸς φοράει ψαθάκι
καὶ τότε λένε Καρυωτάκη.

Δεσποινίδες γιὰ κυρίους μοναχικούς

—Δέν ἐκλεισε ἡ συμφωνία; Δέ βγήκε τὸ ποίημα;
Ἡ σχέση μπατάρησε;
Ἄνάψτε κι ἐσεῖς τὸ μάτι στό τρία. Νά κάψει τὸ
λάδι καλά. Στό πιάτο, τέσσερα ἀλεύρι καὶ δύο νερό,
μ' ἕναν κρόκο αὐγοῦ καὶ τὰ χτυπάμε. Κουταλιές κουταλιές
στό τηγάνι· σέ ἀπόσταση ὁμως, νά μὴ σᾶς κολλήσουν.
Τίς γυρίζετε. Ἄμα ροδίσουν καλά, σέ μεγάλη πιατέλα,
μέ μπόλικη κανέλα καὶ ζάχαρη.
Καὶ νά δαγκώνετε ὄλες τίς γωνιές, οὐτ' ἕνα κρίτς
νά μὴ χάνετε.

Ἄσσοι μένετε μόνοι, νά μὴ μᾶς ξεχνᾶτε:
Εἴμαστ' ἐμεῖς ἐδῶ, οἱ τηγανίτες.

Σκίτσα: Μήνας Μαυρικᾶκης

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΕΤΤΟΝΟΣ

Ἐπέκυψες τέλος σέ κείνο τὸ χαμόγελο
τώρα δέ σέ θυμᾶται ὅπως πρῶτα
μέ τὴν αἱματηρὴ διάθεση τοῦ πολιορκητῆ ἔξω ἀπ' τὸ κάστρο σου
Σ' ἕνα λεπτό πού κράτησε λαχανιασμένο τὸ ἀγκάλιασμα
ἡ πόλη ἀλώθηκε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τοῦ δωματίου
τῆς νυχτερινῆς μοναξιᾶς καὶ τῆς γυμνῆς λάμπας
Ἐπέκυψες τέλος σέ κείνο τὸ χαμόγελο
τώρα δέν τὸν γνωρίζεις ὅπως πρῶτα
μέ τὴ μοναδικὴ αἴσθησι τοῦ ἀναχωρητῆ
στό πλαίσιο τοῦ κρανίου σου

Τὰ γυαλιά σου σπασμένα στό πάτωμα
πλάι στό κρεβάτι
ἠπληγώνουν τὰ πόδια του
γίνεται γήινος ἐπιτέλους

Αὐτὴ ἡ προσφορά δέν πῆγε χαμένη
τὰ μάτια καὶ τὰ δάχτυλα
ἔμαθαν νά χαϊδεύουν
δίχως νά γλιστροῦν ἐδῶ καὶ κεῖ
ὅπως ἄλλοτε

•
φωτογραφικὸ ὑγρὸ ἢ θάλασσα
ἐμφανίζει τὴ βουτιά σου
ἀφίσα γιὰ τοὺς τοίχους τῶν πόλεων

•
εἶμαι αὐτὸς πού κάνει ὦτο - στόπ
εἶσαι φρενάρισμα

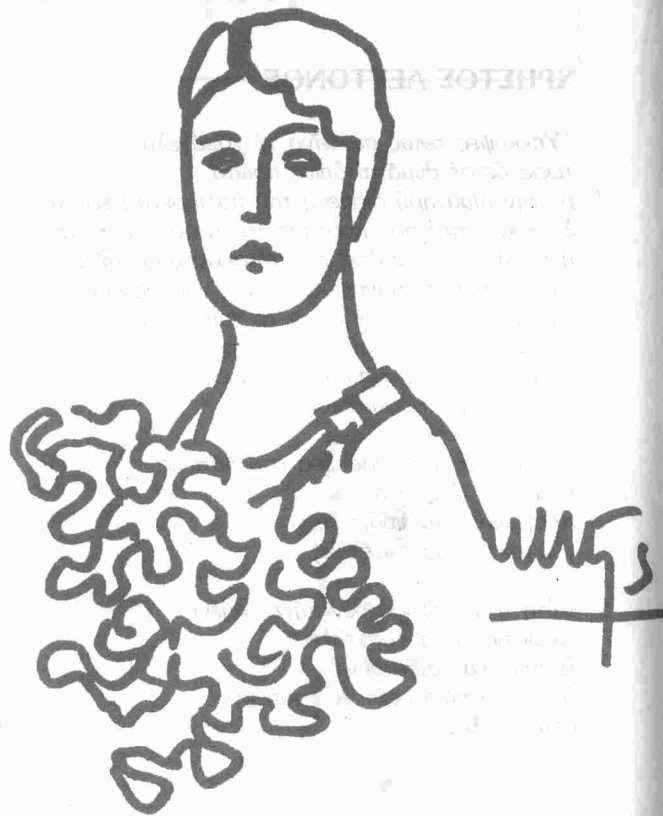
•
ὁ Γιάννης ὀλο ξεχνάει τὰ κλειδιά
τίς παλιές μουσικές
τὰ δάχτυλά του

ΜΑΡΙ ΓΚΟΥΣΚΟΥ

Κλαγγές

Στην κορυφή της όρθιας
ώρας
Φουσκώνουν τα πανιά των
βουβών αλαγαμών
Πένητες ψυχικής σιτοδείας
Χαράγματα των ανυπόδητων
ψιθύρων
Οι Μαϊάνδροι της κορυφαίας
ασπαίρουν ψάχνοντας...
Συ, πρωτόκλητε της πρωταυγής
Στα σύθαμπα κατάλοιπα.
Της απόμακρης προδοσίας
Συνοδεία της λεγεώνας
των ιμέρων μου.
Συντροφευτής του πράου
κλάματος
Ψάχνεις ώρα παντάνασσα
Αργοπατώντας στα κενοτάφια...

Κερκόπορτα

Ποδοπάτησα τα σωματικά
ρεύματα
Θάταν ντροπή το αντίθετο...
Μιλώ για τ' ανώτερα
που έθαψες χωρίς ψηλάφηση!
Στη δίνη της ευτέλειας
Ζήμωσες παρερμηνεία!
Στο παρθένο μου «εγώ»
τυφλός!
Ίδρωσαν τα φτερά
του περιστεριού
Η βακτηρία μάτωσε...
Κουστωδία τύψεων
παρέλαση σκοταδιού
Το γύψινο παρελθόν!
Όμως...
Οι λυχνίες του περάματος
Απόμειναν με κρυσταλλωμένο
φως!
Κι εσύ περνάς επίμονα
τυφλός!..

ΧΑΡΗΣ ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ

αμυντικές λαβές

Είμαι ακόμη νέος
Γι' αυτό ομολογώ άφοβα:
Φοβάμαι το θάνατο.
Η μελωδία που ξερνούν τά κόκκαλά μου
Κάθε φορά που επισκέπτομαι τον τάφο μου
Μου φέρνει εμετό.
Ξέρω βιάζονται οι ζωντανοί
Ν' ανακουφίσουν τούς νεκρούς με πρόχειρες επινοήσεις.
Όμως τους προλαβαίνω.
Γδύνομαι το ψέμα τώρα
Πρωτού βρεθώ παγιδευμένος.
Βυθίζω τις λέξεις μου
Στη σάρκα του χρόνου
Κι αφήνω το αίμα
Πηκτό μελάνι
Ν' απλωθεί με τρόπο στο χαρτί.
Όσο υπάρχει η κατάθεση
κοιμάμαι ασφαλής.

συλλυπητήρια

Επί τριάντα χρόνια
της έγραφε γράμματα.
Όταν κάποτε έμαθε
ότι καμιά γυναίκα με το δικό της όνομα
δεν έζησε ποτέ εκεί
αυτοκτόνησε.
Γράμματα γράφονται
σ' ανύπαρκτα πρόσωπα
ή στέλνονται
σ' ανύπαρκτες διευθύνσεις.
Είναι παράλογο να περιμένει κανείς απάντηση.
Ο Νίτσε τρελλάθηκε
γιατί πίστεψε
ότι ο Θεός πέθανε.
Οι κηδείες συνοδεύονται πάντα από υστερία.
Υπάρχουν βέβαια κι άλλοι τρόποι να κλάψεις.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Α. ΛΟΥΝΤΖΗΣ

Ιστορικοί και ιστοριογράφοι της Ζακύνθου

«Ἡ ὁμοσπονδία τῶν μικρῶν αὐτῶν νήσων τοῦ Ἰουνίου πελάγους, προσέφερε ἔπειτ' ἀπὸ τόσου αἰῶνας εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ κόσμου τὸ θέαμα ἑνὸς μικροῦ καὶ νέου ἑλληνικοῦ Κράτους, τὴν Ἑπτανησιακὴν Δημοκρατίαν. Μὲ τὴν θέσιν δὲ τὴν ὁποίαν κατέλαβε εἰς τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, ἐπροφῆτε εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰς μελλοντικὰς ἀποφάσεις τῆς Θεῆας Προνοίας, ἡ ὁποία δὲν ἤθελε αἰωνίαν τὴν ὑποδούλωσιν τῶν λαῶν καὶ τὴν κατάλληλον στιγμὴν ἀπὸ τὸν φαινόμενον θάνατον τὴν ἐκάλεσε εἰς τὴν ζωὴν».

Ἑρμάννος Λούντζης *Della Repubblica Settinsulare*

Δρέπει έκπληξη και συγκίνηση το βλέμμα του εξεταστή (συστηματικού ἡπεριστασιακού) του ιστορικού έργου γύρω από τη Ζάκυνθο· σ' αναλογία πάντα με την έκταση και τον πληθυσμό του νησιού.

Το Τζάντε πριν από την ελληνική ένταξη, με κάθε λογής -όχι σκοταδιστικές εἰν' η αλήθεια - κατοχές, εξαρτήσεις ή προστασίες, έφτασε σε πολιτιστική στάθμη αξιόλογη όσο και ιδιότυπη! Στάθμη που προκάλεσε, βοήθησε και στα μάτια μου δικαιολογεί τις εξάρσεις του Ζακυνθινού πνεύματος στο χώρο της διανόησης και της τέχνης. Αλλά γιατί σε τέτοιο ποσοστό η ιστορία; Θέλω να πω ότι είναι οπωσδήποτε αξιοπεριεργοί οι λόγοι που κατεύθυναν και δέσμευσαν μεγάλο τμήμα της ζακυνθινής και περί τη Ζάκυνθο σκέψης, στο ιστορικό έργο.

Ο καθηγητής Φαίδων Μπουμπουλίδης στο άρθρο του «Ἡ Ζακυνθινή ιστοριογραφία» προτείνει σαν, έστω έμμεσο, αίτιο τη Βενετσιάνικη ιστορική παράδοση και το περίφημο - όσο και... περιπετειώδες - Ζακυνθινό Αρχαιοφυλακείο! Σεβαστικά κρατώ επιφυλάξεις. Ετερόφωτη παράδοση και αρχαιική πανδαισία δεν μοιάζουν με γύρη κατάλληλη για τη γονιμοποίηση -ποιοτικά- τέτοιας ανθοφορίας. Η στο θέμα γύρη, κατά τη γνώμη μου, πρέπει να ζητηθεί σε ουσία απόλυτα ψυχική.

Το μεσαιωνικό Τζάντε σταυροδρόμι και χωνευτήρι τυχοδιωκτών, θαλασσινών, πολεμιστών, εμπόρων, προσφύγων, πρακτόρων - και των ετερόκλητων καταβολών τους - ήταν επόμενο ν' αντιμετωπίσει προβλήματα εθνότητας και πολιτικής μοίρας τα οποία δέν έλυσε η σκία του Ευαγγέλιου του Αγίου Μάρκου που το κάλυψε για τέσσερεις περίπου αιώνας. Τα προβλήματα αυτά βρίσκονται πίσω από τα χρονικά, τα ταξιδιωτικά σχόλια και τις απόπειρες ιστορικής γραφής, μέχρι τις αρχές του 18ου αιώνα. Τον αιώνα αυτό, τον αιώνα των φώτων, η προσπάθεια γίνεται πιο έκδηλη, πιο συστηματική και - το σπουδαιότερο - ανεβαίνει σε επίπεδο, για να κορυφωθεί από κάθε άποψη στον, από κάθε άποψη, πολιτιστικά λαμπρό 19ο αιώνα! Ο 19ος αιώνας βρίσκει τους Εφτανησιώτες - τους Ζακυνθινούς ιδιαίτερα - ύστερα από χρόνους ξενοκρατίας και κοινωνικής αυθαιρεσίας, να βιώνουν τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και τα ιδανικά μιας εθνικής αναγέννησης. Με την ιστορική μελέτη, πιστεύω πως συνειδητά ή ασυνείδητα, ζητάνε στηρίγματα για τα δυο αυτά βιώματά τους.

Τα κοινωνικά αιτήματα της Γαλλικής Επανάστασης για λευτεριά, ισότητα, ατομικά δικαιώματα, φτάσανε στη Ζάκυνθο όχι σαν Ευρωπαϊκός απόηχος αλλ' από πρώτο χέρι. Ο απεσταλμένος του - δημοκράτη ακόμα Βοναπάρτη, στρατηγός Ζεντιλύ, ξεμπαρκάροντας στις 28 Ιουνίου 1797 στην Κέρκυρα, φέρνει στα Εφτάνησα το λόγο και την πράξη των νέων καιρών· το κάψιμο του «λίμπρο ντ' ὄρο» παίρνει τη μορφή σύμβολου! «Ἐν ὅμως ἡ ἀναγέννησις» καθώς γράφει ο Ερμάννος Λούντζης, «εἶναι ἀργή καὶ ἀσταθής, πλήρης σκληρῶν δοκιμασιῶν, ἐναλλαγῶν τῆς τύχης, πλανῶν, λαθῶν καὶ δυστυχιῶν». Και πλήρης παθῶν, ας μου επιτραπεί να προσθέσω! Που μάλιστα τόσο γίνονται καυτά κι επικίνδυνα, όσο περισσότερο είναι τυφλά ή αν προτιμάτε ανιστόρητα. Με τη μελέτη της ιστορίας πολλά κοινωνικά ακατάληπτα και αποτρόπαια του παρελθόντος, αν όχι εξηγούνται, αιτιολογούνται. Και η αιτιολογία ευνοεί τη λήθη και το συμβιβασμό. Ευνοεί τη συνε-

περίπλους

δητοποίηση των νέων καιρών και την ελπίδα της ειρηνικής προσαρμογής και ένταξης· δίχως πικρίες και πεισματικούς «μέχρις ἑσχάτων» αγώνες των απερχόμενων· δίχως μίσος και στείρες αντεκδικήσεις των επερχόμενων. Στις κοινωνικές ανακατατάξεις η ιστορική γνώση - για ν' ανακεφαλαιώσω -προκαλεί νηφαλιότητα κι ελπίδα!

Παράλληλα με την κοινωνική απελευθέρωση οι Ζακυνθινοί (οι Επτανήσιοι γενικότερα) ζητούν επιβεβαίωση της εθνότητας και του ψυχισμού τους. Η άγια ώρα της ανάστασης του Ελληνισμού γλυκοχαράζει. Πρόκειται για μια πεποίθηση, μια γνώση, περισσότερο μεταφυσική παρά λογική! Είναι λοιπόν επόμενο το Ζακυνθινό πνεύμα της εποχής να συναισθανθεί την ευθύνη του απέναντι στην «επτανησιακή περιπέτεια» και την «ελληνική ελπίδα» και να ριχτεί συνειδητά στην ιστορική προσπάθεια. Αλλά γιατί να μην επικαλεσθώ, για υπεράσπιση της θέσης μου, τη ρητή μαρτυρία του ίδιου του Ερμάννου Λούντζη. Γράφει ο Ζακυνθινός ιστορικός και φιλόσοφος τούτα τα βαρυσήματα λόγια: «...ἐνόμισα, λέγω, ὅτι ἐν τοιαύτῃ ἐποχῇ, ἀρμόζει τό τε μνημόσυνον τῶν τεθνεῶτων καὶ ἡ καταγραφή τῆς πολιτικῆς περιουσίας αὐτῶν, ὥστε, κατὰ τὴν εἰμαρμένην ὥραν τῆς συγκροτήσεως τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς οἰκογενείας, νά μή παρασταθῶσιν ὡς ἀκτῆμονες οἱ κληρονόμοι αὐτῶν».

Επιτρέψτε μου να προσθέσω μερικές λεπτές σκέψεις του Αναστασίου Ι. Λιβέρη, από την εξαίρετη μελέτη του «Ἡ Ζακυνθινή ιστοριογραφία καὶ τό κοινωνικό της υπόβαθρο».

«Ἐνα κοινὸ χαρακτηριστικὸ συνδέει ὄλους τοὺς ἑπτανήσιους ιστοριογράφους καὶ ἐιδικότερα τοὺς Ζακυνθινούς», γράφει ο Αναστάσιος Ι.Λιβέρης, «ἡ προσπάθεια νά συνειδητοποιήσουν τὴν ὑπαρξὴ καὶ τό σχηματισμὸ τοῦ λαοῦ τῶν ἑφτά νησιῶν σάν ἰδιαίτερης ἐθνότητος, πού στίς περισσότερες περιπτώσεις τὴν προεχτείνουν μέχρι τὴν ἐθνότητα τὴν ἑλληνική. Καὶ οἱ πλέον ἀφηγηματικοὶ ιστοριογράφοι εἶναι ἱστορικοὶ μὲ «θέση» ἑπτανησιακή ἢ ἑλληνική ἀπέναντι στοὺς ξένους, πού κατὰ σειρά κατάρχησαν καὶ ἐκράτησαν ὑπὸ τὴν κατοχὴ τους τὰ ἑφτά νησιά».

Ζήτησαν κι αποκάλυψαν στο λαό, οι Ζακυνθινοί ιστορικοί, εξηγήσεις και αλήθειες που βοήθησαν μια κοινωνική αναδιοργάνωση δίχως ακρότητες και μια λυτρωτική συνείδηση εθνότητας με συγκεκριμένους στόχους και όνειρα. Αυτό πιστεύω σαν απώτερο αίτιο της - όπως είπαμε -αναλογικά τεράστιας Ζακυνθινής ιστορικής έρευνας· αυτό είναι ο συνδετικός κρίκος της προφοράς· αυτό η δάφνη!

«Δέν καταλαμβάνω πῶς εὐρίσκεις ἀντίφασιν μεταξύ τῆς κριτικῆς ἱστορίας καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας. Ἡ κριτικὴ τῆς ἱστορίας ἐπεξεργάζεται τὴν ὄλην ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας οἰκοδομεῖ»

Ἑρμάννος Λούντζης/
Ἐπιστολὴ 21.3.1860

Αλλά είναι αυτός ο συνδετικός κρίκος αρκετός, ώστε να μας επιτρέψει να μιλάμε για σχολή; Για Σχολή Ζακυνθινής Ιστοριογραφίας; Προτού λάβω θέση στο ερώτημα, θα 'θελα να κάνω κάποιες γενικότερες παρατηρήσεις σχετικά με την επιστήμη της ιστορίας· το τι και ποιους περιλαμβάνει. Γιατί δεν μπορούμε βέβαια να χρήσουμε ιστορία κάθε εξιστόρηση και ιστορικό κάθε παραμυθά ή πρακτικογράφο των περασμένων.

Πού βρίσκεται λοιπόν το σημείο του βρασμού;

Εχ, και ποιος συμφωνεί με ποιον; Ονοματίστε μου την επιστήμη που κατάφετε να παγιώσει τους ορισμούς της ή, αν προτιμάτε, να αυτοοριστεί απόλυτα.

Τελοσπάντων θα μπορούσαμε να καλέσουμε ιστορικούς τους επιστήμονες εκείνους που επιχειρούν ένα έργο συνθετικό, που πέρα από την «μετ' ακριβείας και σαφηνείας εξιστόρησιν» διατυπώνουν ηθικές κρίσεις για τα ιστορικά πρόσωπα και πράγματα και λαβαίνουν θέση αναφορικά με τα αίτια.

Αίτια λοιπόν και ηθική κρίση των ιστορικών γεγονότων (και προσώπων) αποτελούν τα χαρακτηριστικά της, σε στενή και απόλυτη έννοια, ιστορίας.

Μια Ιστορική Σχολή κατά συνέπεια προϋποθέτει κάποια κωδικοποίηση ή και απλή συγγένεια αρχών, με τις οποίες θα κριθούν τα αίτια και η ηθική υπόσταση του ιστορικού γινόμενου.

Επισκόπηση ή έστω απλή απαρίθμηση των ιστορικών σχολών θα μας παράσχε σε μιὰ περιπλάνηση έξω από το αντικείμενο, αλλά και τα όρια της εργασίας αυτής. Περιπλάνηση βέβαια ενδιαφέρουσα, συναρπαστική, που θα μας κυκλοφορούσε στο μεν χώρο των «αιτίων»: από τη «Θεοκρατία» ενός Μποσπέ και την «κυρίαρχη πρόνοια» ενός Τζιανπατίστα Βίκο, στην «Έγγελιανή

διαλεκτική» και στον «ιστορικό υλισμό», στο δε χώρο της «ηθικής κρίσης»: από τη «θεοκρατική αρχή» στον «Πρίγκιπα» του Νικολό Μακιαβέλλι, πιο πέρα στη «φιλοσοφική ηθική» του Τρέντελμπουργκ ή του Σλόσερ ή του Γερβίνου κι ακόμα πιο πέρα στην «αντικειμενική αρχή» του Λεοπόλδου Ράνκε, στηριγμένη στο Θουκιδίδη (που ζητάει το μέτρο των ανθρώπινων πράξεων όχι εκτός αλλά μέσα στην ιστορία), μέχρι τη «φυσιοϊστορική σχολή» του Μπουκλ που αρνιέται εντελώς την εκτίμηση των ιστορικών γεγονότων.

Υστερ' από αυτά νομίζω πως είναι ξεκάθαρο ότι δεν μπορούμε να μιλούμε για Ζακυνθινή ιστορική σχολή. Οι Ζακυνθινοί ιστοριογράφοι και ιστορικοί, εκτός από κοινό ψυχικό κίνητρο και αντικείμενο (το ιστορικό γινόμενο του νησιού και του Ιόνιου χώρου γενικότερα), δε συνδέονται με ενιαίες αρχές γύρω από αίτια και ηθική κρίση. Και μόνο το κοινό αντικείμενο, φυσικά, δε στοιχειοθετεί Σχολή που προϋποθέτει, αντίθετα, υποκειμενικές συγγένειες και παράλληλες επιστημονικές νοοτροπίες.

«*Ἡ περί ἧς ὁ λόγος βιβλιοθήκη κεῖται εἰς τό παμμέγεθες Δουκικόν Παλάτιον. Ἐπειδή δὲν ἐπιτρέπεται ἡ θέρμανσις εἶναι αὐτόχρομα Σιβηρία. Ἐκατάλαβα δι τι ἀπαιτεῖται μεγίστη ἀφοσίωσις εἰς τὰς ἱστορικές μελέτας, ἵνα ὑποφέρῃ τις δι' ὥρας ὀλοκλήρους τοιοῦτον ὑπερβολικόν ψύχος».*

*Ἐρμάννος Λούντζης/
Ἐπιστολή 10.2.1858*

Επόμενο βήμα ή, αν προτιμάτε, επόμενο ερώτημα: υπάρχει δυνατότητα κατάταξης των ανθρώπων που προσέφεραν στη Ζακυνθινή (και Ιόνια) ιστορική αυτογνωσία; Και αν ναι, με ποιο κριτήριο;

Μια άποψη θάταν να ξεχωρίσει κανείς την ιστοριογραφία σε στενή έννοια από ένα ευρύτερο φάσμα παροχής πληροφοριών ή διάσωσης υλικού. Στο φάσμα αυτό θα εύρισκαν θέση: από τη συλλογή παροιμιών και γνωμικών του πρίγκιπα Αντωνίου Κομούτου ή το «Essai d' une Flore de l' ile de Zante» των Η. Margot και F. G. Reuter, μέχρι τις πολυτιμότερες εργασίες του καθηγητή Διονύση Ζήβα γύρω από τη Ζακυνθινή αρχιτεκτονική.

Μια άλλη άποψη (για μένα ουσιαστικά αδικαιολόγητη) θα διάκρινε μεταξύ ιταλόγλωσσων και ελληνόγλωσσων εργασιών ή μεταξύ Ζακυνθινών και μη Ζακυνθινών ερευνητών.

Προσωπικά σκοπεύω ν' ακολουθήσω κατάταξη ιστορική, δηλαδή χρονολογική. Έτσι θα μας δοθεί η ευκαιρία να γνωρίσουμε και την ...ιστορία της ιστορίας ή καλύτερα: την ιστορία της Ζακυνθινής ιστοριογραφίας. Το κυριότερο είναι πώς θ' αντικρίσουμε την προσφορά, την προσωπικότητα και τη νοοτροπία του κάθε ερευνητή και συγγραφέα, ενταγμένες στο πνεύμα και στις συνθήκες της εποχής του. Και τούτο θα μας βοηθήσει ν' αποφύγουμε ενδεχόμενες άδικες συγκρίσεις, ενώ αντίθετα θα μας τοποθετήσει σταδιακά σε ικανοποιητικά οπτικά πεδία με, όσο γίνεται, μικρότερο ποσοστό παραμόρφωσης.

Ειδικότερα ξεχωρίζω τέσσερις περιόδους: Την πριν από τον 18ο αιώνα κι εκείνες του 18ου, του 19ου και του 20ου αιώνα. Θα πρέπει εδώ να διευκρινίσω ότι δε θα αναφερθώ σε εντελώς σύγχρονες εργασίες, καθώς και στο γιγάντιο έργο του Ντίνου Κονόμου που (ευτυχώς για τη Ζάκυνθο) βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη:

Α' Περίοδος Ζακυνθινής Ιστοριογραφίας - Ως τον 18ο αιώνα

«*Ὡστε ὁ δόκτωρ Beeskow ὡς πρὸς τὴν ἱστορία τοῦ μεσαιῶνος ἐπανέλαβε τὰ παραμῦθια τῶν περιηγητῶν, ἐραψοθέντα ἀπὸ ἀνακριβεῖς ἱστορικούς καὶ ὄχι ἐκ τῶν ἀληθῶν πηγῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὁ Μουστοξυδῆς πρῶτος καὶ δεύτερος ἐγώ, τὰ ἴχνη αὐτοῦ ἀκολουθῶν, ἠντλήσαμεν, εἰς τρόπον ὥστε μοῖ φαίνεται δι τι τὸ νῦν ἡ ἱστορία τῆς Ἐπτανήσου κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀρκετὰ διευκρινίσθη».*

*Ἐρμάννος Λούντζης/
Ἐπιστολή 10-10-1860*

Οι μαρτυρίες ιστορικού ενδιαφέροντος για τη Ζάκυνθο και τις τύχες της, κατά την περίοδο αυτή,

περιορίζονται κυρίως σε ταξιδιώτες και σε χρονικογράφους. Για την αξιοπιστία των πρώτων (βλέπε πλήρη κατάλογο των έργων των περιηγητών της Ζακύνθου κατά τους τελευταίους αιώνες, από τον Αρχιδούκα Λουδοβίκο Σαλβατόρ ['Zante' , έκδοση Πράγας 1904 - ειδικό μέρος, σελ. 439 -449] έχουμε, πιο πάνω, την άποψη του Ερμάννου Λούντζη, η προσφορά όμως των χρονικογράφων είναι αξιοσημείωτη. Ξεχωρίζω: *Το χρονικό του Γεωργιλά (1485-1571), τα τρία χρονικά σημειώματα του Θεοδώρου Ραφτόπουλου (1519-1521), το χρονικό του Μάτεση (1684 - 1699), το χρονικό της πανούκλας του 1688 του ιερωμένου ευγενή Νικολάου Γαβριηλόπουλου και ιδιαίτερα το χρονικό του Ἀντζόλου Σουμάκη για το τετράχρονο ρεμπελιό των Ζακυνθινών ποπολάρων.* Το σπουδαίο αυτό γεγονός καθώς και η αμεροληψία του Σουμάκη αποτέλεσαν αντικείμενο για πολλές έρευνες, αμφισβητήσεις και συζητήσεις, μέχρι τις μέρες μας: που μάλιστα ξαναφουρνάσανε με την ανακάλυψη σπουδαιών νέων στοιχείων από την ερευνήτρια Κα Χρυσή Παπαδάτου - Αουλιέρα και το σχολιασμό τους από το Διονύση Ρώμα.

Επώνυμα φαίνεται πως ασχολήθηκαν με ιστορικές έρευνες: ο, μάλλον γραφικός, κουρελής μοναχός *Παχώμιος Ρουσόνας* (1480 - 1553) και ο ευγενής *Γεώργιος Σέρρας* (γύρω στα 1600) που ήρθε στο Τζάντε από τη Χίο. Ο πρώτος που ήταν πρωταρχικά καταξιωμένος θεολόγος, ίσως περισσότερο λαογράφος παρά ιστορικός, κίνησε το ενδιαφέρον μιας προσωπικότητας σαν του Ανδρέα Μουστοξυδῆ.

Ο δεύτερος που υπόγραφε λατινικά *Georgius Serra Chius Patritius Zacynthi*, με λογιούνη και λογοτεχνικό έργο αξιόλογο, αναφέρεται ότι έγραψε «Ιστορία της Ζακύνθου» που όμως κατά τη μαρτυρία του Ρεμοντίνι, χάθηκε και δεν μπορεί να κριθεί.

Είναι για την Επτάνησο εποχή ανακατατάξεων κι αβεβαιότητας. Τα νησιά, βασανισμένα και ληστεμένα από κάθε λογής βασανιστές και ληστές (ληστές - ληστές ή προστάτες - ληστές), ζούνε τις εμπειρίες ενός «προστατευτικού ζυγού» κι ενός αγώνα για εθνολογική ενότητα. Η Βενετσιάνικη κυριαρχία, περισσότερο ύπουλη παρά ζοφερή, ξεχωρίζει από τις προηγούμενες καθώς παρουσιάζεται με «κρέντις». Για τους βασανιστές, ληστές, επιδρομείς, επίδοξους κατακτητές, που σκίζουμε το Ιόνιο γυροφέρνοντας τα νησιά μήτε πειναλέοι πόρφυρες, οι γαλέρες της «Σερενίσσιμας» και το Ευαγγέλιο του Αη Μάρκου αποδείχνονται σκιαχτρα αποτελεσματικά. Μαζί με την ασφάλεια έρχεται ο εποικισμός και το άγχος της τυχοδιωχτικής πανσπερμίας για ψυχισμό ενιαίο. Ψυχισμό επτανησιακό!

Κλίμα τέτοιο και συνθήκες γεννήσανε τις ιστορικές ανησυχίες και προσφορές που εξετάσαμε. Ένας λαός γεννιέται - ή αν προτιμάτε ξαναγεννιέται - και ψάχνεται... Μάνα του η ανάγκη!

Β' Περίοδος Ζακυνθινής Ιστοριογραφίας - 18ος αιώνας

«*Ἄν διέλθης τὴν ἱστορίαν θά εὕρῃς δι τι σχεδόν πάντοτε ἡ κυριαρχία ἤρπάχθη, ἔπειτα ἐνομιμοποιήθη εἴτε διὰ τοῦ jus d'iniquitat, εἴτε διὰ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, εἴτε διὰ τῆς λόγῃς καὶ τῆς ἀγχόνης. Ἡ θεωρία τοῦ fait accompli δὲν εἶναι βεβαίως ἠθική, ἀλλ' εἶναι πραγματική».*

*Ἐρμάννος Λούντζης/
Ἐπιστολή 3.4.1860*

Τον 18ο αιώνα δεσπόζει η μορφή του λατινεπίσκοπου Ρεμοντίνι κι ακολουθούν εκείνες των Νικολάου Σέρρα και Ιωάννου Κούρτσολα.

Παράλληλα οι χρονικογράφοι συνεχίζουν τις προσπάθειες: σύντομες τις περισσότερες φορές κι αποσπασματικές. Ξεχωρίζω τη διήγηση «*Περὶ τῆς ρεμπελιῶς ἐναντίον τῶν Ἑβραίων*» (1712), που γράφτηκε από ανώνυμο και το χρονικό του *Δημητρίου Πυρρή* «*Ἡ Διήγησις περὶ τῆς πανούκλας τῆς Ζακύνθου τοῦ 1728*».

Ο Μπαλλάσαρ - Μαρία Ρεμοντίνι (Baltassar - Maria Remondini), πέρα από λόγιος, υπήρξε μια από τις γοητευτικές και καθησυχαστικές προσωπικότητες που σε συμβιβάζουν υπαρκτικά μ' αυτό το εγωκεντρικό, αδίστακτο, άγριο, ανθρώπινο γένος. Που βεβαιώνουνε - έστω κι εξαιρετικά - τη συνύπαρξη της αρετής, της αγάπης, της καλοσύνης, με ανοιχτό και καλλιεργημένο

πνεύμα, δημιουργικότητα και πάθος. Πάθος του καλού! Γεννημένος στο Bassano της Ιταλίας (1698), ύστερα από λαμπρές σπουδές και δημοσιεύσεις, χειροτονήθηκε το 1736 Αρχιεπίσκοπος Κεφαλληνίας - Ζακύνθου, «πολλά δέ έργασθεις» όπως παρατηρεί ο Ζώης, «ὕπέρ τῆς εὐπρεπείας καί τῆς παιδείας Ζακύνθου» πέθανε στο νησί το 1777 και τάφηκε στον ιστορικό ναό του Αγίου Μάρκου που υπήρξε δικό του δημιούργημα. Ο Monsignor Remondini, εκτός από άλλες πνευματικές προσφορές, έγραψε λατινικά «*De Zacynthi Antiquitatibus et Fortuna Comentaribus*» που αποτέλεσε, όπως ορθά παρατηρεί ο Φαίδων Μπουμπουλίδης, «τό πρώτο ιστορικό έργο για τή Ζάκυνθο, πού χρησίμευε - παρά τίς ἑλλείψεις καί ἀνακρίβειές του - ὡς ὁ καλύτερος ὁδηγός για ἄλους τούς μεταγενέστερους...»

Ο Νικόλαος Σέρρας (1740 - 1778), μετά από σπουδές στη Βενετία, ασχολήθηκε με γενεαλογικές και ιστορικές μελέτες. Μετέφρασε Ιταλικά την ιστορία του μοναχίου Ρεμοντίνι, πλουτίζοντάς την και συμπληρώνοντας μέχρι τις μέρες του, έτσι που να μπορεί να θεωρηθεί πρωτότυπη εργασία. Τίτλος: «*Storia antica e moderna della Città ed Isola di Zante scritta già in Latino da Monsignor Baltassar - Maria Remondini ed ora tradotta in Italiano e riformata, corretta ed arricchita di molte considerabili aggiunte. Studio e fatica di Nicolò Serra Nobile Zacintio 1784.*»

Δυστυχώς το χειρόγραφο του Σέρρα δε δημοσιεύτηκε ποτέ, αλλά ο Διονύσιος Βαρβιάνης το αντίγραψε στα περίφημα «Χρονικά» του. Από πληροφορία του Λεωνίδα Ζώη μαθαίνουμε ότι ο Νικόλαος Λούντζης (1798 - 1885) έλαβε αντίγραφο που έφτανε μέχρι το 1499.

Ο Ιωάννης Κούρτσολας (λείπουν ακριβέστερες πληροφορίες, αλλ' ανήκει στο 18ο αιώνα) σπούδασε νομικά στην Πάντοβα και έγραψε Ιταλικά: *Descrizione Istorica Civile e Fisica della città ed Isola del Zante, del Dottor Giovanni Curzola Nobile di detta città.* Και η ιστορία του Κούρτσολα έμεινε ανέκδοτη, κατά πληροφορία δε του Λεωνίδα Ζώη ήταν «ένδιαφέρουσα διότι πλήν τῆς φυσικῆς καταστάσεως τῆς Ζακύνθου, τῶν προϊόντων, τῆς ἐκκλησίας καί διοικήσεως, διαλαμβάνει καί τήν παλαιάν τοπογραφίαν τῆς νήσου...»

Τέλος στην περίοδο αυτή θα πρέπει να εντάξουμε δύο ιστορικά χειρόγραφα άγνωστων και άγνωστης τύχης, που μαθαίνουμε από τον Ζώη πως σωζόταν στη Φωσκολιανή βιβλιοθήκη. Το πρώτο κάλυπτε διάστημα από τους αρχαίους χρόνους μέχρι το τέλος των Τόκκων και είχε τίτλο: «*Commentario delle Notizie Profane Antiche del Zante e Suo Politico.*» Το δεύτερο αναφερόταν σαν «*Descrizione del Governo interno della città ed isola del Zante από 1485 - 1788.*»

Κατά το 18ο αιώνα λοιπόν, τον αιώνα των Ευρωπαϊκών «φώτων», συναντούμε - κυρίως στο πρόσωπο του Ρεμοντίνι - τις πρώτες συστηματικές προσπάθειες της Ζακυνθινής ιστοριογραφίας. Αξίζει να παρατηρηθεί ότι και οι δύο Ζακυνθινοί ερευνητές (Σέρρας, Κούρτσολας) ανήκαν στην προνομιούχα τάξη των ευγενών - σχεδόν μοιραία, καθώς η δυνατότητα παιδείας ήταν κι εκείνη τότε ένα προνόμιο. Σαν κίνητρο βλέπω την αγάπη και τον ψυχισμό που γέννησε το νησί σε τρεις αξιόλογους, ανήσυχους ανθρώπους - περιλαμβάνοντας και τον «ξένο» Ρεμοντίνι που με καρδιά και πράξη αναδείχτηκε και πέθανε Ζακυνθινός.

Τούτο όμως δε σημαίνει ότι οι ιστοριογράφοι του 18ου αιώνα, έξω από το «Ζακυνθινό τραύμα», είχαν ήδη επανησιακή νοοτροπία. Επίγνωση δηλαδή επανησιακής ιδιαιτερότητας και επανησιακού ιστορικού, πολιτικού προβλήματος. Η ματιά αυτή ανήκει στο 19ο αιώνα το «χρυσό» του επανησιακού πνεύματος και της επανησιακής ιστοριογραφίας ειδικότερα...

Γ' Περίοδος Ζακυνθινής Ιστοριογραφίας - 19ος αιώνας

«Εἰς τό σέβας πρὸς τόν ἑαυτόν μας συνίσταται ἀπα-
σα ἡ ἠθική. Γνωθὶ σ' αὐτόν, ἴδου τό κατ' ἐμέ δλη ἡ θεωρη-
τική καί ἡ πρακτική φιλοσοφία. Φόβος Θεοῦ, ἀρχή σοφίας.
Τί εἶναι αὐτός ὁ Φόβος Θεοῦ, εἰμή τό σέβας πρὸς τόν
ἑαυτόν μας, διότι ἐν ἡμῖν ζεῖ ὁ Θεός.»

Ἐρμάννος Λούντζης/
Ἐπιστολή 22.1.1861

Δεσπόζουν οι μορφές τριών ιστορικών: του Ερμάννου Λούντζη, του Παναγιώτη Χιώτη και του

Κωνσταντίνου Λομβάρδου! Κοντά τους ιστοριογράφοι κι ερευνητές διάφορων αναστημάτων, ενώ από την πλευρά των χρονικών δεν υπάρχει το αξιόλογο - σε σύγκριση πάντα με το παρελθόν.

Έχω την πρόθεση ν' ασχοληθώ με τους τρεις κορυφαίους στερνά, αφού παρουσιάσω μια σειρά από σπουδαίες προσωπικότητες της Ζακυνθινής ιστορικής προσπάθειας, που πρόσθεσαν ποικίλλα στη λάμψη του επανησιακού 19ου αιώνα.

Ο Παύλος - Ιωάννης Μερκάτης (1771 - 1854), από καταγωγή και για την ουσία, ευπατρίδης! Μετά από φιλοσοφικές δάφνες στην Ιταλία: φιλικός, εργάτης της Ελληνικής λευτεριάς, εργάτης - ίσως το σπουδαιότερο - της εφτανησιώτικης ελεύθερης παιδείας. Οι νέοι μαζεύονται γύρω του να διδαχτούν σοφία και ήθος. Ο Διονύσιος Σολωμός του αφιερώνει δύο σονέτα κι επικήδειο εγκώμιο εκφωνεί, κοντά σε άλλες προσωπικότητες, ο Ερμάννος Λούντζης («*Elogio del cavaliere Paolo Conte Mercati*» - Tipografia Zacinto di Constantino Rossolimo). Ασχολήθηκε με την ιστορία του νησιού από τους αρχαίους χρόνους στο σύγγραμα του «*Saggio storico - statistico della Città ed Isola di Zante, compilato dal conte Paolo Mercati nell' anno 1811.*» Κατά τον περιηγητή Alex Buchon, ο Μερκάτης συμπλήρωσε την ιστορία του με το ανέκδοτο «*Prospetto statistico Generale dell' Isola di Zante.*» Ο Λεωνίδας Ζώης δίνει την πληροφορία ότι το έργο του Μερκάτη σωζότανε χειρόγραφο μέχρι το 1953 στη Φωσκολιανή Βιβλιοθήκη.

Ο νοδάρος Διονύσιος Βαρβιάνης (1788-1866), γόνος ευγενικής οικογένειας του νησιού, είναι μία γοητευτική μορφή πανεπιστήμονα. Στο περίφημο και, για κακή μας τύχη, ανέκδοτο «Χρονικό» του, ένας ντόπιος Picco della Mirandola ασχολείται, χωρίς προσπάθεια σύνθεσης, «περί παντός του Ζακυνθίου επιστητού». Για τη χλωρίδα, για τις ατμοσφαιρικές μεταβολές, για τις σεισμολογικές συνθήκες κ.λ.π., κοντά σε πολύτιμες ιστορικές και λαογραφικές πληροφορίες - που φτάνουν μέχρι την ενδυματολογία του Ζακυνθινού λαού κατά κοινωνικές τάξεις (ακουαρέλες του ζωγράφου Καλλιβωκά). Το πολύτιμο έργο, από το οποίο αντλήσανε γενιές ερευνητών, δυστυχώς κάηκε στο Αρχιεπισκοπικό το 1953.

Ο Νικόλαος Κατραμής (1820-1886), δεύτερο ράσο — μετά εκείνου του Ρεμοντίνι — στην υπηρεσία της ιστορικής έρευνας! Καλές σπουδές στην Ιόνιο Ακαδημία της Κέρκυρας, διδακτορικό δίπλωμα και αφοσίωση στην εκκλησία. Το 1868, αφού διατέλεσε εφημέριος της ελληνικής εκκλησίας της Νεάπολης, ψηφίζεται Αρχιεπίσκοπος Ζακύνθου. Τα ιστοριογραφικά του έργα είναι: «*Ιστορικά διασαφήσεις επί τῆς πατρίδος Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρωως, Ζακυνθίου Ἀρχιεπισκόπου Σλαβωνίου καί Χερσώνως*» και κυρίως τα «*Φιλολογικά Ἀνάλεκτα Ζακύνθου*» («*Ἐν Ζακύνθῳ 1880*»). Ο επίσκοπος Κατραμής, μετά από σύντομη αναφορά της πολιτικής και θρησκευτικής κατάστασης του Τζάντε, φανερώνει και αφήνεται στο πάθος του: εκείνο του συλλέκτη! Βιογραφίες ανθρώπων των γραμμάτων, νεοελληνικά κείμενα, αναφορές έργων, κοντά σε κατάλογο εκείνων που διδάξανε στη Ζάκυνθο, δημοτικά τραγούδια και κάθε λογής πληροφορίες και υλικό ιστορικό, πνευματικό και λαογραφικό. Τα «Φιλολογικά Ἀνάλεκτα Ζακύνθου» έγιναν κιβωτός που διάσωσε από διάφορους κατακλεισμούς πνευματικά επιτεύγματα και πολιτιστικές ιδιαιτερότητες του νησιού για μελλούμενους ερευνητές.

Ο Γεώργιος Βερούκιος (1818-1891) περισσότερο δημοσιογράφος και πολιτικός παρά ιστορικός, δημοσίευσε δυο ενδιαφέρουσες μελέτες «*Απομνημονεύματα περί της πρώην Ιονίου Πολιτείας*» (Κεφαλληνία 1870), και «*Ἐγγραφα αναφερόμενα εἰς τὸν Ριζοσπαστισμὸν*» (Ζάκυνθος 1889).

Ο Διονύσιος Θερειανός (1834-1879), τον οποίο ο Σπυρ. Λάμπρος θεωρεί «μάλλον ιστορικό συγγραφέα μέ πολυμάθειαν, εὐθυκρισίαν καί γλώσσαν καλλιπεῖ», ίσως δεν έχει θέση στην αναφορά αυτή, καθώς, περ' από την πνευματική του αξία, το αντικείμενο της έρευνας και των έργων του δε στοχεύουν τη Ζάκυνθο και το Ιόνιο.

Ο Νικόλαος Λούντζης (1798-1885), καταξιωμένη προσωπικότητα της επανησιακής διανοησίας, μετέδωσε καθώς ξέρουμε, τους καρπούς της Γερμανικής παιδείας του στο Σολωμό με

λόγο προφορικό ή μεταφράζοντας για χάρη του ποιητή ολόκληρους τόμους. Ο Διονύσιος Ρώμας, που διάβασε την ιταλικά γραμμένη αλληλογραφία του, με διαβεβαίωσε σε μια από τις επισκέψεις μου στο Βασιλικό ότι είχε τόσο εντυπωσιασθεί ώστε ζήτησε από την Ακαδημία την έκδοση και μετάφραση των επιστολών. Από το Λεωνίδα Ζώη μαθαίνουμε ότι ο Νικόλαος Λούντζης έγραψε ιταλικά ιστορία της Ζακύνθου «διήκουσαν μέχρι του εὖς Ζάκυνθον τάφου τοῦ Κικέρωνος», που έμεινε ανέκδοτη.

Ο Φρειδερίκος Καρρέρ (1841-1919), με πλατιά μόρφωση, κοντά σε καριέρα πολιτικού και νομάρχη, ασχολήθηκε με ιστορικά και λαογραφικά θέματα του Ζακυνθινού χώρου. Έργα του: «*Ἰουδαϊσμός καὶ Χριστιανισμός καί τὰ ἐν Ζακύνθῳ συμβάντα κατὰ τὴν μεγάλην Παρασκευήν. Ἐν Ζακύνθῳ 1891*», «*Ἡ Ἑβδομάς τῶν Παθῶν ἐν Ζακύνθῳ*» και «*Τὰ ἐν Ζακύνθῳ Καρναβάλια*».

Και ιδού η τριανδρία των κορυφαίων!

Ο Ερμάννος Λούντζης (1806-1863), αδελφός του Νικολάου, είναι όπως παρατηρεί ο Φαίδων Μπουμπουλίδης «μιά μεγάλη προσωπικότης τῆς Ἑπτανησιακῆς κινήσεως, πού ἀτυχῶς εἶναι ἄγνωστη ἄκόμα στό εὐρύ κοινόν». Το «Ἑπτανησιακό» ιστορικό έργο του διακρίνεται σε τρεῖς ενότητες. «Περί τῆς Πολιτικῆς Κατάστασεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπί Ἑνετῶν — Ἀθῆναι 1856 (Νέα έκδοση με πολλές προσθήκες κυκλοφόρησε αργότερα σε Ιταλική μετάφραση: **ERMANNNO CO. LUNZI** «*Della Condizione politica delle Isole Ionie sotto il dominio Veneto, preceduta da un compendio della storia delle Isole stesse dalla divisione dell' impero Bizantino*»). Ακολουθεῖ «*Storia delle Isole Ionie sotto il reggimento dei repubblicani Francesi*» και τελικά «*Della repubblica Settinsulare*», όπου πραγματεύεται τις τύχες της Επτάνησης Δημοκρατίας, δηλαδή, ουσιαστικά, του πρώτου Ελληνικού κράτους μετά την κατάλυση του Βυζαντίου. Σ' αυτά θα πρέπει να προστεθεί και η μελέτη του «*Περί τῆς ἐν Ἑπτανήσῳ διοργανώσεως τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως*.» Δεν είναι δυνατό να παρουσιαστεί το έργο δίχως ένα έστω άγγιγμα, στη μόρφωση και στο χαρακτήρα του συγγραφέα. Ο Λούντζης πέρασε σταδιακά από Ιταλική (μαθητής του φιλόλογου Πάολο Κόστα) Γαλλική (άκουσε μαθήματα ιστορίας από τον Γκιζό και τον Βικτόρ Κουζέν) τελικά δε και κυρίαρχα, Γερμανική κουλτούρα. Διδάχθηκε κι ασπιάστηκε τη διαλεκτική φιλοσοφία και μέθοδο του Χέγκελ, από τον καθηγητή και εκδότη του τελευταίου, Γκαντς.

Μετά από σύντομη εμπλοκή στην πολιτική, αποτραβιέται μέχρι το τέλος της ζωής του σε δημιουργική μοναξιά. Έχει ασκήσει πνεύμα και ματιά. Με εφόδιο την Ευρωπαϊκή του γνώση και κίνητρο μια πρωτοφανέρωτη επτανησιακή συνείδηση, ερευνάει και συνθέτει.

«Τόν ...εθαύμασα», γράφει ο Αναστάσιος Ι. Λιβέρης, «γιά τήν ἐπιστημοσύνη του καί τήν καθαρή φιλοσοφική του θέση. Εἶναι ἐπαγγελματίας ιστορικός. Καί εἶναι, ὄχι χωρίς νά τό θέλει ἴσως, ἕνας ποῦρος διαλεκτικός. Ἰδεαλιστής, ὄμως, κατὰ κάποιο τρόπο. Ὡστόσο πιστεύει στήν ἱστορική ἐξέλιξη, πού συντελεῖται μέ τρόπο διαλεκτικό, ἀντινομικό (ὅπου τό καινούργιο ἀρνιέται διαρκῶς τό παλιό, πού εἶναι ἡ μάνα του) καί στήν ἱστορική ἀναγκαιότητα. Τίς κινητήριες δυνάμεις αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης δέν τίς βλέπει ἔξω ἀπό τίς ἀνθρώπινες κοινωνίες, ἀλλά μέσα τους. Πιστεύει στήν ἐνότητα τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος...» Θα συμφωνήσω με τις λεπτές παρατηρήσεις του Αναστασίου Ι. Λιβέρη, με την εξής παρατήρηση: Η διαλεκτική του Ερμάννου Λούντζη δεν είναι υλιστική, αλλά συνυπάρχει με βαθιά πίστη σε κάποιο παγκόσμιο ηθικό νόμο (τον αποκαλεί συχνά «Πρόνοια»), ένα παγκόσμιο ελεγχόμενο ηθικό γινόμενο. Με βάση την πίστη αυτή, που δεν πρέπει να συγχισθεί με κανενός είδους «ντεϊσμό», ο διαλεκτικός φιλόσοφος Ερμάννος Λούντζης επεξεργάζεται την Επτανησιακή ιστορία. Και την ιστορία γενικότερα, γιατί το ιστορικό έργο του (παραλείπω τα φιλοσοφικά μυθιστορήματα, αυτοβιογραφίες, επιστολές κ.λ.π.) επεκτείνεται ευρύτερα. Αναφέρω το στερνό (ατελείωτο): «*Sullo svolgimento storico del primitivo christianesimo*».

Ο Λούντζης, εκτός από την καθαρότητα και στοχαστικότητα της ματιάς, διαθέτει δυο σπουδαία προσόντα: συνθετική ικανότητα και λαγαρό λόγο. «Τά ιστορικά του έργα», παρατηρεί ο Μιχαήλ Περάνθης, «φανερώνουν τό χάρισμα τῆς σύνθεσης. Κυκλώνει τό θέμα του ἀπό τήν πλευρά ὄχι μόνο τήν ἱστορική, ἀλλά καί τή θρησκευτική, καί τήν κοινωνική, στοχαστικά καί διακριβωμένα, ἀντιμετωπίζοντάς το ἀπ' τό πρῶμα τῆς φιλοσοφικῆς του συγκρότησης». Ο ιστορικός είναι και λογοτέχνης! Σπουδαίος λογοτέχνης, που το «Ιταλικό» μέρος του έργου του περιμένει ακόμα έναν αντάξιο μεταφραστή... Ο Φαίδων Μπουμπουλίδης σκέπτεται τη μέρα «πού θά προβληθῆ, μέ ἀνα-

λυτική εξέταση, ὅπως ταιριάζει, ὁ ἄνθρωπος, ὁ πολιτικός, ὁ στοχαστής, ὁ ἱστορικός, ὁ ἐκπαιδευτικός μεταρρυθμιστής, ἡ ἰσχυρά ἐκείνη φυσιογνωμία πού, ὅσον ἀφορᾷ τουλάχιστον τό ἱστορικόν μέρος τῆς δημιουργίας τῆς, μόνον δίπλα στόν Μουστοξύδη ἔμπορεῖ νά τοποθετηθῆ».

Ο Παναγιώτης Χιώτης (1814-1896), γράφει ο Μιχαήλ Περάνθης, «στόν καιρό του θεωρήθηκε ἱστορικός, σῆμερα ὄμως πρέπει νά καταταγῆ ἀπλῶς στούς ἱστοριογράφους». Ο καθηγητής Μπουμπουλίδης παίρνει ἀνάλογη θέση: «ὁ Χιώτης» λέει, «δέν εἶχε ἀτυχῶς συνθετική ἱκανότητα — πού ἄλλως θά προσέδιδε στό ἔργο του μιά ἰδιαίτερη πνοή — οὔτε διακρινότανε γιά τήν καλλιέργεια τοῦ λόγου». Η κρίση του Σπ. Λάμπρου είναι η αυστηρότερη: «Συμβαίνει νά πάσχει τις τό τῆς Γερμανικῆς παροιμίας, νά βλέπει πολλά δένδρα, ἀλλ' οὐχί τό δάσος».

Η αλήθεια, ὅπως συνήθως, δε φυτρώνει στις άκρες. Ο Παναγιώτης Χιώτης υπήρξε υπόδειγμα εργατικότητας και ερευνητικού πάθους! Χωρίς κοινωνικές προσβάσεις και διασυνδέσεις, με οικονομικό στήριγμα το επάγγελμα του δημοδιδάσκालου και ηθικό την αγάπη του Μουστοξύδη, συγκέντρωσε ένα τεράστιο υλικό που επεξεργάστηκε ελληνικά στα διάφορα ιστορικά «Απομνημονεύματά» του. Πάσχει το ύφος, η απόδοση των ξένων πηγών και ονομάτων, υπάρχει κάποια προχειρότητα, αλλά το έργο μ' όλα τούτα είναι αξιόλογο. Ο Αναστάσιος Ι. Λιβέρης έχει τη γνώμη ότι ο όγκος του υλικού που συγκέντρωσε δεν άφησε το Χιώτη «νά τό ἐπεξεργασθῆ καί νά τό μελετήσῃ». Δε θα συμφωνήσω. Ο ερευνητής — χωρίς κανένα ψόγο — απλά μέχρι εκεί έφτανε. Δεν είχε το χάρισμα της σύνθεσης και της διατύπωσης, αλλά το υλικό του, τίμια και αξιόπιστα ταξινομημένο, παραμένει μέχρι τα σήμερα ένας Πακτωλός από τον οποίο αντλήσανε ανεξάρτητα ὅλοι οι μελετητές του Ιόνιου χώρου. Σ' αυτό το συμπέρασμα καταλήγει και ο Φαίδων Μπουμπουλίδης, με τις παρατηρήσεις του οποίου και θα τελειώσω την αναφορά μου στην αξιοθαύμαστη μορφή του Ζακυνθινού ιστορικού. «Ἄν λάβωμε ὄμως ὑπ' ὄψιν», γράφει ο Φαίδων Μπουμπουλίδης, «τίς συνθήκες μέ τίς ὁποῖες ἐργαζότανε ὁ Χιώτης καί ἀποβλέψωμε στήν ἐπιμέλεια καί τήν σχολαστική ἀκρίβεια τῆς ἀναζητήσεως τῶν στοιχείων πού ἦταν ἀπαραίτητα γιά τό ἔργο του, ὅπου καί πλουσιώτατο υλικό συνεκέντρωσε καί μέ εὐσυνειδησία ἔκρινε τά γεγονότα, δέν ἔμποροῦμε νά μὴν ἀναγνωρίσωμε τήν σημασία τῆς προσφορᾶς του, γιά τήν μελέτη τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τῆς πατρίδος του».

Ο Κωνσταντίνος Λομβάρδος (1820-1886) υπήρξε πολιτικός και λαϊκός ηγέτης· σχεδόν λαϊκός ήρωας! Με το ατελείωτο έργο του «*Ἀπομνημονεύματα πρὸς καταρτισμόν τῆς περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑπτανήσου ἱστορίας*» (ἐν Ζακύνθῳ 1870), ένας άνθρωπος της δράσης πιάνει την πέννα. Για να δικαιολογήσει και, ως ένα σημείο, να συνεχίσει τη δράση. Ένας αγωνιστής απολογούμενος παρουσιάζεται μοιραία μεροληπτικός και παθιασμένος, ὄμως ὅλα του συγχωροῦνται ὅταν — ὅπως στην περίπτωση του Λομβάρδου — συνδυάζει σκέψη ξεκάθαρη και ρωμαλαίο ύφος.

Θ' αντιγράψω εδώ κάποιες ωραίες σκέψεις του Αναστασίου Ι. Λιβέρη, για τον Ερμάννο Λούντζη και τον Κωνσταντίνο Λομβάρδο. «Συγκριτικά» γράφει ο Αναστάσιος Ι. Λιβέρης, «ὁ Λούντζης εἶδε τή γενική κίνηση τῶν ἱστορικῶν πραγμάτων, ὁ Λομβάρδος εἶδε ἀποκλειστικά τήν τοπική, χωρίς ἀναδρομή ἢ ἀναγωγή σέ γενικές ἰδέες καί ἀντιλήψεις ἱστορικές. Ὁ Λούντζης γράφει καθαρή ἱστορία, ὁ Λομβάρδος συντάσσει κατηγορητήριο· εἶναι περισσότερο ἕνας παμφλετογράφος παρά ἕνας ἱστορικός. Ὁ πρώτος κρίνει τίς πράξεις σέ σχέση μέ τίς περιστάσεις, ἀναγορεύοντας ἔτσι τό κρινόμενο πρόσωπο ἱστορικό, ὁ δεύτερο εἶτε κάνει ὑπεράσπιση, εἶτε κατηγορεῖ. Καί τοὺς δύο, ὄμως, διακρίνει ἱστορική συνέπεια κι ἐπιστημοσύνη...»

Κλείνοντας την αναφορά στο 19ο αιώνα, το μεγάλο αιώνα του Επτανησιακού πνεύματος, θα ήθελα να επισημάνω την ολοκλήρωση και σύγχρονα την κορύφωση της Ζακυνθινής ιστοριογραφικής προσπάθειας.

Ολοκλήρωση: στα έργα του Λούντζη και του Χιώτη, κορύφωση: στα έργα του Λούντζη και του Λομβάρδου. Αντικρίζουμε συγγράμματα εκτενή, συνθετικά, έργα ζωής, φτιαγμένα από εργατές ὅκοιους και προικισμένους! Η έρευνα και η ιστορική σύνθεση, από δειλή, ερασιτεχνική, άτακτη συλλογή, εξελίσσεται σε ψυχική ανάγκη και από εκεί ανυψώνεται σε επιστήμη. Η ψυχική ανάγκη γεννιέται, ὅπως προσπάθησα κιόλας να υποστηρίξω στην αρχή, από μοιραίες ιστορικές συγκυρίες. Κοινωνικά και οικονομικά: ανατροπή της φεουδαρχίας και άνοδος της αστικής τάξης. Πολιτικά: λευτεριά, ισότητα και οι αρχές της Γαλλικής Επανάστασης. Εθνικά: συναίσθηση της επτανησιακής

ενότητας και ιδιαιτερότητας. Και πίσω—πίσω: το Ελληνικό όνειρο· που στη συνέχεια γίνεται Ελληνικός αγώνας!

Οι Ζακυνθινοί δρασκελίζοντας το 19ο αιώνα, έχουν πριν από πολύ πάψει να είναι και να αισθάνονται ακρίτες και πολεμιστές. Αντίθετα: είναι και αισθάνονται πολιτισμένοι και διανοούμενοι. Ευρωπαίοι με Επτανησιακή ιδιαιτερότητα: εθνική και ψυχική! Για τη Ζάκυνθο του Σολωμού, του Κάλβου, του Φώσκολου, του Τερτσέτη και του Μάτση, ήτανε σχεδόν αναμενόμενη η ποιοτική παρουσία του Ερμάννου Λούντζη, η συγκινητική και πολύτιμη προσφορά του Παναγιώτη Χιώτη και το μαχητικό ταλέντο του Κωνσταντίνου Λομβάρδου.

Δ' Περίοδος Ζακυνθινής Ιστοριογραφίας - 20ος αιώνας.

«Τό τεμάχιον τό όποιον μοί άντέγραψας είναι μασκαρ-
λίκια. Κάποιος φαναριώτης θά τοῦ τά υπαγόρευσε καί ὁ
Γερμανός τά ἐπίστευσε. Τήν ιστορίαν μου ἐγώ τήν στηρίζω
ἐπί ἐγγράφων καί ἐπί ἐξακριβωμένων γεγονότων, ὄχι ἐπί
μυρολογίων καί λήρων».

Ἐρμάννος Λούντζης/
Ἐπιστολή 3.10.1861

Η Ζακυνθινή ιστοριογραφία αναμορφώνεται τον 20ο αιώνα για λόγους που θα προσπαθήσω να εξηγήσω αργότερα, αλλά δε χάνει τίποτα από την αίγλη της. Και κατά την περίοδο αυτή έχουμε επί μέρους προσφορές και συνθετικές εργασίες. Ξεχωρίζουν κατά την άποψή μου ο Σπυρίδων Δε Βιάζης, ο Λεωνίδας Ζώης, ο Κώστας Καιροφύλας, ο Διονύσιος Ρώμας και ο Ντίνος Κονόμος. Για τον Ντίνο Κονόμο και το μέγα έργο του, που όπως είπα κιόλας - συνεχίζεται παραπέμπω στο ωραίο βιβλίο του κ. Διονύση Σέρρα: «Ντίνος Κονόμος - Η μορφή του - το έργο του», Αθήνα 1986. Αξίζει ακόμα τιμή και δικαίωση το άδικο παραγκωνισμένο έργο του Λουδοβίκου Σαλβατόρ.

Ο Αντώνιος Μπισκίνης (1846-1911), που επιδόθηκε σε ιστορικές και λαογραφικές μελέτες, θα μπορούσε να ταξινομηθεί και στον προηγούμενο αιώνα.

Τον Μαρίνο Σιγούρο (1885-1961) θεώρησε ο Bruno Lavagnini το 1956, μόνον εκπρόσωπο της Επτανησιακής ποιητικής σχολής μετά το θάνατο του Λορέντζου Μαβίλη και του Στέφανου Μαρτζώκη. Ο Σιγούρος, εκτός από μεγάλος ποιητής, είχε εισφορά στην ιστορία άμεση, μεταξύ άλλων, με το έργο του «Σύγχρονοι Επτανήσιοι Ιστορικοί» και έμμεση με την ίδρυση (κατά τη διπλωματική του καριέρα) του αργότερα περίφημου «Ινστιτούτου Μεταβυζαντινών Σπουδών» στη Βενετία.

Ο Σπυρίδων Δε Βιάζης (1849-1927), γέννημα της Κέρκυρας, πέρασε τη ζωή του στη Ζάκυνθο· κι έμπασε τη Ζάκυνθο στη ζωή του. Δίχως τύψεις ή αναστολές τον στήνω δίπλα στους Ζακυνθινούς, γιατί πιστεύω ότι είναι η ψυχή και όχι το Ληξιαρχείο που διαλέγει τις πατρίδες. Ο Δε Βιάζης, ουσιαστικά αυτοδίδακτος, εξελίχτηκε με προσπάθεια ασκητική κι αφιλόκερδη σε προσωπικότητα πανελλήνιου κύρους. Μια φιγούρα γραφικού ιεραπόστολου του πνεύματος που, με εξακόσιες τόσες δημοσιεύσεις στα επιστημονικά και λογοτεχνικά περιοδικά της εποχής του, καταξιώθηκε για την εισφορά του τόσο στη στενή ιστορία, όσο στην ιστορία της λογοτεχνίας της Ζακύνθου και της Επτανήσου γενικότερα. Μπορεί το έργο του, όπως παρατηρεί ο Φαίδων Μπουμπουλίδης, να μην «έχει τή συνθετικότητα που χαρακτηρίζει μια ολοκληρωμένη ιστορική προσπάθεια», αλλά προσωπικά δεν μπορώ να αναλογιστώ την ιστορία του Ζακυνθινού πνεύματος και της Ζακυνθινής τέχνης δίχως τον Δε Βιάζη· το ήθος και την πράξη του!

Ο Λεωνίδας Ζώης (1865-1956) ξεπέρασε τον ερευνητή, τον ντόπιο σοφό, για να εξελιχτεί σε σύμβολο! Το 1899 διορίστηκε στο Αρχιεπιφυλακείο Ζακύνθου, όπου ξόδεψε δεκαετίες ζωής και μελέτης. Με το περίφημο «αρκίβιο» σύνδεσε τη σοφία και τ' όνομά του, ώσπου τελικά σχεδόν το υποκατάστησε, το ξεπέρασε. Ζωντανή ιστορία! Στα μεγάλα χρόνια η φήμη του έλαμπε πανελλήνια μαζί με την αφιλοκέρδεια και την προθυμία του επιστημονικής αρωγής στον καθένα και για όλα. Για τα «όλα» της Ζακύνθου! Δεν υπήρξε ερευνητής του Ζακυνθινού χώρου, διάσημος ή άσημος, που να μην κατάφυγε στο Ζώη και που να μην έλαβε από το Ζώη απάντηση ή υπόδειξη· πάντα μ' ένα χαμόγελο ιόνιας αβρότητας.

Εκτός από τις πάνω από εφτακόσιες δημοσιεύσεις του, που αποτελέσανε τη μετουσίωση των θησαυρών του αρχείου σε επιστημονική ύλη, ξεχωρίζω και του πιστώνω σαν κορυφαία κατορθώ-

ματα: τις περίφημες «Μούσες» και δυο έργα που δίκαια αποκαλεί ο Μιχαήλ Περάνθης «μεγάλης πνοής»: την *Ιστορία* και το *Λεξικό!*

Το περιοδικό «Αί Μούσαι» από το 1892 αποτέλεσε πρότυπο επιστημονικής - καλλιτεχνικής έκδοσης και βήμα φιλόξενο! Οι *Μούσες* έκλεισαν στις σελίδες τους το Ζακυνθινό πνεύμα και τη Ζακυνθινή ιστορία, γράφοντας -σαν έντυπο - μια δική τους ιστορία, χαρακτηρισμένη από τις αρετές του εκδότη τους: εργασία, ευφυΐα, ήθος!

Η «*Ιστορία της Ζακύνθου*», έμεινε ανέκδοτη μέχρι το 1955. Το χειρόγραφο της είχε διαβάσει ο Φαίδων Μπουμπουλίδης, όταν το 1950 παρατηρούσε σχετικά ότι: «Η πολιτική ιστορία, ή τοπογραφία, ή δημόσιος καί ιδιωτικός βίος του Ζακυνθινού λαού, ή πνευματική κίνησης του τόπου καί ή κοινωνική ζωή, αναπτύσσονται μ' ένα εξαιρετικά γλαφυρό τόνο στις 1100 χειρόγραφες (μεγάλου σχήματος) σελίδες, που άπαρτίζουν τό ιστορικό έργο του Ζώη. Ένα έργο που ζωγραφίζει πιστά τό χαριτωμένο νησί, με μία τέχνη στολισμένη μ' όλους τούς θησαυρούς του τόπου. Γιατί ὁ Ζώης κατώρθωσε μέ τήν συνθετική του ικανότητα νά ξαναζωντανέψῃ τίς περασμένες ἐποχές καί νά δώσῃ πνοή στήν κοινωνία τους».

Το «Λεξικόν ιστορικών καί λαογραφικών Ζακύνθου» προσφέρει λεξικογραφικά ό,τι στην «Ιστορία» δόθηκε συνθετικά, χρονολογικά. Αποτελεί παρουσίαση διαφορετική της ίδιας ύλης, που δεν είναι άλλη από τη σοφία του συγγραφέα. Πρόκειται για έργο πρωτότυπο, έξυπνο και πολυτιμότερο για τον ερευνητή των Ζακυνθινών πραγμάτων. Νομίζω ότι δεν υπερβάλλει ο Μαρίνος Σιγούρος όταν ονοματίζει το «Λεξικό» του Ζώη «μοναδικό φαινόμενο στην παγκόσμια ιστορία». «Κανένας άλλος τόπος», συνεχίζει ο Μαρίνος Σιγούρος, «δέν έχει παρόμοιο εύρητήριο, ειδικό λεξικό, ούτε ή 'Αθήνα, ούτε ή Ρώμη, ούτε τό Παρίσι, μέ συγκεντρωμένες, εξακριβωμένες καί διαπιστωμένες μ' επιστημονική μέθοδο όλες τίς δυσεύρετες καί άγνωστες σχετικές λεπτομέρειες».

Ο Κώστας Καιροφύλας (1881-1960) υπήρξε, από μίαν άποψη, αντίποδας του Λεωνίδα Ζώη σαν ανθρωπίνος τύπος λόγιου και ερευνητή. Ο Ζώης σκύβει υπομονετικά στο υποθηκοφυλακείο και μας φανερώνει τους θησαυρούς του αραγμένους στη Ζάκυνθο· ο σοφός-σπουργίτης! Ο Καιροφύλας ξεντεύεται, γυρίζει για χρόνια τον κόσμο, δημοσιογραφεί, γίνεται ευρωπαϊκά γνωστός· ο ερευνητής κοσμοπολίτης! Περ' από τις περγαμηνές του σαν λογοτέχνης και κριτικός, έχει στο χώρο της Ιστορίας δύο σπουδαίες προσφορές. «*Η Έπτάνησος υπό τούς Βενετούς*» δε στηρίζεται σε πρωτότυπες πηγές, συγκεφαλαιώνει όμως τα ευρήματα και τις θέσεις της ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας και περιέχει λεπτές κρίσεις του συγγραφέα για το ρόλο της «Γαληνοτάτης» στο Ιόνιο. «*Η Ζάκυνθος καί ή 'Ελληνική Έπανάσταση*» αγγίζει ένα χώρο σχεδόν παρθένο και αποτελεί πολύτιμη, τεκμηριωμένη δικαίωση του ψυχισμού, του αγώνα και της θυσίας του Ζακυνθινού λαού στα χρόνια του 21.

Οι δάφνες του **Διονυσίου Ρώμα (1906-1981)** δε φυτρώνουν αποκλειστικά στο χώρο της λογοτεχνίας· πολλές από τις ρίζες τους είναι ιστορικές. Η Ιστορία για το Ρώμα στάθηκε παντοεινή αγαπημένη, γύρω από την οποία περιστράφηκε το πνεύμα του άμεσα ή έμμεσα. Χρονογράφημα, ραδιοφωνικό θέατρο και τελικά ο «*Περίπλους*». Ο θαυμάσιος «*Περίπλους*» που κινείται σε δύο διαστάσεις: σαν τεράστια ιστορική νηπογραφία το μυθιστόρημα· σαν επιστημονικές μονογραφίες οι «σημειώσεις» και τα «παραρτήματα». Που μερικές (όπως η νέα ματιά στο «Ρεμπελιό των ποπολάρων», μετά την ανακάλυψη των «εγγράφων Αουλιέρα») αποτελούν απόλυτα πρωτότυπες παρουσιάσεις και κρίσεις. Η ιδιαιτερότητα της ιστορικής προσφοράς του Διονύση Ρώμα βρίσκεται στο ότι είναι... εξαιρετικά καλογραμμένη και πνευματώδης! Για το Ρώμα η σοβαρότητα δεν απαιτεί απαραίτητα σοβαροφάνεια και το άγγιγμα του «χιούμορ» και της ειρωνείας διακοσμούνε δίχως να παραμορφώνουν.

Ένας ιστορικός και συνάμα καλλιτέχνης!

Δε θα ήθελα να παραλείψω από το χώρο της Ζακυνθινής ιστορικής έρευνας την ευγενική μορφή του **Νικολάου Βαρβιάνη (1898-1980)**. Ο Νικόλαος Βαρβιάνης αγωνιστής - φύλακας της παράδοσης, εκτός από την πράξη του, παρουσίασε ένα ενδιαφέρον «λευκωμα» για τη «χαμένη πατρίδα» και πολύτιμα στοιχεία για τη ζωή και το έργο του μουσουργού Παύλου Καρρέρ και τη Ζακυνθινή (τελευταία) φάση ζωής του πατέρα της ανατομίας Ανδρέα Βεζάλ.

Θα ήθελα να κλείσω την αναφορά στη Ζακυνθινή ιστοριογραφία με τρεις μη Ζακυνθινούς. **Ο Ευγένιος Ρίζος - Ραγκαβής (Γεν. Αθήνα 1850)** ασχολήθηκε με το εξειδικευμένο, αλλά

όχι χωρίς ιστορικό ενδιαφέρον, Ζακυνθινό Λίμπρο ντ' Όρο («Livre d' or de la noblesse Ionienne (Zante)» -Athènes 1927).

Πρόσφατα έπεσε στα χέρια μου (και το είχα αναφέρει τότε στον Διονύσιο Ρώμα) το αξιόλογο έργο του λόρδου **Michael Pratt** «*Η Βρετανική Ελληνική Αυτοκρατορία*» (*The British Greek Empire*). Ο λόρδος Pratt ανήκει στην παράδοση των Ιόνιων περιηγητών! Περιήλθε με το κότερό του τα Ήπτάνησα, τα φωτογράφησε ασπρόμαυρα (είναι διάσημος φωτογράφος), τα ερωτεύτηκε και στα στερνά αποφάσισε να ερευνήσει ιστορικά την Αγγλοκρατία τους. Το ενδιαφέρον είναι ότι, εκτός από την κλασική, μας αποκάλυψε άγνωστη Αγγλική βιβλιογραφία, καθώς και πρωτοφανέρωτα στοιχεία του Foreign Office και των Αγγλικών αρχείων. Γενικά πρόκειται για την Αγγλική άποψη ή, αν προτιμάτε, παραλλαγή γύρω από την «προστασία», το ριζοσπαστικό αγώνα και την ένωση. Πάντα η φωνή της altera pars, έστω κι αν δεν πείθει, είναι καλοδεχούμενη κι ενδιαφέρουσα.

Η τελευταία μου αναφορά αποτελεί πράξη δικαιοσύνης! Πρόκειται για τον αρχιδούκα **Λουδοβίκο Σαλβατόρ (1847-1915)** και το μνημειακό έργο του «*Zante*» (σε δυο τόμους μεγάλου σχήματος, έκδοση Πράγας 1904). Ο Σαλβατόρ στον πρώτο τόμο «Γενικό μέρος» εξετάζει τη Ζάκυνθο σφαιρικά και εξαντλητικά. Οι τίτλοι των κεφαλαίων του θα σας πείσουν: I. Γεωλογικά χαρακτηριστικά, Ζεϊσμοί, II. Κλίμα, III. Χλωρίδα -Πανίδα, IV. Πληθυσμός, V. Γεωργία, VI. Δάση, VII. Κτηνοτροφία, VIII. Κυνήγι, IX. Αλιεία, X. Ναυπηγική, XI. Βιοτεχνία, XII. Εμπόριο, XIII. Δρόμοι -Συγκοινωνία, XIV. Πολιτικά, Κοινωνικά, Μέτρα και Σταθμά.

Ακόμα ειδικότερα, να μερικά θέματα του κεφάλαιου «Πληθυσμός»: «Ιστορικά και στατιστικά στοιχεία, Γλωσσολογικά, Κουλτούρα, Τέχνη, Εθνολογικά, Μουσική, Χορός, Θέατρο, Έρωτας, Παραδόσεις, Θρησκεία κ.λ.π.».

Οι πηγές του γερμανόφωνου συγγραφέα δε θα μπορούσαν να είναι ερευνητικά πρωτότυπες, παρουσιάζουν όμως πρωτοτυπία σαν σύλληψη! Προέρχονται από πληροφορίες και συνεργασίες σύγχρονων Ζακυνθινών λόγιων, επιστημόνων και σοφών, ειδικά ετοιμασμένες για το έργο του. Ο Σαλβατόρ μοίραζε ερωτήματα και θέματα και μάζευε ad hoc μονογραφίες. Πρόκειται για τρόπο έξυπνης, δημοσιογραφικής, αλλά γι' αυτό όχι λιγότερο επιστημονικής, έρευνας που, για μένα τουλάχιστον, κλείνει και στοιχείο συγκινησιακό! Ο συγγραφέας αναφέρει τους συνεργάτες του κι αισθάνομαι το καθήκον να τους αναφέρω κι εγώ, γιατί πιστεύω ότι τα ονόματά τους ανήκουν -έστω και έμμεσα - στην ιστορία της Ζακυνθινής ιστοριογραφίας. Είναι οι: *Τ. Αμπελάς, Π. Αβούρης, Ι. Μπαμπάσης, Σ. Δε-Βιάζης, Βισβάρδης, Α. Μπισκίνης, Γ. Κιούρκος, Γ. Κουντής, Ε. Crowe, Α. Κομούτος, Λ. Κοριανίτης, Γ. Λεονταράκης, D. Quinn, Α. Λούντζης, Δ. Λούντζης-Σολωμός, Γ. Μάργαρης, Δ. Μινώτος, Λ. Μωρέττης, Ρ. Μωρέττης, F. Niccolini, Αρχιεπίσκοπος Δ. Πλέσσας, Ο. Ρέντζος, Κ. Σιγούρος, Δ. Στραβοπόδης, Δ. Τρίκαρδος, Γ. Τριχάς, Γ. Βανδώρος, Γ. Ζάρκος και Λ. Ζώης.*

Το δεύτερο «Ειδικό» μέρος του «Zante» είναι αριστούργημα! Αν ο λόρδος Pratt είναι φωτογράφος, ο Λουδοβίκος Σαλβατόρ υπήρξε διεθνούς φήμης μελανογράφος. Με το κότερό του - κι αυτός, αλλά και με άλογο ή πεζός γύρισε και σταύρωσε τη Ζάκυνθο από μίαν άκρη σ' άλλη, την περίγραψε τοπογραφικά, ιστορικά και τη... ζωγράφησε! Μετά τον επιστήμονα του «Γενικού Μέρους» έχουμε εδώ το μεγάλο αριστά που με την ωραία ματιά του έπιασε και με το χέρι του αποθανάτισε τις τοτινές παρθενικές χάρες του νησιού. Μιλώ για «παρθενικές χάρες» του Σαλβατορικού Τζάντε, σε οδυνηρή αντιπαράθεση προς τη σύγχρονη μπετονένια ατίμαση: την αλόγιστη, άσχημη και τι ειρωνεία... πολύ δαπανηρή.

Το μέγα Ζακυνθινό έργο του αρχιδούκα Σαλβατόρ έμεινε για χρόνια στη σκιά: ίσως για το λόγο ότι είναι γραμμένο Γερμανικά. Του προσφέρω λίγο φως, μαζί με απεριόριστο θαυμασμό κι ευγνωμοσύνη.

Οι ιστορικοί του Ζακυνθινού 20ου αιώνα είναι οι αναθεωρητές. Μετά τους πρωτοπόρους και τους σκαπανείς των δυο πρώτων περιόδων, μετά τους μεγάλους ερευνητές και συνθέτες του 19ου αιώνα: η δεύτερη ματιά. Καλύτερα, η δεύτερη έρευνα και η δεύτερη ματιά!

Κάτι ακόμα. Οι ιστορικοί του περασμένου αιώνα ένωσαν Ιόνιοι, με το βλέμμα και την ελπίδα στραμμένα στην Ελλάδα. Οι σύγχρονοι είναι Έλληνες με Ιόνιες θύμησες. Για τους πρώτους η

ιστορία αποτελούσε αγωνιστική αυτογνωσία, ψυχική ανάγκη, μέσο προς το σκοπό. Για τους δεύτερους απλά χρέος προς την παράδοση. Ερευνητές-αγωνιστές οι μεν, ερευνητές-επιστήμονες οι δε. Αυτή η ψυχική διαφοροποίηση δικαιολογεί στις ιστορικές εργασίες του 19ου αιώνα κάποια στοιχεία πάθους, ακόμα και μεροληψίας: τις παραμορφώσεις τελοσπάντων της πολύ κοντινής ενατένισης. Αιτιολογεί όμως και τον παλμό κι εκείνη την καυτή αμεσότητα, που αδυνατεί να μεταδώσει το εξασφαλισμένο γραφείο του ιστορικού που βρίσκεται έξω από τα γεγονότα: έξω από την ιστορία του.

«Νά γράψω έπιπολαίως καί αυτοσχεδίως δέν τό καταδέχομαι. Τά σπουδαία απαιτοῦν χρόνον καί κόπον».

Ερμάννος Λούντζης/
Έπιστολή 6.3.1860

Η έρευνα αυτή έγινε και γράφτηκε με στόχο ένα πρόχειρο «λεύκωμα» της ιστορικής προσπάθειας στο Ζακυνθινό χώρο. Χρέος προς τους παλιούς και προσφορά στους νέους. Θα 'ταν ευτύχημα αν γινότανε κίνητρο για πνεύματα του σημερινού ή του αυριανού Τζάντε, να ανασκάψουνε και να μελετήσουνε το θέμα σ' όλη του την έκταση: την επιστημονική και την ηθική.

Η σύνδεση με την παράδοση είναι λάθος να περιοριστεί στο χρέος, στην περιέργεια ή στην ξερή επιστημοσύνη. Αποτελεί κρουνό πνευματικότητας, πείρας και ήθους του παρελθόντος, από τον οποίο μπορεί και πρέπει να αντλήσει το παρόν, για ν' αδράξει τη σκυτάλη με περηφάνεια και πεποίθηση.

Διάλεξα μερικά αποσπάσματα επιστολών του Ερμάννου Λούντζη στα παιδιά του, σαν «μόττα» για τις ενότητες της δουλειάς μου, πιστεύοντας ενδιαφέρουσες κι επίκαιρες τις σκέψεις αυτές.

Συμπερασματικά: η από, και περί, τη Ζάκυνθο ιστοριογραφία μπορεί, όπως είπα κιόλας, να μη δημιουργήσει «Σχολή» σε στενή έννοια, αλλά παρουσίασε οπωσδήποτε ορισμένα χαρακτηριστικά.

Πρώτο είναι η ποιότητα: επιστημονική, συχνά και καλλιτεχνική! Όλοι όσοι ασχολήθηκαν με τη Ζάκυνθο και την ιστορία της, το έκαναν με σοβαρότητα, μεθοδικότητα, φερεγγυότητα. Τα έργα τους, είτε μονογραφίες είτε συνθετικά, έχουνε θέση σε πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες. Μερικών (π.χ. Λούντζη, Ρώμα, Κονόμου) είναι τόσο καλογραμμένα που εισχωρούν και στο χώρο της λογοτεχνίας!

Δεύτερο είναι το ήθος! Οι Ζακυνθινό ιστοριογράφοι εργαστήκανε με αφιλοκέρδεια, με θυσίες, σχεδόν με ταπεινότητα. Εννοώ την ταπεινότητα εκείνη που χαρακτηρίζει τις δυνατές ψυχές! Ο αγώνας τους: λύτρωση ατομική και εθνική προσφορά. Στο χρήμα και στην κοινωνική δόξα: γυρισμένες πλάτες.

Τρίτο το θάρρος και η αντικειμενικότητα! Όλοι τους θυσίασανε στο βωμό της απόλυτης Αλήθειας, όχι της όποιας «αλήθειας τους»: με εξαίρεση ίσως το Σουμάκη και το Λομβάρδο. Ανεξάρτητα μάλιστα με το αν θα ενοχλούσαν ισχυρούς, αν θα ερχότανε σε σύγκρουση με την τάξη ή τα ίδια τα συμφέροντά τους, αν ακόμα θα διάτρεχαν κίνδυνους και κατατρεγμούς.

«Καί όμως», αντιγράφω ξανά τον Αναστάσιο Ι. Λιβέρη, «αυτό τό έργο αγνοήθηκε: κι από τούς μελετητές κι από τήν δημόσια διδασκαλία. Καί αγνοήθηκε πρός ζημίαν τής έλληνικης ιστορικής έπιστήμης πού πολλά είχε νά διδαχτεί από τήν έπτανησιακή ιστοριογραφία. Τούς έφτανήσιους ιστορικούς τό Πανεπιστήμιο έπρεπε νά τούς έχει υπόδειγμα: 'Υπόδειγμα ήθους, έπιστημοσύνης, λόγου καί εργασίας. Καί νά τούς διδάσκει».

ΠΗΓΕΣ - ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

1. Σπυρ. Π. Λάμπρου: «Η 'Ιστορική σχολή τής 'Επτανήσου» (Νέος 'Ελληνομνήμων IB-1915)
2. Μαρίνου Σιγούρου: «Σύγχρονοι Έπτανήσιοι 'Ιστορικοί («Πινakoθήκη» Ε' 1905/1906).
3. Λεωνίδα Χ. Ζώη: «Λεξικόν ιστορικών καί λαογραφικών Ζακύνθου» ('Αθήνα 1963).
4. Λεωνίδα Χ. Ζώη: «Ζακύνθιοι 'Ιστοριογράφοι».
5. Σπ. Δε Βιάζης: «'Επτανήσιοι 'Ιστοριογράφοι» (Αί Μοῦσαι» αρ.169 ως 227).
6. Μιχ. Περάνθη: «'Ελληνική Πεζογραφία» (Τόμος Γ').
7. Φαίδ. Μπουμπουλίδης: «Η Ζακυνθινή ιστοριογραφία» («Ελληνική Δημιουργία» τ.85/1951)
8. Ντίνου Κονόμου: «'Ερμ. Λούντζη: ανέκδοτα κείμενα» (Σ.Π.Ε.Ω.Β. 'Αθήνα 1962).
9. Αναστασίου Ι. Λιβέρη: «'Η Ζακυνθινή ιστοριογραφία καί τό κοινωνικό της υπόβαθρο».

Σημ. Δεν αναφέρονται εδώ τα κρινόμενα έργα που περιέχονται στις σελίδες της μελέτης.

**Τό 'Ιστορικό 'Αρχείο Ζακύνθου.
Προβληματική γιά τήν ἀποκατάσταση καί
ἀνασύσταση τοῦ 'Αρχαιοφυλακείου**

Χαίρομαι ιδιαίτερα πού ὁ Νίκος Κουρκουμέλης μέ δημοσίευσή του σέ προηγούμενο τεῦχος τοῦ περιοδικού⁽¹⁾ μοῦ δίνει τήν εὐκαιρία νά ἀναφερθῶ καί ἐδῶ, μέ λίγα λόγια, στό 'Ιστορικό 'Αρχείο Ζακύνθου καί στήν προβληματική γιά τήν ἀποκατάσταση καί τήν ἀνασύσταση τοῦ 'Αρχαιοφυλακείου⁽²⁾.

Τό 'Ιστορικό 'Αρχείο Ζακύνθου

Μετά τόν καταστρεπτικό σεισμό τοῦ 1953 καί τήν πυρκαγιά πού τόν ἀκολούθησε, ὅπως εἶναι γνωστό⁽³⁾ δέν ἀπόμεινε σχεδόν τίποτα ἀπό τό τόσο σημαντικό καί πλούσιο 'Αρχαιοφυλακεῖο Ζακύνθου.

Ὅ,τι ἀπόμεινε εἶναι τό ἀρχεῖο ὑλικό πού ὁ Λεωνίδας Ζῶης εἶχε δανειστεῖ ἀπό τό 'Αρχαιοφυλακεῖο καί τό χρησιμοποίησε στή συγγραφή τῶν μελετῶν του. Τό γεγονός αὐτό στάθηκε ἡ αἰτία τῆς διάσωσης ἐλαχίστου μέρους τοῦ ἀρχεῖο ὑλικού τοῦ 'Αρχαιοφυλακείου, διότι τό σπῆτι τοῦ Λ. Ζῶη δέν καταστράφηκε μέ τόν πρῶτο σεισμό (11 Αὐγούστου 1953) καί ἔτσι τό ὑλικό τοποθετήθηκε ἔγκαιρα σέ κιβώτια καί μεταφέρθηκε σέ ἀσφαλῆ τόπο, μέ ἀποτέλεσμα νά διασωθεῖ ἀπό τήν πυρκαγιά πού ἀκολούθησε τό μεγάλο σεισμό, τήν ἐπομένη ἡμέρα (12 Αὐγούστου).

Τό ἀρχεῖο αὐτό ὑλικό, ἀποσπασμένο ἀπό τά ἀρχεῖα τῶν διοικητικῶν καί δικαστικῶν ἀρχῶν καθώς καί ἀπό τό νοταριακό ἀρχεῖο καί ἀπό τό ληξιαρχικό ἀρχεῖο πού φυλάσσονταν στό 'Αρχαιοφυλακεῖο, εἶναι ὁ πυρήνας τοῦ 'Ιστορικοῦ 'Αρχείου Ζακύνθου πού ἀνασυστάθηκε τό 1954. Τό ὑλικό ἀφορᾷ κυρίως σέ ναούς καί μοναστήρια τοῦ νησιοῦ, σέ πρόσωπα, σέ οἰκογένειες, σέ ἰδρύματα, κ.ἄ.

Σέ αὐτό προστέθηκε καί ὁ,τι ἄλλο ὑλικό (ἀρχεῖο καί ἱστορικό) συγκεντρώθηκε, κατατέθηκε ἢ δωρήθηκε στό 'Ιστορικό 'Αρχείο Ζακύνθου⁽⁴⁾: κώδικες καί λειτουργικά βιβλία ναῶν καί μοναστηριῶν τοῦ νησιοῦ (πόλης καί ὑπαίθρου) πού συγκεντρώθηκαν, γιά ἀσφάλεια, ἀμέσως μετά τούς σεισμούς καί τήν πυρκαγιά: προσωπικά σημειώματα καί ἰδιωτική ἀλληλογραφία τοῦ Λ. Ζῶη καθώς καί χειρόγραφα ἀντίγραφα λημμάτων τοῦ Λεξικοῦ του: συλλογή Ν. Βαρβιάνη μέ ἱστορικό ὑλικό πού ἀφορᾷ στήν ἰταλική καί γερμανική κατοχή καί στήν ὀργάνωση τῆς 'Εθνικῆς 'Αντίστασης: συλλογή Θ. Σαρίκα μέ ἔγγραφα τῆς δισυμμαχικῆς ἀποστολῆς στή Ζάκυνθο: συλλογή Ν. 'Αποστολοπούλου μέ μικρό ἀριθμό ἔγγραφων πού ἀφοροῦν στήν ἰταλική κατοχή τοῦ νησιοῦ: συλλογή, σέ τρεῖς τόμους, ἐντύπων (κυρίως μονοφύλλων) πού ἐκδόθηκαν καί κυκλοφόρησαν στή Ζάκυνθο, στά χρόνια 1860-1929, μέ εὐχές καί πρωτοχρονιάτικα κάλαντα, μέ προγράμματα ἐορτῶν, μέ προκηρύξεις τοῦ ἰδρύματος 'Αθηναῖδος Ψημάρη⁽⁵⁾: ἕνα κιβώτιο ἀπό τά κατάλοιπα τοῦ Λ. Ζῶη μέ ἐντυπο ὑλικό (προγράμματα, προσκλήσεις, ἐφημερίδες, κ.ἄ).

Στό 'Ιστορικό 'Αρχείο Ζακύνθου κατατέθηκαν τά Ληξιαρχικά Βιβλία τῆς κοινότητος τοῦ Φιολήτι (χρ. 1857 κ.ε.), τό Μητρώο 'Αρρένων τῶν κοινοτήτων τοῦ 'Αργασιῦ, τοῦ Βασιλικοῦ, τῶν 'Ανω Βολιμῶν, τοῦ Μέσου Γερακαριοῦ καί τοῦ Γυριοῦ (χρ. 1844-1924) καί τά δημοτολόγια τῶν Δήμων καί Κοινοτήτων τοῦ νησιοῦ (χρ. 1888ci-1964ci).

Στό 'Ιστορικό 'Αρχείο Ζακύνθου εἰσήχθησαν ἀπό τή Νομαρχία Ζακύνθου σύγχρονα ἀρχεῖα τῶν χρόνων 1954-1976. Τό ἡμιπρότερον αὐτό ἀρχεῖο ὑλικό, πού δέν εἶναι πιά χρήσιμο στίς ἐργασίες τῆς Διοίκησης, προέρχεται ἀπό τή Διεύθυνση Γεωργίας, τή Διεύθυνση Τεχνικῶν 'Υπηρεσιῶν, ἀπό τό Ταμεῖο Γεωργίας, Κτηνοτροφίας καί Δασῶν καί ἀπό τή Διεύθυνση 'Αγροτικῆς 'Ασφάλειας. Ἔχει ἐπίσης παραδοθεῖ ἀπό τήν Οἰκονομική 'Εφορία Ζακύνθου τό 'Αρχεῖο μεταβίβασης κυριότητος ἀκινήτων, χρ. 1931-1952. Τό 'Αρχεῖο ἀποτελεῖται ἀπό δύο τμήματα: α) 'Αρχεῖο μεταβίβασης κυριότητος ἀκινήτων μέ πωλητήρια συμβόλαια (ἀρ. φακ. 1-131) καί β) 'Αρχεῖο μεταβίβασης κυριότητος ἀκινήτων μέ δωρεές καί προικῶδες παραχωρήσεις (ἀρ. φακ. 1-80). Παραδόθηκε ἐπίσης ἀπό τό Πρωτοδικεῖο Ζακύνθου τό 'Αρχεῖο τῶν 'Επιτροπῶν πού λειτούργησαν μέ τό νομοθετικό διάταγμα 2933/1954. Τό 'Αρχεῖο αὐτό πού δίνει τήν εἰκόνα τῆς ἀνοικοδόμησης τῆς Ζακύνθου μετά τούς σεισμούς τοῦ 1953, διακρίνεται σέ α) 'Αρχεῖο Πρωτοβαθμίων 'Επιτροπῶν (ἀρ. φακ. 1-70) καί β) 'Αρχεῖο Δευτεροβαθμίων 'Επιτροπῆς (ἀρ. φακ. 1-20).

Οἱ ἐργασίες πού πραγματοποιήσα μέχρι στιγμῆς στό 'Ιστορικό 'Αρχείο Ζακύνθου⁽⁶⁾ μοῦ ἐπέτρεψαν νά παρουσιάσω, σέ ιδιαίτερη μελέτη⁽⁷⁾, τούς καταλόγους τῆς συλλογῆς τῶν χειρογράφων, τῆς συλλογῆς τῶν ἐγγράφων πού ἀφοροῦν στούς ναούς καί στά μοναστήρια τοῦ νησιοῦ καί τῆς συλλογῆς τῶν κωδίκων τῶν ναῶν καί τῶν μοναστηριῶν.

Στή συλλογή χειρογράφων φυλάσσονται τρία μόνο χειρόγραφα. Τό πρῶτο εἶναι συλλογή ἐγκωμίων, διθυράμβων, ἐπιγραμματῶν, σονέτων κ.ἄ. στή λατινική καί ἰταλική γλῶσσα, πού γράφηκαν μέ τήν εὐκαιρία τοῦ διορισμοῦ τοῦ Bernardo Bocchini⁽⁸⁾ ὡς 'Επισκόπου Ζακύνθου καί Κεφαλληνίας. Τό δεύτερο εἶναι, πιθανόν, τμήμα μελέτης τοῦ λατίνου ἐπισκόπου Ζακύνθου καί Κεφαλληνίας Baldassar Maria Remondini⁽⁹⁾. Τό τμήμα αὐτό, ἀντιγραμμένο καί συμπληρωμένο ἀπό τόν Luigi Scacoz⁽¹⁰⁾, λατίνου ἐπίσκοπο Ζακύνθου καί Κεφαλληνίας, φέρει ἀναγραφή τῶν λατίνων ἐπισκόπων Ζακύνθου καί Κεφαλληνίας. Τό τρίτο χφ εἶναι τμήμα ἔργου, σέ ἀντίγραφο, τοῦ νομομαθῆ ἱστοριογράφου Giovanni Curzola⁽¹¹⁾.

Παλαιογραφική καί διπλωματική περιγραφή αὐτῶν τῶν χειρογράφων παρουσιάζω στίς σελ. 22-25 τῆς παραπάνω μελέτης μου.

Ἡ συλλογή τῶν ἐγγράφων πού ἀφορᾷ στούς ναούς καί στά μοναστήρια τῆς Ζακύνθου ἀποτελεῖται ἀπό 2.500 περίπου λυτά ἔγγραφα (17ος-19ος αἰ.) πού ἀναφέρονται σέ 207 ὀρθόδοξους ναούς, σέ 28 ὀρθόδοξα μοναστήρια καί σέ 6 λατινικά (καθολικά) ἐκκλησιαστικά ἰδρύματα. Τό ὑλικό, σέ μεγάλο ποσοστό, ἀποτελεῖται ἀπό: ἀντίγραφα νοταριακῶν πράξεων πού ἀφοροῦν στά ἐκκλησιαστικά ἰδρύματα, δηλαδή διαθήκης δωρητῶν, ἀφιερώσεις, ἰδρύσεις, κ.ἄ, σημειώσεις τῆς κινητῆς καί ἀκίνητης περιουσίας τῶν ναῶν καί σημειώσεις γιά τή διαχείριση αὐτῆς τῆς περιουσίας ἀπό τούς ἐπιτρόπους (ἔσοδα-ἔξοδα): ὀνοματολόγια ἐνοριτῶν καί ἀδελφῶν τῶν ναῶν⁽¹²⁾: αἰτήσεις τῶν ἐπιτρόπων γιά ἀδειες ἀνέγερσης καί ἐπισκευῶν τῶν ναῶν καί τῶν καμπαναριῶν τους: γνωμοδοτήσεις τοῦ συμβούλου τοῦ Magistrato ad Pias Causas ἢ alla Religione⁽¹³⁾, τοῦ προέδρου τοῦ Συμβουλίου τῆς 'Εγχωρίου Διαχειρίσεως: σχέδια τῶν ἀρχιτεκτόνων καθώς καί προσφορές τῶν ζωγράφων, ξυλογλυπτῶν, κτιστῶν καί μαραγκῶν γι' αὐτές τίς ἐργασίες⁽¹⁴⁾: ἰδιωτικά συμφωνητικά ἢ ἀντίγραφα νοταριακῶν πράξεων πού ἀφοροῦν στήν καλλιέργεια in livello perpetuo ἢ in appalto ἐδαφικῶν ἐκτάσεων πού ἀνήκαν στά ἐκκλησιαστικά ἰδρύματα: ἀποσπάσματα δικαστικῶν ὑποθέσεων πού ἀφοροῦν σέ διαφωνίες τῶν ἐπιτρόπων τῶν ναῶν, σέ οικονομικές καταχρήσεις, σέ διαμάχες μεταξύ τῶν ἐπιτρόπων καί τῶν καλλιεργητῶν τῶν ἐδαφῶν πού ἀνήκαν στά ἰδρύματα, κ.ἄ.

Ἡ ποικίλη προέλευση τοῦ ὑλικού μέ ἀνάγκασε νά περιγράψω ἀναλυτικά τά ἔγγραφα πού περιέχονται σέ κάθε ὑποφάκελο. Ὁ ἀναγνώστης ἢ ἐρευνητής μπορεῖ νά συμβουλευθεῖ τήν ἀναλυτική αὐτή καταγραφή στήν ιδιαίτερη μελέτη μου, πού ἀνέφερα πῶς πάνω, στίς σελίδες 27-54.

Ἡ συλλογή τῶν κωδίκων ἀποτελεῖται ἀπό 47 κώδικες καί ἀπό ἕνα φάκελο στόν ὁποῖο ἀρχειοθέτησα σπαράγματα κωδίκων (ἀπό τά σπαράγματα αὐτά ταῦτισα ἕνα μόνο κώδικα). Πολοὶ ἀπό αὐτούς τούς κώδικες δόθηκαν, ἐπὶ 'Αγγλικῆς Προστασίας, ἀπό τό 'Αρχεῖο 'Θρησκείας' στούς ἐπιτρόπους τῶν ναῶν, ὡς βιβλία μέ σελιδαρίθμηση, μέ τήν ἐντολή νά καταγραφοῦν οἱ ἐνοριτες καί οἱ ἀδελφοὶ κάθε ναοῦ καθώς καί τά περιουσιακά στοιχεῖα τοῦ ναοῦ καί ἡ διαχείριση τους (ἔσοδα-ἔξοδα). Οἱ παλαιότεροι κώδικες σημειώνουν περισσότερα στοιχεῖα γιά τήν οἰκονομική καί τήν κοινωνική ζωὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἰδρύματος, τῶν ἐπιτρόπων, τῶν ἐνοριτῶν καί τῶν ἀδελφῶν τοῦ ναοῦ. Σημειώνονται ἐπίσης οἱ προσπάθειες τῶν ἐπιτρόπων γιά ἐπισκευές στούς ναούς ἢ στά καμπαναριά καί γιά παραγγελίες ζωγραφικῶν καί ξυλογλυπτικῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων, οἱ συμφωνίες μέ τούς καλλιτέχνες, κ.ἄ.

Αναλυτική καταγραφή τῶν κωδίκων ἔχω δημοσιεύσει στήν πάρα πάνω μελέτη μου, στίς σελ. 57-68.

Ὅπως ἀνέφερα καί πῶς πάνω στό 'Ιστορικό 'Αρχείο Ζακύνθου ἀπόκειται συλλογή λειτουργικῶν βιβλίων πού ἔχουν τυπωθεῖ στή Βενετία. Ἡ συλλογή αὐτή ἀποτελεῖται ἀπό 58 βιβλία (16ος αἰ. - 19ος αἰ.) καί τρία ἀπό αὐτά εἶναι, πιθανόν, ἀβιβλιογράφητα. Ἡ ἀναλυτική καταγραφή καί παρουσίαση τῶν βιβλίων εἶναι ἐτοιμὴ γιά δημοσίευση.

Ἡ ἐνότητα πού περιέχει τό ἀρχεῖο ὑλικό πού ἀναφέρεται σέ διάφορες οἰκογένειες τῆς Ζακύνθου, σέ πρόσωπα πού ἀναμείχθηκαν στή δημόσια ζωὴ τοῦ νησιοῦ, σέ κοινωφελῆ ἰδρύματα, σέ νομίσματα πού κυκλοφόρησαν κατὰ καιρούς στό νησί, σέ δημόσια κτήρια κ.ἄ. θά ἀρχειοθετηθεῖ καί καταλογογραφηθεῖ ὡς Σύμμεικτα. Ἡ ἐνότητα αὐτή δέν εἶναι, πρὸς τό παρόν, προσιτὴ στήν ἔρευνα διότι δέν ἔχουν ἀκόμη προχωρήσει ἱκανοποιητικά οἱ σχετικές ἐργασίες.

Προβληματική για την αποκατάσταση και ανασύσταση του 'Αρχιεπιφυλακείου.

Τό πρόβλημα της αποκατάστασης του αρχιεπιφυλακείου ύλικου που φυλασσόταν στο 'Αρχιεπιφυλακείο και ιδιαίτερα εκείνου της περιόδου της βενετικής κατοχής στη Ζάκυνθο, με άπασχολεί από όταν, ως υπότροφος του 'Ελληνικού 'Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, ανέλαβα τη συστηματική έρευνα για τη συγκέντρωση του αρχιεπιφυλακείου ύλικου που απόκειται στα Κρατικά 'Αρχεία της Βενετίας και στα 'Αρχεία και στις Βιβλιοθήκες της ίδιας πόλης (άλλα και άλλου) και που αφορά στην ιστορία της Ζακύνθου⁽¹⁵⁾.

Είχα τη δυνατότητα να συγκεντρώσω τό αρχιεπιφυλακείο ύλικό, καρπό της έρευνας με θετικό αποτέλεσμα, αλλά και τις αρχιεπιφυλακειακές ενδείξεις, καρπό της έρευνας με αρνητικό αποτέλεσμα.

'Η ιδέα της αποκατάστασης και ανασύστασης του 'Αρχιεπιφυλακείου ανήκει στο Δάσκαλό μου, βυζαντινολόγο καθηγητή και ακαδημαϊκό κ. Διονύσιο Ζακυθινό. 'Ωφελω να όμολογήσω ότι χωρίς τη δική του υπόδειξη δέν θά είχα ξεκινήσει τις συναφείς έργασίες και την προβληματική για τό συγκεκριμένο θέμα.

Στή συνέχεια συγκεντρώσα και μελέτησα τη βιβλιογραφία σχετικά με τη μεθοδολογία της αποκατάστασης ιστορικών αρχείων, γνωστή στους αρχιόντους και στους ιστορικούς ως μέθοδος του Riccardo Filangieri· ή μέθοδος αυτή εφαρμόστηκε από τον Riccardo Filangieri και τους συνεργάτες του ιταλούς αρχιόντους και ιστορικούς για την ανασύσταση του 'Αρχείου των 'Ανδραγαθών· επισκέφθηκα επίσης τά Κρατικά 'Αρχεία Νεαπόλεως ('Ιταλία) και συνεργάστηκα σε θέματα εφαρμογής αυτής της μεθοδολογίας με τους συναδέλφους που εργάστηκαν και εργάζονται ακόμη στο μεγάλο αυτό έργο⁽¹⁶⁾.

Στάθηκα ιδιαίτερα τυχερή όταν στις έρευνές μου, αναπάντεχα, βρήκα στα Κρατικά 'Αρχεία Βενετίας, σε μία δικογραφία των αρχών του 17ου αιώνα που αφορά σε άτασθαλίες του τότε οικονομικού έφορου Ζακύνθου Zuanne Gavriloulo και του γιου του Basiglio⁽¹⁷⁾, ένα άγνωστο χειρόγραφο που περιέχει καταγραφή του 'Αρχείου της τοπικής βενετικής διοίκησης (δηλαδή του Reggimento) της Ζακύνθου στα 1628⁽¹⁸⁾. 'Η καταγραφή πραγματοποιήθηκε μετά από διαταγή του βενετού αξιωματούχου Antonio Girvan που στάλθηκε στη Ζάκυνθο στα 1628 ως «sindico et inquisitor et commessario»⁽¹⁹⁾ με αυξημένες δικαιοδοσίες και άρμοδιότητες⁽²⁰⁾.

Είναι, νομίζω, περιττό να πω ότι από εκείνη τη στιγμή είχα στα χέρια μου ένα σημαντικό έργαλειό για την έργασία της αποκατάστασης του αρχιεπιφυλακείου ύλικου της περιόδου της βενετικής κατοχής στο νησί. 'Η καταγραφή αυτή είναι ή μόνη πιστή μαρτυρία για τό περιεχόμενο και την κατάσταση του 'Αρχείου στα μέσα περίπου του 17ου αιώνα, ένας καθρέφτης της καθημερινής ζωής του Reggimento (και μέσα απ' αυτό της ζωής του νησιού) με νύξεις για τις δραστηριότητες του προσωπικού, ένα στοιχείο σημαντικό για την κατανόηση της λειτουργίας της τοπικής βενετικής διοίκησης, της γραφειοκρατικής όργάνωσης, της τήρησης του αρχείου⁽²¹⁾.

Είναι, νομίζω, εύνοητο ότι ή καταγραφή αυτή αποτελεί τον όδηγό στην προβληματική για τις έργασίες της αποκατάστασης.

Στή Ζάκυνθο, όπως και στα άλλα 'Ιόνια νησιά, λειτουργούσαν κατά την περίοδο της βενετικής κατοχής δύο αρχεία: τό αρχείο της τοπικής βενετικής διοίκησης, δηλ. του Reggimento, και τό αρχείο του συμβουλίου της Κοινότητας, δηλ. του Consiglio della Magnifica Comunità. Στο αρχείο του Reggimento φυλάσσονται, επίσης, σε αντίγραφα, οι πράξεις του συμβουλίου της Κοινότητας (Atti del Consiglio della Comunità), τά βιβλία και ήμερολόγια καθώς και τά οικονομικά κατάστιχα των σοπρακομίτων που εκλέγονταν από τό συμβούλιο της Κοινότητας, το Libro Bianco και Libro Rosso, κ.ά.

Τό χειρόγραφο που αναφέραμε πίο πάνω περιέχει την καταγραφή του αρχείου του Reggimento, τόσο της Γραμματείας, δηλ. της Cancellaria, όσο και της οικονομικής 'Εφορίας, δηλ. της Camera Fiscale, και περιέχει τό ύλικό με πρώτη χρονολογία τό 1498 και τελευταία τό 1628.

'Η καταγραφή του αρχιεπιφυλακείου ύλικου έγινε όπως αυτό βρισκόταν στα ράφια ή στα ντουλάπια χωρίς καμιά προσπάθεια χρονολογικής ή καθ' ύλην τακτοποίησής του. Συχνά αναφέρεται ότι ύλικό βρίσκεται στο ντουλάπι κοντά στο μπαλκόνι του νότιου τοίχου (και μπορούμε, θαρρώ, να

φαντασθούμε τη συντήρηση του ύλικου!), σε μία έσοχή του τοίχου ή κάτω από τη σκάλα. Είναι λίγες οι περιπτώσεις που ύλικό όμοιογενές φυλασσόταν συγκεντρωμένο και, όταν αυτό συνέβαινε, άφορούσε κυρίως σε οικονομικά και δικαστικά θέματα· μοναδική εξαίρεση τά βιβλία, Libri, των προβλεπτών που ήταν συγκεντρωμένα σε τρεις ένότητες.

'Από την καταγραφή είναι προφανές ότι τόσο ή συντήρηση όσο και ή ταξινόμηση και αρχιεπιφυλακείου του αρχείου δέν ήταν καλή. 'Αναφέρονται επίσης έπεμβάσεις των διαφόρων cancellieri ή massari υπέρ ιδιωτών, συνήθως για περιουσιακά θέματα. 'Ελειπαν επίσης οι «vacchete» των φόρων της δεκάτης διαφόρων προϊόντων.

Τά πρώτα χρόνια ή Cancellaria και ή Camera Fiscale δέν είχαν ακόμη άναπτυχθεί. Οι αποφάσεις του προβλεπτή (διοικητικές, δικαστικές, κ.ά.) για τά διάφορα προβλήματα και πιθανόν άλλα έγγραφα, καταγράφονταν μαζί στο Libro του προβλεπτή. Σιγά-σιγά ή Cancellaria και ή Camera Fiscale απέκτησαν μία γραφειοκρατική πειθαρχία με όργανική καταχώρηση των διοικητικών, οικονομικών και δικαστικών εγγράφων.

Στό αρχείο λοιπόν του Reggimento φυλασσόταν τό σύνολο των εγγράφων που ή τοπική βενετική διοίκηση λάβαινε από τά διάφορα συμβούλια και κέντρα αποφάσεων της βενετικής Πολιτείας και που ή ίδια ή τοπική βενετική διοίκηση παρήγε κατά την καθημερινή διοικητική πράξη και την άσκηση των άρμοδιοτήτων των επί μέρους γραφείων της.

'Όπως ήδη ανέφερα για την αποκατάσταση του αρχιεπιφυλακείου ύλικου προτείνεται ή μεθοδολογία του Riccardo Filangieri όπως αυτή εφαρμόστηκε για την αποκατάσταση και ανασύσταση του αρχείου των 'Ανδραγαθών που απέκειτο στα Κρατικά 'Αρχεία Νεαπόλεως και που καταστράφηκε σε βομβαρδισμό από τά γερμανικά στρατεύματα κατά τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο.

Τό αρχείο των 'Ανδραγαθών, πριν αυτό καταστραφεί, είχε γίνει άντικείμενο σοβαρής επιστημονικής αρχιονομικής έπεξεργασίας και ιστορικής έρευνας. 'Ετσι οι ιταλοί συνάδελφοι είχαν αναλυτικά και συστηματικά εύρητήρια όπως αυτά των Paul Durrieu, Bartolemeo Capasso, Giovan Battista Bolvito, Cesare d' Afflitto, Carlo Borrelli, Pietro Vincenti, Sigismonto Sicola, Onofrio Chiarito και Carlo de Lellis.

Είχαν επίσης τις καρτέλες των έρευνητών που είχαν έρευνήσει τό αρχείο και είχαν αντίγραφα του ύλικου είτε σε μεταγγραμμένα κείμενα, είτε σε μικροταινίες. Πολλοί είχαν ήδη εκδόσει, σε διπλωματική έκδοση, τό ύλικό αναφέροντας πάντα τις άκριβεις ενδείξεις της αρχιεπιφυλακείου.

Χιλιάδες έγγραφα φυλάσσονταν σε αρχεία ιδιωτών, σε αρχεία μονών, ναών διαφόρων ιδρυμάτων και αντίγραφα τους κατέκλεισαν τά Κρατικά 'Αρχεία Νεαπόλεως για να χρησιμοποιηθούν στο έργο της ανασύστασης.

Θά πρέπει να τονισθεί ότι είναι κύρια και πρωταρχικής σημασίας ή άκριβής γνώση του περιεχομένου του αρχείου του όποιου επιχειρείται ή αποκατάσταση και ανασύσταση καθώς και ή έρευνα και ό έλεγχος του ύλικου με τά αυστηρά κριτήρια της 'Αρχιονομίας και της Διπλωματικής και ή συστηματική ιστορική παλαιογραφική κριτική.

Δέν θά πρέπει να συγκεντρωθεί, άδιάκριτα και άβασάνιστα, ύλικό που να αφορά στην ιστοριογραφία του τόπου που είχε έδρα του το 'Αρχείο - αυτό θά ήταν άσυγχώρητο λάθος!

Θά ήθελα να έπισημάνω ότι ή μελέτη του θέσμικου και νομοθετικού status του τοπικού Reggimento έναντι της βενετικής Πολιτείας με έκανε ιδιαίτερα προσεκτική στη συγκέντρωση του αρχιεπιφυλακείου ύλικου για την αποκατάσταση και ανασύσταση του 'Αρχείου του Reggimen.

Θά αναφέρω χαρακτηριστικά ότι οι βενετοί αξιωματούχοι που εκλέγονταν και ύπηρετούσαν ως προβλεπτές ήσαν ύποχρεωμένοι με την έπιστροφή τους στη Βενετία να καταθέσουν στο Συμβούλιο του Collegio γραπτή έκθεση την όποια παρουσίαζαν στο Δόγη και στους συμβούλους του καθώς και στο Συμβούλιο του Senato· οι γραπτές αυτές εκθέσεις φυλάσσονταν και φυλάσσονται και τώρα, στο 'Αρχείο του Collegio, Secreta - Relazioni, και έθεωρούντο άπόρρητες, με εξαίρεση τη δυνατότητα άνάγνωσης από τους διαδόχους προβλεπτές για ενημέρωσή τους πριν αυτοί αναλάβουν τά καθήκοντά τους. Τό ίδιο συνέβαινε και με τις γραπτές αναφορές εκθέσεις των γενικών προβλεπτών και των συνδίκων και ανακριτών. Τό αρχιεπιφυλακείο ύλικό, ιδιαίτερα ενδιαφέρον για την ιστορία του νησιού, δέν πρέπει να συμπεριληφθεί στο ύλικό της αποκατάστασης και

ἀνασύστασης του Ἀρχείου διότι δέν φυλασσόταν στό Ἀρχεῖο τοῦ Reggimento.
Ἐπίσης θά πρέπει νά σκεφθοῦμε ἄν στήν ἀποκατάστασή τοῦ Ἀρχείου τῆς περιόδου τῆς βενετικῆς κατοχῆς θά πρέπει νά συμπεριλάβουμε καί τό ὑλικό τοῦ Ἀρχείου τῆς Comunità τό ὅποιο ἐνώθηκε, στά 1862, μέ τό Ἀρχεῖο τοῦ Reggimento⁽²²⁾.

Τελειώνοντας θά ἤθελα νά πῶ ὅτι τό ἔργο τῆς ἀποκατάστασης τοῦ Ἀρχείου τοῦ Reggimento εἶναι ιδιαίτερα δύσκολο καί ἐπιμόνο· μέ αὐτό δέν θέλω νά πῶ ὅτι τό ἔργο εἶναι ἀδύνατο καί ἀπραγματοποίητο - ἐργάζομαι συστηματικά γιά τήν πραγματοποίησή του.

Σημειώσεις

- (1). Ν. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗ, *Μία απογραφή τῆς Ζακυνθινῆς ἐξοχῆς τοῦ 1819*, «Περίπλους» τεύχ. 5-6 (ἄνοιξη - καλοκαίρι 1985), σ. 69.
- (2). Μέ τόν ὄρο « Ἀρχαιοφυλακεῖον » δηλώνω τό προσεισμικό Ἀρχεῖο Ζακύνθου. Γιά τό « Ἀρχαιοφυλακεῖον » καί τό ἀρχαιολογικό ὑλικό πού φυλασσόταν σέ αὐτό βλ. σχετικά Λ. ΖΩΗ, *Τό Ἀρχαιοφυλακεῖον Ζακύνθου*, «Αἱ Μοῦσαι», ἔτος Α', ἀρ. 7, 9, 10 (1892-1893), 102-106, 135-139, 152-153 καί « Ἑλληνική Ἐπιθεώρησης », ἔτος Ζ' (1914), τεύχη 76-80 καί 82-85, σ. 82-84, 100-101, 129-131, 155-158, 216-217, 236-237, 256-258. Στό ἐξῆς οἱ σχετικές παραπομπές ἀναφέρονται στή δημοσίευση τῆς μελέτης στό περιοδικό « Ἑλληνική Ἐπιθεώρησης » — ΣΠ. δε ΒΙΑΖΗ, *Τό Ἀρχαιοφυλακεῖον. Ἱστορικά Ἀνάλεκτα Ζακύνθου*, Θ' καί ΙΖ', «Νέος Αἴων», ἔτος Α' (1892).
- (3). Μ.Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ, *Ἐκθεσις περί τῶν ἐν Κεφαλληνία καί Ζακύνθῳ Βιβλιοθηκῶν καί Ἀρχείων μετά τοὺς σεισμούς τοῦ 1953*, «Δελτίον Ἱστορικῆς καί Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας», τόμ. 11 (1956), σ. 49-58 — D. ROMAS, *La tragedie des Iles Ioniennes*, «L'Ellenisme Contemporain», τόμ. 4-5 (Ἰούλιος - Ὀκτώβριος 1954), σ. 1-7. — Σ.Β. ΚΟΥΓΕΑ, *Ἡ μεγάλη ἀπώλεια*, «Ἐπτανησιακά Φύλλα», περίοδος Β', φ. 2 (Δεκέμβριος 1953), σ. 20-21.
- (4). Μέρος τοῦ ὑλικοῦ συγκεντρώθηκε μέ τήν προσπάθεια καί τήν ἐργασία τοῦ Δ. Μπουλατζῆ, τῆς Αἰκατερίνης Παρπαρία καί τοῦ Ν. Βαρβιάνη.
- (5). Γιά τό ἴδρυμα Ἀθηναῖδος Ψημάρη βλ. σχετικά Λ. ΖΩΗ, *Λεξικόν Ἱστορικόν καί Λαογραφικόν Ζακύνθου*, τόμ. Α' (Ἱστορικόν - Βιογραφικόν), μέρος Β', Ἀθήναι 1963, σ. 707-708.
- (6). Οἱ ἐργασίες στό Ἱστορικό Ἀρχεῖο Ζακύνθου ξεκίνησαν μέ ἐπιστημονική ἀποστολή πού ἀνέλαβα ἀπό τήν Ἰόνιο Ἀκαδημία, ὕστερα ἀπό εἰσήγηση τοῦ καθηγητῆ κ. Δ. Ζακυθνοῦ. Κατά τή διάρκεια ἐκείνης τῆς ἀποστολῆς (Αὐγουστος 1974) εἶχα ἐπίσης ἐπισκεφθεῖ καί εἶχα καταγράψει τό ἀρχαιολογικό ὑλικό πού φυλασσόταν τότε στό μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Κρημνῶν, τῆς Θεοτόκου Ἀναψυφνητριάς. Ἐκθεση τῆς πρώτης αὐτῆς, καταπονητικῆς ἀποστολῆς, κατέθεσα στή Γραμματεία τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας βλ. σχετικά «Δελτίον τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας», τόμ. 1 (1977), σ. 3.
Σημαντικό τμήμα τῶν ἐργασιῶν ταξινόμησης, καταγραφῆς, ἀρχειοθέτησης καί καταλογογράφησης πραγματοποιήθηκαν στή διάρκεια ἐπιστημονικῶν ὑπηρεσιακῶν ἀποστολῶν τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους.
- (7). Μ. ΚΟΛΥΒΑ - ΚΑΡΑΛΕΚΑ, *Κατάλογος Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Ζακύνθου* - Α, «Μνήμων», τόμ. 10 (1982), σ. 17-76.
- (8). Γιά τή ζωῆ καί τό ἔργο τοῦ Bernardo Bocchini βλ. Π. ΧΙΩΤΗ, *Ἱστορικά Ἀπομνημονεύματα τῆς Ἐπτανήσου*, τόμ. 6, Κέρκυρα 1887 (φωτοστατική ἀνατύπωση Βιβλιοπωλεῖον Δ.Ν. Καραβία, Ἀθήναι MCMLXXX), σ. 114-115 — Λ. ΖΩΗ, *Λεξικόν...*, ὅπ. παρ., μέρος Β', σ. 28 — *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Memoria Rerum*, 350 anni a servizio delle Missioni 1622 - 1972, τόμ. 11, 1700-1815, Rom - Freiburg - Vien 1976, σ. 767-769.
- (9). Γιά τή ζωῆ καί τό ἔργο τοῦ λατίνου ἐπισκόπου Ζακύνθου καί Κεφαλληνίας Baldassar Maria Remondini βλ. *Hierarchia Catholica Medii et Recentioris Aevi*, τόμ. VI, 1730-1799. patavii MCMLVIII, σ. 159 — (Miscellanea di storia Veneta, ed. per cura della Real Deputazione Veneta di storia Patria, σειρά II) S. RUMOR, *Gli Scrittori Vicentini dei secoli decimottavo e decimonono*, τόμ. 11(G-R), Venezia 1907, σ. 610-611 — Π. ΧΙΩΤΗ, *Ἱστορικά Ἀπομνημονεύματα...*, ὅπ. παρ., 112-113 — Λ. ΖΩΗ, *Βιογραφικά Σημειώσεις. Βαλτάσσαρ Μαρία Ρεμονδίνης*, «Αἱ Μοῦσαι», ἀρ. 17 (15 Μαΐου 1900), σ. 83-84 — ΝΤ. ΚΟΝΟΜΟΥ, *Βαλτάσσαρ - Μαρία Ρεμοντίνι (1698-1777)*, «Ἐπτανησιακά Φύλλα», ἀρ. 16 (Ἰούλιος 1951), σ. 270-272.
- (10). Γιά τόν λατίνον ἐπίσκοπο Luigi (Ludovico) Scasoz βλ. *Hierarchia Catholica...*, ὅπ. παρ., τόμ. VII, 1800-1846, σ. 145 — Π. ΧΙΩΤΗ, *Ἱστορικά Ἀπομνημονεύματα...*, ὅπ. παρ., σ. 117-118 — Λ. ΖΩΗ, *Λεξικόν...*, ὅπ. παρ., σ. 592.
- (11). Γιά τόν Giovanni Curzola βλ. Σπ. δε ΒΙΑΖΗ, *Ἐπτανήσιοι Ἱστοριογράφοι*, «Αἱ Μοῦσαι», ἀρ. 182 (1 Νοεμβρίου 1900), σ. 5 — Π. ΧΙΩΤΗ, *Κουρτζολας Ἰωάννης*, «Αἱ Μοῦσαι», ἀρ. 233 (15 Δεκεμβρίου 1902) — Λ. ΖΩΗ, *Λεξικόν...*, ὅπ. παρ., σ. 327.
- (12). Γιά τήν διάκριση μεταξύ ἐνοριτῶν καί ἀδελφῶν τοῦ ναοῦ βλ. Δ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ, *Περί ἐνοριῶν ἢ συναδελφικῶν ναῶν*, «Πρακτικά τοῦ ἐν Κερκύρα 1ου Πανιωνίου Συνεδρίου», 20-22 Μαΐου 1914», Ἀθήναι 1915, σ. 90-92.
- (13). Τό Magistrato ad Pias Causas ἰδρύθηκε στή Ζάκυνθο μέ διαταγή τοῦ ἀρμοστή James Campbell στίς 7 Μαρτίου 1814 βλ. σχετικά Λ. ΖΩΗ, *Αἱ ἐν Ζακύνθῳ Μοναί*, ἐν Ζακύνθῳ 1900, σ.21 σημ. 2.
- (14). Τό ὑλικό αὐτό θά γίνει ἀντικείμενο ἰδιαίτερης παρουσίας πού θά δημοσιευθεῖ σέ προσεχές τεύχος τοῦ περιοδικοῦ «Περίπλους».
- (15). Μ.Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ, *Ἐκθεσις Πραγμαμένων τοῦ ἐν Βενετία Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καί Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν...*, «Θησαυρίσματα», τόμ. 9, (1972), σ. 320, τόμ. 10 (1973), σ. 386-387, τόμ. 11 (1974), σ. 361-362.
- (16). I Registri della Cancelleria Angioina ricostruita da Riccardo Filangieri con la collaborazione degli archivisti napolitani, τόμ. I-XXXIV, Napoli 1950-1982 (συνεχίζεται) R. FILANGIERI, Un essai de reconstitution des Archives Angevines de Naples, «Archivum», τόμ. I (1951), σ. 135 - CH. SAMARAN, Une belle reconstitution d' archives detruites. Les Registres Angevines

- de Naples, «Archivum», τόμ. II (1952), σ. 83-87. Βλέπε ἐπίσης ΧΡ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, *Τό Ἀνδραγατικό. Ἀρχεῖο τῆς Νεαπόλεως καί τό Ἱστορικό Ἀρχεῖο τῆς Ζακύνθου*, «Πρακτικά τοῦ Δ' Πανιωνίου Συνεδρίου», τόμ. Α', Κέρκυρα 1980, σ. 243-255.
- (17). Πληροφορίες γιά τίς ἀτασθαλίες τοῦ Giovanni Gavtiloroulo βλ. ARCHIVIO STATO VENETO (στό ἐξῆς Α.Σ.Υ.) - Senato, Disraci, filza 8. Ἡ δικογραφία στάληκε πρώτα στήν Κέρκυρα καί μετὰ στή Βενετία. Μετὰ ἀπό λίγα χρόνια σχηματίστηκε δικογραφία σέ βάρος τοῦ τότε προβλεπτή Ζακύνθου Piero Malipiero γιά οικονομικές καταχρήσεις στή Σιταποθήκη τοῦ νησιοῦ βλ. σχετικά Α.Σ.Υ. - *Avogaria di Commun, Miscellanea penal καί Consiglio di Quarantia al criminal*.
 - (18). Τό χειρόγραφο ἔγινε ἀντικείμενο ἰδιαίτερης μελέτης βλ. σχετικά Μ. ΚΟΛΥΒΑ — ΚΑΡΑΛΕΚΑ, «Memorial di tutti libri di Camera di Zante» (α. 1498 - 1628). *Problematica sulla ricostruzione dell' Archivio di Zante (periodo della dominazione veneta)*, «Studi Veneziani», τόμ. 24 (τυπώνεται).
 - (19). Γιά τό θεσμό τῶν Sindici Inquisitori in Levante καί τίς δικαιοδοσίες καί ἀρμοδιότητες βλ. FR. THIRIET, *La Romanie Venitienne au Moyen Age*, Paris 1975, σ. 198 — EPM. ΛΟΥΝΤΖΗ, *Περί τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἐπτανήσου ἐπὶ Ἑνετῶν*, Ἀθήναι 1969 (ἐκδ. Κάλβος), σ. 106-107.
 - (20). Ὑπῆρξε μία περίοδος ἰδιαίτερα ταραγμένη γιά τή Ζάκυνθο. Ἀρκεῖ νά σκεφθοῦμε τό ρεμπελιό τῶν ποπολάρων. Βλ. σχετικά ΑἴΓΕΛΟΥ ΣΟΥΜΑΚΗ, *Διήγησις τοῦ ρεμπελιῶ τῶν ποπολάρων ἤγγον τοῦ νησιοῦ τῆς Ζακύνθου ὅπου ἔγινε εἰς τοὺς 1628*. Τό χρονικό δημοσιεύθηκε διαδοχικά μέ ἐπιμέλεια τῶν: Π. ΧΙΩΤΗ, *Ἱστορικά Ἀπομνημονεύματα...*, ὅπ. παρ., τόμ. III, Κέρκυρα 1863, σ. 165 - 183 — Κ. ΣΑΘΑ, *Ἑλληνικά Ἀνέκδοτα*, Α', Ἀθήναι 1867, σ. 157-193 — ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Τό ἐν Ζακύνθῳ Ἀρχοντολόγιον καί οἱ Ποπολάροι*, Ἀθήναι 1867 — Κ. ΠΟΡΦΥΡΗ (Ψευδώνυμο τοῦ Πορφύρη Κουίδη), *Τό Ρεμπελιό τῶν Ποπολάρων*, Ἀθήνα 1973.
 - (21). Τό πρόβλημα τῆς ὀργάνωσης καί τῆς λειτουργίας τῶν διαφόρων «officii» εἶναι ἕνα ἀπό τά προβλήματα πού πρέπει νά ἐρευνηθοῦν. Ὅμως, εἶναι εὐνόητο, ὅτι γιά νά πραγματοποιηθεῖ προϋποθέτει συστηματική ἐργασία ὑποδομῆς ἀπό ἀρχινομούς - ἱστορικούς στά Ἱστορικά Ἀρχεῖα τῶν Ἰονίων Νήσων (καί ὄχι μόνο σέ αὐτά). Γιά τήν κατάσταση βλ. σχετικά Μ. ΚΟΛΥΒΑ - ΚΑΡΑΛΕΚΑ, *Les Archives des Iles Ioniennes, Bibliographie Orientative*, «Rassegna degli Archivi di Stato» ἔτ. XLVI (τυπώνεται).
 - (22). Λ. ΖΩΗ, *Τό Ἀρχαιοφυλακεῖον...*, ὅπ., παρ., σ. 157

*1 ares, sur' Humboldt, n° 1.
1er Dec. 1899.*

Cher monsieur Hani,

Je ne pourrais jamais vous remercier assez pour l'intérêt que vous prenez à ma "Bibliographie ionienne". Je vous le répète, pour la dixième fois, grâce à vos précieuses communications, mon ouvrage atteindra un degré de perfection qu'il n'aurait pas eu sans vous. Je suis en remercie Delrochef.

Je vous inclus ici les titres des livres de votre liste que je ne connais pas encore. Si vous pouvez me les envoyer en communication, vous m'obligerez infiniment. Je vous les renverrai au bout de 8 à 10 jours sans faute. Vous pouvez compter sur moi.

Emile Legrand.

L'emplaire de "La mission de S.S. William Gladstone nelle isole jonie" que vous avez en la bonté de m'envoyer est malheureusement incomplet des pages 394 à 398. Pourriez-vous me le compléter?

Ci-joint vous trouverez le Catalogue de mes manuscrits de "Ai Moûsai".

Je n'ai plus de nouvelles de M.S. de Pâris. Dans l'espoir que la présente lettre vous trouvera en bonne santé, je vous prie de me croire votre tout dévoué & très obligé.

*Léonidas Hani
Emile Legrand.*

Επιστολή του Emile Legrand προς τον Λ. Ζώη που τον ευχαριστεί για τη βοήθειά του στη σύνταξη της «Bibliographie Ionienne»

‘Η Βιβλιογραφία της «Ίστορίας της Ζακύνθου» του Λ. Ζώη*

«...δέν ἄρκει ἡ ἀπλή συλλογή, δέν ἄρκει ἡ ἐκκαφή μόνη καί ἡ ἀνεύρεσις ἐγγράφων καί μνημείων ἱστορικῶν. Ἀνάγκη ὁ γράφων ἱστορίαν νά καθαρίζει τό παρελθόν ἀπό τά ἐπικαθήμενα νέφη, νά καταδεικνύει τās σαθράς βάσεις, ὅσαι ἐνίστε συντελοῦν εἰς ἐθνικήν βλάβην. Ἀπαιτεῖται ἀντιληψίς τῶν ἀναγνωσκομένων, ἀντιβολή πρός ἀλλήλας τῶν ἐκ τῶν ἀρχείων ἀντλουμένων εἰδησῶν καί πληροφοριῶν, μελέτη ὄχι μόνον τῶν συγγραφῶν, ἀλλά καί τελεία γνῶσις τῶν περιστάσεων καθ’ ἅς αὐταὶ ἐγράφησαν, ἀκριβής τῶν πραγμάτων καί τῶν ἐποχῶν ἐκτίμησις, κρίσεις ἐμβριθεῖς, συμπεράσματα λογικά καί ἀσφαλῆ διά νά εἶναι τό ἔργον πλησιέστερον πρός τήν ἀλήθειαν, διά νά πορίζεται ἡ ἐπιστήμη ἐξ αὐτοῦ πῆν ἀυθεντίαν καί τό κύρος. Ἀλλά καί καθήκον ἐπιστημονικόν ἐπιβάλλει ν’ ἀναφέρῃ ὁ γράφων ποία εἶναι ἡ ἰδική του ἐργασία καί ποίαν παραλαμβάνει ἐξ ἄλλων».¹

Εἰσαγωγή - Πληροφορίες ἀπό τά κατάλοιπα Ζώη

Στή σύντομη αὐτή μελέτη θά προσπαθήσω νά παρουσιάσω τά στοιχεῖα ἐκεῖνα πού καθόρισαν τή διαμόρφωση καί τήν πορεία τοῦ Λεωνίδα Ζώη ὡς ἱστορικοῦ στή διάρκεια τῆς πάνω ἀπό 60 χρόνια ἐνασχόλησής του μέ ἱστορικά θέματα γενικότερα καί μέ τήν ἱστορία τῆς ἰδιαίτερῆς του πατρίδας, εἰδικά, πιστά κι ἀκούραστα. Τό ὑλικό ἀντλήσα τόσο ἀπό διάφορα δημοσιεύματα τοῦ Λ. Ζώη, ὅσο καί ἀπό τά κατάλοιπά του², ἡμερολόγια, σημειώσεις, ἀλληλογραφία.

Ὁ Λ. Ζώης, γεννημένος στά 1865, θά ὀλοκληρώσει τίς ἐγκύκλιες σπουδές του στά σχολεῖα τῆς Ζακύνθου ὅπου θά ἔχει τήν τύχη νά εἶναι μαθητής πολλῶν σημαντικῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἀνάμεσα στούς ὁποίους ξεχωρίζει ἡ προσωπικότητα τοῦ Παν. Χιώτη. Ὁ Λ. Ζώης θά θεωρεῖ πάντα τόν Π. Χιώτη, συγγραφέα τῶν «Ίστορικῶν Ἀπομνημονευμάτων τῆς Νήσου Ζακύνθου», ὡς τόν κατ’ ἐξοχήν πνευματικό του ὁδηγό στήν ἱστορική ἔρευνα «... ἡγρῦνει παρά τό πλευρόν, ἡμῶν τῶν μαθητῶν, ἡ σεβασμία μορφή τοῦ διδασκάλου Παναγιώτη Χιώτη»³ καί στά 1893 θά γράφει γι’ αὐτόν «τό εὐμέθοδον τῆς διδασκαλίας τοῦ κ. Χιώτου (...) λίαν εὐδοκίμει, διότι ἐνόμιζεν ὅτι τό δυσνόητον χωρίον τοῦ συγγραφέως δέν προέρχεται τοσοῦτον ἐκ τοῦ λεκτικοῦ (...) ὅσον ἐκ τῆς ἱστορικής ἀγνοίας τῆς ἀρχαίας κοινωνίας, διά τοῦτο δέ καί ἡ παράδοσις αὐτοῦ ἐποίκιλλε, διδάσκοντος ἅμα καί τέρποντος οὐχί ὀλίγον τούς μαθητάς αὐτοῦ μεταξύ τῶν ὁποίων τοσοῦτοι διέπρεψον ἡμέτεροι συμπολίται» καί «Ἠγάπησε τά γράμματα καί ἐνεθάρρυνε τούς εἰς αὐτά ἐπιδιδόμενους. Ἐνθυμοῦμαι ὁποίας σοφῆς συμβουλῆς (...) μοί εἶχε δώσει καί πόσον ἐχαίρετο καί χαίρεται ἀναγινώσκων τά ἐκάστοτε ἀσθενῆ δημοσιεύματά μου»⁴.

Στά 1886 θά ἀφήσει τήν Ζάκυνθο μέ τίς φιλολογικές τῆς λέσχης καί τήν πνευματική τῆς κίνηση γιά τή Φιλοσοφική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν· θά ἀναγκαστεῖ ὅμως νά διακόψει τίς σπουδές του γιά νά καταταχθεῖ στό στρατό. Οἱ ἀγῶνες γιά τήν ἐθνική ἀποκατάσταση πού σημάδεψαν τά τελευταῖα χρόνια τοῦ 19ου αἰώνα, θά τόν κρατήσουν μακριά ἀπό τή γενέτειρά του, ὅπου θά ἐπιστρέψει γιά μόνιμη πιά ἐγκατάσταση στά 1889 καί θά ἐργαστεῖ ἀρχικά ὡς δάσκαλος σέ διάφορα ἰδιωτικά σχολεῖα.

Ὁ διορισμός του στά 1899 στό Ἀρχιεπισκοπικὸ Ζακύνθου, τοῦ ἀνοίγει τίς πόρτες σ’ ἕναν ἀπέραντο θησαυρὸ ἐγγράφων, τά ὁποῖα, καί ὁ ἴδιος θά ὑπηρετήσῃ πάντα μέ σεβασμὸ καί προσήλωσι, καί αὐτά θά χρησιμεύουν ὡς πηγή τοῦ συνόλου τοῦ συγγραφικοῦ του ἔργου - ἱστορικοῦ καί ἄλλου -, τόσο ἀπ’ εὐθείας δηλ. αὐτοτελῆς δημοσίευσή τους, ὅσο καί ἔμμεσα, γιά τή σύνθεση γενικότερων ἔργων.

*Τὴν ἱστορικό Μαριάννα Κολυβά - Καραλέκα, πού εἶχε τή γενική ἐπιμέλεια αὐτῆς τῆς ἐργασίας, εὐχαριστῶ καί ἀπὸ τὴ θέση αὐτῆ γιά τίς πολυτίμες συμβουλές τῆς, τὴν ἐνθάρρυνση καί βοήθειά τῆς, σ’ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἔρευνας πού προηγήθηκε αὐτῆς τῆς μελέτης καί πού συνέβαλλαν οὐσιαστικά στήν ἀριότερη παρουσίασή τῆς.

Ἡ σημασία τῆς δυνατότητας πρόσβασης καί καθημερινῆς τριβῆς μέ τό ὑλικό τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ, ἐπιτείνεται ἀσφαλῶς ἀπὸ τίς δυνατότητες γιά τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἔρευνας πού προσέφερε ἡ ὑπαρξὴ τόσο τῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ζακύνθου⁵ πού, παρά τίς κατὰ καιροὺς καταστροφές καί ἀφαιμάξεις, ἀριθμοῦσε στά 1899, χρονολογία πού ὁ Λ. Ζώης δημοσίευσε σχετικὴ μελέτη⁶, 14.300 τόμους βιβλίων, ὅσο καί τῆς Φωσκολιανῆς Βιβλιοθήκης⁷, καθὼς καί τοῦ πλήθους τῶν ἰδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν, πού φιλοξενοῦσε τό νησί.

Ἡ ἔρευνα τῶν καταλοίπων Ζώη ὑπῆρξε ἰδιαίτερα διαφωτιστικὴ ὅσον ἀφορᾷ τὴν παιδεία του γύρω ἀπὸ ἱστορικά θέματα. Ὑπάρχουν διάφορα, αὐτοσχέδια δεμένα, φυλλάδια πού περιέχουν χειρόγραφες σημειώσεις, συχνά πολυσέλιδες, μεσαιωνικῆς ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον ἱστορίας, εὐρωπαϊκῆς καί ἐλληνικῆς, εἰδικά λατινοκρατούμενου ἐλληνισμοῦ.

Ἐπίσης σώζονται citata γιά τὴν Ἱστορία καί περιλήψεις ἀπὸ τὸν Λ. Ζώη ἔργων ξένων καί ἐλλήνων ἱστορικῶν. Οἱ χειρόγραφες σημειώσεις σκέψων πού θά ἀναφερθοῦν πῶς καὶ πῶς δείχνουν, νομίζω, καθαρά τὴ θεωρητικὴ τοποθέτηση ἀπέναντι στήν Ἱστορία ἐνός ζακυνθινοῦ ἱστοριοδίφῃ στίς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας. «Τῆς ἱστορίας αἱ πηγαὶ δέν εἶναι μόνον εἰς τά ἀρχεῖα. Ὁ μελετῶν μόνον τά ἐγγραφα εἶναι ἀψυχὸς ἱστορικός. Τέλειον ἱστορικὸν ἔργον εἶναι ἐκεῖνο, ἐν ᾧ διακρίνεται ἡ ἀληθὴς ἐξιστόρησις τῶν γεγονότων μετὰ τῆς ψυχολογικῆς εἰκονίσσεως τῶν ἀνθρώπων ὄλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, μετὰ τῶν ἠθῶν καί ἐθίμων καί διανοητικῆς μορφώσεως. Διά τὴν ἐνδόμυχον ἱστορίαν ἐνός λαοῦ συσταίνουσι καί τά φιλολογικὰ ἔργα μιᾶς ἐποχῆς».

Θά ἦταν παράλειψη, ἐξ ἄλλου, νά μὴν ἀναφερθοῦν τά «τετράδια ἀγγλικῶν, γαλλικῶν κ.λ. ἐξηγήσεων» καί τά εἰδικά γλωσσάρια, βενετσιάνικης διαλέκτου, ἐβραϊκά, λατινικά, κ.λ. πού περιέχουν εἰδική, ἀπαραιτήτη γιά τίς ἱστορικές μελέτες, ὀρολογία. Μεταφέρω, τέλος, τὴ μαρτυρία τοῦ Λ. Ζώη: «...ὁ μέλλων νά συγγράψῃ ἱστορίαν, καί διὴ ἐν Ζακύνθω, ὀφείλει νά παλαίσῃ, πλὴν ἄλλων, ἐναντίον τῆς συμβολικῆς ἐκεῖνης τῶν ἀρχείων γραφῆς, ἣν ἐπὶ τούτῳ δεόν νά σπουδάσῃ...»⁸. Τά παραπάνω δείχνουν ὄλο τό βάθος καί τό πλάτος τῆς σχέσης τοῦ ἱστορικοῦ μέ τό ἀντικείμενό του⁹.

Τό ἀντικείμενο αὐτὸ καθορίστηκε ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν προέλευσή του, δηλ. τὸ Ἀρχιεπισκοπικὸ Ζακύνθου, τὸ ἀρχεῖο, μέ μιὰ ἱστορία αἰώνων συυφασμένη μ’ ἐκεῖνη τῆς ἐνετοκρατίας, τά βιβλία τῶν συμβολιογράφων, καθὼς κι ἐκεῖνα τῶν ἐνοριῶν καί τῶν μονῶν. Καί ὁ Λ. Ζώης συνέδεσε ἄρρηκτα τὴ ζωὴ του μέ τό Ἀρχιεπισκοπικὸ Ζακύνθου, ταυτίστηκε μαζί του, τοῦ ἀφιερῶθηκε ψυχῆ τε καί σώματι, ὅχι τακτοποιώντας μόνο καί ταξινομώντας τὸν κυκεῖνα ἐκεῖνο τῶν ἐγγράφων, πού ἔμελλε νά γίνουν παρανάλωμα πυρός τό 1953, ἀλλὰ ἀξιοποιώντας ταυτόχρονα τὸ πλούσιο αὐτὸ ὑλικὸ μέ τὰ συνεχῆ δημοσιεύματά του, ἐρευνώντας καί γράφοντας ἀκαταπόνητα, ἀντλώντας ἀξιοθαύμαστο πλῆθος στοιχείων καί πληροφοριῶν καί παραδίδοντάς το μέ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ «Ἱστορικοῦ καί Λαογραφικοῦ Λεξικοῦ Ζακύνθου»¹⁰. Τά λήμματα τοῦ «Λεξικοῦ» θά δοῦν τό φῶς τῆς δημοσιότητας σέ μιὰ πρώτη μορφή ἀπὸ τό περιοδικὸ «Αἱ Μοῦσαι», πού ἐκδίδει ὁ Λ. Ζώης, ἥδη

1. Λ. Ζώης, Ἐπιμνημόσυνοι εἰς Σπυριδῶνα Δε - Βιάζην, Ζάκυνθος 1952, σ. 12.
2. Θά ἤθελα κι ἀπὸ τὴ θέση αὐτῆ νά πληροφορηθῶ τούς μελετητές τῆς ζακυνθινῆς ἱστορίας πῶς τά κατάλοιπα Ζώη πού βρίσκονται στα χέρια τῆς οἰκογένειας τοῦ γιοῦ τοῦ ἱστορικοῦ Χαρ. Ζώη, ἀποτελοῦνται ἀπὸ διάφορα τετράδια ἡμερολογίου, ἕνα σῶμα ἰδιόχειρων σημειώσεων, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ὁποίων χρησιμοποίησε ὁ ἱστορικός γιά τὴ συγγραφή τοῦ Λεξικοῦ του, τὴν ἀλληλογραφία του, οἰκογενειακῆς, δηλαδή ἐπιστολῆς καί ἐπιστολῆς ἄλλων πρὸς αὐτόν καί ἀντίγραφα ἐγγράφων ἀπὸ τὸ Ἀρχιεπισκοπικὸ πού ἀναφέρονται ἀποκλειστικά καί μόνο στήν ἱστορία τῆς οἰκογένειας Ζώη.
3. Λ. Χ. Ζώης, Ἐπιμνημόσυνοι..., ὅπ. παρ., σ. 4.
4. Λ. Χ. Ζώης, Παναγιώτης Χιώτης «Αἱ Μοῦσαι» Α, τόμ. Κ.Γ. (1893), σ. 354-355.
5. Μ. Μανουσακάς, Ἐκθεσις περὶ τῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ Ζακύνθῳ βιβλιοθηκῶν καὶ Ἀρχείων μετὰ τούς σεισμούς τοῦ 1953, «Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας» τόμ. XI (1956), σ. 52-54.
6. Λ. Χ. Ζώης, Ἡ Δημόσια βιβλιοθήκη Ζακύνθου, Ζάκυνθος 1899.
7. Ν. Βέης, Κατάλογος τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Ζακύνθῳ Φωσκολιανῆς Βιβλιοθήκης «Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας» τόμ. VIII (1922), σ. 566-576 καὶ «Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας» τόμ. IX (1929) σ. 46 - 65.
8. Λ. Χ. Ζώης, Π. Χιώτης..., ὅπ. παρ., σ. 353-356.
9. πρβλ. καὶ ἰδιόχειρη σημείωση τοῦ ἱστορικοῦ «Αἱ ἀνωτέρω σημειώσεις ἐλήφθησαν ἐκ τινος μελέτης ὑπὸ τίτλον «Ἱστορία, χρησιμότης αὐτῆς καὶ σχέσεις πρὸς τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας» δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» Κωνσταντινοπόλεως, ἔτος ΚΣΤ’ (1906) ἀρ. 7-15».
10. Λ. Χ. Ζώης, Λεξικὸν Ἱστορικὸν καὶ Λαογραφικὸν Ζακύνθου, τόμ. 1-2 α’ ἔκδ. Ζάκυνθος 1898, β’ ἔκδ. Ἀθήνα 1963.
11. Λ. Χ. Ζώης, Ἡ οἰκογένεια τῶν Λάμπρων στόν τόμο «Εἰς μνήμην Σπυριδῶνος Λάμπρου» Ἀθήνα 1935, σ. 156.

από το 1893 και για 50 ολόκληρα χρόνια, και όπου δημοσιεύονται, πέρα από το υπόλοιπο ποικίλης ύλης μέρος, πρωτότυπα ή από μετάφραση εξειδικευμένα άρθρα, συνεργασίες διαφόρων μεσαιωνοειδών και εργασίες του ίδιου του εκδότη τους.

Είναι ευνόητο εξ άλλου ότι η θέση του ως διευθυντού του 'Αρχαιοφυλακείου Ζακύνθου και η εκδοτική του δραστηριότητα θα φέρουν τον ιστορικό σε επαφή με άλλους ιστορικούς και ερευνητές τόσο του έπτανησιακού όσο και του ευρύτερου ελληνικού χώρου.

Η άλλη λογαφία του Λ. Ζώη δίνει το μέτρο των επιστημονικών ανταλλαγών και επαφών που πραγματοποιήθηκαν γύρω από το πρόσωπό του. Έδω θα αναφέρω μόνο ενδεικτικά δύο παραδείγματα. Το πρώτο αφορά έναν καταξιωμένο ήδη ιστορικό, τον σπουδαιότερο Έλληνα μεσαιωνολόγο της εποχής, τον Σπ. Λάμπρο, για τον οποίο ο Λ. Ζώης θα γράψει: «... *θα ήθελον να αφιερώσω και εγώ, ταπεινός μαθητής του εν τῇ ιστορικῇ ἐρεύνη, ὄλον τόν θαυμασμόν μου, τόν ὁποῖον πάντοτε μοι ἐνέπνευσαν ἡ εὐγενής ψυχῇ, ἡ πολυσχιδῆς δράσις καί τὸ μνημειῶδες, φωτεινόν, ἐπιστημονικόν του ἔργον*»¹².

Ο μεγάλος αριθμός παραπομπών του Λ. Ζώη στο «Νέο 'Ελληνομνημόνα»¹³ και οι συμβουλές του μεγάλου ερευνητή Σπ. Λάμπρου με την τεράστια αρχαιοδιφική πείρα προς το νεώτερο συνάδελφο, φανερώνουν τον καθοριστικό ρόλο μιας τέτοιου είδους επαφής για την επιστημονική ολοκλήρωση του ιστορικού.

Από την άλλη μεριά, τα γράμματα ενός σύγχρονου του κεφαλληνίτη ιστορικού του 'Ηλ. Τσιτσέλη, φέρουν στο φως ένα ολόκληρο πλέγμα ανταλλαγών στοιχείων, πληροφοριών και βιβλίων που θα εμπλουτίσουν, ασφαλώς, ουσιαστικά το ιστορικό έργο και των δύο πλευρών και κατ' ἐπέκταση την έπτανησιακή ιστοριογραφία. Γράφει ο Τσιτσέλης: «*Ἐν ταῖς ἐρεῦναις μου δέν παραλείπω νά σημειῶνῶ ὅ, τι εὐρίσκω σχετικόν τῇ ἐργασίᾳ σου*»¹⁴ και «*Σοί στέλλω σήμερον ἐπί ἐπιστροφῇ ἕνα κατάλογον τοῦ ἱερέως Πολλάνη. Ἐντός αὐτοῦ θά εὕρης ἱκανούς τίτλους ἔργων διὰ τῇν Ἐπτανησιακῇν βιβλιοθήκην ἢ βιβλιογραφία σου...* Ὅταν δέν σοῦ χρειάζεται ἄλλο μοι ἐπιστρέφεις τοῦ *Hamelot Storia di Venezia* τ. 2 καί τῇν *Ἐπετηρίδα Παρνασσῶν*»¹⁵.

Ἐκεῖνο, ὅμως, πού ἔρχεται νά φωτίσει ἀποκαλυπτικά, πιστεύω, τὸ θέμα τῆς βιβλιογραφικῆς ἐνημέρωσης τοῦ Λ. Ζώη εἶναι τὰ γράμματα τοῦ Emile Legrand: «*Δέν θά μπορούσα ποτέ νά σᾶς εὐχαριστήσω ἀρκετά γιά τὸ ἐνδιαφέρον πού δείχνετε γιά τῇν «Bibliographie Ioniennne» μου. Σᾶς τὸ ἐπαναλαμβάνω γιά πολλοστή φορά, χάρι στίς πολύτιμες πληροφορίες σας, τὸ ἔργο μου θά φθάσει*

12. Νέος 'Ελληνομνημόνα, περιοδικό-πού εξέδιδε ο Σπ. Λάμπρος από το έτος 1904. Τόμ. 1-21 (1904-1927)+1 τόμ. εὑρετήριο (1930) τούς ἑπτὰ τελευταίους τόμους (1921-1927) εξέδωσε ο Κ. Δουβουνιώτης.

13. & 14. *Ληζούρι*, 26 *Ἰουλίου 1896* καί 3 *Σεπτεμβρίου 1905* ἀντίστοιχα.

15. *Παρίσι*, 1η *Δεκεμβρίου 1899*. Μετάφραση δική μου.

16. Λ. Χ. Ζώης, *Ἀναγραφή Δημοσιευμάτων (1885 - 1951)*, Ἀθήνα 1951.

17. Λ. Χ. Ζώης, *Ἰστορία τῆς Ζακύνθου*, Ἀθήνα 1955.

18. Ἐχουν συμπεριληφθεῖ μόνον ἱστορικά ἔργα καί κείμενα περιηγητῶν· παραλείπονται οἱ κλασικοὶ λατινοὶ συγγραφεῖς καί βιβλία γεωλογίας, φυσικῆς ἱστορίας κ.λ.

19. Τὸ κύριο μέρος τῆς ἔρευνας καθὼς καί ἡ αὐτοψία τῆς πλειοψηφίας τῶν βιβλίων πού ἀναφέρονται παρακάτω πραγματοποιήθηκε στή βιβλιοθήκη τοῦ Μουσείου Μπενάκη· ἐπίσης στή Γεννάδειο Βιβλιοθήκη καί τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς. Βλ. σχετικά: Πίτσα Τσάκωνα, *Παλαιά ἔντυπα τῆς Βιβλιοθήκης Μουσείου Μπενάκη*, Ἀθήνα 1985 καί *Catalogue of the Gennadius Library*, τόμ. 1-6 Boston, Mass. 1968 καί suppl. τόμ. 1-2, Boston Mass., 1973. Ἐπίσης, Emile Legrand, *Bibliographie Ioniennne (oeuvre posthume complétée et publiée par H Pernot)* τόμ. 1-2 Παρίσι 1910. καθὼς καί Shirley Haward Weber, *Voyages and Travels in the Near East During the XIX century*. Princeton-N. Jersey 1952, I dem Voyage and Travels in Greece, the Near East and adjacent regions previous to the year 1801. Princeton-N. Jersey 1953 καί Κυριάκος Σιμόπουλος, *Ξένοι ταξιδιωτές στήν Ἑλλάδα*, 4 τόμοι. Ἀθήνα 1972-1975, γιά τὰ κείμενα τῶν περιηγητῶν. Τούς πλήρεις τίτλους ὀρισμένων βιβλίων πού στάθηκε ἀδύνατον νά ἐντοπίσω, ἐλπίζω, νά εἶμαι σέ θέση νά συμπεριλάβω σέ ἀνάλογη ἐργασία γιά τὸ «Λεξικό» Ζώη πού ἤδη εἰτοιμάζω.

20. Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ κᾶθε στοῦς οἰσμούς τοῦ 1953. βλ. **Μαριάννα Κολουβά - Καραλέκα Κατάλογος Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Ζακύνθου Α**, «Μνήμων» τόμ. 10 (1982), σ. 23-24.

21. Σέ ἐπιστολή τοῦ Ἰωάννη Μπουναφοῦ ἀπὸ τῇν Πάτρα πρὸς τόν *Θεοδόσιο Ζυγομαλά (M. Crusius, ὄπ. παρ. σ. 270) το ὄνομα δούλου Λαμπρινῶ ἀπὸ Ζακύνθου...* Ὁ εκδότης Μ. Crusius σχολιάζει τὸ ἀπὸ Ζακύνθου, ἀντλώντας πληροφορίες γιά τὸ νησί ἀπὸ τῇν *Germanica Hierosolymam peregrinatio* τοῦ Iohannes Helfrichus τοῦ ἔτους 1565.

22. Χειρόγραφο αὐτῆς τῆς Ἱστορίας σωζόταν προσεισμικά στή Ζάκυνθο καί καταστράφηκε τὸ 1953. Ἀντίγραφὸ τοῦ βρίσκεται στὰ Κρατικά Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας. Τὴν πληροφορία χρωστῶ στήν Μαριάννα Κολουβά, ἡ ὁποία καί εἰτοιμάζει τὴ διπλωματικὴ ἔκδοση τοῦ χειρογράφου.

σέ ἕνα ἐπίπεδο τελειότητος πού δέν θά εἶχε ποτέ χωρὶς ἑσᾶς»¹⁶.

Καί, ἀσφαλῶς, τόσο οἱ ἱστορικές μελέτες¹⁶, πού εἶναι, βέβαια, ἀδιανόητες χωρὶς τὸ ἀπαραίτητο ὄχι ὅμως πάντα ἐμφανές βιβλιογραφικὸ ὑπόβαθρο, ὅσο καί τὸ «Λεξικό» καί ἡ «Ἱστορία τῆς Ζακύνθου»¹⁷, ἔργα ζωῆς τοῦ Λ. Ζώη, συνθέτουν τῇν πῖο ἀτράνταχτη μαρτυρία γιά τὸ ὅτι αὐτὴ ἡ μακρόχρονη πορεία, γόνιμα ἀφιερωμένη στήν ἔρευνα τῶν ἀρχαίων ἔδωσε καρπούς ὄχι τυχαίους μιά καί ποτίστηκαν καί πλουτίστηκαν ἀπὸ μιά παράλληλη, ὀρθὴ βιβλιογραφικὴ ἔρευνα, μόχθο σωστῆς ἀνάγνωσης καί χρησιμοποίησης τοῦ βιβλίου.

Ἡ παρακάτω ἀναλυτικὴ παράθεση τῶν τίτλων τῆς ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας¹⁸ πού ὁ συγγραφέας Λ. Ζώης μᾶς δίνει στήν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου του «Ἱστορία τῆς Ζακύνθου» σέ συντομογραφίαις ἀποτελεῖ μιά ἐλάχιστη συμβολὴ στήν πληρέστερη κατανόηση τοῦ ἔργου τοῦ ἱστορικοῦ καί μιά βοήθεια, ἐλπίζω, πρὸς τούς μελετητές του¹⁹.

1. AL.: Albericus, *Trium Fontium Chronicum*, Λειψία 1698 καί στοῦ "Monumenta Germaniae Historica", *Scriptores*, τόμ. XXII (1874), σ. 631 - 690.
2. Ba: Barthelemy, Jean Jacques, *Περιήγησις τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος εἰς τῇν Ἑλλάδα παρὰ τοῦ ἄββᾶ Βαρθολομαίου, μετενεχθεῖσα δ' ἐκ τῆς γαλλικῆς... παρὰ... Χρυσοβέργη Κουροπαλάτου*. Τόμ. 1-3 Βιέννη 1819.
3. Bot.: Botta, Carlo, *Storia d' Italia dal 1786 al 1814*. Παρίσι 1824.
4. Br.: Brocardus de Monte Sion, *Descriptio Terrae Sanctae et regionum finitimarum*. Μαγδεβούργου 1587. (βλ. καί ἀρ. 51).
5. Bu.: Buchon, Jean Alexandre, - *La Grèce Continentale et la Morée; séjour et études historiques en 1840-1841*. Παρίσι 1843. *Idem, Voyage dans l' Eubée, Les Iles Ioniennes et les Cyclades en 1841*. Παρίσι 1911.
6. Buo.: Buodelmonti, Cristoforo, (Em. Legrand, Ἐκδ.), *Description des Iles de l' Archipel; Version grecque par un anonyme*. Παρίσι 1897.
7. Ch.: Chabret, Antonio, *Sagunto su historia y sus monumentos*, τόμ. 1-2. Βαρκελώνη 1888.
8. Cha.: Chandler, Richard, *Voyages dans l' Asie Mineure et en Grèce, faits dans les années 1764, 1765, 1766...* τόμ. 1-3, Παρίσι 1806.
9. Chat.: Chateaubriand, François René (Vicomte de), *Itinéraire de Paris à Jerusalem en allant par la Grèce*, τόμ. 1-3, Παρίσι 1811.
10. Cic.: Cicogna, E.A, *Delle iscrizioni veneziane*. Βενετία 1824-1853.
11. Cl.: Clavier, Etienne, *Histoire des premiers temps de la Grèce*, τόμ. 1-2, Παρίσι 1809.
12. Cor.: Coronelli, Vincenzo, *Memorie istoriografiche degli regni della Morea, e Negreponte e luoghi adiacenti...* Βενετία 1686 καί γαλλικὴ ἔκδ.: *Description géographique et historique de la Morée reconquise par les Venitiens*. Παρίσι 1686.
13. Cur.: Curzola G., *Descrizione storica civile e fisica della città ed isola di Zante*²⁰
14. Di.: D' Istria, Dora, *Αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ὑπὸ τῇν δεσποτείαν τῆς Ἐνετίας καί τῇν ἀγγλικὴν προστασίαν... μεταφρασθέντα ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ὑπὸ Μ.Κ. Ράλλη*. Ἀθήνα 1859.
15. Du.: Du Cange, Charles du Fresne, *Histoire de l' Empire de Constantinople sous les empereurs français*. Παρίσι 1657.
16. El.: (Crusius, Martinus, *Turcograecia*. Βασιλεία 1584 (στί σ. 275 ὁ Crusius ἀναφέρεται στὸν Ioannes Helfrichus)²¹.
17. Fr.: Frescobaldi, Lionardo di Nicolo, (Giul. Manzi, ἔκδ.) *Viaggio in Egitto e in Terra Santa (1384)*. Ρώμη 1818.
18. Gu.: Guys, Pierre Augustin, *Voyage littéraire de la Grèce*, τόμ. 1-4 Παρίσι 1783.
19. H.: Deshayes de Cormenin, Luis, *Voyage de Levant fait... en l' année 1621*. Παρίσι 1632.
20. Hop.: Hopf, Karl, *Chroniques greco-romaines inédites ou peu connues...Βερολίνο 1873*.
21. Is.: Issel, Arturo, *L' isola d' oro "Nuova Antologia"*, τόμ. LXVI, σειρά IV, 16-12-1896.

22. Le.: Legrand, Emile, *Bibliographie Hellenique: XVe- XVIe siècles*, τόμ. 1-4. Παρίσι 1885-1906, XVII e s. Τόμ. 1-5. Παρίσι 1894-1903, XVIII e s., oeuvre posthume complétée et publiée par L. Petit et H. Pernot, τόμ. 1-2, Παρίσι 1918-1928.
23. Le.: Lenorman, François, *La question Ionienne devant l' Europe*, Παρίσι 1859.
24. Li.: J. Longon, έκδ., *Libre de la conquête de l' Amorée*. Παρίσι 1911.
25. Lo.: Locatelli, Alessandro, *Racconto storico della veneta guerra di Levante diretta dal... Francesco Morosini ...dall' anno 1684 fino all' anno 1690...*Κολωνία 1691.
26. LS.: Ludvig Salvator, αρχιδούκας της Αυστρίας, *Zante*, τόμ. 1-2. Πράγα 1904.
27. Lu.: Lunzi, Ermanno, - *Della conditione politica delle Isole Jonie sotto il dominio veneto...Βενετία 1858.*
I dem - Della repubblica settinsulare. Bologna 1863.
28. M.: Miklosich, Franciscus-Muller, Josephus, έκδ., *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, τόμ. 1-6. Βιέννη 1860-1890.
29. MA.: Mustoxidi, Andreas, *Delle cose corciresi*. Κέρκυρα 1848.
30. Mag.: Magno, Stefano, στό Κ. Hopf, όπ. παρ. σ. 179-209 (=Estratti degli Annali Veneti...) και στό Κ. Ν. Σάθα, *Μνημεία ελληνικής ιστορίας*, τόμ. VI, Παρίσι 1884, σ. 214-243 (=Evenements Historiques en Grèce (1479-1497)).
31. Mer.: Mercati, Paolo, *Saggio statistico della città ed isola di Zante.Zákynthos 1811*.
32. Mi.: Mionet, Theodore Edme, *Description de médailles antiques grecques et romaines...* τόμ. 1-6, 1 τόμ. (πίν.), 1 τόμ. (τιμές), τόμ. 1-9 (suppl.). Παρίσι 1806-1837.
33. Mor.: Morosini, Andrea, (*De gl' Istorici delle cose veneziane, i quali hanno scritto per pubblico decreto...* τόμ. 1-10. Βενετία 1718-1722· τόμ. I Sabellico, τόμ. II Pietro Bembo, τόμ. III-IV Paolo Paruta, τόμ. V-VII Andrea Morosini, τόμ. VIII-IX Battista Nani, τομ. X Mich. Foscarini).
34. Mul. (sic!): Miller, William (Ουίλλιαμ Μίλλερ) *Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν 'Ελλάδι (1204-1566)*. Μετάφραση Σπ. Λάμπρου, τόμ. 1-2. 'Αθήνα 1909-1910.
35. Mur.: Mure, William, *Journal of a tour in Greece and the Ionian Islands*, τόμ. 1-2 'Εδιμβούργο και Λονδίνο 1842.
36. Na.: Nani, Giovanni Battista, *Historia della Repubblica Veneta*. Βενετία 1662. (Βλ. και άρ. 33).
37. Par.: Paruta, Paolo, *Istoria Veneziana*. Βενετία 1605. (βλ. και άρ. 33).
38. Pau.: Pauthier, de Censay, Jean Pierre Guillaume, *Les Iles Ioniennes pendant l' occupation française et le protectorat anglais*. Παρίσι 1863.
39. Por.: Porcacchi da Castiglione, Tomasso, *L' isole più famose del mondo*. Padova 1620.
40. Pou.: Pouqueville, François C.H.L., *Voyage en Morée, à Costantinople, en Albanie... pendant les années 1798, 1799, 1800 et 1801...* τόμ. 1-3, Παρίσι 1805.
41. Q.: Le Quien, M., *Oriens Christianus*. τόμ. 1-3, Παρίσι 1740.
42. Qu.: Quinn, Daniel, *Τών τελευταίων αιώνων επιγραφαί Ζακυνθιακαί*. «' Αρμονία» τόμ. γ' (1902), σ. 553-600.
43. Ra.: Rangabé, Eugène Rizo, *Livre d' or de la noblesse ionienne*. Τόμ. 1-3, 'Αθήνα 1925-1927.
44. Rem.: Remondini, Balthasar Maria, *De Zacynthi antiquitatibus et fortuna commentarius*. Βενετία 1756.
45. Ri.: Riemann, Othon, *Recherches Archéologiques sur les Iles Ioniennes*. τόμ. 1-3 Παρίσι 1879-1880.
46. Roc.: Couderc, C., *Journal de voyage à Jérusalem de Louis de Rochechouart évêque de Saintes (1461)* «Revue de l' Orient Latin», τόμ. 1 (1893), σ. 817-868.
47. Roch.: Rochette, Raoul, *Histoire critique de l' établissement des colonies grecques*. Τόμ. 1-4 Παρίσι 1815.
48. Rom.: Romulds episcopus Salernitanum, [W. Arndt έκδ.], *Chronicon sive annales* «Monumenta Germaniae Historica», Scriptores, τόμ. XIX, σ. 398 κ.έ.

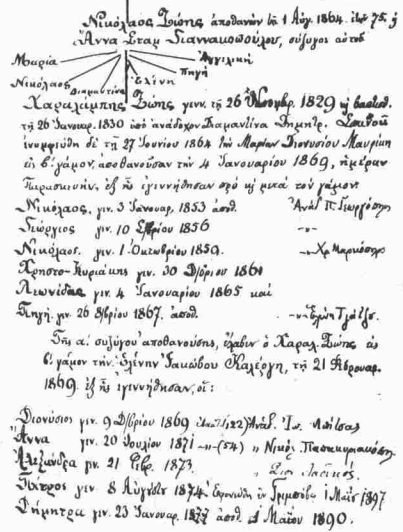
49. S.: Sathas, Κωνσταντίνος, *Μνημεία ελληνικής ιστορίας. Documents inédits relatifs à l' histoire de la Grèce au Moyen Age...* τόμ. 1-9. Παρίσι 1880-1890.
50. Sa.: Sabellico, *Rerum venetarum ad urbe condita ad Marcum Barbadicum libri XXXIII*. Βενετία 1487 (βλ. και άρ. 33).
51. Sae.: Armand d' Avezac, έκδ. *Relation des voyages de Saewulf à Jérusalem et en Terre Sainte, pendant les années 1102 et 1103* στό *Recueil de voyages et de memoires publié par la Société de Géographie*. Παρίσι 1839, σ. 817-868.
— Thomas Wright, έκδ., *Early travels in Palestine, comprising the narratives of.. Saewulf...*Λονδίνο 1848.
— *Palestine pilgrims' Text*, τόμ. 1-13+1 τόμ. (εύρ.) (τόμ. IV Saewulf, τόμ. XII Burchard of Mount Sion).
52. San.: Sandi, V., *Principi de storia civile della Repubblica di Venezia*, τόμ. 1-10. Βενετία 1700-1767.
53. Sans.: Sansovino, Fr. *Venetia, città nobilissima et singolare descritta in XIII libri*.Βενετία 1581.
54. Sav.: Savant Jean, *Pirates et corsaires septinsulaires*. «L' Hellenisme Contemporain», έτος 4ο, 3ο τρίμηνο, 'Απρίλιος 1940, σ. 250-265.
55. Sc.: Scandella, Giovanni B., *Cenni storici intorno ai popoli greci che si recarono nell' Iberia...*Κέρκυρα 1847.
56. Scr.: Scrofani, Xavier, *Voyage en Grèce...fait en 1794 et 1795*. Παρίσι και Στρασβούργο 1801.
57. Ser.: Serra, Niccolò, *Storia antica e Moderna del Zante, scritta già in latino da Monsignor Baldasar Maria Remondini Bassanese, vescovo del Zante e di Cefalonia ed ora tradotta in italiano e accresciuta di molte considerabili aggiunte da Niccolò Serra nobile Zacintio*²².
58. Sig.: Sigolli, Simone, *Viaggio al monte Sinai (1384)*. Φλωρεντία 1829.
59. Sp.: Spallanzani, Lazzaro, *Viaggio in Oriente...* Παρίσι 1888.
60. Spa.: Spanduginus, Theodoro, *I Commentari...dell' origine di principi Turchi e dei costumi di quella nazione*. Φλωρεντία 1551.
61. Spo.: Spon, Jacob - Wheler, George, *Voyage d' Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, fait aux années 1675 et 1676*. τόμ. 1-2. Amsterdam 1679.
Spon, Jacob, *Lettres écrites sur une dissertation d' un voyage de Grèce*. Παρίσι 1679.
62. SS.: Grasset, André Saint-Sauveur, *Voyage Historique, littéraire et Pittoresque dans les Iles et possessions ci - devant venitiens du Levant...*τόμ. 1-3. Παρίσι 1800.
63. T.: Ch Schefer έκδ., *Le voyage d' Outremer de Jean Thénauud...*Παρίσι 1884.
64. Th.: Theotoky B., *Details sur Corfou...* Κέρκυρα 1826.
65. To.: Tournefort, J. Pitton de, *Relation d' un voyage du Levant*, τόμ. 1-3 Λυών 1717.
66. Vel.: Βελούδης 'Ιωάννης, *Έλλήνων 'Ορθοδόξων άποικία εν Βενετία*. Βενετία 1893.
67. Vil.: Villani, Giovanni, *Cronica* τόμ. 1-4. Φλωρεντία 1844-1845.
68. W.: R. Walpole έκδ., *Travels in various Countries of the East*. Λονδίνο 1820.
69. Wh.: Wheler, George, *A journey into Greece*. Λονδίνο 1682.
70. Wood. (sic):Wordsworth, Christofer, *Greece pictorial, descriptive and historical*. Λονδίνο, 1839.
71. Z.: Zuallardo, Giovanni, *Il devotissimo viaggio di Gerusalemme...*Ρώμη 1595.

Απολυτήριο Γυμνασίου του Λ. Ζώη στο οποίο υπογράφει ως δάσκαλός του ο Π. Χιώτης.

Δυναστεία Ζώης

Χαρατζμπα Ζώης

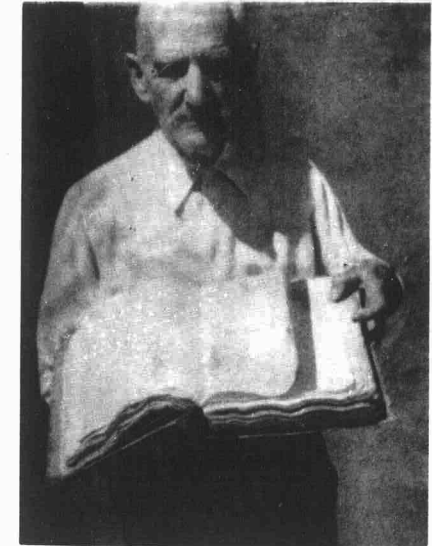

- Διαφόρα
- 1886 Ιουλ. 11. Ανεχώρησα εις Αθήνας διορισθείς υπάλειος κρημνιστής Υπουργείου Ενσωτηρικῶν.
 - 1886 Σεπτ. 15. Ενεργήσθην εις τὴν ἐπιγραφικῆν ἐφοροῦν, γαλιῶν διαμερῆ τῆν
 - 1886 Οκτ. 31. Ενεργήσθην ἐν τῶν διαμερῶν.
 - 1889 Δεκ. 19. Ανεχώρησα ἐς Σάουθ.
 - χώραν τῆν ἐπιγραφικῶν ἐφορειῶν μετὰ χρὴ τῆν 13/1/1887.
 - 1887. Ιουν. 10 Ανεχώρησα ἐς ἑλωσσὸν ἐπιμετῆρος.
 - 1887 Ιουνίου 11 Διαρίσθην ἐπιμετῆρὸς ἐφορειῶν εὐνοῦ Μαγουλάσας Ὀρεινῶν.
 - 1887 Ιουλ. 3. Ανεχώρησα ἐς Σάουθ.
 - καὶ ἐσωτηθήσθην τῆν 14 ἰουλίου.
 - 1887 Σεπτ. 1 Διαρίσθην εὐνοῦ τῆν ἐπιγραφικῶν ἐφορειῶν ἐπιμετῆρὸς ἡμῶν ἐλωσσῶν εὐνοῦ ἡμῶν ἐπιγραφικῶν ἐφορειῶν.

- 1887 Δεφ. 23. Ανεχώρησα ἐς Σάουθ καλεσθεὶς ἐπιμετῆρὸς ἐξ ἐπὶ ὄψεως.
- 1888 Μαΐου 24. Ανεχώρησα ἐς Ἁρπὸν.
- 1888 Αὐγ. 16. Εδίδθησαν ἐξ ἐπιμετῆρος μετὰ μετὰ ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος ἐξ ἐπὶ ὄψεως τῆν 24 ἰουλίου ἐπιμετῆρος καὶ τῆν 3 Σεπτεμβρίου καὶ τῆν 10 ἰουλίου.
- 1888 Σεπτ. 11. Ανεχώρησα ἐς Ἁρπὸν καλεσθεὶς ἐξ ἐπιμετῆρος ἡμῶν ἐπιγραφικῶν ἐφορειῶν.
- 1889 Ιαν. 27. Εδίδθησαν ἐξ ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος καὶ τῆν 1 Σεπτ.
- 1889 Ιουλ. 18. Ανεχώρησα ἐς Σάουθ.
- 1889 Σεπτ. 20. Ἦρχισα ἐπιμετῆρος ἐξ ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος.
- 1891 Ιαν. 9. Ἦρχισα ἐπιμετῆρος ἐξ ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος.
- 1891 Απρ. 7. Ἦρχισα ἐπιμετῆρος ἐξ ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος.
- 1891 Απρ. 26. Ἦρχισα ἐπιμετῆρος ἐξ ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος.

- 1892 Ιουλ. 17. Ἦρχισα ἐπιμετῆρος ἐξ ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος.
- 1892 Οκτ. 5. Ἦρχισα ἐπιμετῆρος ἐξ ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος.
- 1892 Δεφ. Διαρίσθην ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος.
- 1893 Ιαν. 22. Ανεχώρησα ἐς Κεραυνὸν καὶ ἐσωτηθήσθην τῆν 1 Σεπτ.
- 1893 Οκτ. 12. Ἦρχισα ἐπιμετῆρος ἐξ ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος.
- 1897 Μαριούνη 11. Ανεχώρησα ἐς Ἁρπὸν.
- 1900 Ιουνίου 28. - - - ἐξ Ἁρπῶν.
- 1900 Ιουλίου 29. - - - ἐξ Ἁρπῶν.
- 1900 Σεπτεμβρίου 24. - - - ἐξ Ἁρπῶν.
- 1900 Οκτ. 6. Ἦρχισα ἐπιμετῆρος ἐξ ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος.
- 1898 Μαριούνη 12. Ανεχώρησα ἐς Πάτρῶν μετὰ ἡμῶν καὶ ἐσωτηθήσθην τῆν 15 ἰουλίου.
- 1900 Σεπτεμβρίου 16. Ἦρχισα ἐπιμετῆρος ἐξ ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος.
- 1899 Οκτ. 12. Διαρίσθην ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος.
- 1903 Σεπτ. 10. Πρὸς ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος.
- 1904 Σεπτ. 15. Ανεχώρησα ἐς Πάτρῶν μετὰ ἡμῶν καὶ ἐσωτηθήσθην τῆν 17 ἰουλίου.
- 1905 Ιουν. 18. Ανεχώρησα ἐξ ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος.

Ὁ Α. Ζώης λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ σεισμό τοῦ 1953 στήν εἴσοδο τοῦ Ἀρχιεπιφανείου Ζακύνθου κρατώντας βιβλίο πού περιεῖχε ἔγγραφο μέ τήν ὑπογραφή τοῦ Ἀγίου Διονυσίου.

Φωτογραφία τοῦ Α. Ζώη ἰσὸ ταυτότητα σὰ χρόνια τῆς κατοχῆς στή Ζάκυνθο.

Ἦρχισα ἐπιμετῆρος ἐπιμετῆρος 1885. Ὁ Α. Ζώης ἐτῶν 20.

Ζακύνθος - 1802
Ζακύνθου (περί)

1841 (Paris MDCCCXLI)
successivement cette

Περί Ζων. ἔγραψεν ἰς Paris
ἰδίᾳ Ζων. ἐν ἰδίᾳ ἔγραψεν
Ἐπίσης ἔδωκεν ἰδίᾳ
ἐν Μένεσιν ἀπομαρτυροῦν
- Ἐπιτομὴν τοῦ Ζων.
- Ζακύνθου ἐν Ἰσπανίᾳ
- Τὴν κατάληξιν τοῦ Ζων.
proediton e capitano
- 70p. 1922, 230, 234
- ἐν τῇ Γαλλοκρατίᾳ
antiche del Zante
2. A. A.

Λεωνίδας Ζώνης.

Κεφάλαιον
III Regenza 1814 1851
ment
1815
1706
1819
Προσόν
1857
1474-11
1474-11
VI - 117

Ὁ Λ. Ζώνης (δεξιὰ) με' ἕνα φίλον τοῦ στὴν εἰσοδὸν τῆς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων στὴ Ζάκυνθο.

Ο Α. Ζώης στο γραφείο του στο Αρχαιοφυλακείο Ζακύνθου.

Ο Λεωνίδας και η Άννα Ζώη.

30 Δεκεμβρίου 1953. Η Ακαδημία Αθηνών σε πανηγυρική συνεδρία της, δραβεύει τον Λεωνίδα Ζώη.

1956. Ο Α. Ζώης και η γυναίκα του λίγο καιρό πριν το θάνατό του στο γραφείο του σπιτιού του στο Παλαιό Φάληρο.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΓΓΕΛΑΤΟΣ

Αναφορικός — Αυτο - αναφορικός λόγος.

Παράλληλη ανάγνωση του ιστορικού και του λογοτεχνικού - ποιητικού κειμένου
Π. Χιώτης: *Ιστορία του Ιονίου Κράτους - Δ. Σολωμός: Η Γυναίκα της Ζάκυθος*

1. Δεκαπέντε χρόνια χωρίζουν την έκδοση των *Ευρισκομένων*¹ του Δ. Σολωμού που επιμελήθηκε ο Ι. Πολυλάς (1859), από τη δημοσίευση του α' τόμου του έργου του Παναγιώτη Χιώτη: *Ιστορία του Ιονίου Κράτους από συστάσεως αυτού μέχρι Ενώσεως (έτη 1815 - 1864)* (Ζάκυνθος 1874)². Ο παραλληλισμός αυτών δυο εκδόσεων των οποίων το περιεχόμενο διαφέρει είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι στερείται ερεισμάτων ή τουλάχιστον λειτουργικής προοπτικής, καθότι - και αυτό πρέπει να τονισθεί από την αρχή - δεν διαγράφει το πλαίσιο κάποιας απόπειρας ιστορικής ή κοινωνιολογικής ερμηνείας του έργου του Δ. Σολωμού, σε μικρότερη (δια των ιστορικών κλπ δεδομένων του συγκεκριμένου βιβλίου του Π. Χιώτη) ή μεγαλύτερη κλίμακα (ευρύτερο ενδεχομένως σχέδιο για τη συλλογή ποικίλων άλλων πηγών με τον ίδιο σκοπό). Όμως, όπως θα φανεί και παρακάτω, και φαίνεται ήδη από τον τίτλο του άρθρου, ο παραλληλισμός αυτός τίθεται σε άλλη προοπτική.

2. Η δύσκολη προσπάθεια του Π. Χιώτη καθώς άλλωστε το τονίζει και ο ίδιος στον «Πρόλογο» του βιβλίου του, για την ιστοριογράφηση: «(...) συγχρόνων γεγονότων και προσώπων, και μάλιστα ότε ουδείς άλλος μέχρι του νυν ειδικώς το εξιστορούμενον αντικείμενον επεχειρίσθη να οικοδομήση, ως η παρούσα ιστορία του Ιονίου Κράτους (...)»³ αφορούσε στη συλλογή διάσπαρτου υλικού όπου σημαίνοντα ρόλο απέδιδε στις «(...) παραδόσεις και αφηγήσεις στοματικές ζώντων, οίτινες εγένοντο ή αυτόπται και αυτοurgoί ή σχετικοί των αποβιωσάντων αυτοργών (...)»⁴. Ο στόχος του ιστορικού Π. Χιώτη στον πολύ εύθραστο, από πολλές απόψεις, χειρισμό των πηγών τείνει προς την «(...) εξακριβωσιν της αληθείας, προς ολοσχερή συμπαραλαβήν, διάταξιν, συνάφειαν και ορθήν κρίσιν των γεγονότων, όπως συντελεσθή το χρήσιμον και κοινωφελές εις τον ανθρώπινον βίον εκ του ιστορικού κατόπτρου(...)»⁵.

2.1. Έχουμε κατά συνέπεια να αντιμετωπίσουμε ένα κείμενο «πληροφοριακού» κατ' εξοχήν λόγου που σκοπό έχει να μεταδώσει γνώσεις σαφείς και τεκμηριωμένες, κατά το μάλλον ή ήττον, από την ιστορική έρευνα, σε συγχρονική προοπτική, ήτοι που δεν αφορά ένα απώτερο παρελθόν· στόχος του εγχειρήματος: «το χρήσιμον και κοινωφελές εις τον ανθρώπινον βίον».

3. Ο οργανωμένος και άσφαλτος, πληροφοριακός και γνωστικού περιεχομένου λόγος του ιστορικού ο οποίος τίθεται σε μια ευρύτερη, ουμανιστική διάσταση (να ωφεληθούν δηλαδή οι παραλήπτες του λόγου αυτού), εκθέτει τη δυναμική της αναφορικότητάς του· αναφέρεται σε γεγονότα, μιλάει για γεγονότα, κατ' αντίστιξη με τον έντεχνο λόγο, δηλαδή τα λογοτεχνικά - ποιητικά κείμενα. Η αντίστιξη αυτή αφορά στην οργάνωση των δύο διαφορετικών τύπων λόγου, αφού ο στόχος τους (μετεωρισμένος αναπόδραστα σε διαφορετικές και ιδιαίτσες διαστάσεις, που αλλού θα ονόμαζαν «ποιητικές», και εν πολλοίς ελλειψοειδής, όσον αφορά την λογοτεχνία) εξακολουθεί - δεν σταμάτησε άλλωστε ποτέ - να φέρεται προς τον αναγνώστη, τον «ανθρώπινον βίον» του Π. Χιώτη ή καλύτερα προς την αναζήτηση μιας κάποιας αλήθειας για τον άνθρωπο, τη ζωή και τον κόσμο.

4. Στην έκδοση των *Ευρισκομένων* ο Πολυλάς, πιεζόμενος καθώς είναι γνωστό από τον αδελφό του ποιητή Δημήτριο, δεν θα δημοσιεύσει παρά ένα τμήμα - το τρίτο κεφάλαιο - της *Γυναίκας της Ζάκυθος*, και αυτό στα «Προλεγόμενα» της έκδοσης· η γνωστή υποσημείωση που συνοδεύει την παράθεση του τμήματος αυτού: «*Του πεζού αυτού απλοελληνικού σχεδιάσματος δεν εδυνήθηκα να σώσω τίποτε περισσότερο από το εκδιδόμενον απόσπασμα*»⁶ δεν άφησε περιθώρια παρανοήσεων για την όλη υπόθεση της υποχρεωτικής απόκρυψης του έργου του Δ. Σολωμού. Ο Πολυλάς σημειώνει ότι το κείμενο που δημοσιεύεται, είχε σχεδιασθεί «(...) από τον ποιητή σύγχρονα με τα συμβάντα»⁷, δηλαδή την τελευταία φάση της πολιορκίας και την πτώση του Μεσολογ-

γίου (Απρίλιος - Μάιος 1826): ολόκληρη η πρώτη μορφή της *Γυναίκας της Ζάκυθος* είχε ολοκληρωθεί την ίδια περίπου περίοδο.

5. Των όσων διαδραματίζονται στο δημοσιευμένο από τον Πολυλά τμήμα του έργου (η προσπάθεια των γυναικών του Μεσολογγίου να συγκεντρώσουν ό,τι μπορούσαν, για να βοηθήσουν τους οικείους τους που είχαν μείνει στο Μεσολόγγι και πολεμούσαν / η ανταπόκριση όλων των Ζακυνθινών) διαβάζουμε μία κάπως διαφορετική εκδοχή στο 16ο κεφάλαιο του βιβλίου του Π. Χιώτη που έχει τίτλο: *«Ιόνιοι επί της πολιορκίας Μεσολογγίου»*⁸.

Το ιστορικό γεγονός είναι και στις δύο περιπτώσεις το ίδιο, δηλαδή η στάση των Ζακυνθινών απέναντι στα γεγονότα του Μεσολογγίου κατά συνέπεια και τα δύο κείμενα «αναφέρονται» σε μια συγκεκριμένη ιστορική πραγματικότητα. Την περιπέτεια ή καλύτερα την ιστορία αυτής της «αναφοράς» και τις διαστάσεις της, ιδίως σε ό,τι αφορά στο κείμενο του Δ. Σολωμού, έχουν στόχο να αναδείξουν τα όσα ακολουθούν παρακάτω.

6. Ο Π. Χιώτης εκθέτει λεπτομερώς τα δρώμενα που οδηγούν στην τελική πτώση του Μεσολογγίου: η Επιτροπή που έχει συσταθεί στη Ζάκυνθο, αναλαμβάνει τη συγκέντρωση και διαχείριση των χρηματικών προσφορών με σκοπό την αποστολή όλων των απαραίτητων (πολεμοφόδια, τρόφιμα, κλπ) στο Μεσολόγγι. Από την άλλη πλευρά παρουσιάζονται επί μέρους εικόνες αυτών των προσφορών από όλα τα στρώματα της ζακυνθινής κοινωνίας, από τους πλούσιους, τους εμπόρους, τον απλό λαό: *«(...) ζωτροφίας και πολεμοφόδια δια των πλοίων του Διγενή, Σέρρα και Λευοδαρίτου απέστειλαν, και ιατρικά και ολόκληρα τεμάχια λινού πανιού. Οι Πλατειαρουγιάτι Ζακύνθιοι έμποροι, και αι γυναίκες τα σινδόνια των κραββατιών ευχαρίστως έκδυσαν, και παρέδιδαν, δια να κατασκευάσων εξ αυτούς προς χρήσιν των πληγωμένων (...)*⁹ ή άλλου: *«Τα παιδιά περιεφέροντο εις τας οδούς με τα κάνιστρα φωνάζοντας: «ποιός έχει σφαίρας δια το Μεσολόγγι...»*¹⁰.

6. 1. Η απόκλιση του Σολωμού βρίσκεται στο ότι εστιάζει το ενδιαφέρον του στις Μεσολογγίτισσες που περνούσαν απαραίτητες στη διήγηση του Π. Χιώτη, όχι γιατί δεν υπήρξαν, αλλά γιατί ουσιαστικά το ρόλο στην οργάνωση της αποστολής βοήθειας από τη Ζάκυνθο προς το Μεσολόγγι δεν τον είχαν εκείνες. Από την άλλη πλευρά μια δεύτερη απόκλιση του βρίσκεται στο ότι ο Σολωμός δίνει επιγραμματικά τις εικόνες των προσφορών: *«Και τες έβλεπε ο κόσμος (...)*¹¹ ή άλλου *«Και δεν τους έλεγε κανένας το όχι (...)*¹¹· μένει όμως στους «πάμπτωχους» που περνούσαν επίσης, αλλά με έμμεσο τρόπο, στη διήγηση του Π. Χιώτη: *«Και οι πλέον πάμπτωχοι εβγάνανε το οβολάκι τους και το δίνανε και εκάνανε το σταυρό τους κοιτάζοντας κατά το Μισολόγγι και κλαίοντες»*¹¹.

7. Διαφοροποίηση λοιπόν θεματικού επιπέδου (σ' αυτό που «λέει» το κείμενο), αφού από τα δεδομένα των ιστορικών δρωμένων (Π. Χιώτης) ο Σολωμός επιλέγει σαφώς ορισμένα και επικεντρώνει εκεί το ενδιαφέρον του. Η επιλογή όμως αυτή έχει σημαίνουσες επιπτώσεις στα άλλα επίπεδα που αρθρώνεται το κείμενο.

Η «αναφορά» των λόγων των δύο κειμένων εξακολουθεί να είναι δεδομένη: να είναι δεδομένη η δε αφαιρετική στάση του Σολωμού επιβάλλει μια ανάγνωση του τρίτου κεφαλαίου της *Γυναίκας της Ζάκυθος* ή καλύτερα μια ανάγνωση της ιστορίας που εκτίθεται εκεί, της οποίας η πολυεστιασμένη αφηγηματική οργάνωση (ιστορία με αρχή, μέση και προσανατολισμένο τέλος/ χρονικές εναλλαγές που εμπλέκουν την κατεύθυνση της αφήγησης/ σχέσεις ηρώων - προσώπων In praesentia και In absentia κλπ) προβάλλει αρκετά προβλήματα (επίπεδο του τρόπου με τον οποίο εκτίθεται η διήγηση), αλλά παράλληλα δεν παύει να απηχεί και τη βιωμένη ιστορική πραγματικότητα.

7. 1. Ο προσανατολισμός της ιστορικής διήγησης (Π. Χιώτης) διαπνέεται από μία ευθύγραμμη και οριακή προοπτική, την «αναφορικότητα» της οποίας έρχεται να αντιστρατευθεί η οργάνωση του κειμένου του Σολωμού στο επίπεδο της μορφής: η εμβέλεια και η λειτουργικότητα των δεδομένων της μορφής ανθίστανται στο κλείσιμο του κύκλου της εκτυλισσόμενης διήγησης. Είναι στη βάση αυτού του δεδομένου που η σύγκριση των δύο κειμένων, των δύο λόγων, δίνει χρήσιμα συμπεράσματα για την οργάνωση του έντεχνου λόγου στο επίπεδο της μορφής, δηλαδή στο επίπεδο των επιφανειακών γλωσσικών δομών (φωνητικών, φωνολογικών και μορφο - συντακτικών) οι οποίες διαπλέκονται με τις αντίστοιχες «γραφηματικές» δομές (λευκά διαστήματα, κεφαλαία αρχικά γράμματα, κλπ) του κειμένου.

8. Κατ' αυτό τον τρόπο λοιπόν ο αναγνώστης του σολωμικού κειμένου, ιδιαίτερα στη χειρόγραφο μορφή του, μετά την πρώτη ανάγνωση (διαρκής πορεία από την αρχή μέχρι το τέλος και αναζήτηση της λύσης - όποια και να είναι - της ιστορίας) συνειδητοποιεί την ύπαρξη ορισμένων εμποδίων που οφείλονται στη σύγκρουση των δεδομένων του κειμένου με μία σειρά από βεβαιότητες κανονιστικές, σύμφωνα με τις οποίες η *Γυναίκα της Ζάκυθος* είναι ένα πεζό κείμενο· σε πρώτο επίπεδο ο «γραφηματικός» διαχωρισμός της μιας παραγράφου από την άλλη, δηλαδή του ενός στίχου από τον άλλο, αφού πρόκειται για τα βιβλικά versets (άλλωστε για στίχο μιλάει ξεκάθαρα και ο Σολωμός σε μια σημείωσή του στο χειρόγραφο της *Γυναίκας της Ζάκυθος*¹² όπως θα δούμε παρακάτω), υποχρεώνει τον αναγνώστη, πέρα από την παρακολούθηση της ιστορίας, να «βλέπει» (στην κυριολεκτική σημασία της λέξης) το κάθε verset ξεχωριστά ως εικαστικό δεδομένο. Σ' αυτή την εικόνα της αυτονόμησης συντελεί βεβαίως και το γεγονός ότι κάθε verset ξεκινά με κεφαλαίο γράμμα¹³.

Έτσι ο αναγνώστης υποχρώνεται, από την επαναφορά της «γραφηματικής» αυτονομίας για το κάθε verset, να διακόπτει τη συνεχή πορεία της ανάγνωσής του και να την μεταβάλει σε μία κίνηση γεμάτη στάσεις: η κίνησή του τελικά επιτελείται όμως δια μέσου «στάσεων» που σημαίνουν πολλά.

8. 1. Η επανάληψη ορισμένων στοιχείων, όπως και η επανάληψη του λευκού διαστήματος, παρωθούν τον αναγνώστη να διαπισώσει την ύπαρξη μιας σειράς από συντακτικούς παραλληλισμούς μέσα στα versets: οι παραλληλισμοί αυτοί στηρίζονται στην παράταξη των προτάσεων με το «και».

Το «και» εισάγει 8 στα 11 versets¹⁴ (στο χειρόγραφο της *Γυναίκας της Ζάκυθος* δεν υπάρχει «και» στην αρχή του 5ου verset) και κυριαρχεί και στο εσωτερικό τους. Έχουμε λοιπόν για παράδειγμα στα versets αρ. 3 και 4: *«(...) και επροσμένανε το σκοτάδι (...)/ Και είχανε δούλους και είχανε σε πολλές πεδιάδες (...)*· το «και» καθορίζει από την άλλη πλευρά και συμμετρίες στο επίπεδο τόσο των όρων όσο και των συνταγμάτων: *«(...) και είχανε σε πολλές πεδιάδες και γίδια και πρόβατα και βόιδα πολλά»* και *«(...) και συχνά ολημερνίς και κάποτε ολονυχτίς (...)*» (verset αριθ. 1).

Όμως και η ασύνδετη σύναψη όρων και συνταγμάτων λειτουργεί στην ίδια κατεύθυνση: *«(...) γυρεύοντας για τους άνδρες τους, για τα παιδιά τους, για τ' αδελφια τους (...)*» (verset αριθ. 2), *«(...) να τρέχουσε τα τρίστρατα, τα σταυροδρόμια, τα σπίτια, τα ανώγια και τα χαμώγια, τες εκκλησίες, τα ξωκλήσια (...)*» (verset αριθ. 10).

8. 2. Αυτές τις «ομοιότητες» ή μάλλον τις «αντιστοιχίες ομοιότητας» του μορφο - συντακτικού επιπέδου (είναι χαρακτηριστικό το ότι συχνότερα αμέσως μετά το «και» έχουμε ρήμα) έρχονται να συντονίσουν οι «αντιστοιχίες διαφοράς» που σχετίζονται με τον τελικό τόνο (clausula) του κάθε verset.

Ο Σολωμός στη σημείωσή του για την οποία έγινε λόγος πιο πάνω δείχνει το πόσο τον ενδιέφερε η υπόθεση αυτή του τελικού τόνου και τι νόημα είχε η «θεραπεία» της «ατέλειας» των versets αρ. 5 - 8 του 4ου κεφαλαίου που σχεδιάζει: οι «αντιστοιχίες ομοιότητας» των versets (μορφο - συντακτικό επίπεδο) δεν αντιπαράτιθενται εντελώς ή μερικώς στο τι συμβαίνει στο τέλος των υπό έλεγχο versets (και τα 4 έχουν τον ίδιο τελικό τόνο στην προπαραλήγουσα: '---)¹⁵.

Έτσι βλέπουμε στο τρίτο κεφάλαιο ότι ο τελικός τόνος δεν είναι ποτέ ο ίδιος σε δύο συνεχόμενα versets, εκτός από τα δύο τελευταία (αριθ. 10 και 11) που έχουν ίδιο τελικό τόνο ('---) και αποτελούν την πιο συνηθισμένη εκδοχή ομοιότητας τελικού τόνου στο κείμενο (62 versets· από την άλλη πλευρά έχουμε 24/27¹⁶ versets με ίδιο τελικό τόνο ανά 3 και μόνο 16/12 versets με ίδιο τελικό τόνο ανά 4).

9. Η διάσχεση του «όμοιου» (συντακτικός παραλληλισμός) με το «διαφορετικό» (τελικός τόνος), που εδραϊώνεται με τη σταθερή επανάληψη, συγκροτεί αυτό που πολύ γενικά και κατ' ανάγκη σχηματικά, αφού η διάσχεση αυτή είναι εξαιρετικά περίπλοκη¹⁷, θα ονομάζαμε ρυθμό¹⁸ του κειμένου: αυτός ο ρυθμός ωθεί τον αναγνώστη να συνειδητοποιήσει τις «στάσεις» του και το νόημά τους, το ότι δηλαδή παραπέμπουν στην ιδιαίτερη οργάνωση του έντεχνου λόγου ο οποίος παύει να είναι αποκλειστικά αναφορικός.

Ο έντεχνος λόγος λοιπόν παραπέμπει στον ίδιο του τον εαυτό, στην αξία της δικής του πραγματικότητας (ρυθμική), γίνεται (μετά την πρώτη ανάγνωση) αυτο - αναφορικός.

9. 1. Η αυτο - αναφορικότητα όμως (επιφανειακές γλωσσικές και «γραφηματικές» δομές) δεν είναι ούτε και μένει μετέωρη, αλλά και δεν εξαντλεί ό,τι χαρακτηρίζει την ιδιαίτερη οργάνωση του ποιητικού λόγου (η κατά Roman Jakobson ποιητικότητα)· η νέα προοπτική που δόθηκε από τον Nikolas Ruwet¹⁹ στη βασική θέση του R. Jakobson για την ποιητικότητα, ενάγει και ένα άλλο πεδίο οργάνωσης του ποιητικού κειμένου το οποίο αφορά την απήχηση της σημασιολογικού περιεχομένου - πλέον - οργάνωσης των δομών επιφανείας. Η φύση αυτού του σημασιολογικού περιεχομένου δεν σχετίζεται με την αυστηρή γλωσσολογική έννοια του όρου σημασιολογικός, αλλά με μια ευρύτερη διάσταση συμβολικού - αισθητικού χαρακτήρα.

9. 2. Ο ρυθμός λοιπόν, συσταμένη της διάσχεσης των πόλων της αντίθεσης του «όμοιου» προς το «διαφορετικό» παραπέμπει - και το κύριο, συγκροτεί ενισχύοντας αυτή του την παραπομπή - στην κατηγορία του «διπλού» που καλύπτει τη *Γυναίκα της Ζάκυθος* σε όλα τα επίπεδα (ένα κείμενο, αλλά ταυτόχρονα δύο, πεζό κείμενο αλλά ταυτόχρονα ποίηση, ένα είδος αλλά ταυτόχρονα και άλλο ένα κ.ο.κ.).

Οι Μεσολογγίτισσες παλαιότερα ήσαν σε διαφορετική κατάσταση: *«Και είχανε δούλους και είχανε σε πολλές πεδιάδες και γίδια και πρόβατα και βόιδα πολλά»*, όμως ύστερα από όλα αυτά που συμβαίνουν στο Μεσολόγγι, «γυρεύουν» (verset αρ. 2), «απλώνουν το χέρι» (verset αρ. 3), «χάνουν την ντροπή» (verset αρ.6), ζητούν την ελεημοσύνη ακόμα και των «πάμπτωχων» (verset αρ. 11)· βρίσκονται με άλλα λόγια ή μάλλον βιώνουν μια κατάσταση ξένη, αντίθετη, αρνητικά προσδιορισμένη. Μέσα στο κείμενο τώρα βλέπουμε πως η αφηγηρία (verset αρ. 3), ο «απωλεσθείς παράδεισος» ονομάζεται όχι γιατί ο Σολωμός θέλει να αιτιολογήσει κάτι από την ιστορία της μετάβασης από τη μία κατάσταση στην άλλη, αλλά γιατί θέλει να παραθέσει τη μία κατάσταση στην άλλη.

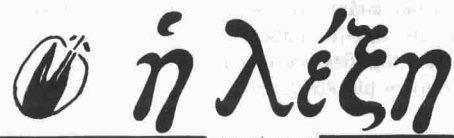
9. 3. Η διπλή πραγματικότητα, η διπλή κατεύθυνση των πάντων και το παιχνίδι της μάσκας δεν αιτιολογούνται ούτε επεξηγούνται, αλλά υπάρχουν· υπάρχουν έτσι τρομακτικά δίχως σχόλια, έτσι ανισχυαστικά και έτσι, τελικά, ανθρώπινα, ή για να το πούμε διαφορετικά έτσι «συμβολίζονται» στο συγκεκριμένο κεφάλαιο της

Γυναίκας της Ζάκυνθος. Η απογείωση της αντίθεσης, του «συμβολισμού» του «διπλού» επιτελείται στα δύο τελευταία versets όπου οι «αντιστοιχίες ομοιότητας» και άρα οι «στάσεις», είναι έντονα προσδιορισμένες: οι κανονίες του Μεσολογγίου, η συγκίνηση των απλών ανθρώπων για τη μελλούμενη πτώση είναι εκεί για να τονίσουν τη χαμένη ευτυχία, σπνοδοεύοντας αδυσώπητα - είναι αλήθεια - την παρούσα έκπτωση.

10. Θα άξιζε τον κόπο στο τέλος αυτού του άρθρου να παρατεθεί μια φράση του Π. Χιώτη που έρχεται περιφερειακά και παραμετρικά να θυμήσει απλώς τον «καλόν κίνδυνον» καθότι είναι «διπλός», των προσπαθειών για την ψαύση του ποιητικού λόγου, αφού, όπως έχει πάρα πολλές φορές διαισθητικά ειπωθεί, η ποίηση, έστω και σε μη οργανωμένη προοπτική όμως «ονειροπολούσα», έχει «ξεφύγει» και άρα βρίσκεται «ενδεχομένως» παντού: «(...)» *Τινές δε αυτών (δηλ. των Ζακυνθινών) ονειροπολούντες νίκας των Χριστιανών, εις πάντα κρότον έλεγον ότι διέκρινον τας Τουρκικάς κανονιάς εκ των Ελληνικών (...)*²⁰.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Διονυσίου Σολωμού, *Τα Ευρισκόμενα* (Έδοση Ιάκωβου Πολυλά), Κέρκυρα, Τυπογραφείο «Ερμής» Αντων. Τερζάκη, 1859.
2. Παναγιώτη Χιώτη, *Ιστορία του Ιονίου Κράτους από ουστάσεις αυτού μέχρις Ενώσεως (έτη 1815 - 1864)*, Τόμος Α', Ζάκυνθος, Τυπογραφείο «Η Επτάνησος» Χρίστου Σ. Χιώτη, 1874.
3. Παναγιώτη Χιώτη, *Ιστορία...*, σ. 1'.
4. » » » σ. 1'.
5. » » » σ. σ. 1' - 1α'.
6. Διονυσίου Σολωμού, *Τα Ευρισκόμενα...*, σ. κδ'.
7. » » » σ. 1'.
8. Παναγιώτη Χιώτη, *Ιστορία*, σ.σ. 548 - 571.
9. » » » σ. 556.
10. » » » σ. 565.
11. Διονυσίου Σολωμού, *Άπαντα*, Τόμος Β': *Πεζά και ιταλικά*. Έκδοση Λίνου Πολίτου, (Αθήνα), Ίκαρος (1979), σ.37. (Η πρώτη έκδοση το 1955).
12. Διονυσίου Σολωμού, *Άπαντα...*, σ.56. Βλέπε και Διονυσίου Σολωμού, *Αυτόγραφα Έργα*, Τόμος Α': *Φωτοτυπίες*, Τόμος Β': *Τυπογραφική μεταγραφή*. Έκδοση Λίνου Πολίτη, Θεσσαλονίκη, εκδ. Πανεπ/μιο Θεσ/νίκης 1964, σ. 273 Β 1 - 3.
13. Σχετικά με το θέμα του λευκού διαστήματος και γενικώς των «γραφηματικών» δομών επιφανείας βλέπε και Αγγελάτος Δημήτρης: «*Η λειτουργία του «διαστήματος» στην ποίηση: το ελληνικό σονέττο (τέλη 19ου - αρχές 20ου αιώνα)*», περ. Ωρυμαγδός αρ. 5/6, Κύπρος, (Ιούνιος 1986), σ.σ. 39 - 46.
14. Οι παραπομπές στα VERSETS του κειμένου του Σολωμού στο: Διονυσίου Σολωμού, *Άπαντα...*, σ. 37
15. Διονυσίου Σολωμού, *Άπαντα...*, σ. 38.
16. Ο δεύτερος αριθμός παραπέμπει στα δεδομένα της έκδοσης του κειμένου από το Λίνο Πολίτη το 1944 και ο πρώτος στη νεότερη έκδοση του 1955.
17. Είναι περίπλοκη καθώς συμμετέχουν όλα τα δεδομένα των επιφανειακών γλωσσικών δομών.
18. Ο ρυθμός εδράζεται κατ' αρχή - σε πρώτο βαθμό - σε κάθε επίπεδο ξεχωριστά όπου και λειτουργεί η σχέση του «όμοιου» με το «διαφορετικό» κατά συνέπεια βλέπουμε στη διάσχεση των επιπέδων να λειτουργεί ο ρυθμός σε δεύτερο βαθμό.
19. Nicolas Ruwet: «Parallélismes et déviations en poésie» (Παραλληλισμοί και αποκλίσεις στην ποίηση) στο *langue, discours, société. pour Emile Benveniste*, Paris, Seuil, 1975, σ.σ. 307 - 351.
20. Παναγιώτη Χιώτη, *Ιστορία...*, σ. 556.

ΠΕΡΙ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ

τινῶν ἀναφερομένων ἐν τῇ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἐκθέσει ὑπὸ Κυρίου Κ. Σάθα.

Συγχειρόμεθα τὸν Κύριον Κων. Σάθαν, ὅτι εὐδοκίμησεν ἡ ἀποστολὴ αὐτοῦ περὶ εὐρέσεως χειρογράφων ἑλληνικῶν, ἐπισκεφθέντα ἐσχάτως πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν Ζάκυνθον. Ἰφειλεν ὅμως ὁ Κύριος οὗτος ἐν τῇ ἐκθέσει πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῆς παιδείας τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ Χρυσάλλιδι (φυλλάδιον 65) νὰ χρησθῆ, ἀντὶ τοῦ εὔρον ἐν Ζακύνθῳ, καλλίτερον τὴν λέξιν παρέλαβον. Διότι ἅπαντα τὰ ἐν Ζακύνθῳ χειρόγραφα δὲν εἶναι ἄγνωστα, καὶ ἀποκείμενα ἐν παραβύστω, ὥστε αὐτὸς ἀνιχνεύσας εὔρεν ἐκ τοῦ τυχόντος. Αὐτὰ ἐδόθησαν αὐτῷ παρ' ὑποκειμένων, ἅτινα οὐ μόνον διασώζουσιν ὡς οἰκογενειακὸν κτῆμα, ἀλλὰ καὶ ἱκανῶς ἐδαπάνησαν, καὶ ἐκοπίασαν πρὸς ἀνεύρεσιν αὐτῶν καὶ ἀντιγραφῆν. Τῷ ὄντι ἐγὼ ὁ ὑποφαινόμενος Χιώτης τρίς ἀποδημήσας εἰς Ἰταλίαν πρὸς ἀνίχνευσιν ἐγγράφων, ἐφ' ὧν βασιζῶ τὴν ἱστοριογραφίαν τῆς πατρίδος μου καὶ τῆς Ἑπτανήσου, ἐξέδυσσα ἱκανὰ ἐξ ἰδίων μου, καὶ ἐκοπίασα πρὸς συλλογὴν αὐτῶν. Τὰ πλεῖστα τῶν χειρογράφων, τὰ ὅποια ἀναφέρει ὁ Κύριος Σάθας ὡς εὔρεθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ζακύνθῳ, ἐγὼ εὔρον παρὰ ταῖς πλουσίαις βιβλιοθήκαις καὶ ἀρχαιοφυλακείαις Βενετίας, Τορίνου, Μιλάνου, Πάδοβας, Βερώνης, Γένοβας, Σιένης, Φλωρεντίας, Νεαπόλεως καὶ Ρώμης καὶ ἀντέγραψα αὐτά. Καὶ ἐκ μὲν τῆς ἐν Τορίνῳ Βασιλικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου ἔλαβον τὸ χρονικὸν Μονεμβασίας περὶ ἐπισκοπῆς αὐτῆς καὶ εἰσβολῆς τῶν Ἀβάρων εἰς Στερεὰν καὶ Πελοπόννησον. Ἐκ δὲ τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης παρέλαβον ὄλους τοὺς κώδικας Ἀλεξάνδρου Νερούλη, οὗ τὴν χρονικὴν σημείωσιν περὶ ἀλώσεως Κορώνης καὶ βοηθείας Ἀνδρέου Δωρία ἀντιγράφας δημοσιεύω ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑπτανήσου. Ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας βι-

βλιοθήκης τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ ἐξήγαγον ἀντιγράφας τῆς συνεργείας τοῦ ἐκεῖ βιβλιοφύλακος ἱππότης Πρόμου τὸ ποιῆμα περὶ Μπούα ὑπὸ Κορωναίου, ὃ ὁ Κύριος Σάθας δλόκληρον ἀντέγραψε, λαβὼν τῆς συνεργείας τοῦ Κυρίου Π. Λάμπρου. Σημειώσις μου δέ τις Ἰταλιστὶ ἐπ' αὐτοῦ διασωζομένη μαρτυρεῖ τὸ γνήσιον τοῦ Ζακυνθίου ποιητοῦ ὄνομα, ὃ καὶ αὐτὸς ὁ ποιητὴς δὲν ἔλειψε νὰ ἐκδηλώσῃ ἐρυθροῖς γράμμασιν. Ἐν δὲ τῇ Ἀμβροσιανῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μιλάνου εὔρον τὸν ἀ' κώδικα τοῦ Β' μέρους τῶν ἀποδημιῶν τοῦ Νουκίου εἰς Ἰταλίαν, ὅστις εἶναι μέχρι τοῦ νῦν ἀνέκδοτος· διότι τὸ πρῶτον αὐτῶν μέρος εὔρεθῆν ἐν τῇ Βοδλεγιανῇ βιβλιοθήκῃ ἐδημοσιεύθη ἐν Λονδίῳ, ὡς εἶδον ἐρευνῶν τὴν Μαρικιανὴν τῆς Βενετίας. Ἐκ τοῦ δευτέρου ἀντέγραψα τὰ περὶ πολιορκίας Κερκύρας ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Σουλεϊμάνου. Τοῦ Παχωμίου τοῦ Ρουσάνου τοὺς κώδικας ἀπῆντησα ἐν τῇ αὐτῇ βιβλιοθήκῃ, καὶ ἀντέγραψα ἐξ αὐτῶν πλεῖστα, ἃ ἐδημοσίευσα ἐν τῷ Β' τόμῳ τῶν ἱστορικῶν ἀπομνημονευμάτων Ζακύνθου. Ὁ δὲ Μιγαρέλης ἐν τῇ καταλογῇ τῶν Νανιανῶν κωδίκων καὶ οἱ μακαρίζεται Κ. Οἰκονόμος καὶ Ἀν. Μουστοξύδης κατεχώρησαν τινὰ ἐξ αὐτῶν ἐν οἰκείαις πονήμασιν. Πονήματα τοῦ Ρουσάνου σώζονται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Ζακύνθῳ μονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Ἐγκρημῶν, ἐνθα διήνυσεν ὁ Ρουσάνος. Ἐξ αὐτῶν ἀντέγραψεν ὁ Κ. Σάθας ἐνώπιον τοῦ ξενίσαντος αὐτὸν Σεργίου Ραφτάνη. Ἰπὲρ τὰ δισχίλια ἔγγραφα ἀφορῶντα τὴν ἱστορίαν ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ἀντέγραψα ἐκ τῶν ἀρχαιοφυλακείων τῶν φράρων τῆς Βενετίας, Σιένης Βερώνης, Πάδοβας, Βικεντίας, Γένοβας, Νεαπόλεως, Μεσσήνης καὶ Κατάνης. ἃ ἐδειξά τῷ διασήμῳ συγγραφεῖ τῶν Μεσαιωνικῶν τῆς Ἑλλάδος Καρόλῳ Χόπφ, καὶ γινώσκει ὁ ἐν Κερκύρᾳ καθηγητὴς Ρωμανὸς καὶ ὁ ἐν Ἰταλίᾳ διατρίβων Σπ. Ζαμπέλης καὶ οἱ καθηγηταὶ

Μούλερ και Κων. Ανώπιος. Πλείσα δὲ χειρόγραφα Κατηλιανού, Μαργουνίου, Ἐπάρχου, Καβασίλα, Κορινθίου, Βηλσάμου Λασκάρως, Σαήρου, Μαυρομάτου τοῦ Κερκυραίου, Καρτάνου Χρυσοβέργη, Παπαδοπούλου, Ἀβὰ Καλογερά, Κούρολα, Ζυγομαλὰ Ληστάρου, Δεβαρῆ, Σοφιανού, Δοξαπατρὶ εὐρῶν διασωζόμενα ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆ τε Λαυρεντιανῆ καὶ Ρίκαρδιανῆ τῆς Φλωρεντίας, τῆ Βατικανῆ τῆς Ῥώμης, τῆ Μαλαβικιανῆ καὶ τῆ Βορβονικῆ τῆς Νεαπόλεως, καὶ τῆ δημοσίῳ τῆς Ῥεβένης ἀντιγράψας κατέχω. Περὶ ἀπάντων τούτων ἐδημοσίευσεν ἰταλιστὶ ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς ἐκεῖ περιδόξους βιβλιοφύλακας Πρόμυμ, Πειρῶνα, Γορέσιον, Βολίνην, Γάτην, Τσεριάνην καὶ Καπολέκιαν. Καὶ εἶδον ἐμὲ ἐργαζόμενον οἱ βιβλιοφύλακες, ὁ ἐν Νεαπόλει ὁμογενὴς ἡμῶν Εὐθυμιάδης, ὁ ἐν Φλωρεντίᾳ Φούριος καὶ Φερούτσκις, ὁ ἐν Βολωνίᾳ Βιτσέτης, ὁ ἐν Βενετίᾳ ὁμογενὴς Ἰωάννης Βελουδός, καὶ Αἰμύλιος Τυπάλδος ὁ συγγραφεὺς, ὁ ἐν Ῥώμῃ πρίγκιψ Καρδινάλης Βαρναβῶς καὶ ὁ ποιητὴς Ἰούλιος Τυπάλδος τότε διατρίβων ἐν Ἰταλίᾳ. Τὸ δὲ χρυσόβουλον Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ περὶ τῶν δώδεκα ἀρχοντοπούλων τῆς Κρήτης καὶ ἄλλα ἔγγραφα παρέλαβον παρὰ τοῦ Κ. Ἰωάννου Βλαστοῦ Ζακύνθιου, ὃ διασωζόμενα ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ αὐτοῦ ὡς μνημεῖα εὐγενοῦς καταγωγῆς. Τὸ χρονικὸν Γεωργιλᾶ τοῦ Ἀθηναίου, Γκούσκου καὶ Θεωδόση κατὰ τὰ 1485 ἀντέγραψεν ἐξ ἀντιγράφου τινὸς τοῦ ἱερέως Δραγανή. Κώμη ἐκ χωρίου Βολίμαις, καὶ ἐδημοσίευσεν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ἀπομνημονεύμασιν. Τῆς διηγήσεως ὑπὸ Σουμάκου τὸ Ῥεμπελιὸν τῶν Ποπολάρων Ζακύνθου ἔλαβον τὸ αὐτόγραφον τοῦ συγγραφέως Σουμάκη, ὃ διασωζέται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ μακαρίτου Α. Κουρσόλα δικηγόρου. Ἔτερον δὲ ἀντίγραφον αὐτοῦ διασωζέται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Κομούτου, ὃ δημοσιεύω ἐν τῇ μετ' ὀλίγον ἐκδοθησομένη ἱστορίᾳ τῆς Ἐπτανήσου. Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Μάτση (1638—1700) μοι ἐχορήγησεν ἡ καλοκαγαθία τοῦ ἀξιότιμου γέροντος Ἀντωνίου Μάτση τοῦ ποιητοῦ τῆς Ἀγγελικῆς καὶ τοῦ Βασιλικοῦ,

ὃ διεσώθη ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ αὐτοῦ. Ἔτερον δὲ ὅμοιον καὶ ἐξακολούθησεν σώζει ὁ σεβαστὸς μας γέρον Διονύσιος Βαρβίος, ὃ ἐξακολούθησας τὴν ἱστορίαν Ζακύνθου ὑπὸ Γ. Σέρα καὶ γνωστὸς διὰ πατρῖους φιλοπονίας εἰς τὴν ἀκαδημίαν τῶν ἐπιστημῶν τῆς Γαλλίας καὶ πρὸς τὸν Κάρολον Χόπφ καὶ τὸν Βουσσών. Ὁ αὐτὸς γέρον ἐνεχείρησε πρὸς τὸν Κ. Σάθαν τὰ χειρόγραφα τοῦ Μαρτελάου. Ὁ δὲ Ἰωάννης Βλαστός σατύρας τινὰς τοῦ ποιητοῦ Κουτούζη. Τῆς διαθέκης δὲ τοῦ Χαριτοπούλου διασωζώ ἀντίγραφον, ὃ παρέλαβον ἐκ τῶν βιβλίων καὶ ἐγγράφων τῆς μονῆς τοῦ τιμίου Προδρόμου, ἐξ ὧν ἀντεγράφη τὸ δημοσιευθὲν διὰ τῆς Χρυσκαλλίδος. Ἄλλ' ὁ Κύριος Σάθας τὰ ῥηθέντα χρονικὰ λέγει ὅτι εὗρεν ἐξιχνιάζων καὶ οὐχὶ παρέλαβεν ἐξ ἐμοῦ καὶ τῶν ἄλλων οἵτινες ἐνεχειρίσαμεν αὐτῷ ἐνώπιον τοῦ ξενίσαντος αὐτὸν ἐν οἰκίᾳ καὶ βοηθήσαντος εἰς μεταφράσεις ἐκ τῶν ἰταλιστῶν γεγραμμένων καθηγητοῦ Βονσινιῶρ καὶ τοῦ φιλογραμμάτου Ἀν. Φαραοῦ, τοῦ ἀγαγόντος αὐτὸν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κυρίου Βλαστοῦ μετὰ τοῦ ῥηθέντος Ῥαφτάνη. Ἀπ' ἐναντίας ἐὰν ἤθελε νὰ ἐπαληθεύσῃ τὰ ἀναφερόμενα αὐτοῦ χειρόγραφα ὡς παραληφθέντα ἐκ Ζακύνθου, ἔπρεπε νὰ δηλώσῃ ἐν τῇ ἐκθέσει τὰ ὀνόματα τοῦ Κυρίου Χιώτου, τοῦ γέροντος Βαρβίου, τοῦ Κυρίου Ι. Βλαστοῦ, καὶ τοῦ κανονικοῦ Σέρα, προθύμως ἀνοίξαντος τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν τῆς λατινικῆς ἐπισκοπῆς, οἵτινες ἅπαντες αὐτῷ ἐνεχείρισαν εὐχαρίστως, καὶ πρόθυμοι συνεργοὶ ἀφιλοκερδῶς ἀνεδείξαντο κατὰ τὰς ἐξιχνιάσεις του. Σὺς τὴν ἔλλειψιν ταύτην, ἣν οὐδέποτε ἔπραξαν διαπρέψαντες ἐν τοιαύταις συλλογαῖς ἑλληνικῶν χειρογράφων διὰ τῆς παρουσίας δηλώσεως σπεύδομεν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ Κυρίου Σάθα, αἰτούμενοι παρ' αὐτοῦ συγχώρησιν. Ἐλπίζομεν δὲ ὅτι ἐν τῇ γενικῇ ἐκθέσει ἢ δημοσιεύσει τῶν χειρογράφων τῶν ἐγγειρισθέντων παρ' ἐμοῦ καὶ τῶν ἄλλων συμπολιτῶν, τὴν παράλειψιν ταύτην θέλει ἀναπληρώσει.

Π. ΧΙΩΤΗΣ.

Περιοδικὸ «ΠΑΝΔΩΡΑ» Τόμος 17, 1867, φωτογραφικὴ ἀνατύπωση]

Ἡ ΕΝ ΖΑΚΥΝΘῷ ΔΗΜΟΤΙΚῆ ΓΛΩΣΣΑ.

ΥΠΟ

Ν. ΚΑΤΡΑΜΗ ΑΡΧΙΜΑΝΑΡΙΤΟΥ.

Πάντες οἱ εἰς ξένα ἔθνη ὑποκύπτοντες λαοὶ ἀκουσίως ἀναμιγνύουσι τῇ δημοτικῇ αὐτῶν γλώσσῃ λέξεις, φράσεις τε καὶ καταλήξεις ἄλλοδαπὰς, ὧν ἕνεκα πολλάκις ἐν τῇ φορᾷ τοῦ χρόνου ἀναφύεται σύμπλεγμα ἑτερογενῶν στοιχείων καταρτιζόντων νέαν διάλεκτον.

Ἐν τοιοῦτῳ βοθύνῳ πεσὼν καὶ ὁ ἑπτανήσιος λαὸς, ὑποτελὴς γενόμενος ἑτερογλώσσων ἔθνων ἐπὶ ὀλοκλήρους αἰῶνας, καὶ βιασθεὶς ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν τοῦ καταπιέζοντος αὐτὸν ἰσχυροῦ γλώσσαν ὡς ἐπίσημον, διοικητικὴν καὶ προάρχουσαν, ὑπέκυψεν ἀνεπαίσθητως εἰς τὸ ἐθνοκτόνον τοῦτο νόσημα.

Ὁ Ζακύνθιος, μέλος ὦν τῆς ἑπτανησιακῆς πλειάδος, ἕνεκα τῆς πολυχρονίου ὑποταγῆς εἰς ξένους ἐκὼν ἄκων εἰσήγαγε τῇ δημοτικῇ αὐτοῦ διαλέκτῳ ἐκ τῶν παραλίω τῆς Ἀδριατικῆς λέξεις καὶ καταλήξεις ὅλως βαρβαροφώνους. Ἀνακυσάσης δ' ἐν μέρει τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ, καὶ ἀποτεριναξάσης μετὰ τῶν ἀλύσεων τὰ ἐπὶ τῆς δουλείας εἰσαχθέντα ἀλλότρια λείψανα, ἐπανέλαβε λέξεις καὶ σχήματα ἐκ τῆς βαθυπλοῦτου μητρὸς, μορφώσασα ἐκείνην, δι' ἧς τοσαῦτα φιλολογικὰ ἔργα σήμερον ἐξέρχονται. Ἐκτοτε οὖν καὶ ὁ Ζακύνθιος, ἐμπνεόμενος ὑπὸ ζωογόνου αὔρας ἐθνικῆς φιλοτιμίας, καὶ τοι διακεχωρισμένος μέχρις ἐσχάτων τῷ πολιτεύματι, συνεβάδισε τῇ πατρίᾳ προόδῳ, καὶ ἠδυνήθη διὰ τῆς συνεχοῦς ἐπιμιξίας νὰ ἀποτεινάξῃ κατὰ μέγα μέρος τὰ τοῦ ξενισμοῦ λείψανα, καταστήσας τὴν γλώσσαν αὐτοῦ σχεδὸν καθαρεύουσαν λέξεων καὶ φράσεων ἄλλοδαπῶν.

Εἰ καὶ σκοποῦμεν διὰ βραχείων νὰ καταδείξωμεν τὸν λόγον τῆς ἐπαισθητῆς βελτιώσεως τῆς τῶν Ζακύνθιων δημοτικῆς γλώσσης, οὐδόλως ἀποπειρώμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι καὶ προσέλαβε τὴν καλλιέργειαν, ἣν ἀπαντᾷ τις παρὰ τῇ πρὸ ἐτῶν

αὐτονόμῳ Ἑλλάδι, ἃ, ἕνεκα τῆς ἐν Ζακύνθῳ ἀκαταλλήλου διοργανώσεως τῆς δημοτικῆς παιδείας, καὶ β', ὡς μὴ ὑπαρξάσης ἐν χρῆσει τῆς δικαστικῆς, ναυτικῆς, ἐμπορικῆς καὶ στρατιωτικῆς λεξιλογίας, τῆς διατελούσης πρὸ ἐτῶν παρὰ τοῖς ἐλευθέροις Ἑλλησι. Μόνη οὖν ἡ ἔνωσις τῶν νήσων τούτων μετὰ τῆς μητρὸς αὐτῶν, ἔδιδεν ἐλπίδας τῆς ποθουμένης βελτιώσεως (1).

Ἄνεκτίρητον ὅτι ἴδιον τῆς δημολογίας καὶ τοῦ ἰδωτεύοντος βίου παντὸς λαοῦ, πρὸ πάντων δὲ τῶν ἐν τοῖς θερμοῖς κλίμασι διατελούντων, τυγχάνει ὁ πλάτειασμός καὶ ἡ διὰ μορίων καὶ προθετοπτῶν λέξεων ἐκτείλιξις τῶν ἄλλως τε διὰ γενικῶν ἀπολύτων καὶ ῥηματικῶν ἀπαρμεμάτων ἐκφερομένων ἰδεῶν. Ὁ Ζακύνθιος οὖν κατέλιπε τὸν δεικνόν, τὴν εὐκτικὴν, τὴν ἀπαρμεματον, τὸν ἀπλοῦν μέλλοντα καὶ τὰ τοιαῦτα, ποιούμενος χρῆσιν τῆς τοιαύτης ἀναλύσεως. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ὁ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐπισκεψάμενος τὴν νῆσον καὶ δευτερον ἐπανερχόμενος θέλει θαυμάσει βλέπων τὴν ἀποσκοράκισιν τῶν ξενοφθόγων καταλήξεων καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ἑλληνικῆς λεξιλογίας, τοσοῦτον προσηκόντως ὑπὸ τοῦ λαοῦ προσηρμοσμένης.

Ἐξοβελίσας, οὐχὶ διὰ τῆς παρασχεθείσης αὐτῷ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλ' ὑπὸ μόνης ἐθνικῆς συναισθήσεως τὰς ἀναρμόστους λέξεις, ἐτήρησεν ἐν τῇ δημοτικῇ αὐτοῦ ὕψῃ πλείστας, αἵτινες, διὰ τὰς ἀλλοιώσεις αὐτῶν, δοκοῦσι ξένα· ὃ περὶ ταῦτα φιλολογῶν εὕρισκει τὴν ὅλως ἀρχαίαν τῆς ῥίξης καὶ τοῦ σχηματισμοῦ παραγωγὴν, ἐφ' ἧς δικαιούται ὁ Ζα-

(1) Δικαστὴς τις Κερκυραῖος, ἐξετάζων ἐν Ζακύνθῳ τὸ 1830 χωρικὸν τινὰ ὡς μάρτυρα, ἤκουσε ταῦτα: «Εἶδα τὸν Α. νὰ βγαίνει μὲ τὸ λυχνάρι — Ἄ! τὸν εἶδες, ἀνεφώνησεν ὁ δικαστής. Ντόγκα τί ἔλεγε τοῦ Λυχνάρι; — Οχι, ἀφάντη, ἐπανέλαβεν ὁ μάρτυς ὁ Α. ἐβαστοῦσε τὸ λυχνάρι. — Τ' ἄκουσα!.. Ἀλλ' ἔταν τὸν εἶδα τί τοῦ ἔλεγε; tanto muto era sto Licnari;» Τοῦ Γραμματέως ἐξηγήσαντος τὴν ἰδέαν τοῦ μάρτυρος, «Ἄνόητε, εἶπε πρὸς τὸν χωρικὸν ὁ δικαστής, οὐδὲ τὴν γλώσσάν σου γινώσκεις νὰ ὀμιλήσῃς; δὲν ἔμπόρως νὰ εἴπῃς «εἶδα τὸν Α. μετὰ τὸ κανδιλέρι, μετὰ τὸ λουτζέρνα, μετὰ τὸ λουμίνο, καὶ ὄχι μετὰ τὴν τουρκικὴν λέξιν λυχνάρι; Ἰπαγε, καὶ μάθε εἰς τὸ ἔξῃς νὰ ὀμιλήσῃς τὴν γλώσσάν σου.»

ΠΑΝΔΩΡΑ

κύνθιος να σερμύνηται διά τὸ γνήσιον τῆς καταγωγῆς του.

Καὶ τῶ ὄντι ὁ εἰς τὰς ἀπωτέρας κόμης τῆς νήσου προσερχόμενος περιγητής, ἐνῶ εὐρίσκει τὰ πρῶτ' Ὀμήρω, Ἰσιόδω τε καὶ Θεοκρίτῳ ἀναφερόμενα ζῆτα καὶ ἐθίμα, ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ καθομιλουμένη γλώσσῃ τοὺς οὐσιωδεστέρους ἰδιωτισμοὺς τῆς Ἰωνικῆς καὶ Αἰολοδωρικῆς διαλέκτου, τοὺς ἐν τοῖς ἔργοις τῶν δοκιμωτέρων λογογράφων καὶ ποιητῶν ἀπαντωμένους. Ἐπι μὲν τῶν ἐθίμων θέλει ἰδεῖ κατὰ τὰς πανηγύρεις, τοὺς γάμους καὶ τὰς κηδεῖας τῶν χωρικῶν, ἐν οἷς ἡ ἀγνότης ἐτηρήθη, πλείστας τῶν ἀρχαίων ἐξέεις ἐπὶ δὲ τῆς γλώσσης, ἀτενίζων ἐν τῶ μέσῳ τῶν καταφύτων κοιλάδων τῆς ὑλιέσσης ταύτης νήσου, ἔνθα τὰ λείψανα τῆς ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου Ζακυνθίου λατρευθείσης Ἀρτέμιδος (1) ἔρριμμένα μαρτυροῦσι τὴν ἱστορίαν του, ἀκούει βεβαίως τὸν κροκοπιὰκότα γεωργὸν μετὰ τῶν ὑδροφόρων νεανίδων νὰ ἀνταλλάσσωσι λέξεις ἀρχαίας. — Τὰς λέξεις ταύτας οἱ ἀσματογράφοι τῆς νήσου μετεχειρίσθησαν ἀνεπιτηδεύτως, ὡς ἴδιον παντὶ δημοτικῶ ποιητῇ βουλομένη συγκινῆσαι τὴν καρδίαν τοῦ λαοῦ, πρὸς ὃν καὶ δι' ὃν γράφει. Ὅθεν ὁ ἑλληνιστὴς Μαρτελάος ἔγραφε περὶ τὸ 1795·

Νὰ ἰδῶ παιδιὰ, νὰ ἰδῶ παιδιὰ
τὸ φλάμπουρον κ' ἐγὼ
τῆς λευθερίας ὀλοῦθε
νὰ λάμψῃ νὰ χαρῶ.

Βουὰ φιλά, βουὰ φιλά
λαγκάδια καὶ βουθὺς
κηδάτε ἀπερνάτε
σικτόστε τοὺς ἐχθροὺς

Ποτάμια τὸ αἶμα
τῶν τυράνων ἄς τρέξῃ
τὴν γῆν μας ἄς βρέξῃ
χωρὶς πόνον καρδιάς, κτλ.

(1) Ἐν τῇ Κώμῃ Μελινάδῳ ὑπάρχει πλῆξ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς Τραπέζης τοῦ ἁγ. Δημητρίου φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην· « Ἀρχικλῆς Ἀριστομένους καὶ Ἀλκιδάμα Ἀρχικλέος Κληνίπταν τὴν αὐτῶν θυγατέρα Θεοκολλήσασα Ἀρτέμιτι Ὀπιταίδι. »
Ἐν δὲ τῷ προαλίφ τοῦ ναοῦ τέσσαρες κίονες δωρικῆς γλυφῆς. Εἰς τὴν πλησίον κώμην Βουγιάτο φαίνονται κίονες, κιονόκρανα, βάσεις καὶ ἕτερα λείψανα ἀρχαῖα τοῦ ἐκεί πέριξ ὑπάρχοντος ναοῦ τῆς Θεᾶς. Τέλος ἐπὶ τῆς θύρας τῆς Μονῆς τοῦ Σκοποῦ ὑπάρχει λίθος φέρων τὴν ἐπιγραφὴν ΑΡΤΕΜΙΔΙ.

Ὁ καλλιτέχνης καὶ ποιητὴς Κουτούζης ὡσαύτως·

Τὸν υἱὸν τοῦ καλοικοῦρι τὸν ἐπῆρε μίαν αὐγή
Καὶ σὲ χορταράκια ἀπάνω ξαπλωθήκανε μαζί.

Ὁ δὲ ἔξοχος ποιητὴς Σολομὸς, ἐν τῷ ἀθνατῶ ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ὕμνῳ του, παρειαγεί τὰς λέξεις λαγκάδια, κόρφος, χλιμίτρισμα, λουλούδια, βελάσματα, χλαλοῆ, λέξεις ἀρχαίας, λαβούσας τὴν εἰς ἄλληλα τροπὴν τῶν συμφώνων, τὴν στέρησιν τῶν ῥηματικῶν αὐξήσεων, τὴν χασμαδίαν ἢ καὶ συναίρεισιν τῶν φωνηέντων καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν ῥηματικῶν καταλήξεων· ἀλλοιώσεις ἀπαντωμένας ἐν τῷ Ἀνακρέοντι, Θεοκρίτῳ, Μόσχῳ, Βίωνι καὶ ἐν ἐπιγράμμασιν ἰωνιστῶν καὶ δωριστῶν γεγραμμένοις. Ἡ τῶν Ζακυνθίων οὖν διάλεκτος προσήνεγκε τὸν ἐθολὸν αὐτῆς τῇ νεοελληνικῇ φιλολογίᾳ διὰ τοῦ Μαρτελάου, Κουτούζη, Γουζέλη, Κάλθου, Σολομοῦ, Γρυπάρη, Τερτζέτη, καὶ τοι πολλὰ τούτων ἔργα δὲν ἤξιώθησαν εἰσέτι τοῦ διὰ τύπου φωτός.

Οἱ Ζακύνθιοι· ἐν τῷ λαλεῖν ἐχρῶντο τὸν πολυθρύλλητον σύνδεσμον *Γιαμὰ* καὶ τὸ ἐπιτακτικὸν ἐπιρρήμα *Θέο*, τὸ προτιθέμενον ὡς τὸ *Ζα* παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἀλλὰ τὸ μὲν *Γιαμὰ* ἐστὶ τὸ ἀρχαῖον γὲ μὴν· ἐκτὸς ὅτι τὸ γὲ εἰς γὶ καὶ γὰ δωρικῶς ἐτρέπετο, προσθετόν ὅτι οἱ Ζακύνθιοι, καθὼς προφέρουσι πλείστας λέξεις διὰ τοῦ διγάμματος, ὡς γιά, γιατί, γιατρὸς, γυιὸς, γιώτα, γιορτή κτλ. οὕτω καὶ τὸ γὲ μὴν εἰς *γιαμὰ* ἐτρέψαντο. Τὸ δὲ *Θέο*, σημαῖνον τὴν τοῦ *Ζα* ἐπίτασιν ὡς *ζάπλουτος*, λέγουσι *θεόπλουτος*, *θεόσπιτον*, *θεάνθρωπος*. Τινὲς, μεθ' ὧν καὶ ὁ αἰοιδίμος Γυῖλφὸρδ, νομίσαντες τὰς λέξεις θεογαΐδαρος καὶ θεογούρουρον συνθεθειμένας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐξέλαβον ὡς βλασφημίαν, ἐνῶ τὸ *Θέο* παράγεται ἐκ τοῦ *Θέα* καὶ *Θεατὸς*, καὶ διὰ τοῦτο πᾶν ὅστις ἔξιον *θεᾶς* ἔνεκα μεγέθους ἢ καλλωνῆς προσλαμβάνει παρ' αὐτοῖς τὸ μόριον, καθὼς *Θεόσπιτον*, *Θεάνθρωπος*, κτλ.

Οἱ μεμψιμοιροῦντες τοῖς τοιοῦτοις ἰδιωτισμοῖς, τί ἤθελον εἶπει ἀκούοντες τὰς ἀκατανοήτους διαλέκτους τοῦ Ταυρίνου, Μεδιολάνων, Γενούης ἢ Νεαπόλεως; Ὁ Βιλλαρᾶς μετὰ πολλῆς χάριτος γράφει·

Ἦτον ὥρα ποῦ τὸ χιόνι τῶν βουνῶν, κ' ὁ πάγος λυόει
Φεβολοὺν μ' ὀρμη ἀβαγῆζου καὶ τὰ πάντα πλημμυρίζου.

ΠΑΝΔΩΡΑ

Ἐνθα τὸ μὲν ἀβαγῆζω εἶναι τὸ ἀρχαῖον ἄχρηστον αὐγω, ἐξ οὗ τὸ αὖξω καὶ τὸ λατινικὸν *augeo* (αὐξάνω, μεγαλύνω), ὡς καὶ ὁ Κικέρων *augere divitiis aliquem*· τὸ δὲ βοβολάω συντίθεται ἐκ τοῦ βομβέω καὶ βολῆ, ὡς τὸ τοῦ Πινδάρου (Ὀλυμπ. 13 433.) ἀντιβολέω. Ὁ τῆς Νεαπόλεως ὕμνος ἀσματογράφος M. Βαλεντίνος λέγει·

Bennaggia quanno maje, e che talento
isece cosa che d'è chisto Poveta,
a fa vierze, nnè val' egne mmoneta,
sazzecc' a Titta, co lo ntennemento κτλ.

λέξεις, σύνθεσις, γραφὴ ἀκατανόητοι εἰς ἄλλας ἰταλικὰς ἐπαρχίας.

Πολλοὺς τῆς Μεσημβρινῆς Ἰταλίας ἐξειδιασμένης ἰκανότητος ἄνδρας ἔγνω, λαλοῦντας μᾶλλον τὴν διάλεκτον, ἢ τὴν γλῶσσαν τοῦ Βοκκακίου καὶ τοῦ Μαντζόνι ἦν γράφου. — Διὸ ἐπαινοῦντες ἐκείνην ὡς εὐστροφον, πνευματώδη καὶ ἐθνικὴν, συνέθηκαν γραμματικὰς, ἐξέδωκαν λεξικά, μετέφρασαν τὸν Ὁμηρον, Οὐϊργίλιον, Δάντην καὶ ἑτέρους ποιητὰς καὶ πρῶτογράφους, ἵνα διὰ τῆς διαλέκτου μεταδίδωνται αἱ καλλογαὶ καὶ ἰδέαι αὐτῶν εἰς τοὺς λαοὺς καὶ εἰς τὰ πλήθη.

Οἱ Ζακύνθιοι· τρέπουσιν εἰσέτι τὰ σύμφωνα εἰς ἄλληλα, μεταθέτουσιν αὐτὰ ἐν ταῖς συλλαβαῖς, προστίθενται ἕτερα ἐν ταῖς λέξεσι καὶ μεταβάλλουσι τὰ φωνήεντα καὶ τὰς διφθόγγους ὡς *κοΙπι*, *φοΥν* (*ι*)*αζω*, *ροΥχ* (*θ*)*οΥν* *ζίζω*.

Ἀλλὰ τίς δικαιούται νὰ κατηγορήσῃ τὰ καὶ ἐν ταῖς ἀρχαίαις διαλέκτοις ἀπαντῶμενα; Ἡ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀποικισθεῖσα Σικελία, ἐν τῇ δημοτικῇ αὐτῆς γλώσσῃ τηρεῖ εἰσέτι τὸν ἰωνισμόν, τρέπουσα τὸ *ο* εἰς *η*, ὡς ἐν Ἡροδότῳ οὐρὸς, οὔνομα, νοῦσος· παράδειγμα τούτου ἔστω ὁ ἔξοχος Σίμων Ῥάβ. (*Rav*).

Cercu ogni strata, ogni arti per lavari
Lu capu di lu miu turmentu
Ohimè chi non ci pozzu contrastari
è un Idra di quì testè lu miu stentu,

τοῦ ὁποίου μεταβάλλοντες τὰ σημειωθέντα *υ* εἰς *ο*, μεταποιούμεν ἀμέσως εἰς γλῶσσαν καθαρύουσαν. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐκτὸς τινῶν ἰδιωτισμῶν ἀπαντῶνται καὶ πλείσται λέξεις ἑλληνικαὶ ἐν ταῖς διαλέκτοις τῆς Μεσημβρινῆς Ἰταλίας (1). Καθὼς οὖν πολιτικῶν μεταβολῶν ἔνεκα παρειαγήθησαν ἐν Ἰταλίᾳ οἱ ξενισμοὶ οὗτοι, οὕτω καὶ ἐν Ἑλλάδι πολλοὶ

ἑβραϊσμοὶ (2), λατινισμοὶ τε καὶ τουρκισμοὶ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴν, Βυζαντινὴν καὶ Μεσαιωνικὴν ἐποχὴν. Διότι τὰ σχολεῖα διδάσκουσι καὶ καλλιεργοῦσι τὴν γλῶσσαν παντὸς λαοῦ· ὁ ἄμβων ὅμως καὶ τὸ βουλευτικὸν βῆμα μετὰ τῶν δημοτικῶν συζητήσεων γενικεύουσι καὶ τυροῦσιν αὐτὴν ἀκαμαίαν. Ἡ τοῦ Ἑλλήνος γλῶσσα λοιπὸν κατ' ἀνάγκην ὤφειλε νὰ παρακάσῃ τῇ ἰσχύϊ της καὶ νὰ ἐξασθενήσῃ τῇ πρωτοτυπία. Ἀσθενήσασα ὅμως, οὐκ ἀπέθανεν. Ἡ Ἀλεξανδρινὴ ἐποχὴ, τὰ Βυζαντινὰ ἀρχεῖα, τὰ ὑπὸ τρικυμῶδη ἀτμοσφαιραν τοῦ ἑλληνισμοῦ φυτόρια (χάριν πρῶτον τῆς ἐκκλησιαστικῆς κιβωτοῦ) δεικνύουσι ὅτι καὶ ἐντὸς τῶν ἐπιβληθέντων ὑπὸ τοῦ βαρβαρισμοῦ ῥάκων, ὑπῆρξεν ἀείποτε συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ζῶσα καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ μαρμασμοῦ της· οὐδόπως ἦν παράδοξον ἐὰν καὶ ἐν τῇ δημοτικῇ τῶν Ζακυνθίων γλώσσῃ παρειαφέρθησαν ξενισμοὶ ἔνεκα τῶν περιπετειῶν τῆς νήσου. Μὴ ἐπιλαθόμεθα δὲ ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Ξενοφῶντι καὶ Ἡροδότῳ ἀπαντῶνται λέξεις ἀλλοδαπαῖ, οἷον σατραπεύω, σατραπῆν, σάγαρις, παρασάγγελ, μάγος, ἀρτάβη κτλ. Πολὺ μᾶλλον ἐν ταῖς ζώσαις γλώσσαις τῶν ἡμερῶν μας, οὐκ ἐκλείψουσι ποτε οἱ ξενισμοὶ διὰ τὴν ὀσμὴν ἐπιμιζίαν, τὴν ταχυπλοῖαν καὶ τὰς ἀνακαλύψεις. Διὰ τοῦτο ὁ σοφὸς Ἑγγερὸς « ὀλίγον, λέγει, οὐσιώδες ἂν παρεσέφρησαν ἐξ ἀρχῆς (ἐν τῇ Ἑλλ. γλώσσῃ) λέξεις λατινικαί, καὶ κατὰ τὸν μεσαιῶνα πολλά διὰ τῶν Ὁθωμανῶν καὶ ἐτέρων κατακτητῶν, διότι καὶ ἡ γαλλικὴ τοιαύτας ὑφίσταται ἀναμίξεις ἀνευ ἀλλοιώσεως τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς μορφῆς. Ὁ ἔξοχος Βρυνετίος λέγει· « Ἀρκεῖ

(1) Ἡ ἐν τῷ ἔμῳ τεμαχίῳ *strata* εἶναι λέξις μεσαιωνικῆ, ἐξ οὗ στρατηλάτης, στρατεύει τὸ παιδί· ἐν τῷ στίματι δὲ τοῦ λαοῦ σώζονται εἰσέτι *coffino* κόφινος, *vastagio* βασιτάξος, *crisomilo* χρυσόμηλον, *petaso* ἐπιτάφιος, *mantra* μάντρα, *pitoco* πτωχὸς, *ceramida* κεραμίς, *calamo* ὁ κάλαμος, *tarpino* ταπεινός, *stratiode* στρατιώτης, *stommeca* στόμαχος, *sosamiello* γλυκύσμα ἀπὸ οἶσαμον, *vasjo* βώδιον κτλ. Ἐκτὸς δὲ τοῦ γυναικείου φερέματος τῶν χωρικῶν ὁμοιάζοντος τῶν ἡμετέρων δάκις τραγυδιῶν ἑθνικὰ ἢ ἐρωτικὰ ἔσματα ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, νομίζει τις ἀκούων, ὡς πρὸς τῶν τὸν ῥυθμὸν καὶ τὸ μονότονον τοὺς χωρικοὺς τῆς Ἑλλάδος.

(2) Πάντες γινώσκουσι τὰ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς λέντιον, κοδρᾶντης, λεγεὼν, γασφυλάκιον, κεντηρίων, σουδᾶριον, τίτλος, σπουκουλάτωρ, κουστουδιά, κορβάν, ἄγγαριώ, παρέδαισος, πάσχα, κορβανᾶς, μαμμωνᾶ, φεγγέλιον κτλ.

Π Α Ν Δ Ω Ρ Α.

νά καθαρισθῆ ἡ γλῶσσα ἀπὸ παντὸς ξένου στοιχείου ὅπως μορφωθῆ κτλ. » Ὁ ἡμέτερος Καθηγητὴς Φ. Ἰωάννου λέγει: « Ἡ κοινὴ ἄρα γλῶσσα τοῦ ἡμετέρου ἔθνους θέλει μείνει πάντοτε πολὺ διάφορος τῆς ἀρχαίας. » Ὁ δὲ μακαρίτης Κοραῆς, ἐπὶ τέλους, γράφει: « Ἄς ἀφήσῃ τὴν ἀνάστασιν αὐτῆς εἰς τοὺς ἔχοντες τὸ χάρισμα τῶν θαυμάτων, διότι « ἡ ἀνάστασις εἶναι ἀδύνατος » καὶ δι' ἀνάστασιν ἐνὸς τὴν καθ' ἅπαντα τῆς ἀρχαίας παλινορθώσιν.

Ἐκθέσαντες τὰς αὐτοσχεδίους ταύτας σκέψεις ἡμῶν, οὐδὲν ἄντιποιούμεθα ὅτι πάντες ἐπιβαλλόμεθα τὴν ἀποσκοράκιον τοῦ χυδαῖτου καὶ τὴν καλλιέργειαν καὶ μόρφωσιν τῆς καθομιλουμένης ἡμῶν γλώσσης, τῆς ἐχούσης ἀποστολὴν τὴν εἰ δυνατόν, μετὰ τῆς ἀρχαίας προσπέλασιν φρονούμεν μόνον ὅτι ἀνάγκη προσοχῆς νὰ μὴ καταφρονήσωμεν ἑμῶν μετὰ τὰ ζιζάνια καὶ τὸν σίτον, δρεῖλοντες νὰ σεβασθῶμεν τὰ δύσμορφα, ἀλλ' ὅμως γεννήματα τῆς παλαιᾶς γλώσσης τὰ εἰς τρικυμιώδεις ἐποχὰς γραφθέντα καὶ τοῖς στόμασι τῶν πατέρων ἡμῶν ἐν χρήσει ὑπάρξαντα· διότι αὐτὰ σχηματίζουσι τὴν συγκριτικὴν γραμματολογίαν, δι' ἧς ἐσπουδάσαμεν τὴν ἱστορίαν τῆς γλώσσης ἡμῶν καὶ διαψεύσωμεν τοὺς ἀποπειρωμένους διὰ σοφισμάτων δεῖξαι τὴν μὴ ἀνέυρεσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἡ φίλη *Pardōra* διέσωσεν ἡμῖν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ πλεθρὸν ἀσμάτων δημοτικῶν, ἔργον ἀληθῶς μεγίστης ὠφελείας πρόξενον.

Ἰδὴ ἐν Ἰταλίᾳ περιτρέχει ἀγγελία κολοσσαίου ἐξελκόμενου λεξικοῦ, τοῦ Grande Vocabolario collettivo dei dialetti d' Italia Siciliano, Napolitano, Romagnuolo, Emiliano, Lombardo, Veneto, Friulano, Piemontese, Ligure, Sardo, Corso, Maltese, *comparati alla lingua Italiana dal D^r. Giujeppe Bastianello*. Ἐν ἡ ἀγγελίᾳ σημειώτεον ὅτι ἡ λέξις *comparati*, σημαίνει τὴν τῶν διαλέκτων παραβολὴν μετὰ τῆς Ἰταλικῆς. Ὁ Κ. Βασιτιανέλλος ἐξαίτουμένος τῆς ἀδείας ἵνα ἀφιέρωσιν τὸ πολύμοχθον ἔργον τοῦ τῷ Βασιλεῖ τῆς Ἰταλίας, ἐπηνέθη μετὰ γάλας διὰ τοῦ ὑπουργοῦ Νίγρα. ἔργον ἐπιβαλλόμενον παντὶ φιλολόγῳ οἰουδήποτε ἔθνους τε καὶ γλώσσης.

Αἱ λέξεις πάσης διαλέκτου δυοὶ τάξεις δυνατόν

διαιρεθῆναι, εἰς λέξεις ξένας, καὶ εἰς ἐθνικὰς, λαλούσας ὅμως τροπὰς καὶ ἀλλοιώσεις. Τῶν τελευταίων, καὶ πρὸ πάντων τῶν ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ὀφείλομεν παντὶ σθένει τὴν ἀρχὴν καὶ παραγωγὴν διὰ τῆς ἐπιστήμης νὰ διασαφίζωμεν. Πολλῶν τοιούτων ἄθροισμα ἐκληροδότησεν ἡμῖν ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Γεώργιος Κρομμύδης, ὁ δὲ Κοραῆς καὶ ὁ Κούμας πολλὰς ἐπιστημονικῶς διηρημένους. Ὁ Κούμας ἤνυχετο, ὅπως ὁ Κοραῆς « τὰς ὄσας ἐσημείωσε λέξεις τὰς συναθροίσαντες ἐν βιβλιάριον, τὰς ἐξηγήσῃ, τὰς πληθύνῃ ὅσον δυναθῆ καὶ μᾶς ἐκδώσῃ παράδειγμα τελειότερον λεξικοῦ συγκρίνοντος τὴν παλαιὰν καὶ τὴν νέαν γλῶσσαν. (Προλ. λεξ. Τομ. Α'.)

Εὐχῆς οὖν ἔργον οἱ λόγοι τῆς ἐλευθέρας καὶ μὴ Ἑλλάδος νὰ ἐνισχυθῶσιν περὶ τοῦτο, ὡς γίνεται ἐν πολλοῖς ἔθνεσι· οὐχὶ ὅμως νὰ τιθῶσιν αὐτὰς ὡς βρέφη ἐκθετα, ἀλλ' εἰ δυνατόν *comparati*, τουτέστι διευκρινούντες αὐτὰς, διὰ τοὺς καταγινομένους τῇ γλωσσικῇ φιλολογίᾳ.

Ἄς μοι ἐπιτραπῆ νὰ ἐκθέσω γλωσσάριον λέξεων τινῶν τῆς Ζακύνθου, ὧν ἐμνήσθη διηγετῶν ἐν Νεαπόλει.

Ἄγανός — τὸ μὴ πυκνῶς ὑψωμένον. — Παρ' Ἀρχ. ἰληρός, γλυκός ἰλ. Β. 180 ἀγανάπη — Ὀδυσ. Γ'. 280 ἀγανός βελέεσσιν — Πινδ. Ἰσθμ. 3. 13.

Ἄγουρος — ἄωρος, μεσολαβῆσει τοῦ διγάμματος, ὡς ἘΓ. αἱFων — *ovis, aivum*.

Ἀγκομαχοῦμαι — ἀσθμαίνω, ἐκ τοῦ ἀγγι ἢ ἀγγω καὶ μάχομαι — ὅθεν παρ' Ἀρχ. ἀγγέμαχος καὶ ἀγγίμαχος.

Ἀναγοῦλα — ἐμετός, ἐκ τοῦ ἄνω-ἄγω-ἄλα.

Ἀνάκρον — τὸ ἄνω μέρος ἢ ἡ ἐπιδερμὶς τῆς κεφαλῆς, ἐκ τοῦ ἄνω καὶ κάρ, θρίξ.

Ἄσσοσ — ἡ σιδηρὰ βάκτρος εἰς ἣν στρέφονται οἱ τροχοὶ — ὁ ἄξων.

Βαβίζω — τὸ ἀρχαῖον βαύζω.

Βαργωμῶ — Βαρυγωνμῶ, κατ' ἀποβολὴν γραμμάτων.

Βρυτζίλα — γῆ ἀναδίδουσα νερὸν — ἐκ τοῦ βρύω, ἐξ οὗ βρύσις — ὅθεν καὶ βρυτζιλιάζω.

Γυναικολάσι, πληθὺς γυναικῶν ἐκ τοῦ ἔλασις, ὅθεν καὶ βοῖδολάσι, ποδοβολάσι, παιδολάσι.

Π Α Ν Δ Ω Ρ Α.

Κακαράντζα ἢ κόπρος τῶν προβάτων, ἐκ τοῦ κακάω, κάκη (κόπρος) καὶ ῥάσμα, ἐκ τοῦ ῥάω καὶ ῥέζω. Ἐκ τοῦ κακάω τὸ ἰταλ. *casare*.

Καλοικοῦδι — ἐπιρ. — φέρειν τι ἐπὶ τῶν ὤμων εἰς οἶκον — σύνθετον ἐκ τοῦ καλῶς — οἴκαδε.

Καλαμοκάλλι, κάλαμος μικρὸς εἰς ὃν τυλισσοῦσι τὰ νήματα. Ἐκ τοῦ κάλαμος καὶ κάλλι ἢ κάλλι, ἐξ οὗ *Canna*.

Καλοικοῦρι — ἐπιρ. φέρω τινὰ μετὰ προσοχῆς ἐπ' ὤμων εἰς τὸν οἶκον — Καλῶς οἰκουρέω.

Καμάρα — γέφυρα, παρ' ἀρχαίοις οἰκημα μετὰ θόλον — ἐπὶ ζευγῶν ἐν καμάρῃ ἐλάνασαι πρὸς τὸ ἴρον ἐστάσι » Ἡρόδ. 1. 199. — Ἐκ τούτου τὸ *Camera* — οἱ ἀρχαῖοι καὶ πλοιαῖρά τινα ληστρικὰ ἐσκεπασμένα ἐκάλοῦν καμάρας ἀκάτια ἔχοντες λεπτὰ καὶ κοῦφα· καλοῦσι δ' αὐτὰ οἱ Ἕλληες καμάρας. » Στράβ. 495.

Κατζουρίδα, ῥάβδος δι' ἧς κόπτουσι τοὺς καρπούς. — Ἐκ τοῦ κάτω αἰρέω, ζωγράφω, ἀρπάζω — ἰων. καταιρέω — κατακρημνίζω καταβάζω τι κρεμάμενον.

Κανίσκι — δῶρον στελλόμενον ἐν καλῶν ἐκ τοῦ κανίας, κάλαθος.

Καρκεσί — τὸ ἄκρον τῶν ἰσθμῶν, τὸ *Καρχησίον*· « Γλαῦκα δ' ὀφθῆναι διαπετομένην ἐπὶ τὰ δεξιὰ τῶν νεῶν καὶ τοῖς καρχησίοις ἐπικαθίζουσαν. Πλουτάρ. Θεμιστ. Λατ. *carchesium*.

Καπυριάζω — ἀνάπτω πῦρ ἐπὶ μέλους ἀσθενούντος — τὸ ἀρχ. καπυρίζω ἐξ οὗ « καπυρίσασα » Θεόκρ. Β. καὶ « καπυρὰ νόσος ἐξαπάλαξε. » Θεόκρ. Β. δηλαδὴ φλογώδης ἀσθένεια.

Κουτζουλιὰ — κόπρος τῶν πτηνῶν ἐκ τοῦ κόττα, κοττολεῖον, τρεπομένου τοῦ δευτέρου τ εἰς ζ ἢ τῶν ττ εἰς σσ, καθὼς κόττυφος, κότζυφος, οὕτω κοτζουλεῖον καὶ κουτζουλιὰ.

Κλώσσα, ἡ κλώθουσα ὄρνις ἐκ τοῦ κλώζω, σημαίνοντος τὴν φωνὴν τῆς ὄρνιθος.

Κούπα — ποτήριον ἐκ τοῦ κύπη καὶ γύπη, κούλωμα καὶ κυπελίς, εἶδος ποτηρίου.

Κουτουπόνω — ὀρμῶ ἐπὶ τινος, καὶ κατὰ πονέω.

Καρκαρίζω — ἡ φωνὴ τῆς ὄρνιθος ὅταν θά γεννήσῃ ἐκ τοῦ καρκαίρω, ἠχολογῶ, ἀντηγῶ.

Κόρνος — ἐλικοειδὲς ὀστροκόδερμα δι' οὗ σαλπίζουσιν οἱ μυλωθροὶ. Ἐκ τοῦ κάρνον, σάλπιγξ τῶν

Γαλατῶν. Διοδ. ε. 30.

Κουβέλι — κυψέλιον, ἀναλυομένου τοῦ ψ εἰς βσ καὶ ἀποβαλλομένου τοῦ σ.

Κράνη — ἑλλειψίς βροχῶν καὶ χόρτων — ἐκ τοῦ κρναός.

Λιοκόκια, τὰ μένοντα τῶν στιπτομένων ἐλαίων — ἐλαίων κόκκοι.

Λαχανιάζω — ἀσθμαίνω ἐκ τοῦ ἀρχ. ἐπιτατικῆς ἐπιβρῆματος λχ καὶ χαινῶ, ἀνοίγω τὴν στόμα. Μετὰ τὴν ἀμεταβάτου ῥήματος, καθὼς στενάζω οὕτω λαχανιάζω.

Λιμπι — δοχεῖον πέτρινον ἀρκετῆς χωρητικότητος ἐν τῷ ἐλαιοτριβείῳ. Ἐκ τοῦ λίμβος ἢ λιμβός, πολυφάγος, ἀχόρταγος.

Μάζαλι — πίτυρα βρασμένα δι' ὧν ἀλείφουσι τὰ νήματα εἰς τὸ ὑφαντήριον. Ἐκ τοῦ μάζα, ἄλευρος βρασμένος ἢ παρ' Ἡρόδ. 1. 200 ἄρτος κρίθινος.

Μιτάρι — νῆμα ἀναγκαῖον εἰς τὸ ὑφαντήριον, ἐκ τοῦ μίτος. ἰλ. Ψ 762. « Πηνιδὸν ἐξέλκουσα παρέη μίτον. »

Ξυτιλλάω — ἀνασύρω τὴν θρυαλλίδα — ἐκ-τίλλω

Πέτζα — τὸ ἐξώτατον παντὸς σώματος, ἐξ οὗ καὶ πετζιον ἐκ τοῦ ἀρχ. πέζα.

Παστρέω — καθαρίζω, ἀντὶ σπαστρέω, ἐκ τοῦ σπάρτον, ἐξ οὗ γίνονται τὰ σαρώματα· ὅθεν σπαστρέω, σπαστρέω, παστρέω — καθαρίζω μετὰ σάρωτρον ἀπὸ σπάρτα.

Ρογός — ἀποθήκη ἐλικίων. Παρὰ τοῖς Σικελοῖς ῥόγος ἐκαλεῖτο σωρὸς σίτου ἢ γεννημάτων.

Σαμάρι — ἐκ τοῦ σαγμάριον καὶ σάγμα, σκέπασμα τῶν ἵππων.

Σεγούνη — φόρεμα μάλλινον ἐκ τοῦ σάγανον, σαγή, σάττω, σάγανός.

Σκουτέλι — σκευὸς βραβουλῶν, ἐκ τοῦ κοτύλη, ἐξ οὗ τὸ κουτάλα καὶ κουτάλιον.

Σκουρι — κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, ἐκ τοῦ σκυφίου καὶ σκύφος — κράνιον.

Σπορδακός — βάτραχος ἐκ τοῦ πορδακός καὶ παρδακός προσθήκη τοῦ σ, σημαίνοντος ὑγρὸς, βουτηγμένος εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ ἀρδακός ἐκ τοῦ ἀρδω.

Σιχαίνομαι, σιχαίνομαι ἐκ τοῦ σίχκος, ἀνόρεκτος.

Σκαρφίζομαι — σχεδιάζω διὰ τοῦ νόος, ἐκ τοῦ σκαρφόμοι, γινομένου ἐκ τοῦ σκάρφομος, κονδύλιον

ΠΑΝΔΩΡΑ.

πρὸς σχεδιογραφίαν.

Στραγγουλίζω—συσφίγγω, πνίγω, ἐκ τοῦ στραγγίγω, καὶ στραγγαλιὰ βρόχος, ἐξ ὧν strangolare, παρὰ τοῖς Ὁ. ψαλμ. ΡΚΔ'. «Τοὺς δὲ ἐκκλίνοντας εἰς τὰς στραγγαλιὰς ἀπάξει Κύριος.»

Τζαρούχι—ὑπόδημα τῶν χωρικῶν ἐκ τοῦ ταρίχιον, γινόμενον ἐκ τεταρχευμένου δέρματος.

Τζήπουρον—στέμφυλον, τὰ ἀπομένοντα ἐκ τῶν στιπτομένων σταφυλῶν—Ἰσως—σήπουρον ἐκ τοῦ σήπω, μὲ σημασίαν κάμνω νὰ ζυμοῦται ἢ νὰ βράζη τι, διότι τὰ τζήπουρα τιθέμενα εἰς νέον οἶνον ποιῶσιν αὐτὸν νὰ βράζη καὶ μεταβάλλειν τὸ χρῶμα.

Χασμουρισῶμαι—bâiller ἀνοίγω τὸ στόμα—ἐκ τοῦ χασμάομαι, χασμὸς καὶ χασμή, ὅθεν καὶ χασμώδης ὁ νυστάζων, ὁ ὑπνήρως.

Χλαλοῦμαι—ἀλαλαγή ἔχλου.

Χλιμίτρισμα.—Ἡ φωνὴ τοῦ ἵππου, λέξις ὀμηρική—«Μάλα δὲ χρεμέτιζον.» Ἰλ. Μ. 51, ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἀχρήστου χρέμω.

Ἐγυάζομαι—φωνάζω ὡς σκύλος, ἐκ τοῦ ὠρυάομαι καὶ ὠρύομαι, ἐξ οὗ ὠρυγμὸς, ὅθεν «Ἐγυάζονται οἱ σκύλοι» ululant canes. Virg.

Παστέλι—γλύκισμα ἐκ μέλιτος καὶ σησάμου—Ἐκ τοῦ παστήλη καὶ πάστη—παλαιοῦ ἐδέσματος—Τὸ γλύκισμα τοῦτο πωλεῖται εἰς τὰς πανυγήρεις τῆς Ζακύνθου.

Κουλλούρα—ἄρτος κυκλοειδής—ἐκ τοῦ κολλύρα παρ' ἀρχ. ἄρτος ὠπτημένος ἐκ τοῦ προχείρου ἐν τῇ ἐστίᾳ—Βλ. Ἀριστοφ. Ἐκ τούτου καὶ τὸ κολλύριον καὶ παρὰ Ζακυνθ. κουλλούριον.

Ῥογι—ἀγγεῖον μικρόστομον ἵνα ἐκρέη ὀλίγον—Ἐκ τοῦ ῥοῦς, ῥόος—Ῥόιον καὶ διὰ τοῦ διγάμματος Ῥογιον.

Σφυρίδαν—καλιῦσιν οἱ χωρικοὶ κάλαθον ἐκ ἔβρουλων ἐν οἷς θέτουσι τὰς ἀλεσμένας ἐλαίας διὰ νὰ ἐκχύσωσι τὸ ἔλαιον.—Ἐκ τοῦ σφυρίς.

Φυτάλι—ἡ θρυαλλίς, ἐκ τοῦ φυτὸν καὶ φυτάλιζω.

Φρύσσα—ψωμίον δίπυρον ἐκ τοῦ φρύγω καὶ φρύσσω, ξηραίνω, ψήνω.

Φοράδα—ἵππος θήλυς—τὸ φορβάς—ἄδος, κατ' ἀποβολὴν τοῦ θ.

Φρυάδα—τὸ εἰς τὰ παράθυρα σιδεροῦν δρύφα-

κτον. Τινὲς ἐνόμισαν ἐκ τοῦ ferro, ferrata—ἀπεναντίας θύρα—θυριάς, θυράς καὶ τροπή τοῦ θ εἰς φ—φρυάς.

Φυρίδα—ὑποκορ. τοῦ θύρα, θυρίς, θυρίδος, τροπή τοῦ θ εἰς φ. Καθὼς παρ' ἀρχ. φλάν, φήρ, ἀντι θλάν, θήρ.

Ψαρός—κυρίως ἐπὶ ἵππων ἐχόντων χρῶμα μικτὸν, λευκὸν καὶ μέλαν· μὲ τὴν αὐτὴν σημασίαν παρ' Ἀριστοτέλη «ψαρός ἵππος.»

Ἐν Νεαπόλει κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον.

Ἐπιτολὴ πρὸς τὸν Σπ. Λάμπρου πρὸς τὸν Α. ΖΩΗ
σχετικὴ με τὸ ἔργο του

ΠΑΝΔΩΡΑ.

ΖΗΣΙΜΟΣ Χ. ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ

Ἐξφυλλίζοντας τα περιοδικά του περασμένου αιώνα
«Πανδώρα» & «Χρυσάλλίδα»

— Τ' ἀγάλματα εἶναι στό μουσεῖο.
— Ὁχι, σέ κυνηγοῦν, πῶς δὲν τό βλέπεις;
θέλω νὰ πῶ μὲ τὰ σπασμένα μέλη τους,
μὲ τὴν ἀλλοτινὴ μορφή τους πού δέ γνώρισες
κι ὁμως τὴν ξέρεις.
Γιώργος Σεφέρης.

Τα παλιά περιοδικά μοιάζουν με τα χρονοφαγώμενα σεντούκια των παπούδων μας, που συντηροῦν ευλαβικά ἀμύθητους θησαυρούς· μοιάζουν με τις αποστεωμένες νεκροπόλεις που φυλάνε, βαθιά στα θεμέλια, ζωντανή τὴ μνήμη, καὶ συνδέουν τὸ νῆμα με τοπαρελθόν. Εἶναι ἀληθινοὶ πρεσβευτές, ἀφού ἀντιπροσωπεύουν τὴν πνευματικὴ ζωὴ μίας ἐποχῆς. Περισσότερο ἀπὸ τὰ βιβλία τὰ περιοδικά εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὄργανα που ἐκφράζουν «δυναμικά» τὰ διάφορα πνευματικὰ ρεύματα, τις ἐπιστημονικὲς, φιλολογικὲς ἀναζητήσεις, τὴν ὅλη διανοητικὴ κίνηση. Σήμερα, στο κατώφλι τοῦ 21ου αἰῶνα, ὅπου ἡ μεταβιομηχανικὴ κοινωνία προβληματίζεται με τις νέες τεχνικὲς στὴν πληροφορία, ὅπου οἱ παραδοσιακὲς μορφὲς ἐνημέρωσης ἀλλὰ καὶ μετάδοσης - ἀναπαραγωγῆς τῆς γνώσης ἀμφισβητοῦνται ἐντόνα (οἱ Computers ἀπειλοῦν πια τὰ ευαίσθητα πεδία τῆς Τέχνης καὶ πῶς πολὺ τὸ εργαλεῖο τοῦ ἐντέχνου λόγου, τὸ ἐντύπο), μὴ ματιὰ στα πρώτα ἐκεῖνα πολιτιστικὰ φύλλα εἶναι τόσο τονωτικὴ ὅσο καὶ χρησιμῆς.

Πανδώρα

Ακόμη και μ' ένα απλό ξεφύλλισμα του ογκώδους υλικού της «Πανδώρας» νοιώθουμε να ζωντανεύει μπροστά μας ένας ολόκληρος κόσμος, το σύνολο σχεδόν της πνευματικής κίνησης στα μέσα του 19ου αιώνα, που είναι αδύνατο να τον χωρέσουμε, έτσι αβίαστα και ακίνδυνα χωρίς μεροληπτικές εκλογικές, στις λίγες γραμμές που προσπαθούμε να αρθρώσουμε.

Και πώς θάταν αλήθεια διαφορετικά αφού για «έτη εΐκοσι καί δύο πλήρη»⁴ —φανταστική μακροζωία, που θα τη ζήλευαν και σήμερα τα μεγαλύτερα περιοδικά του κόσμου — η «Πανδώρα», παρουσιάζοντας τα αξιολογότερα πνευματικά έργα της εποχής της, αποτέλεσε σημείο αναφοράς και σταθμό για τον περιοδικό τύπο στη χώρα μας. Και είναι γενική η ομολογία ότι υπήρξε η σπουδαιότερη Ελληνική επιθεώρηση⁵ του περασμένου αιώνα, ισάξια των καλύτερων Ευρωπαϊκών⁶.

Για την ιστορία του περιοδικού γνωρίζουμε ότι το Δεκέμβρη του 1849 ο Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής, Νικόλαος Δραγούμης⁷, Κων/νος Παπαρρηγόπουλος, Χρ. Δούκας και Γ. Σκούφος συμφωνούν⁸ στην οργάνωση και έκδοση ενός φιλολογικού εντύπου. Οι τρεις πρώτοι αναλαμβάνουν την ευθύνη της ύλης ενώ ο τυπογράφος Χρ. Δούκας και ο Γ. Σκούφος (υπεύθυνος για τις εικόνες και τη διανομή), επιτελούν βοηθητικούς ρόλους. Στις 12.12.1849 κυκλοφόρησε μάλιστα «έντυπος προκήρυξις» της εταιρείας⁹ που προαναγγέλε την έκδοσή. Η «Πανδώρα» θα δημοσίευε: «α' Δηγήματα β' Περιηγήσεις γ' Πραγματείας περί κοινωνικών ζητημάτων δ' τά περιεργότερα τών έπιστημών ε' έφευρέσεις καί ανακαλύψεις στ' επικρίσεις συγγραμμάτων¹⁰ καί αγγελίας ζ' Ποιήσεις καί η' Μυθιστορήματα...»¹¹ και με σκοπό «*ύγιā καί ήδειαν συγχρόνως νά παρέχει τροφήν διανοητικήν εις τάς... έστερημένας τάξεις του έθνους, διά τερπνών αναγνωσμάτων νά προειδοποιή τά ώφέλιμα, νά καταστήσει γενικωτέραν τήν ξειν τής αναγνώσεως, καί του μέν βαθυτάτης παιδείας αγεύστου, λανθάνουσα ν' αυξάνη τάς γνώσεις καί νά καλλιεργή τήν φιλοκαλίαν, εις δέ τόν πεπαιδευμένον στιγμής τινας νά παρέχη ούχί δυσαρέστου άναψυχής...*»¹²

Τον Απρίλιο του 1850 κυκλοφόρησαν τα πρώτα 15μερα εικοσιτετρασέλιδα «φυλλάδια» (τεύχη) σε σχήμα 4ο, δίσητλο, τα οποία δένονταν κάθε χρόνο σε τόμους¹³ με την ολοκλήρωση της έκδοσης· ο κάθε τόμος στοιχίζε στην Ελλάδα 16 δραχμές. Οι περισσότεροι όμως αναγνώστες της «Π» κατοικούσαν έξω από τα Ελληνικά σύνορα¹⁴. Πολλοί από τους χιλίους με χιλίους εκατό συνδρομητές¹⁵ κατά μέσον όρο, ήσαν Έλληνες στη Μολδοβλαχία, Αγγλία, Κων/πολη, Κύπρο, Αλεξάνδρεια, Συμπύνη, Ρωσία, Θεσ/κη και Ιόνια Νησιά¹⁶.

Το 1852 με την αποχώρηση του Χρ. Δούκα¹⁷ η επωνυμία γίνεται «*Νέα Πανδώρα*». Πάντως δεν υπάρχει συνέπεια σχετικά με τον τίτλο· οι αναφορές με το νέο, στα επόμενα χρόνια, μάλλον σπανίζουν. Άλλα αξιόλογη αλλαγή στην επιτροπή έκδοσης έχουμε το 1856 όταν ο Ν. Δραγούμης αναλαμβάνει οριστικά¹⁸ την οικονομική διαχείριση και τη φιλολογική διεύθυνση. Οι αλλαγές αυτές όμως δεν επηρέασαν καθόλου τη μορφή, τα περιεχόμενα και τις κατευθύνσεις της έκδοσης¹⁹. Γενικά στη μακρόχρονη παρουσία του το περιοδικό δεν είχε μεγάλες διακυμάνσεις και μεταβολές²⁰. Τα τελευταία μόνο χρόνια συναντάμε μια στροφή από το ωφέλιμο προς το τερπνό. Την εποχή όμως της ακμής του

ΠΑΝΔΩΡΑ

1 ΑΠΡΙΛΙΟΥ, 1850. ΤΟΜΟΣ Β'. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΕΙ.

ΕΘΝΙΚΑ ΕΜΒΛΗΜΑΤΑ. — ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΛΥΤΗΝ ΠΑΡΑΘΕΣΙΣ.

Επισημαίνεται η ιστορία της Πανδώρας, η οποία ξεκίνησε τον Απρίλιο του 1849...

Οι τρεις πρώτοι αναλαμβάνουν την ευθύνη της ύλης...

ΠΑΝΔΩΡΑ

1 ΑΠΡΙΛΙΟΥ, 1850. ΤΟΜΟΣ Β'. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΕΙ.

Επισημαίνεται η ιστορία της Πανδώρας, η οποία ξεκίνησε τον Απρίλιο του 1849...

Οι τρεις πρώτοι αναλαμβάνουν την ευθύνη της ύλης...

ΠΑΝΔΩΡΑ

1 ΑΠΡΙΛΙΟΥ, 1850. ΤΟΜΟΣ Β'. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΕΙ.

Επισημαίνεται η ιστορία της Πανδώρας, η οποία ξεκίνησε τον Απρίλιο του 1849...

Οι τρεις πρώτοι αναλαμβάνουν την ευθύνη της ύλης...

(1857—1867) παρατηρούμε μια διαρκή αναζήτηση για ανανέωση και εμπλουτισμό.

Χρειάζεται να προέξουμε ιδιαίτερα και την εξωτερική εμφάνιση της «Π». Η έκδοση ήταν επιμελημένη: η ποιότητα του χαρτιού καλή και το κασέ λειτουργικό. Εκείνο όμως που είναι περισσότερο ενδιαφέρον είναι η καλή εικονογράφηση· ξυλογραφίες, λιθογραφίες και σχέδια, που φιλοτεχνήθηκαν από σπουδαίους καλλιτέχνες της Ελλάδας (όπως οι ξυλογράφοι Περικλ. Σκιαδόπουλος, Ιω. Πλατύς, Λαμπράκης, Ρομπέρ και ο λιθογράφος Κ. Στερογιάννης) ή του εξωτερικού, πλούτιζαν συχνά τις σελίδες της²¹.

Ας περάσουμε τώρα στο περιεχόμενο και τη φιλοσοφία του περιοδικού. Όπως φαίνεται από τα παραπάνω η «Π» ήταν φιλολογική επιθεώρηση που, εκτός από τη σοβαρή ύλη, διέθετε και άρθρα γενικού εγκυκλοπαιδικού, ψυχγωγικού και ερασινοτικού²² χαρακτήρα, (βρώσιμη πνευματική τροφή για ευρύτερα λαϊκά στρώματα). Η άποψή της για την «καθαρότητα της γλώσσας»²³ και για την πολιτική ζωή²⁴, η αδιάκοπη φροντίδα για την ηθική και η παγερή αδιαφορία της για τα μεγάλα εθνικά ζητήματα²⁵ σηματοδοτούν τη συντηρητική της φυσιογνωμία. Ήταν ένα λόγιο πολυτελές περιοδικό, «κατά κάποιο τρόπο έξω από τον χρόνο, έξω από την ιστορία»²⁶, που απευθυνόταν στην Ελληνική συντηρητική οικογένεια του 19ου αιώνα. Το χαρακτήρα της μάλιστα διασφάλιζαν και οι 3 μεγάλες προσωπικότητες της σύνταξης: Ο Α.Ρ.Ραγκαβής (1809—1892), φαναριώτης, επιφανής λόγιος, πολιτικός, διπλωμάτης και στρατιωτικός, ο Ν. Δραγούμης (1809—1879) μετριοπαθής πολιτικός²⁷ και λόγιος, που ήταν και ο διευθυντής τα τελευταία 16 χρόνια και ο Κων/νος Παπαρρηγόπουλος (1815—1891) ο γνωστός πανεπιστημιακός ιστορικός.

Γεγονός όμως είναι ότι η «Π», παρ' όλο το συντηρητικό και ακαδημαϊκό της χαρακτήρα δεν παρασύρθηκε στις ρομαντικές υπερβολές του καιρού της²⁸. Λίγες φορές ο στόμφορ, η ρητορεία, η κενότητα και η εκζητηση σκίαναν τις σελίδες της. Ισορροπία, αμεροληψία, μετριοπάθεια, συγκράτηση ήσαν πάντοτε οι βασικές αρχές λειτουργίας της²⁹. Από την άλλη μεριά δεν είχε κάποια συγκεκριμένη και αποκρυσταλλωμένη φιλολογική «γραμμή». Μέσα στα 22 χρόνια ζωής της δημοσίευσαν δουλειές τους 250 περίπου λογοτέχνες, επιστήμονες και λόγιοι διαφόρων σχολών και ρευμάτων³⁰ και ξένα πεζογραφήματα μεταφρασμένα γίνανε γνωστά στο Ελληνικό αναγνωστικό κοινό³¹. Μην ξεχνάμε ότι σε χωριστά παραρτήματα, με δική τους σελιδαρίθμηση στο τέλος του φυλλαδίου, ώστε να αποτελούν αυτόνομο σώμα για δέσιμο, τυπώθηκαν 24 ολόκληρα βιβλία (τα περισσότερα ξένα μυθιστορήματα), που ήταν μεγάλη καινοτομία για την εποχή εκείνη.

Αλλά το σημαντικότερο υλικό της «Π» ήσαν οι επιστημονικές δημοσιεύσεις, Ελληνικές και ξένες (φιλολογικές — ιστορικές — φιλοσοφικές — αρχαιολογικές και νομικές). Είναι αδύνατο να απαριθμήσουμε και μόνο αυτό τον εκπληκτικό κόσμο που, ακόμη και σήμερα, αποτελεί βασική πηγή πολλών ερευνών³². Επίσης αρκετά πρωτότυπα και αδημοσίευτα πεζογραφήματα παρουσιάστηκαν από τις σελίδες της. Επισημαίνουμε μερικά του Α.Ρ.Ραγκαβή³³ και ένα του Π. Καλλιγιά³⁴.

Στην ποίηση η «Π» φάνηκε σχετικά αδιάφορη. Αν εξαιρέσει κανείς την προσοχή που έδειχνε στους μεγάλους επήσιους ποιητικούς διαγωνισμούς³⁵ (καθαρεύουσας βέβαια), πολύ λίγο χώρο άφηνε στην ποιητική δημιουργία³⁶. Εκτός από την παρουσίαση σκόρπιων «Δημοτικών άσμάτων», ελάχιστα ήσαν τα ποιητικά κείμενα στη δημοτική γλώσσα³⁷. Σπάνια πέρασε αξιόλογη ποίηση και αυτή ήταν από τους δημοτικιστές της Επτανησιακής Σχολής (Δ. Σολωμός,

ΠΑΝΔΩΡΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΕΡΤΟΣ.

1111 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 4163 ΜΕΛΕΤΕΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1850

ΕΚΔΟΣΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ

1850

Γ. Τερτσέτης, Γεράς. Μαρκοράς). Βαθμιαία όμως, έστω και με μερικούς μετριοπαθείς ή συντηρητικούς Επτανήσιους διανοητές³⁸, που αρχίζουν τακτικότερες συνεργασίες (φιλολογικές, αρχαιολογικές — ιστορικές μελέτες) αναπτύσσονται οι δεσμοί με το πλούσιο Επτανησιακό πνεύμα, που φέρνει στην Αθήνα καινούργιες ιδέες και γονιμοποιεί το έδαφος για τη γενιά του 1880. Η Νέα Αθηναϊκή Σχολή θα απορρίψει πανηγυρικά το Ρομαντικό αδιέξοδο και θα στραφεί — με όπλο τη δημοτική — στην εκφραστική απλότητα και τη γαλήνη των καθημερινών συναισθημάτων³⁹.

Η «Πανδώρα» σταμάτησε την κυκλοφορία της τον Απρίλιο του 1872 με την ολοκλήρωση και του 22ου τόμου. Οι οικονομικές δυσκολίες των τελευταίων χρόνων, η κούραση⁴⁰ και η ηλικία πρέπει να ήσαν οι κυριότεροι λόγοι που ανάγκασαν τον ακατάβλητο εκδότη να σταματήσει το περιοδικό, που, για μια γενιά σχεδόν, «εφρόντισεν πάντοτε να εξάπτη τόν πρὸς τήν παιδείαν πόθον και τόν πρὸς τήν πατρίδα ἔρωτα τῶν ὁμογενῶν».

Χρυσαιλίδι

Την ίδια περίπου εποχή (1863—1866), κυκλοφορούσε κι ένα άλλο καλό λογοτεχνικό περιοδικό — για μερικούς μάλιστα μελετητές το «πιο λογοτεχνικό της εποχής»⁴² — Η «Χρυσαιλίδι» από τους Θ. Νικολαΐδη Φιλαδέλφεια και Ντέκα Δ. Πασχαλίδη, με διευθυντή και οργανωτή το λόγιο Ειρηναίο Ασώπιο⁴³.

Σε σχήμα 4ο δίστηλο, με 32 σελίδες⁴⁴, επιμελημένη στην εκτύπωση και την εμφάνιση⁴⁵, προσπάθησε να περάσει στο Ελληνικό κοινό «τό κάτι τι εκείνο, τό ὁποῖον αἰσθανόμεθα ἅπαντες χωρὶς νά δυνάμεθα νά τό ἐκφράσωμεν — ὅ,τι δηλαδή ἀναπνέομεν εἰς τόν ἀέρα, — ὅ,τι μᾶς προσβάλλει πανταχόθεν — φημίτινες ἀσαφεῖς, — πόθοι, — ἀόριστοι τάσεις πρὸς πᾶν ὅ,τι νέον· ἐνὶ λόγῳ τὸ σύνολον ἐκείνου τὸ ὁποῖον δύναται νά ὀνομάσῃ τις βίον ἢ πνεῦμα τοῦ ἰθ' αἰῶνος»⁴⁶.

Ας σταθούμε ακόμη λίγο στον πρόλογο που υπογράφει ο Ασώπιος, γιατί πιστεύουμε δείχνει ανάγλυφα τη ζωντανία, τη δροσιά και το ανανεωτικό πνεύμα της έκδοσης.

«Υπάρχει — γράφει — μεγάλη ομοιότης μεταξύ τοῦ πρώτου ἀριθμοῦ ἐφημερίδος καί τῆς πρώτης ἐπιστολῆς ἔραστοῦ· ἡ αὐτὴ στενοχωρία, ἡ αὐτὴ ἀνησυχία, καί πολλάκις, ἡ αὐτὴ μεταμέλεια. Θέλει τύχει καλῆς ὑποδοχῆς ἢ ἐπιστολή μου; ἢ ἐφημερίς μου θέλει εὐαρεστήσει;... Ἐκείνη καί Αὐτὸ ἡ γυνὴ ἦν ἀγαπᾶς, τό κοινόν τό ὁποῖον φοβεῖσαι. Φεῦ μίαν καί μόνην λέξιν δύναται τις νά μεταχειρισθῆ: ὁ ἔραστής ἀγαπᾶ, ὁ δημοσιογράφος ὑπόσχομαι»⁴⁷.

Επίσης διαφαίνεται να μη συμμερίζεται την αυστηρή προσήλωση της «Πανδώρας» στην ακαδημαϊκή αρχαϊζουσα γλώσσα: «καί ἄν συμβῆ - συνεχίζει - ἐνίοτε νά λησμονήσωμεν ἔν κόμμα... ἢ μίαν λέξιν ἢς τὸ βαπτιστικόν δέν εὐρίσκειται εἰς τὸν Πλάτωνα ἢ τὸν Ξενοφῶντα, παρακαλοῦμεν τοὺς κ.κ. Γραμματικούς νά φανῶσιν ἐπιεικῆς πρὸς ἡμᾶς δίδοντες αὐτοὶ τὸ παράδειγμα τοῦ τελειοτέρου»⁴⁸.

Από το πλούσιο θεματικό υλικό του περιοδικού⁴⁹ ένα μεγάλο μέρος ήταν καθαρά λογοτεχνικό: Πεζογραφία (μυθιστορήματα και διηγήματα, τα περισσότερα μεταφράσεις Ευρωπαϊκών, κύρια Γαλλικών)⁵⁰, και Ποίηση (πρωτότυπη Ελληνική, από την καλύτερη της εποχής)⁵¹. Το Επτανησιακό στοιχείο εκπροσωπείται επίσης με συνεργασίες των Γ. Μαυρογιάννη, Γ. Τερτσέτη, Ι.Α.Τυπάλδου, Π. Ματαράγκα⁵².

Αλλά και οι μελέτες (φιλολογικές, ιστοριοαρχαιολογικές κ.α.), λιγότερες απ' αυτές της «Π», είναι πολύ ενδιαφέρουσες⁵³ τὸ ἴδιο και οι πλούσιες βιογρα-

περίπλους

ΠΑΝΔΩΡΑ.

ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΑ. 1866. ΤΟΜΟΣ Β'. ΦΥΛΛΙΔΙΟΝ 122.
ΕΠΙΜΕΛΕΤΗΣ. — ΓΕΡΑΣΙΟΣ ΜΑΡΚΟΡΑΣ.
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΙ ΕΠΙΧΡΗΜΑΤΑ. — ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΑΓΓΛΟΥ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ.

«Τὸ πρῶτον ἐστὶν ἀναγκαῖον ἀναγγεῖλαι τὴν ἀλλαγὴν ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ 1866 ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ 1865. Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη ἐγένετο ἐκ τῆς ἀνάγκης νά ἀναρῶμεν τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ περιοδικοῦ ἐπὶ ἄλλου ἀνθρώπου. Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη ἐγένετο ἐκ τῆς ἀνάγκης νά ἀναρῶμεν τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ περιοδικοῦ ἐπὶ ἄλλου ἀνθρώπου. Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη ἐγένετο ἐκ τῆς ἀνάγκης νά ἀναρῶμεν τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ περιοδικοῦ ἐπὶ ἄλλου ἀνθρώπου.»

ΧΡΥΣΑΙΛΙΣ

ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑ. ΚΑΛΥΤΕΡΝΙΑ. ΠΟΙΚΙΛΙΑ.
ΤΟΜΟΣ Β'. 17 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ, 1861. ΦΥΛΛΙΔΙΟΝ 47.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΣΕΙΣ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΛΥΤΕΡΝΙΑΝ
ΕΠΙ ΚΑΡΛΟΥ ΣΤΡΟΜΟΥ.
(Ἐπιμολογή τοῦ Κ. Ν. Πασχαλίδου.)

Ἐπιμολογή τοῦ Κ. Ν. Πασχαλίδου. Ἡ ἐπιμολογή αὕτη ἐγένετο ἐκ τῆς ἀνάγκης νά ἀναρῶμεν τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ περιοδικοῦ ἐπὶ ἄλλου ἀνθρώπου. Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη ἐγένετο ἐκ τῆς ἀνάγκης νά ἀναρῶμεν τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ περιοδικοῦ ἐπὶ ἄλλου ἀνθρώπου. Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη ἐγένετο ἐκ τῆς ἀνάγκης νά ἀναρῶμεν τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ περιοδικοῦ ἐπὶ ἄλλου ἀνθρώπου.

ΧΡΥΣΑΙΛΙΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΑΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ
ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ.
ΚΑΙ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ ΚΑΙ Ν. Δ. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗ.

1864
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΠΑΡΑ ΤΟ ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΥΣΑΙΛΙΔΟΣ
1864

περίπλους

φίες προσωπικότητων⁵⁴ και οι περιηγήσεις⁵⁵. Με τις συχνές βιβλιοκριτικές της (από τους Σ. Κουμανούδη, Κ. Σάθα, Επ. Σταματιάδη), η «Χρυσαιλίδι» καλλιέργησε τη λογοτεχνική μελέτη και κριτική⁵⁶. Ακόμη και θέματα Φυσικής—Αστρονομίας (από τον Ξ. Λάνδερερ) διαπραγματευόταν. Παρακολουθούσε και ενημέρωνε για όλες «τίς μορφές τοῦ ἐπιστητοῦ»⁵⁷.

Η «Χ» έδειχνε ζωηρό ενδιαφέρον και για τα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Οι «επιφυλλίδες» του Ασώπιου (με ψευδ. Αλθώτας), και του Μιλτ. Βρατσάνου επισήμαιναν και σχολίαζαν με χιούμορ τα διάφορα πολιτικά και καλλιτεχνικά γεγονότα. Τα αινίγματα, τα ανέκδοτα, ακόμη και οι περιγραφές στην κοσμική στήλη⁵⁸, δίνονταν με λεπτότητα και γούστο.

Παρατηρούμε λοιπόν μια συνεχή αναζήτηση, μια συμπόρευση με τα σύγχρονα πνευματικά ρεύματα της Δύσης. Απέναντι στη συντηρητική «Πανδώρα» η «Χ» αντιπροσώπευε, ως όργανο της νέας γενιάς⁵⁹, την «πρόοδο καί τήν ἀνανέωση στή λογοτεχνία»⁶⁰.

Τα πρώτα χρόνια η κυκλοφορία του περιοδικού ήταν ικανοποιητική. Διέθετε συνδρομητές, εκτός από το Ελληνικό Βασίλειο και τον Αλύτρωτο Χώρο⁶¹, στην Τουρκία, Αίγυπτο, Αυστρία, Γερμανία, Ιταλία, Γαλλία και Αμερική⁶². Βέβαια δεν είχε το τέλεια οργανωμένο δίκτυο διανομής της «Πανδώρας» και ο ανταγωνισμός των 2 εντύπων, λόγω συναφείας, ήταν σκληρός. Πάντως τον Ιούνιο του 1866 από μια ανακοίνωση της σύνταξης προς τους συνδρομητές, μαθαίνουμε πως η «Χ» έχει σοβαρά προβλήματα στην είσπραξη των συνδρομών⁶³. Τον τελευταίο μήνα του χρόνου αντιμετωπίζει πια μεγάλες οικονομικές δυσκολίες. Οι συντάκτες «απειλούν»... δημοσίευση των ονομάτων των «πονηρών» και «δυστροπούντων συνδρομητών» και δικαστική τους δίωξη! Αναγγέλλουν πιθανή διακοπή της έκδοσης, μειώνουν την τιμή⁶⁴· το τέλος είναι αναπόφευκτο. Ήδη, εδώ και καιρό, το επίπεδο της ύλης είχε πέσει αρκετά. Παρ' όλα αυτά όμως, ακόμη και στο ακροτελεύτιο μήνημά τους, για την πρώτη του έτους 1867, δεν χάνουν τη δροσιά και το χιούμορ τους:

«Έρχεται ἡ Χρυσαιλίδι ἀνθηρὰ χαρίεσσα εἰς τὰ κόκκινα ἐνδεδυμένη, ἔρχεται νά σᾶς εὐχηθῆ τό νέον ἔτος συνοδευομένη ὑπό τοῦ διανομέως αὐτῆς, ὅστις αὐτὴν τὴν φορὰν δέν βιάζεται νά φύγῃ ἀλλὰ περιμένει εἰς τό κατώφλιον τοῦ μεγάρου σας... Ὅλοι βλέπετε σήμερον περιμένουν, ὅλοι κάπι λαμβάνουν, ἐκτός ἴσως τῶν συντακτῶν τῆς Χρυσαιλίδος οἵτινες δίδουν χωρὶς νά λαμβάνουν...»

Επιμένουν δηλαδή να ζητούν τις συνδρομές ευγενικά και συνεχίζουν: «Ἡ Χρυσαιλίδι εὐχεται οἱ πόθοι ὄλων νά πληρωθῶσι καί τὰ χρυσᾶ σας ὄνειρα, ἔραταινα ἀναγνώστρια, νά πληρωθῶσι μέχρι κεραίας... εὐχεται τέλος νά πολιτασιασθῶσιν οἱ φιλανανώσταί καί νά ἀποσβεσθῆ ἔντελως ἀπὸ τό Ἑλληνικόν φρασεολόγιον ἢ φράσαις δυστροποῦντες συνδρομηταί... ἀφῶν δέ παρέλθωσιν αἱ ἡμέραι αὐτὰ τῆς καθολικῆς προσδοκίας καί χαρᾶς... καί οἱ ἐκδοταί... δέν εἰσπράξωσι τὰ καθυστερούμενα, θα δημοσιεύωσι τὰ κλεινὰ δνόματα τῶν πολυθρυλλήτων φίλων των...»⁶⁵

Κρίμα, πολύ κρίμα που οι ευχές — και οι απειλές της, αν θέλετε — δεν έπιασαν τόπο!...

ἐκ παραδρομῆς
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΡΧΙΑ

ΠΑΝΔΩΡΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΑΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ
ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ.
ΚΑΙ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ ΚΑΙ Ν. Δ. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗ.

ΤΟΜΟΣ ΒΙΩΘΟΜΟΣ.
ΑΠΟ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1866 ΕΩΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1867.

ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΤΗΣ ΚΑΛΥΤΕΡΝΙΑΣ.
1867.

ΧΡΥΣΑΙΛΙΣ

ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑ. ΚΑΛΥΤΕΡΝΙΑ. ΠΟΙΚΙΛΙΑ.
ΤΟΜΟΣ Β'. 17 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ, 1861. ΦΥΛΛΙΔΙΟΝ 47.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΣΕΙΣ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΛΥΤΕΡΝΙΑΝ
ΕΠΙ ΚΑΡΛΟΥ ΣΤΡΟΜΟΥ.
(Ἐπιμολογή τοῦ Κ. Ν. Πασχαλίδου.)

Ἐπιμολογή τοῦ Κ. Ν. Πασχαλίδου. Ἡ ἐπιμολογή αὕτη ἐγένετο ἐκ τῆς ἀνάγκης νά ἀναρῶμεν τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ περιοδικοῦ ἐπὶ ἄλλου ἀνθρώπου. Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη ἐγένετο ἐκ τῆς ἀνάγκης νά ἀναρῶμεν τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ περιοδικοῦ ἐπὶ ἄλλου ἀνθρώπου. Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη ἐγένετο ἐκ τῆς ἀνάγκης νά ἀναρῶμεν τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ περιοδικοῦ ἐπὶ ἄλλου ἀνθρώπου.

πολιορκία
ΓΡΑΦΗ ΚΙ ΑΝΑΓΝΩΣΗ
δὴμνη περιοδικὴ ἐκδοσὴ
λογοτεχνίας καὶ τέχνης

«ΠΑΝΔΩΡΑ». Σύγγραμμα περιοδικόν, εκδιδόμενον δὲς τοῦ μηνός. Ἀθήνησιν.

Συντάκται: Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, κ.τ.λ.
Σχῆμα 4ον. Τιμὴ ἑτησία προπληρωτέα ἐν Ἑλλάδι 16 δρχ.

ΤΟΜΟΣ	Α': φυλλάδια	1-24	(1.4.1850-15.3.1851)	σ. 585	} διευθυντής Α.Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ
»	Β': »	25-48	(1.4.1851-15.3.1852)	σ. 587-1168	
»	Γ': »	49-72	(1.4.1852-15.3.1853)	σ. 675*	
»	Δ': »	73-96	(1.4.1853-15.3.1854)	σ. 648	
»	Ε': »	97-120	(1.4.1854-15.3.1855)	σ. 580	} διευθ. Ν. Δραγούμης
»	ΣΤ': »	121-144	(1.4.1855-15.3.1856)	σ. 642	
»	Ζ': »	145-168	(1.4.1856-15.3.1857)	σ. 568	
»	Η': »	169-192	(1.4.1857-15.3.1858)	σ. 564	
»	Θ': »	193-216	(1.4.1858-15.3.1859)	σ. 544	} διευθυντής ὁ Στέφανος Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ
»	Ι': »	217-240	(1.4.1859-15.3.1860)	σ. 592	
»	ΙΑ': »	241-264	(1.4.1860-15.3.1861)	σ. 616	
»	ΙΒ': »	265-288	(1.4.1861-15.3.1862)	σ. 600	
»	ΙΓ': »	289-312	(1.4.1862-15.3.1863)	σ. 616	} γίος τοῦ Ν. Δραγούμη
»	ΙΔ': »	313-336	(1.4.1863-15.3.1864)	σ. 632	
»	ΙΕ': »	337-360	(1.4.1864-15.3.1865)	σ. 604	
»	ΙΣΤ': »	361-384	(1.4.1865-15.3.1866)	σ. 544	
»	ΙΖ': »	385-408	(1.4.1866-15.3.1867)	σ. 568	} Διευθ. Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ
»	ΙΗ': »	409-432	(1.4.1867-15.3.1868)	σ. 484	
»	ΙΘ': »	433-456	(1.4.1868-15.3.1869)	σ. 476	
»	Κ': »	457-480	(1.4.1869-15.3.1870)	σ. 476	
»	ΚΑ': »	481-504	(1.4.1870-15.3.1871)	σ. 568	}
»	ΚΒ': »	505-528	(1.4.1871-15.3.1872)	σ. 578	

*ἀπὸ τὸ Γ' τόμο ὁ τίτλος γίνεται «ΝΕΑ ΠΑΝΔΩΡΑ».

ΧΡΥΣΑΛΛΙΣ. Φιλολογία, Καλλιτεχνία, Ποικίλα.

Σύγγραμμα Περιοδικόν, εκδιδόμενον δὲς τοῦ μηνός ὑπὸ
Θ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ ΚΑΙ ΝΤΕΚΑ Δ. ΠΑΣΧΑΛΙΔΟΥ, Ἐν Ἀθήναις,
Σχῆμα 4ον.

ΤΟΜΟΣ	Α': φυλλάδια	1 - 24	(15.1.1863 - 30.12.1863)	σ. 768
»	Β': »	25 - 48	(15.1.1864 - 30.12.1864)	σ. 760* ¹ .
»	Γ': »	49 - 72	(15.1.1865 - 30.12.1865)	σ. 734
»	Δ': »	73 - 96	(15.1.1866 - 30.12.1866)	σ. 652* ² .

*¹. Ἡ ἑτήσια συνδρομὴ τὸν Μάρτη τοῦ 1864 μειώνεται γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἐπὶ τὴν ἀπό 20 δρχ. σὲ 16 δρχ.

*². Τὸν τελευταῖο μῆνα ἡ συνδρομὴ πέφτει σὲ 12 δραχμὲς καὶ μὲ δυνατότητα προκαταβληθσομένης ἐξαμηνιαίας συνδρομῆς ἀντὶ τῆς κανονικῆς ἑτησίας.

Υποσημειώσεις

1. Πρωτοπόρα στην έκδοση εφημερίδων (από το 1702) και περιοδικών ήταν η Αγγλία. Εκεί κυκλοφόρησε και το πρώτο περιοδικό, το «Monthly Review» (1749). Η καταγωγή των Ελληνικών περιοδικών συγχέεται μ' εκείνη των εφημερίδων. Ελληνόγλωσση «γαζέτα» έχουμε το 1790 στη Βιέννη, την «Εφημερίδα» των Μαρκίδων Πούλιων, ενώ ο «Λόγιος Ερμής» (1811—1821) του Ἀνθιμου Γαζή μπορεί να θεωρηθεί σαν το πρώτο Ελληνικό περιοδικό. Τον 19ο αιώνα ο περιοδικός τύπος γνώρισε τεράστια ανάπτυξη. Στην Ελλάδα το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται αργότερα, γύρω στην έκτη και ειδικά στην έβδομη δεκαετία με την πολιτειακή αλλαγή και το σύνταγμα του 1864. Βλ. άρθρ. Αριστ. Κ. Οικονόμου: «Ελληνική περιοδική δημοσιογραφία» Οικονομική Επιθεώρησης φυλ.32 / Οκτώβριος 1875. ΚΝΕ/Ε.Ι.Ε.: «Τα Ελληνικά προεπαναστατικά περιοδικά: ευρετήρια Γ' «Ειδήσεις δια τα Ανατολικά μέρη» 1811, «Ελληνικός Τηλέγραφος» 1812—1836, «Φιλολογικός Τηλέγραφος» 1817—1821. Επιμ. Ρωξ. Αργυροπούλου — Αν. Ταμπάκη, Αθήνα 1983. «Το Βιβλίο στις προβιομηχανικές κοινωνίες» (Πρακτικά διεθν. συμποσίου Κ.Ν.Ε.), Αθήνα 1982. Αικ. Κουμαριανού - Λ. Δρούλια - Ε. Layton: «Το Ελληνικό βιβλίο 1476—1830» Εκδ. Εθν. Τράπεζας, 1986. Δ.Σ.Γκίνη: «Κατάλογος Ελληνικών εφημερίδων και περιοδικών 1811—1863» α' έκδ. Β.Ι.Ε., 1963. Ν. Σκιαδάς: «Χρονικό της Ελληνικής Τυπογραφίας: Α' (1476—1828), Β' (1829—1862), Γ' (1863—1909)», Αθήνα 1982. Επίσης Δημήτρη Μάργαρη: «Τα παλιά περιοδικά, η ιστορία τους και η εποχή τους», Αθήνα 1954 και Αποστόλου Σαχίνη: «Συμβολή στην ιστορία της Πανδώρας και των παλιών περιοδικών», 1964. Τα δύο τελευταία μας έδωσαν αρκετά στοιχεία για το άρθρο τούτο.

2. Για ευνόητους λόγους θα αποφύγουμε παρακάτω τις επεξηγήσεις ονομάτων και πραγμάτων. Αναφέρουμε εδώ μια στοιχειώδη (βασική) βιβλιογραφία με έργα που διαπραγματεύονται αναλυτικά τους κοινωνικούς όρους και τα πνευματικά και ιδεολογικά ρεύματα στο Ελληνικό Κράτος κατά την εποχή των δύο περιοδικών. Εκτός από τις «Ιστορίες» της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (Κ.Θ. Δημαρά: έκδοση ΙΚΑΡΟΣ, 7η έκδ. Αθήνα 1985, Γ. Κορδάτου: έκδ. ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ, 2η έκδ. Αθήνα 1985, Λ. Πολίτη: έκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1978 και Μ. Vittì: έκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1978) επισημαίνουμε τα:

Σπ. Ασδραχά: «Ελληνική κοινωνία και οικονομία: ιη' και ιθ' αιώνες», έκδ. ΕΡΜΗΣ, Αθήνα 1982.

Κ.Θ. Δημαρά: «Ελληνικός Ρωμαντισμός», έκδ. ΕΡΜΗΣ, Αθήνα 1982.

Κ.Θ. Δημαρά: «Ιδεολογική υποδομή του Νέου Ελληνικού κράτους: η κληρονομιά των περασμένων, οι νέες πραγματικότητες, οι νέες ανάγκες» στην ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝ. ΕΘΝΟΥΣ, Τομ. ΙΓ' σσ. 455—484, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975.

Γ. Ζιούτου: «Η ιστορική ανάπτυξη της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» έκδ. ΔΙΟΓΕΝΗΣ Αθήνα 1977.

Γ. Κορδάτου: «Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας» Τομ. ΧΙΙ, έκδ. Εικοστός Αιώνας Αθήνα 1959.

Γ. Κορδάτου: «Ιστορία του Γλωσσικού μας Ζητήματος» έκδ. ΜΠΟΥΚΟΥΜΑΝΗΣ, β' έκδ. Αθήνα 1973.

Π. Μουλά: «Η Λογοτεχνία από τον αγώνα ως τη γενιά του 1880» στην Ι.Ε.Ε., Τομ. ΙΓ' σσ. 492—514, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975.

Κωστή Μοσκόφ: «Η Εθνική και κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα 1830—1909», Θεσ/κη 1972.

Ν. Σβορώνου: «Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας», Εκδ. ΘΕΜΕΛΙΟ, β' έκδ. Αθήνα 1976

Κων. Τσουκαλά: «Εξάρτηση και αναπαραγωγή: ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830—1922)», έκδ. ΘΕΜΕΛΙΟ, Αθήνα 1977.

Βασ. Φίλια: «Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα: 1. η νόθα αστικοποίηση 1800—1864», Αθήνα 1974.

3. Η τεράστια εξέλιξη σήμερα μας επιτρέπει να απολαμβάνουμε ασύλληπτους όγκους βιβλίων και περιοδικών. Στη χώρα μας μόνο — που τα στοιχεία δεν είναι και ιδιαίτερα ικανοποιητικά — τα περιοδικά δελτία, επιθεωρήσεις, φυλλάδια κ.τ.λ. στο Λεκανοπέδιο Αττικής πλησιάζουν τα 1000 και στην επαρχία τα 300. (βλ. και Υπουργείο Προεδρ. Κυβερνήσεως: Γεν. Γραμματ. Τύπου και Πληροφοριών: «Επετηρίδα του Ελληνικού Τύπου», Αθήνα 1984).

Τότε όμως ήταν μεγάλα τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι πρώτες εκείνες «πειραματικές» εκδόσεις: η μορφωτική καθυστέρηση της Ελληνικής κοινωνίας, τα πενιχρά οικονομικά και τεχνικά μέσα, η δυσκολία των συγκοινωνιών και η χαμηλή αστική συγκέντρωση ήσαν τα κυριότερα. Ἄλλωστε η άρτελης έλλειψη ερευνών στερούσε από τα φυλλάδια τη δυνατότητα να γίνουν «σημαιοφόροι νέων ιδεών και όργανα νέων επιστημονικών ή φιλολογικών τάσεων». Παρ' όλα αυτά μερικά, όπως τα διαπραγματευόμενα, κατάφεραν να αναδειχθούν σε βήματα προβολής των πιο σπουδαίων μορφών της νεοελληνικής Φιλολογίας και Επιστήμης. Την εποχή εκείνη, που λείπανε τα ειδικευμένα επιστημονικά περιοδικά, η «Πανδώρα» ήταν αυτή που αγκάλιασε με στοργή ολόκληρο αυτό τον πλούτο των γνώσεων, ειδικά των θεωρητικών επιστημών.

4. Από 1.4.1850 μέχρι και 15.3.1872.

5. Ο Κ. Ἄμαντος τη χαρακτηρίζει σαν «το πρώτον λόγου άξιον περιοδικόν της απελευθερωθείσης Ελλάδος». Ἄλλα πολύ αξιόλογα περιοδικά αυτής της περιόδου ήσαν η «Ευτέρπη» (1847-1855), η «Χρυσάλλις», για την οποία θα μιλήσουμε, και η «Εθνική Βιβλιοθήκη» (1865—1873).

6. Άρθρα της «Π» αναδημοσίευσαν ευρωπαϊκές εφημερίδες. Βλ. «Πανδώρα» Τομ. Ε' σελ. 583.
7. Οι δύο γνωστοί λόγιοι ήσαν μέχρι τότε εταίροι και βασικοί συνεργάτες στην «Ευτέρπη» του Γρηγορίου Καμπούρογλου, που ήταν το πρώτο σημαντικό λογοτεχνικό περιοδικό. Από του 1850 όμως εξαιτίας του έντονου ανταγωνισμού της «Π» αρχίζει η βασιανιστική πτωτική της πορεία. Αναφορά κάνει και ο Α.Ρ.Ραγκαβής («Απομνημονεύματα», Τομ. Β' , σελ. 168, Αθήνα 1895). Αργότερα πρωτοστάτησαν και στην έκδοση του Γαλλόφωνου «Spectateur d' Orient» (1853—1856).
8. Στο αρχείο Ν. Δραγούμη στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη μέσα στο πλούσιο για το θέμα υλικό περιλαμβάνεται και το αρχικό συμφωνητικό της 15.12.1849.
9. Η προκήρυξη δεν βρέθηκε, αλλά γίνεται σαφή αναφορά της στον Τομ. Δ' , σελ. 573—574.
10. δηλ. βιβλιοκριτικές και βιβλιοπαρουσιάσεις.
11. «Πανδώρα», Τομ. Δ' σελ. 573.
12. «Πανδώρα», Τομ. Β' σελ. 1079.
13. Συνέβαινε με τα περισσότερα περιοδικά τότε.
14. Τα 2/3 των συνδρομητών διέμεναν στο Τουρκικό έδαφος («Π» Τομ. ΚΑ' , σελ. 43), γεγονός που δικαιολογεί και τη στάση της σύνταξης απέναντι στο Ανατολικό Ζήτημα.
15. Στην πιο μεγάλη κυκλοφορία της μάλλον άγγιξε τα 2000 τεύχη. Πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι οι αριθμοί αυτοί μεταφράζονται τουλάχιστον σε δεκαπλάσιους αναγνώστες.
16. «Διανομείς» ήσαν στην Κέρκυρα ο Παυλ. Λάμπρος, στη Ζάκυνθο ο Σ. Σέρρας και στην Κεφαλονιά ο Σπ. Βενέτος.
17. Τη φροντίδα της εκτύπωσης από δω και πέρα αναλαμβάνει ένας έμπειρος και γνωστός Αθηναίος Τυπογράφος ο Λάζαρος Βιλαράς. «Π». Τομ. ΙΓ' , σελ. 63.
18. Εκτός από την τριετία 1862—1865 που την είχε ο γιός του Στέφανος.
19. Αποστόλου Σαχίτη: «Συμβολή στην ιστορία της Πανδώρας...» ο.π.
20. Τούτο οφείλεται στην ισχυρή προσωπικότητα, το πνεύμα συνεχείας και τη φροντίδα του Ν. Δραγούμη. Βλ. Δημήτρη Μάργαρη: «Τα παλιά περιοδικά...» ο.π.
21. Από τον Ραγκαβή («Απομνημονεύματα» ΤΟΜ. Β' σελ. 168—169) πληροφορούμαστε ότι ο πολυγραφώτατος και δαιμόνιος αυτός άνθρωπος εμπνεόταν κάποτε από τα «ξυλογραφήματα» για να συνθέσει λογοτεχνικά κείμενα. Βλ. επίσης «Π», ΤΟΜ. ΙΓ' σελ. 63.
22. Είχαν τους τίτλους «διάφορα», «ποικίλα» «εφημερίδες», «περίεργα» κ.ο.κ.
23. «...Εν τῶν ἀντικειμένων εἰς ὃ ἐπέστησε τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἡ Πανδώρα... εἶναι καὶ ἡ καθαρότης τῆς γλώσσης, εἰς ἧς τὴν καθ' ἑκάστην στρέβλωσιν ἐπροσπάθησε νὰ γίνῃ ὅσον ἐδύνατο ἦττον συνέννοχος...» «Π» Τομ. Β' , σελ. 1079.
24. Αναφορές για μετριοπάθεια, αφατρίαστον και αποχή από πολιτικές συζητήσεις, αμέτοχη στα πολιτικά πράγματα του καιρού της, ασχολίαστες και οι ελάχιστες πολιτικές ειδήσεις που δημοσιεύει.
25. Τα Παρκερικά (1850), ο Κριμαϊκός Πόλεμος (1853—1855), ο αποκλεισμός του Πειραιά και η Χολέρα (1854), η έξωση του Όθωνα (1862), Το νέο Σύνταγμα και η Ένωση της Επτανήσου (1864) καθώς και η Κρητική Επανάσταση (1866—1869) ελάχιστα την ευαισθητοποιούν.
26. Απ. Σαχίνη: ο.π., σελ. 50.
27. Οπαδός του Άγγλου ιστορικού Th. Macaulay (1800 - 1859). Ο Ν. Δραγούμης μας άφησε τις περιφημες «Ιστορικές αναμνήσεις» του. (Α' έκδ. Αθήνα 1874). Ενδιαφέροντα στοιχεία για την προσωπικότητά του βλ. στην εισαγωγή του Άλκη Αγγέλου στην πρόσφατη έκδοση των «Αναμνήσεων» (Ερμής, Αθήνα 1973).
28. Βλ. για τον Ρομαντισμό: Κ.Θ.Δημαρά: «Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» ο.π.,σελ. 299 κ.ε. και κυρίως «Ελληνικός Ρομαντισμός» Εκδ. Ερμής, Αθήνα 1982.
29. Σοβαρό ρόλο προς την κατεύθυνση αυτή έπαιξαν οι αξιόλογοι Παν/κοί συντάκτες της όπως οι: Δ. Βερναρδάκης, Π. Καλλιγιάς, Ευθ. Καστόρχης, Σ. Κουμανούδης, Ν. Κωστής, Α. Πάλλης, Κ. Παπαρηγόπουλος, Ν. Σαρίπολος, Κ. Φρεαρίτης κ.α.
30. Οι πιο δραστήριοι, εκτός από αυτούς που έχουμε ήδη αναφέρει, ήσαν: Τ.Αμπελάς, Π.Βράϊλας Αρμένης, Δ.Βικέλας, Άγγ. Βλάχος, Δ.Σ.Βυζάντιος, Μ.Γεδών Ι.Δεκιγάλας, Στ.Δραγούμης, Γ.Χ.Ζαλοκώστας, Σπ. Ζαμπέλιος, Ι.Καρασούτσας, Θ.Καρούσος, Σπ.Λάμπρος, Ξ.Λάνδερερ, Ανδρ.Μουστοξύδης, Δ.Ν.Μπότασης, Θ.Ορφανίδης, Π.Παπαρηγόπουλος, Χ.Α.Παρμενίδης, Ι.Περβάνογλου, Αθ.Πετρίδης, Αθ. Πήλλικας, Ν.Πολίτης, Κ.Πωπ, Κ.Σάθας, Ιω.Σακελλίων, Π.Σκαλτσούνης, Αλ.Σούτσος, Ι.Τυπάλδος, Χ.Φιλιάς, Π.Χιώτης κ.α.
31. Μεταξύ τους έργα των: Ed About, Byron, Ch. Dickens, C.Didier, Al.Dumas, O.Feuillet, P.Feval, Goethe, V.Hugo, A.Lamartine, P.Mérimee, A.de Musset, H. Riviere, S.W.Scott κ.ά.
32. Αναφέρουμε μερικές: Π.Καλλιγιά: «Περί δουλοπαροικίας παρά Ρωμαίοις καί Βυζαντινοῖς καί περί φορολογικῶν διατάξεων». «Π», Τομ. Ι' σελ. 73—80, 97—106, 121—130, 145—150, 208—212, 232—238.
- Δ.Ι.Μαυροφύδης: «Περί των παρά Ρωμαίοις αρχῶν». Τομ.Ε' , σελ.375—378, 473—476, 571—574.

- Γ.Γ.Παπαδόπουλος: «Περί του εν Βλάχοις Ελληνισμού» Τομ.Ι' , σελ. 169—176, 193—204.
- Α.Γ.Πασπάτη: «Μελέτη περί των αταγγάνων και της γλώσσης αυτών». Τομ.Η' , σελ.217—221, 241—247, 265—272, 285—293, 309—313.
- L.Ranke: «Περί της εν Πελοποννήσω Ενετοκρατίας (1685—1715)». Τομ.ΙΒ' σελ.553—562, 577—583, Τομ.ΙΓ' σελ.1—9, 25—34.
- Του ίδιου : «Η επανάστασις της Σερβίας κατά τας Σερβικάς πηγάς και έγγραφα» (σε παράρτημα).
- Ν.Ι.Σαρίπολου: «Υπόμνημα περί του κατωτέρου κλήρου και περί εκπαίδευσως». Τομ.ΙΣΤ' , σελ.74—77, 110—114, 156—160, 227—230, 257—259, κ.α. πολλές.
33. Ο «Συμβολαιογράφος», ο «Αυθέντης του Μορέως», ο «Καμηνάπτης».
34. Ο «Θάνος Βλέκας», που είναι και το πρώτο γνήσιο ρεαλιστικό και κοινωνικό μυθιστόρημα της νεότερης πεζογραφίας μας. «Π», Τομ.ΣΤ' σελ. 363—371, 387—398, 411—424, 435—442, 459—465, 483—492, 507—517, 531—538, 555—563. Βλ. και Γ. Κορδάτου: «Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας από το 1453 έως το 1961» ό.π., σελ.328 κ.ε. και Μ. Vitti ο.π., σελ.224 κ.ε.
35. Οι πιο γνωστοί ήσαν ο Ράλλιος (1851—1860) αυστηρά προσηλωμένος στην καθαρεύουσα και ο Βουτσιναίος (1862—1877) με αναφορές στη «δημώδη» γλώσσα.
36. Τα ποιήματα «στριμψώνονταν» στις τελευταίες σελίδες συνήθως. Πολλά ήσαν ανυπόγραφα. Εμφανίζονταν συχνότερα με στρόφους οι: Άγγ. Βλάχος, Θ.Γ.Ορφανίδης, Δ.Παπαρηγόπουλος, Χ.Α.Παρμενίδης, Α.Ρ.Ραγκαβής, και η Σαπφώ Λεοντιάς.
37. Του Γ.Χ.Ζαλοκώστα (Τομ. Ε' σελ. 39—40), Σοφοκ. Καρύδης (Τομ.Β' σελ. 705—706, Τομ.Η' σελ. 48, 307—8), Γεράς. Μαρκορά (Τομ.Η' , σελ. 22—23) και του Αλ. Σούτσου (Τομ.ΙΑ' σελ. 406—407).
38. Π.Βράϊλας Αρμένης, Σπ. Ζαμπέλιος, Θ.Καρούσος, Π.Λάμπρος, Κ.Ρώμας, Ανδρέας Μουστοξύδης.
39. Βέβαια η πνευματική στροφή μετά το 1880 ήταν ένα γενικότερο φαινόμενο που είχε τις ρίζες του στις μεγάλες μεταβολές που συντελούνται στην Ελληνική κοινωνία. Βλ.Κ.Θ.Δημαρά: «Ιστορία...» ο.π., σελ.337 κ.ε. και Λ.Πολίτη: ο.π.
40. Ήδη από το 1869 η έκδοση είχε χαλαρώσει η κυκλοφορία του πρώτου 15μερου φύλλου σταμάτησε και έβγαιναν και τα δύο τεύχη στο τέλος του μήνα.
41. Χρυσσαλίδα (Chrysalide) είναι η ύμψη των εντόμων πεταλούδα.
42. Αποστ. Σαχίνη: ο.π.
43. Γιός του διακεκριμένου φιλολόγου στην Ιόνιο Ακαδημία και το Αθηναϊκό Παν/μιο Κων. Ασωπίου (1790—1872). Ο ίδιος ο Ειρηναίος (1825—1905), με αξιόλογη Ευρωπαϊκή παιδεία, θα εκδίδει αργότερα, για τριάντα περίπου χρόνια (1867—1896), τη γνωστή επιθεώρηση «Αττικόν Ημερολόγιον». Βλ. και Ιω. Καλιτσουνάκι: «Επισκόπησις των περί την κλασσικήν φιλολογίαν μελετών εν Ελλάδι (1821—1934)» στην ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝ. ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ Π. ΔΡΑΝΔΑΚΗ, Τομ. Ι' , Ελλάς.
44. Σε κρίσιμους καιρούς, στα μέσα του 1866, οι σελίδες μειώνονται σε 24 για να αυξηθούν πάλι αργότερα.
45. Το καλό χαρτί, τα φροντισμένα τυπογραφικά και η μεγάλη πείρα του ονομαστού τότε πατρικού Τυπογραφείου του Φιλαδελφεία ήταν εγγύηση στην έκδοση. Στο αποτέλεσμα βοήθησε και η όμορφη εικονογράφηση. Πετυχημένες ξυλογραφίες του Π.Σκιαδόπουλου — έργα του ήσαν και οι προμετωπίδες της «Χ» — και άλλων καλλιτεχνών κοσμούσαν συχνά τα φυλλάδια.
46. «Χρυσαλλίς», Τομ.Α' , φυλ.1, σελ.3.
47. «Χ», ο.π. σελ.1.
48. «Χ», ο.π. σελ.3.
49. Κατηγορίες θεμάτων αναφέρει ο πίνακας περιεχομένων τα: Φιλολογία—Καλλιτεχνία—Αρχαιολογία—Ιστορ.Μελέτες—Φυσική και Αστρονομία—Τοπογραφίες—Βιογραφίες—Ποίηση—Βιβλιογραφίες (δηλ.βιβλιοπαρουσιάσεις και κριτικές). Περιηγήσεις—Διηγήματα—Μυθιστορήματα—Διάφορα (ειδήσεις, στατιστικές, εφευρέσεις, παράξενα κ.τ.λ.)—Ήθη και έθιμα—Μουσική—Επιφυλλίδα κ.α.
50. Σταχυολογούμε ενδεικτικά: I.F.Cooper: «Ο τελευταίος των Μοϊκανών», Al.Dumas: «Οι οπαδοί του Ιησού», «Χορός Μετημφιεσμένων», «Η Δεσποσύνη δε Μαλεπέρ», P.Feval: «Ο Μυστηριώδης θάλαμος», Goethe: «Φώτος» (δηλ. Φάουστ), A.de Musset: «Αι δύο ερωμέναι», E.Sue: «Το διαβολοχώριον». Σε πολλά μεταφρασμένα διηγήματα δεν αναγράφεται ο δημιουργός.
51. Συχνές συνεργασίες δίνουν οι: Άγγ. Βλάχος, Αλ. Βυζάντιος, Ιω. Καρασούτσας, Γ.Μαυρογιάννης, Κλ.Παπάζογλου, Αχιλ.Παράσχος, Λ.Τανταλίδης, αλλά δεν λείπουν και ποιήματα των Νεοκλ. Καζάζη, Θ.Ορφανίδη, Α.Ρ.Ραγκαβή, Αλ.Σούτσου καθώς και του «παιδευμένου βιβλιοφύλακος της Συνελεύσεως» Γ.Τερτσέτη. Δημοσιεύονται επίσης αρκετά δημοτικά τραγούδια, που συγκεντρώνουν διάφοροι ερευνητές (π.χ.ο Κ.Σάθας).
52. Τα περιοδικά αυτά αποτέλεσαν τότε τους «συνδέσμους» με την πλούσια πνευματική κληρονομιά των Επτανήσων. Βλ.Κ.Θ.Δημαρά: ο.π. και Φ.Κ.Μπουμπουλίδου: «Επτανησιακή Λογοτεχνία», Εκδ.Γρηγόρη, Αθήνα 1970.

53. Αναφέρουμε μερικές: Ειρην. Ασώπιου: «Περί συγχρόνων της Γερμανίας ποιητών· Ε. Έϊνος (Heine)». Τομ.Α', σελ. 3-7, 33-37, 65-68, 97-101, 129-138.

Αλ. Σούτσου: «Περί των συγχρόνων της Ελλάδος ποιητών και συγγραφέων» «X», Τομ.Α', σελ.161—167, 193—202, 225—227, 257—262.

Επ. Σταματιάδη: «Ιστορική μελέτη της υπό των Λατίνων αλώσεως της Κων/λεως». Τομ.Α', σελ.586—591, 609—615.

Ι.Τυπάλδου: «Η κατά τας Ιονίους Νήσους Φεουδοκρατία». Τομ.Β', σ.499—502, 513—518, 548—553, 588—593.

Κ.Χοπφίου (Hopf) «Ιστορική πραγματεία περί των εκ Γενούης Ιουστινιανών». Τομ.Β', σελ.577—583, 609—614, 641—649, 673—678, 705—710, 737—741, και Τομ.Γ' σελ.1—5.

Χ.Καρμίτσι: «Μακεδονικά», Στ.Κουμανούδη: «Ανέκδοτες Ελληνικ. Επιγραφές», Π.Λάμπρου: «Περί της αρχής και προόδου της τυπογραφίας εν Ελλάδι μέχρι του έτους 1821», Εμ.Ροΐδη: «Περί του Σ.Ζυστ» κ.α.

54. Αζίζει να μνημονευθούν μερικές όπως του Επ. Σταματιάδη («Σέργιος Διοκλητιανός») και μάλιστα εκείνες που έγραψε ο γνωστός μελετητής Κων. Σάθας («Λεονάρδος Φιλαράς ο Αθηναίος», «Φραγκίσκος Μοροζίνης ο Πελοποννησιακός», «Οδυσσεύς Ανδρούτσου», «Γεώργιος ο Σχολάριος», «Ο Αρματωλός Κωνσταντάρας»). Ο Σάθας κάνει αισθητή την παρουσία του στο περιοδικό με ιστορικές μελέτες, πραγματείες και βιβλιοκριτικές.

55. λ.χ.Ε.Ασώπιου: «Αναμνήσεις Ιταλίας», Μ.Μπονών: «Οποία τις είναι η Αμερική» κ.α.

56. Γ.Μ.Βαλέτα: «Η μετεπαναστατική φιλολογία (1833—1897)» στην Μ.Ε.Ε., Τομ.Ι', Ελλάς.

57. Δημ.Μάργαρη: ο.π., σελ.82.

58. Την επιμέλειά της έκανε η Ασπασία Καραλίβανου, η οποία μετέφραζε κίβλους και έγραφε και αρκετές βιογραφίες.

59.Αρκετοί συνεργάτες της «X» ήσαν νέοι φοιτητές και διανοούμενοι: Άγγ. Βλάχος (γεν.1838), Αλ.Βυζάντιος (γεν.1841), Νεοκλ. Καζάζης(1849), Αχ.Παράσχος (1838), Εμ.Ροΐδης(1835), Κ.Σάθας(1842). Βλ. και Ι.Μ.Παναγιωτόπουλου: «Νεοελληνική Λογοτεχνία» στην Μ.Ε.Ε., Τομ.Ι' Ελλάς.

60. Αποστ.Σαχίνη: ο.π.

61. Επώνυμους πράκτορες των συνδρομών είχε στην Αθήνα, Σύρο, Πάτρα, Χαλκίδα, Ναύπλιο, Καλαμάτα, Κέρκυρα, Ζάκυνθο (τον Ανδρέα Φαραό), Κεφαλονιά (τον Γερασ. Χ. Χωραφά), Μάντζεστερ, Λίβερπουλ, Λονδίνο, Κων/πολη, Σύμρνη, Μυτιλήνη, Κύπρο και Αλεξάνδρεια.

62. Οι εκδότες της δεν παραλείπουν να τονίζουν και το σπουδαίο ρόλο του περιοδικού στη διατήρηση και εμπέδωση της «Πατρίου Ελληνικής Γλώσσης» στους ομογενείς της διασποράς.

63. «Χρυσάλλις», Τομ.Δ', φυλλάδ.83, σελ.240.

64. «X», ο.π.φυλλάδ. 95/15.12.1866, σελ.612.

65. «X», ο.π. φυλλάδ. 96/30.12.1866, σελ.649.

Τα παράθυρα.Η εξέλιξη ενός εικονογραφημένου μοτίβου

Η καβαφική έρευνα ως τώρα συσχέτισε το ποίημα με το γαλλικό συμβολισμό και επισήμανε συγχρόνως τις αποκλίσεις απ' αυτόν¹.

Όμως απ' όσο είμαι σε θέση να γνωρίζω, κανείς από τους καβαφολόγους δεν έχει αναφερθεί στο εικαστικό μοτίβο του παραθύρου, το οποίο έχει μια πλούσια και άκρως ενδιαφέρουσα παρουσία στη ρομαντική περίοδο. Ως εικονογραφικό μοτίβο είναι τυπικό δείγμα της κοσμοθεωρητικής και εικαστικής αντίληψης του ρομαντισμού².

Η αρχική λειτουργία του εικαστικού αυτού μέσου ήταν να αναπαριστά την καθημερινή ζωή στο εσωτερικό του σπιτιού· αλλά παράλληλα συνεμφανίζονται και άλλες λειτουργίες όπως η εξεικόνιση του μοναχικού αναγνώστη ή καλλιτέχνη, δοσμένες με ένα αίσθημα ρομαντικό.

Συνήθως παριστάνεται ο άνθρωπος στο εσωτερικό του σπιτιού απορροφημένος σε σκέψεις κοντά στο παράθυρο.

Το παράθυρο δεν είναι ένα δευτερεύον εξάρτημα στον πίνακα. Στο έργο του Caspar David Friedrich «Η γυναίκα στο παράθυρο», το παράθυρο γίνεται η εστία (focus) της σκηνής, ίσως είναι σημαντικότερο και από τη γυναίκα που κοιτάει έξω³. Δε λείπουν τα ζωγραφικά έργα όπου το παράθυρο είναι κλειστό, οπότε αναλαμβάνει τη λειτουργία ορίου, διαχωριστικού πλαισίου, ανάμεσα στον άνθρωπο και τον εξωτερικό κόσμο. Η ποικιλία αυτή είναι κάτι που προτιμάει και η ρομαντική λογοτεχνία⁴.

Έτσι το μοτίβο του παραθύρου δε δείχνει μόνο τη σχέση του ανθρώπου με τη φύση, αλλά και τον άνθρωπο μέσα στο σπίτι σε μια αντιρωϊκή, μελαγχολική και ειδυλλιακή διάθεση· αποτέλεσμα τούτου είναι να μεταποτιστεί το ενδιαφέρον απ' έξω προς τα μέσα.

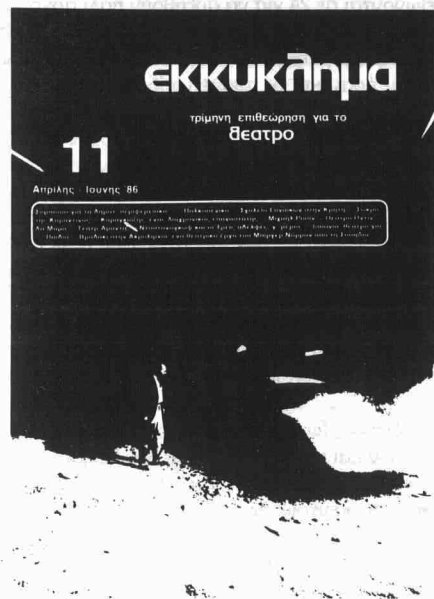
Στον Καβάφη το εικονογραφικό αυτό θέμα διατηρεί στοιχεία από τις λειτουργίες του της ρομαντικής περιόδου. «Όταν ανοίξει ένα παράθυρο θάναι παρηγορία». Τούτο φαίνεται πιο καθαρά σ' αποκηρυγμένο ποίημα του Καβάφη που έχει ως τίτλο «Πλησίον παραθύρου ανοικτού». Θεωρώ όμως χρήσιμο για να φωτιστεί η διαμόρφωση του εικονογραφικού αυτού μοτίβου να το μελετήσουμε σε τρεις φάσεις: α' φάση: «Πλησίον παραθύρου ανοικτού», β' φάση: Τα παράθυρα και γ' φάση: Φιλολογικός έλεγχος των παραθύρων.

Στην αρχική του φάση το μοτίβο τούτο παρουσιάζει ομοιότητες με ζωγραφικά έργα. Ο ήρωας κάθεται «πλησίον παραθύρου ανοικτού»· διαμέσου ανοικτού παραθύρου έρχεται σε επαφή μ' ένα «κόσμο άγνωστον» που παρέχει όμως ελπίδες «ευρείας», έστω και «ασορίστους».

Ο εξωτερικός κόσμος δεν του είναι οικείος, αλλά ούτε και εχθρικός, ενώ το εσωτερικό του σπιτιού τον υποδέχεται· δεν επιζητεί την απόδραση. «Εφ' ώρας ολοκλήρους, εν τελεία ηδονική κάθημαι ησυχία».

Δεν εμφανίζεται ακόμη η κατάσταση της βαρυθυμίας, της μελαγχολίας, της ανίας και της πλήξης αλλ' ούτε και του εγκλωβισμού και του εγκλεισμού ως δηλωτικές υπαρξιακής κρίσης, ομοιόμορφης ζωής και ομοιόμορφων πράξεων. Ο «φωτισμός» ο τόνος και η αύρα του ποιήματος είναι ρομαντικά. Εξαιρείται πιο πολύ η διάσταση του έξω.

Στη δεύτερη φάση η εικονοποιία μεταβάλλεται σημαντικά. Το σκηνικό πλαίσιο γίνεται πιο σύνθετο, αλλά προσδιορίζεται ακριβέστερα με τη βοήθεια της «σκηνικής μεθόδου» (Henry James) που χρησιμοποιεί το σκηνικό πλαίσιο και ως σκηνογραφικό διάκοσμο «σκοτεινές κάμαρες» και δραματικά· σε μια αντιπαράθεση παράλληλη του διάκοσμου τούτου («μέσα»

αντί

**Τό ζήτημα
δέν είναι μόνο
νά διαβάσετε «ΑΝΤΙ»
άλλά νά μπορείτε
ν' ανατρέχετε
σ' αυτό σταθερά.**

- Τό καλύτερο δώρο γιά
σας καί τούς φίλους σας:
- Ένας πανόδετος τόμος
τού περιοδικού «ΑΝΤΙ».

και «έξω», φως και σκοτάδι) και του μονόλογου του «δρώντος» προσώπου που σκοπεύει την έξοδο. Καταστάσεις που κυφορούνται και είναι υπό εκκόλαψη στην πρώτη φάση εκδηλώνονται εδώ με δραματική συσσωρευτική αύξηση και πύκνωση.

Στη συνέχεια παραθέτω τα σχόλια του ίδιου του ποιητή που αποτελούν το «φιλολογικό έλεγχο» του ποιήματος των «παραθύρων»:

«Τα παράθυρα

Αι δυσκολία της ζωής. Τα καμ(ένα) συμβεβηκότα κι αι συνήθειαι σχηματίζουν ένα σκότος ηθικόν (ταϊς σκοτειναίς κάμαραις) το οποίον προ(σ)παθ(ούμε) να φωτίσουμε αναζητούντες αίτια κι αρχάς («τα παράθυρα»). Κι αποτυγχάνωμεν διότι τα αίτια μένουν κρυμμένα ένεκα της παρελεύσεως πολλού χρόνου και της μεσολαβήσεως π(ο)λλών περ(ι)στ(άσεων), αι δε αρχαί εφαρμοζόμεναι εις τα παρόντα πράγματα, εις τα παρελθόντα, κ' εις τας υ(πο)σχέ(σεις) τας οπ(οίας) τα παρόντα δημιουργούν δια το μέλλον φαίνονται πότε αντιφατικά και πότε ακατάλληλοι. Κάποτε δε δύναται τις να υποθέσει ότι είν(αι) κα(λύ)τερο ότι η έρευνα κυρίως η περί τα αίτια μένει ανεπιτυχής διότι επιτυγχάνουσα ήθελεν ίσως δείξει πλείστα σφάλματα και πλ(είστη), αναγκαστικήν, αλλ' ανυπόφορον, εν τω μεγάλω φωτί, ασχημίαν και απρέπειαν».

Το τρίτο στάδιο του «φιλολογικού ελέγχου» αποκαλύπτει τους μηχανισμούς της καλλιτεχνικής δημιουργίας που οδηγούν στη μορφολογική επένδυση, διατύπωση και οικοδομή (άρθρωση) του υλικού (ρεάλια) της ιδέας, σκοπού και της έμπνευσης.

1. Τίμου Μαλάνου, ο Καβάφης, εκδ. Δίφρος, Αθήνα 1957, σελ. 296-298, Γιώργου Σεφέρη, Δοκίμες. Αθήνα 1962, σελ. 312. Πρβλ. και Βασίλη Παπαγεωργίου, Σχόλιο στον Σαργείαννη, στο: «Χάρτη» 5/6, σελ. 716-717.

2. Lorenz Eitner, «The open window and the storm-tossed boat. An essay in the iconography of romanticism» στο: The art Bulletin, XXXVIII, 1955, σελ. 281 - 290, R. Fritz, Blick aus dem Fenster, kataloge einer Ausstellung des Dortmunder Museums im Schlob Cappenber, 1956, J. A. Schmoll - Eisenwerth «Der Blick durchs offene Fenster» στο: Der frühe Realismus in Deutschland 1800 - Bis 1850, Nürnberg 1967, σελ. 133, του ίδιου: Fensterbilder. Motivketten in der europäischen Malerei. Beiträge Zur Motivekunde des 19. Jahrhunderts. München 1970 και J. Bialo stocki, Stil und Ikonographie. Studien Zur Kunstwissenschaft. Köln 1981 σ. 235 - 236.

3. Caspar David Friedrich 1774 - 1840. Hamburger Kunsthalle und Prestel Verlag München 1974, σελ. 250 εικ. 161.

4. J. F. Eigendorff, Sämtliche poetische Werke, 3η έκδ. Leipzig 1833, σελ. 61. Για τη σχέση της ζωγραφικής με την ποίηση βλ. V. Christoffel, Maleré und Poesie, Zurich 1948.

ΝΕΕΣ ΤΟΜΕΣ

στη σκέψη στα γράμματα στις τέχνες

ΜΑΝΟΛΗΣ ΒΛΑΧΟΣ

Η ζωγραφική του Νίκου Γιαλούρη

Πληθωρικό και πολύμορφο, το έργο του Ν. Γιαλούρη είναι επίσης ομοιογενές και αυθεντικό, εφόσον αποτελεί αντίκρουσμα του πάθους, και ακριβέστερη είναι εκείνη η θεώρηση της τέχνης του που διαβλέπει στην εκτεταμένη πολυτροπία την εικαστική μεταστοιχείωση του αισθήματος. Σχεδιαστής, χαράκτης και ζωγράφος, ο Γιαλούρης υιοθετεί από την αρχή της σταδιοδρομίας του μια διττή γλώσσα: αυτήν που προσλαμβάνει και αναπλάθει τους τρόπους του λαϊκού δημιουργού και εκείνη που υπακούει στην ατομική επιλογή. Είναι επόμενο, κατά τον συμβατικό διαχωρισμό, το έργο του να κατανέμεται στις κατηγορίες του λαϊκού και του έντεχνου, αλλά η γραφή του - ένα από τα προσωπικότερα όσο και εντυπωσιακά ιδιώματα της ελληνικής ζωγραφικής - αποκαθιστά την ενότητα. Η έντονη, επιθετική γραμμή που σχηματίζει το βαρύ περίγραμμα και τα εσωτερικά χαράγματα των μορφών είναι η ουσιαδής ένδειξη της τεχνικής του.

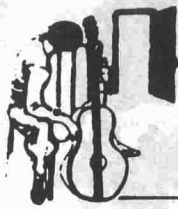
Σχεδόν αυτοδίδακτος, ο ζωγράφος έχει θητεύσει σε δυο σπουδαία εργαστήρια: τη βυζαντινή και τη λαϊκή τέχνη. Το μέγιστο μάθημα έλαβε στη Χίο, τη γενέτειρά του, από τα ψηφιδωτά της Νέας Μονής, ενώ οι φιγούρες του Καραγκιόζη, τα ξυλόγλυπτα και τα κεντήματα τον εξοικείωσαν με τις μεγάλες επιφάνειες, τη βαθιά αύλακα των οριοθετήσεων, το λαμπρό χρωματισμό και τη χυμώδη εκφραστικότητα. Εντούτοις, το γεγονός ότι είναι αυτοδίδακτος και ότι αναφέρεται σε λαϊκά πρότυπα καθόλου δεν σημαίνει ότι ο ίδιος είναι λαϊκός καλλιτέχνης. Τα θαυμάσια παλαιά καράβια, τα εραλδικά πουλιά με το φανταχτερό πτέρωμα, τα πολυδαίδαλα φυτικά κοσμήματα που παραθέτει στους πίνακές του δεν είναι έργα πρωτότυπα, ούτε οφείλονται σε μία ενστικτώδη αισθητική. Εμπνέονται και καθορίζονται από συγκεκριμένο πρότυπο, εύκολα αναγνωρίσιμο, το οποίο και αναπαραγάγουν με τις ενδεχόμενες αποκλίσεις ή συμπληρώσεις.

Οι διάφορες επεμβάσεις ή αναπλάσεις που επιχειρεί ο Γιαλούρης είναι, ασφαλώς, θαυμάσιο επίτευγμα, αλλά δε συνιστούν μέτρο της τέχνης του. Αυτό θα αναζητηθεί στη θεματογραφία που υλοποιεί ελεύθερα το προσωπικό όραμα και έχει ως αφετηρία τη συναισθηματική δόνηση. Ενωρίς, η τοπιογραφία της Χίου, των Ψαρρών και των Οινουσιών και η πλοιογραφία, ιδίως του μικρού σκάφους, σχηματί-

ζουν τον κορμό του εικαστικού έργου, με ευδιάκριτη την έφεση όχι προς την περιγραφή και την αφήγηση, αλλά προς τη διείσδυση που αποκαλύπτει την ψυχογραφία των πραγμάτων. Εάν από τα κτίσματα του Πυργιού, τους βράχους των Μετεώρων, τα ερείπια των Αρμολίων και τους κήπους του Κάμπου αναδύεται η ήρεμη αυστηρότητα, το πένθιμο ελεγείο ή η λυρική έξαρση, σε μια δεύτερη ανάγνωση συλλαμβάνεται η αίσθηση του χρόνου, η πάλη του χώρου με τη φθορά, η εσωτερική ευση της ζωής. Με την πάροδο του χρόνου η διεύρυνση της θεματογραφίας αποδεικνύει το ζωγράφο άγρυπνο μάρτυρα των περιπετειών της χώρας και ιδιαίτερας σημαντική την εικαστική του κατάθεση.

Η στιβαρή όσο και ευαίσθητη αυτή τέχνη αντιμετωπίζει τον άνθρωπο υπό το παράδοξο πρίσμα της επιφύλαξης και της συμπάθειας. Ως εικονογραφημένο θέμα τον προσεγγίζει σχετικώς αργά, αποφεύγει να τον εντάξει στο τοπίο και τον αποδέχεται, σχεδόν πάντοτε, μέσα στο διαχωριστικό πλέγμα του μύθου και της ιστορίας. Εντούτοις, έμμεση η παρουσία του ανθρώπου υπάρχει διάχυτη και έντονη σε δύο τουλάχιστον θεματικούς κύκλους: τα αλώνια και τους σκελετούς των караβιών, σύμβολα ερημίας και θανάτου. Εκεί, οι οπές που ανοίγονται επάνω στις πέτρες και τα σάπια ξύλα είναι μάτια και αυτιά ανθρώπινα, δέκτες και πομποί εναγώνιων επικλήσεων. Στην ελληνική ζωγραφική, σπανίως η τραγικότητα του ανθρώπου και του τοπίου συνέπεσαν τόσο εύστοχα.

δισκοπαρουσίαση

επιμέλεια: ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΓΓΕΛΑΤΟΣ

ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΚΡΑΟΥΝΑΚΗΣ «Λυσιστράτη»

Από το θέατρο στη δισκογραφική λοιπόν παραγωγή η παράσταση του Α. Βουτινά και του Λ. Λαζόπουλου της κωμωδίας του Αριστοφάνη. Η Λ. Νικολακοπούλου συνεργάστηκε στους στίχους των τραγουδιών και των χορικών και το έργο με αλλαγμένη όψη - όπως άλλωστε λίγο ή πολύ γίνεται με τις ανασκευές στις μέρες μας - παρουσιάζεται ηχητικά σαν προσωπική έκφραση των συντελεστών του.

Αν σας αρέσει ο Λαζόπουλος ή οι γνωστές πια παραγωγές του ντουέτου Κραουνάκη - Νικολακοπούλου, τότε θα σας αρέσει και ο δίσκος. Αν όμως προτιμάτε τον Αριστοφάνη, επιμείνατε στην ανάγνωση του πρωτότυπου κειμένου.

ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΣΠΑΝΟΥΔΑΚΗΣ - ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗ «Κοντραμπάντο»

Ο Σ. Σπανουδάκης, στο οικείο κλίμα των συνθετητών του με τους οποίους αποδίδει όλα τα όργανα, έγραψε αυτή τη φορά τραγούδια λιτά με προσωπικό ύφος. Οι στίχοι του ερμηνεύονται άψογα από την ιδιόχρωμη φωνή της Ε. Αρβανιτάκη αφήνοντας τελικά τις εντυπώσεις μιας δουλειάς που ηχεί και κυλά ευχάριστα.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΤΟΥΡΚΟΓΙΩΡΓΗΣ «Τα μάτια 14»

Κλασική περίπτωση ανανήψαντος ρόκερ και μάλιστα κατέχοντος, το πάλαι ποτέ, σημαντικό βάρος στο χώρο. Δε γνωρίζουμε αν πρόθεσή του σήμερα είναι να παρουσιαστεί σαν τέτοιος. Το υλικό πάντως του δίσκου του πλησιάζει περισσότερο την ελαφρά φόρμα ποπ αποχρώσεων που τελευταία ακούγεται συχνότερα. Αν τελικά αυτή είναι η πρόθεσή του, ο δίσκος του είναι επιτυχημένος. Κάπου όμως δυο - τρία τραγούδια του μας γυρνούν στο παρελθόν και μας μπερδεύουν.

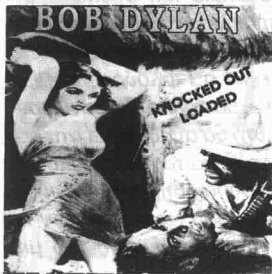
ΜΙΑ ΓΡΑΝΙΤΑ ΑΠΟ ΧΙΩΤΗ

Μανώλης Χιώτης με ηλεκτρικά και ηλεκτρονικά όργανα. Τραγουδισμένος από τους Μπονάτσο - Ζιώγαλα - Ζουγανέλη - Γιοκαρίνη - Λογαρίδη - Κούτρα - Μανίκα - Κυριαζή - Άγριες Χήνες. Θα μπορούσαμε κάλλιστα να ακούσουμε Μπαχ με μακεδονικό ασκό ή Σκοτ Τζόπλιν με ιρλανδέζικη πίπιτσα. Φαντασία νάχουμε και υπομονή. Σίγουρα ο Μανώλης Χιώτης κάπως θ' αντιδράσει καθισμένος σε μια δροσερή γωνιά του Παραδείσου - όπως τον θέλει ο παραγωγός του δίσκου. Μάλλον όμως δε θα χαμογελάσει. Ίσως χρησιμοποιήσει κάπως τα χέρια του.

BOB DYLAN «Knocked out loaded»

Είκοσι τέσσερα χρόνια και ο Μπομπ Ντύλαν εξακολουθεί να γράφει τραγούδια. Τι άλλο παρά εντύχημα θα χαρακτηρίζαμε την εξακολουθητική αυτή τάση, αφού οι εκφάνσεις της εμπεικλείουν κάθε φορά στοιχεία ενδιαφέροντος. Ο δίσκος είναι βασισμένος περισσότερο στο ροκ εντ ρολ, με έντονο μπιτ και στιχουργική θεματική στα προσφιλή του θέματα.

Αν ξεχάσουμε τις εναντίον του επιθέσεις και αμφισβητήσεις σαν μουσικό και σαν άτομο σε σχέση με το παρελθόν του, και αν δεχθούμε την αλλαγή σαν αποφασιστικό παράγοντα της ζωής, τότε το «Knocked out loaded» δεν μπορεί παρά να μας γοητεύσει.

περίπλους

STING «Bring on the night»

Εμπεριστατωμένη και εμπλουτισμένη απόδοση των τραγουδιών του Στινγκ από μια δυναμική ομάδα μουσικών της Τζαζ. Μπράνφορντ Μαρσάλις - σαξόφωνο, Κένι Κέρκλαντ - κήμπορντς, Ντάρουλ Τζόουνς - μπάσο και Ομάρ Χακίμ - τύμπανα. Έχουν το ελεύθερο καταξιωμένοι μουσικοί άλλου χώρου να εκφράσουν στη δική τους γλώσσα μια κεντρική μουσική ιδέα, μεταλλάσσοντας τα στοιχεία της, αναλύοντάς τα και περνώντας τα τέλος διυθιμένα στο ροκ κοινό του Στινγκ.

CARL PERKINS / JERRY LEE LEWIS / ROY ORBISON / JOHNNY CASH «Class of 55»

Τέσσερις θρυλικές μορφές της αμερικανικής μουσικής ηχογραφούν για πρώτη φορά μαζί στο μέρος όπου τριάντα χρόνια πριν άρχιζαν την καριέρα τους, στη Μέμφιδα του Τενεσί.

Είναι αρχικά συγκινητικό, μα γρήγορα γίνεται ενδιαφέρον. Ο ήχος των συμμαθητών της τάξης του '55 είναι ακόμα ικανός να συγκινήσει την ψυχή και το σώμα μας.

ANNA DOMINO

Απλή και ευαίσθητη μουσικά και αισθητικά η πρώτη αυτή συνολική δουλειά της Άννα Ντόμινο. Προοδευτική ποπ με στοιχεία Τζαζ και άψογη ενορχήστρωση που συμπνέει αναδεικνύοντας την ευγενικά διακριτική φωνητική της χροιά. Πιστεύουμε πως αποτελεί μια ενδιαφέρουσα περίπτωση στη σύγχρονη σκηνή των πειραματισμών στο μουσικό εργαστήριο της βελγικής σχολής.

THE CURE «Standing on a beach». The singles

Ομολογούμε πως οι Κιούρ μας συγκινούν ιδιαίτερα, αφού στον ήχο τους η εκφραστική απλότητα τείνει στη μεγαλουργία. Δεν υπερβάλλουμε. Οι Κιούρ είναι από τις λιγοστές περιπτώσεις αυθεντικών δημιουργών, στη σύγχρονη σκηνή του ροκ, μιας φόρμας πρωτότυπης και ιδιαίτερα εκφραστικής. Ο δίσκος τους αυτός είναι συλλογή τραγουδιών τα οποία είχαν κυκλοφορήσει σε μικρούς δίσκους από το 1979 μέχρι το 1985.

ANDREAS VOLLENWEIDER «Down to the moon».

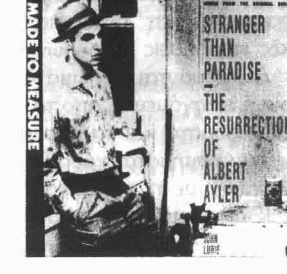
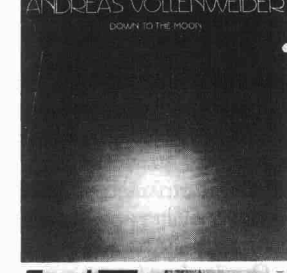
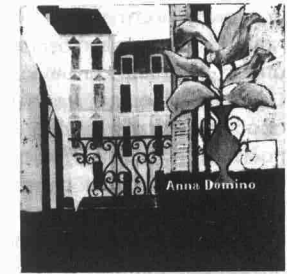
Οπωσδήποτε ασυνήθιστο άκουσμα η άρπα στις μέρες μας. Ο Αντρέας Βόλνενβάντερ δημιουργεί με τον ήχο της ερεθίσματα όχι κοινότυπα που ηχούν αισθησιακά και ονειρώδη.

Ερεθίσματα που αρχικά παγιδεύουν τις αισθήσεις με τη δύναμη της πρώτης γνωριμίας, μα που μετά τη δημιουργία των πρώτων εντυπώσεων αδυνατίζουν κάπως ελλείψει επαρκούς ουσίας.

JOHN LURIE «Stranger than Paradise / The resurrection of Albert Ayler»

Η μουσική του Τζων Λιούρι για την ταινία Stranger than Paradise του Τζιμ Τζάρμους αιωρείται στο απόλυτο κενό, γαλήνια, μελαγχολική ενατένιση της φθοράς, δημιουργώντας μέσα από την ακινησία και το θάνατο. Απόλυτα δεμένη με τις εικόνες της ταινίας, δεν παύει ωστόσο να λειτουργεί αυτοδύναμη.

Στη δεύτερη πλευρά του δίσκου, μια σουίτα σε 4 μέρη ηχογραφημένη για χορογραφία. Εδώ μια μικρή ορχήστρα διαδέχεται το κουαρτέτο της πρώτης πλευράς, ολοκληρώνοντας την αισθητική απόλαυση και την πίστη στο ταλέντο του θαυμάσιου συνθέτη μιας μουσικής διάφανης και ιδιαίτερα εκλεπτυσμένης.

● **Μαρίνα Βρέλλη - Ζάχου:**

Η ενδυμασία στη Ζάκυνθο μετά την Ένωση (1864 - 1910), Διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα 1985, σ. 311 και 23 εικόνες.

Η ενδυματολογία είναι αυτόνομη επιστήμη, που ερευνά τα ενδύματα και το ντύσιμο από σκοπιά ιστορική, οικονομική, ψυχολογική, κοινωνιολογική, γεωγραφική και κατασκευαστική.

Με την κοινωνικοϊστορική μέθοδο, που βλέπει το πολιτιστικό έργο γεννημένο σ' ορισμένο τόπο και χρόνο, μελετά και περιγράφει τη Ζακυνθινή ενδυμασία (αστική και λαϊκή, γυναικεία και αντρική, καθημερινή, γιορτινή και του γάμου). Στο Α' μέρος κάνει μια διαχρονική θεώρηση των ενδυμάτων από άποψη ερωτική, κοινωνική και αισθητική.

Στο Β' μέρος περιγράφει τη Ζακυνθινή φορεσιά, αφού πρώτα την εντάξει σ' ορισμένες ιστορικές, πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες.

Το Β' μέρος χωρίζεται σε δυο μεγάλα κεφάλαια. Το α' κεφάλαιο αφιερώνεται στην περιγραφή της Ζακυνθινής ενδυμασίας πριν από την Ένωση. Ως πηγές χρησιμοποιεί: 1. Τις υδατογραφίες με Ζακυνθινές ενδυμασίες του Καλυβικά. 2. Σχέδια του Αναστασίου Sargint. 3. Πίνακες Ζακυνθινών καλλιτεχνών. 4. Εικόνες με λιτανείες. 5. Περιγραφές, πίνακες και σχέδια περιηγητών. 6. Ζακυνθινή γραμματεία.

Για τη μετά την Ένωση ενδυμασία οι ακόλουθες:

1. Συλλογές ενδυμάτων (Δημόσιες και ιδιωτικές).
2. Χειρόγραφα φοιτητών των λαογραφικών Σπουδαστηρίων των Πανεπιστημίων Αθηνών και Ιωαννίνων.
3. Τη Ζακυνθινή πεζογραφία του Γρηγορίου Ξενοπούλου.
4. Εφημερίδες και περιοδικά.
5. Περιηγητικά κείμενα.
6. Στατιστικές μελέτες που αφορούν την οικονομική, βιοτεχνική, βιομηχανική, εμπορική και ναυτική ζωή της Ζακύνθου.
7. Προικοσύμφωνα.
8. Προφορικές συνεντεύξεις.
9. Έργα τέχνης και 10. Φωτογραφικό υλικό.

Η ονοματολογία των ενδυμάτων δίνεται στο Ζακυνθινό ιδίωμα και πολλές φορές επιχειρείται η ετυμολογία τους.

Οι περιγραφές των ενδυμάτων είναι λεπτομερείς, σαφείς και κατ' αυτές διαπιστώνονται πολλές δυτικές επιδράσεις διαφόρων ρυθμών.

Αναφέρονται ο χρωματισμός και τα υλικά (εγχώρια ή εισαγόμενα), από τα οποία κατασκευάζονταν τα ενδύματα και τα υποδήματα.

Τα κοσμήματα (χρυσασικά κυρίως) στόλιζαν τις γυναίκες με την ιδιαίτερη κόμμωσή τους.

Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί στον αναγνώστη το πλήθος των παραπομπών, με τις οποίες κατοχυρώ-

νει τις απόψεις της. Η βιβλιογραφία είναι πλούσια και το γενικό ευρετήριο πολυσέλιδο.

Η εργασία αυτή εκτός από την ειδική επιστημονική της αξία, μπορεί να βοηθήσει τους ενδυματολόγους, θεατρικών ζακυνθινών έργων.

Η Ζάκυνθος οφείλει ιδιαίτερη ευγνωμοσύνη στη συγγραφέα, όχι μόνο γιατί με ευσυνειδησία, μόχθο και γνώση κάλυψε ένα μεγάλο επιστημονικό κενό, αλλά και γιατί με την εργασία της αυτή διάσωσε ό,τι από ενδυματολογική άποψη θα στέγαζε το λαογραφικό μουσείο.

Σπύρος Καββαδίας

● **Κ.Δ. Κονταξής: Η ανταλλαγή δώρων στην παραδοσιακή κοινωνία του Πόντου, Διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα 1986, σ. 256.**

Ο συγγραφέας στην εισαγωγή εξετάζει την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική κατάσταση των Ελλήνων του Πόντου κατά την περίοδο από τα τέλη του 19ου αιώνα ως το 1922.

Στο κεφάλαιο *κοινωνική συγκρότηση* αναφέρεται η ανταλλαγή δώρων κατά το χτίσιμο του σπιτιού, τη μετανάστευση (την αναχώρηση, το γυρισμό), την αλληλοβοήθεια στην παραγωγή ('Οργωμα, σπορά, σκάλισμα, θερισμός, μεταφορά προϊόντων, παραγωγή ψωμιού, ελεημοσύνη), *κατά τον κύκλο ζωής*, πριν από τη γέννηση, μετά τη γέννηση, τη βάφτιση, το γάμο (δώρα σε προξενιτή κατά τον αρραβώνα), δώρα του άντρα στη μνηστή τις γιορτές, πρόσκληση σε γάμο, πρόσκληση του κουμπάρου, στόλισμα της νύφης, ξύρισμα του γαμπρού, χάρισμα του γαμπρού στους καλεσμένους, το πάρσιμο της νύφης από το σπίτι της με πληρωμή από τον κουμπάρο, δώρα της νύφης κατά τη διασκέδαση και μετά το γάμο, και κατά το θάνατο (φαγητά στους συγγενείς του νεκρού δυο μέρες), και *κατά τη θρησκευτική ζωή* (τις χρονιάρες μέρες έδιναν δώρα).

Ακολουθούν συγκεντρωτικοί πίνακες.

1. Κοινωνική συγκρότηση.
2. Ο κύκλος της ζωής και 3. Θρησκευτική ζωή. Οι πίνακες με τα υποσύνολά τους περιέχουν: α' τον τόπο, β' εκδήλωση στην οποία προσφέρεται το δώρο, γ' ονομασία του δώρου, δ' είδος δώρου, ε' ποιοι δίνουν το δώρο, και στ' ποιοι δέχονται το δώρο.

Ακολουθούν οι παρατηρήσεις κατά πίνακα. Έπονται οι συμπερασματικές παρατηρήσεις. Η βιβλιογραφία των πηγών και των βοηθημάτων είναι ευάριθμη και το ευρετήριο τόπων εξαντλητικό. Ο συγγραφέας τελειώνει τη μεθοδική, αποκαλυπτική, ερευνητική και εξαντλητική εργασία του με τρεις χάρτες.

Σπύρος Καββαδίας

● **Γιώργος Κυθραιώτης:**

Πνευμονοκονίαση, Λευκωσία, 1984, σσ. 32

23 ποιήματα συγκροτούν την πρώτη ποιητική συλλογή του Γιώργου Κυθραιώτη ο οποίος έχει και παλαιότερα δημοσιεύσει ποιήματά του σε περιοδικά της Κύπρου, με τον τίτλο - σχόλιο για τον «εντελή» ποιητικό λόγο των ημερών μας:

Πνευμονοκονίαση (Πνευμονο - κονίαση: κονίαση=το ασβέστωμα, κονιάω=ασβεστώνω και μεταφορικά: «κονιάω το πρόσωπο» στο Φιλόστρατο=χρωματίζω, διαφοροποιώ, αλλοιώνω).

Ο ήλιγγος της ταχύτητας των τροχιών που εκτελούν οι άνθρωποι και τα πράγματα και καταλήγουν συνήθως σε μία ανησυχαστική πτώση «Στέρνοις κητώις ακούω την ηχώ/και στους φωταγωγούς καταρακουλά ο τρόμος/...» (*Ερωτικό '83*) - οι ποικίλλοι οξύτατοι ήχοι στα όρια της ανθρώπινης αντοχής, τα σχεδόν εφιαλτικά στιγμιότυπα που εγκυλούν όλες τις αισθήσεις και ιδιαίτερα την όραση σε διαρκή εγρήγορση διαγράφουν τα όρια της εικονοποιίας των συμβόλων - ιδεών του ποιητή.

Εικόνες Αποκαλυπτικού χαρακτήρα που παρατάσσονται στοχεύοντας την «εξυγίανση της όρασης» (*Συλλογισμοί ενός Φαέθοντα*), την «εκκυροκρότηση του βλέμματος» (*Παλιό τραγούδι για την καινούρια κατάθλιψη*), διασχίζουν αυτό που συνηθίσαμε βασανιστικά και με κάποια αυταρέσκεια να αποκαλούμε Νόημα στην ποίηση προσφέροντάς του νέες διαστάσεις: «Η πολυκατοικία ξερνάει το δωμάτιο στα ύψη/μέσα σε σκόνες και τούβλα/Μαύρα άλογα το σέρνουν αφήνοντας/κραυγές από γυαλί/στην ατέλειωτη πτώση». (*Αυτοσαπαγονισμός στα πέριξ*).

Η επίμοχθη προσήλωση στο μήνυμα καθεαυτό του ποιητικού λόγου (σειρές από συνηχίες, αναζήτηση της λέξης - γνώση και πόθος τα όρια της - από τον ποιητή, συμμετρική και λειτουργική τοποθέτηση λέξεων και συντακτικών φράσεων σε επάλληλους

● **Γιώργος Φ. Σταθόπουλος: «Σε ήχο πλάγιο», Αιέν 1986.**

Όταν τα «διαβάσματα» προκαλούν την επιθυμία της δοκιμής, σίγουρα έχουν ασκήσει επίδραση. Έτσι θα πρέπει να θεωρηθεί σημαντικό γεγονός στην πορεία του αναγνώστη τους η απόφαση για γραπτή αποτύπωση των μετειασμάτων τους, έστω και σε ήχο πλάγιο.

Στην περίπτωση του Γ. Φ. Σ. υπάρχει πέρα από την αποτύπωση και ανάπλαση, που ασφαλώς είναι μορφή δημιουργίας και που καλώς εχόντων οδηγεί σε βήμα προσεχές, που είναι πλέον η δημιουργία η εντελώς προσωπική.

Η πρώτη «εισβολή» - εξήντα ποιήματα γαρ - του Γ. Φ. Σ. στην ελληνική γραμματολογία είναι ολομέτωπη και εξαιρετικά ενδιαφέρουσα. Δίνει την εντύ-

στίχους: «Ο ταραχώδης πόλεμος συνεχίζεται στα ωκεάνια μάτια της/ο γυάλινος κόσμος αχνοφέγγει αποκλειστικώς/δι' εμέ/... (*Παλιό τραγούδι*)» ή επίμονες επαναλήψεις κλπ) σημασιοδοτεί την ποιητική «εξιστόρηση» μιας διόλου αισιόδοξης αναζήτησης της «αλήθειας» για τους ανθρώπους, τον έρωτα, τη μόνωση, τις αδιάλειπτες περιπλανήσεις στις σύγχρονες άζενες και εχθρικές πόλεις που συνοψίζονται στη Λευκωσία, τον κίνδυνο της μέλλουσας καταστροφής, την «τεχνολογία» του μέλλοντος και τη λυτρωτική - ενδεχομένως - επαφή με τα «απλά» πράγματα που η σύμβαση, τα γεμάτα υπερβολές ρήματα και αρχέτυπα έχουν φθείρει και ακυρώσει το παν - και βέβαια και η ποίηση - είναι επινοημένο, η κατασκευή δεσπόζει και έχει τον κύριο λόγο: «Επινόησαν τεράστιες πολυκατοικίες αρχετύπων/... Επενδύοντας στον εξηλεκτρισμό της ποίησης/...» (*Καινοθήρας*).

Κάθε ποίημα «διηγείται» μια «ιστορία» - κατάθεση που εγγράφεται αδιάστακτα στις σύγχρονες συνθήκες, στη σύγχρονη τραυματική και πλήρη αδιεξόδων πραγματικότητα όχι μόνο της Λευκωσίας, αλλά και όλης της Κύπρου και ίσως όχι μόνον αυτής. Η αναζήτηση σ' αυτά τα πλαίσια και η κορύφωσή της που εξακτινώνεται στον τελευταίο στίχο ή λέξη του κάθε ποιήματος: «Καταπλέει η νύκτα με σκαρμούς που τρίζουν.» (*Προς περιηγητές*) - προκαλεί τον αναγνώστη σε μία διαρκώς ανανεούμενη και γι' αυτό επικίνδυνη όσο και γοητευτική περιπέτεια: αυτή του ποιητικού λόγου, της τελικής κάθαρσης - αν μπορούμε ακόμα να αναφερόμαστε σ' αυτήν: «Η μικρή μου αγάπη είναι ένα φαινόμενο ταχύτητας Σηκώνοντας το δάκτυλο ανατινάζει τη θέσιση των εικόνων/αποκαλύπτοντας μαγνητικές συνοικίες υπαίθριων στίχων/Εκβάλλει απ' την υπερβολή, με στίλβοντα υποδήματα./...» (*Αυτοσαπαγονισμός στα πέριξ*).

Δημήτρης Αγγελάτος

πωση ορχήστρας όπου πάμπολλοι λογοτεχνικοί ήχοι της παίζουν ο καθένας το δικό του σόλο, μα - ω του θαύματος - το αποτέλεσμα είναι μια συμφωνία! *Σημάδι για σφεντόνα - οι αγέρηδες. / Άρπαξαν την απολοχεριά του κυανού/ και βιάζονται να λεηλατήσουν τις ανεμώνες.*

ή
Στα πέλαμα των γιασεμιών μελαγχολεί ο ψίθυρος/ του φλοίσβου / σε κάθε καινοτομία έρχεται κι η παραλλαγή μας.

Ο τελευταίος αυτός στίχος ας είναι και η ρότα της από δω και πέρα πορείας του Γ. Φ. Σ.

Μάριος Στράνης

● Γιώργος Σεφέρης: Η ποίηση στον κινηματογράφο.

Παρουσίαση: Δημήτρης Δασκαλόπουλος, εκδ. Διάπτων, Αθήνα 1986, σ. 28

Το κείμενο αυτό του Γ.Σ., που γράφτηκε το 1952 με αφορμή κινηματογραφική μεταφορά του γνωστού θεατρικού έργου του Τ.Σ. Έλιοτ «Φονικό στην εκκλησία» από το σκηνοθέτη Τζόρτζ Χέλεριγκ, πρωτοπαρουσιάστηκε στο περιοδικό Διαβάζω, τεύχος 142/23 - 4 - 1986.

Προοριζόταν να εκφωνηθεί σε εκπομπή του Β.Β.Σ. που επιμελείτο ο ποιητής, πράγμα όμως που για άγνωστους λόγους δεν έγινε ποτέ.

Ο Γ.Σ. στο σύντομο αυτό κείμενο δεν επιχειρεί μια προσέγγιση της σχέσης κινηματογράφου και ποίησης, βαθύτερα απ' όσο θα του επέτρεπε το δημοσιογραφικό πλαίσιο μιας ραδιοφωνικής εκπομπής. Εν τούτοις τα προβλήματα της διέσδυσης «... του πνευματικότερου λόγου που ξέρουμε, ... του ποιητικού λόγου» στη μαγική «κινούμενη εικόνα» παρουσιάζονται άκρως ενδιαφέροντα, καθώς αποκαλύπτουν κάποιες όχι ιδιαίτερα γνωστές πλευρές της σκέψης του ποιητή.

Ο Γ.Σ. ομολογεί ότι τον τρώμαξε η νοσηρή πολυτέλεια του Χόλυγουντ, όπως την είδε στο γνωστό QUO VADIS, και αλλού δε διστάζει να βεβαιώσει ότι ο κινηματογράφος συνήμα σημαίνει «παντοδυναμία της εικόνας ως το αποκοίμισμα της συνείδησης του θεατή».

Αλλά ο κινηματογράφος γεννήθηκε σαν μια τέχνη πολλαπλών επιπέδων και ανεξερεύνητων δυνατοτήτων, που αφού ενηλικιώθηκε ως βιομηχανία, εδέησε μετά να επιστρέψει στο παιδικό της λίκνο και να ξαναγίνει τέχνη. Ο Χορός στην ταινία του Χέλεριγκ δίνει την ευκαιρία στον Γ.Σ. να διαπιστώσει ευκρινώς τις αρετές της έμπυχης εικόνας. Η δυνατότητα που μας δίνεται «... να συλλαβίζουμε... τις φυσιογνωμίες και τις κινήσεις των σωμάτων...» είναι ο μαγικός μοχλός, που αν τον χειριστούμε καλά, μπορεί να επαναγάγει τον «πνευματικότερο λόγο», τον ποιητικό, στην πρώτη πηγή του: στην εικόνα, που είναι πολύ εναργής και απειθής στο κοινά παραδεκτό μέτρο για να συνεχίσει να παραμένει φυσική, και από την άλλη μεριά, πολύ παρούσα στους πολύπλοκους μίτους των συναισθημάτων μας για να μας επιτραπεί να την ονομάσουμε ψευδή, δηλ. ανύπαρκτη και να την απορρίψουμε. Στην εικόνα με δυο λόγια, που αυτή η ίδια μας εξαναγκάζει να την κάνουμε ποίηση, υποδεικνύοντας τους δρόμους, τις γλώσσες και τις μουσικές, και καθορίζοντας τους κρυμμένους ή φανερούς στόχους.

Ο Γ.Σ. θέλει το πρόβλημα της μέσου του κινηματογράφου μετάδοσης του ποιητικού λόγου «να το πάρουμε στα σοβαρά» και μ' αυτό διευκρινίζει πως θέλει να πει «όχι βιομηχανικά». Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του οφείλεται στη δυνατότητα για μεταφορά στην οθόνη της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας. Και στο σημείο αυτό ο ποιητής σημειώνει την άποψη του Τ.Σ. Έλιοτ ότι: «Μια ταινία όπου το οπτικό στοιχείο πρέπει να υποστηρίζει το λόγο, χωρίς να αποστρέφει την προσοχή από

αυτόν, χωρίς να υποτάζει το λόγο στις εικόνες και χωρίς να επιβάλει στο θεατή διπλή προσπάθεια της προσοχής του» θα πρέπει να «δημιουργεί νέα προβλήματα» στον Χέλεριγκ και σε κάθε σκηνοθέτη.

Νέα προβλήματα που φαντάζουν εξαιρετικά δύσκολα και στον ίδιο το Γ.Σ. και που η λύση τους ίσως θα σήμαινε «την αυτοσυνείδηση του ίδιου του κινηματογράφου: το κυνήγι μιας χίμαιρας».

Χρέος μας όμως είναι - κατά τον Έλιοτ πάντα - «να φέρουμε την ποίηση στον κόσμο όπου ζει το ακροατήριο και όπου ξαναγυρίζει όταν αφήσει το θέατρο, όχι να μεταφέρουμε το ακροατήριο σε κάποιο κόσμο της φαντασίας».

Παράξενα λόγια, γράφει τελειώνοντας ο Σεφέρης, και μάλιστα ειπωμένα από έναν ποιητή «σημαδεμένο με το θανάσιμο αμάρτημα του ερμητισμού». Λόγια όμως που σηματοδοτούν τη λειτουργία της ποίησης, του κινηματογράφου, της ποίησης στον κινηματογράφο, μα και κάθε τέχνης: το ανύψωμα - όπως θα έλεγε ο Πλάτων - των ανθρώπων ως την ίδια την ιδέα Άνθρωπος.

Σπύρος Καρυδάκης

● Ηλία Κεφάλαι: «Τα φύλλα του νερού», εκδ. «ΘΕΩΡΙΑ», Αθήνα 1986, σελ. 48

Η ποίηση του Ηλία Κεφάλαι είναι πρώτιστα μια κατάθεση σεμνότητας. Η ποιητική στάση, όπως δηλώνεται μέσα από το σύνολο του έργου του, χαρακτηρίζεται από την παραπομπή, μέσω ενός συγκεκριμένου ύφους, στο ήθος του ανθρώπου και τελικά στην καταξίωσή του, άρα και στην επιβεβαίωση της ποιητικής στάσεως.

Κι αυτό, για να μη θεωρηθεί παράδοξο, με την έννοια ότι η ποίηση φροντίζει και για την αναπαραγωγή της και για τη λειτουργία της. Ή, για να ειπωθεί διαφορετικά, ενστάσεις περί του συγκροτημένου ποιητικού λόγου των δυο τελευταίων τουλάχιστον ποιητικών συλλογών του Ηλία Κεφάλαι, είναι μάλλον άκυρες.

Στην πρόσφατη ποιητική συλλογή «Τα Φύλλα του Νερού», ο διάχυτος πεσσιμιστικός τόνος των ποιημάτων φαίνεται να εστιάζεται στην άποψη του ποιητή ότι όλα τα αναπάντητα ερωτήματα θα παραμείνουν εσαεί αναπάντητα, ότι πάντα θα «επιβάλλεται η άποψη της νύχτας». Η «αμειλικτή και ζοφερή».

Ο Η. Κεφάλαι καταθέτει την πρότασή του ως μια συνάρτηση της γεωγραφίας του καιρού και του τόπου. Αιχμές της η ερημία και ο πόνος των πραγμάτων, ο θάνατος και η εγκατάλειψη. Και τέλος της, ποιητικά αρθρωμένος λόγος, η υπόδειξη της συμφιλίωσης με αυτό τον κόσμο της πίκρας και της εγκατάλειψης:

«Μέσα στη νύχτα μου / δεν κελαηδούνε τα πουλιά / ... / Γι' αυτό σηκώνω το σακκίδιο / με τις αποσκευές της θλίψης / Γκρεμισμένα οικόσημα / σταματημένα

ρολόγια / φωτογραφίες και παλιά τετράδια / παίρνω από σκονισμένα ράφια / Μέσα στη νύχτα / η φουσαρμούνικα της δυστυχίας / τραγουδά την εγκατάλειψη / Φορτωμένος πορεύομαι / και η στίβλη ενός μικρού αστεριού / προσπαθεί να με ανελκύσει».

(Η Φουσαρμούνικα της Δυστυχίας)

Όσο κι αν φαντάζει περίεργο, η ποιητική συλλογή του Η. Κ. αποτελούμενη από 37 «πικρά» ποιήματα, συγκροτεί τελικά μια ποιητική οιοειδή αισιόδοξη. Κι αυτό, χάριν της συμφιλίωσης που προτείνει. Συμφιλίωση που συντελείται, βεβαίως, μέσα από την ανάδυση του κρυφού και του άδηλου, μέσα από τη γνώση και την επίγνωση σε τελευταία ανάλυση. Η επιχειρούμενη υπό του ποιητή πρόταση, φαινομενικά «αντιφατική» με τα επί μέρους σημεία της (ο απαισιόδοξος τόνος των ποιημάτων), αποκλείει την ακύρωση χάριν της αληθινής διαθέσεως - αρκετά ορατή - που γέννησε τα ποιήματα.

Άλλες εκδόσεις

Δημήτρης Σουρβίνος: «Τεφροδόχος», εκδ. «Τυπογραφείο Κείμενα», Αθήνα 1985, σ. 60.

Εφτά ποιητικά «κομμάτια» συνθέτουν το νέο (και βραβευμένο ήδη από το Δήμο Αθηναίων) βιβλίο του γνωστού Κερκυραίου ποιητή Δημ. Σουρβίνου, όπου, με μια ώριμη και προχωρημένη γραφή και με χώρο - χρονικά στοιχεία, αναφορές, καταστάσεις και φαινόμενα, καταθέτει ποιητικά και με ρέοντα και συμβολικό λόγο τις σκέψεις του για τη φθορά, τον πόνο και τη ματαιότητα των ανθρώπινων «πραγμάτων»:

«... αισθαντικός ρακοσυλλέκτης είμαι / συντηρητής / μισοσβυσμένα ονόματα μ' ελκύουν / και τεθλιμμένοι συγγενής / σκυφτός ακολουθώ ρεμβαστικά / του Κάπα / του Άλφα / του Ωμέγα / τους άγνωστους κι ανεξιχνίαστους θανάτους...» (Μια κάποια τύχη).

Μαρία Σκουλαρίκου - Πανούτσου: «Περπατώντας στον δακτύλιο του Κρόνου ή Οι εξομολογήσεις ενός άνδρα από το City, Αθήνα 1986, σ.38 (χ.αρ.)

Δεύτερο βιβλίο της Μ.Σ. - Π. με 33 άπιπλα (εκτός από δύο) ποιήματα και με μια γραφή εξομολογητική που προβάλλει άμεσα ή έμμεσα σκέψεις, στιγμές και εικόνες του ατομικού και κοινωνικού χώρου της ποιήτριας:

«Γεννήθηκα μια μέρα που ο ουρανός γεμάτος άστρα / και ο κόσμος περίμενε έναν άνθρωπο. / Να μείνω στην μήτρα πióτερο δεν ήθελα / η ζεστασιά της δεν μου ήταν αρκετή, αγάπησα την ζεστασιά του κόσμου πιο πολύ και μένω πιστή σ' αυτόν. / ... Ρόγες ερωτικές δεν γεύτηκα. / Δεν πρόφτασα το γάλα στη θηλή και το νερό στη χωματένια βρύση.»

Σπύρος Λαζαρίδης: Γλυκιές σφαιρούλες απ' τ' όμορφό σου όπλο, εκδόσεις Διαγωνίου, Θεσ/κη 1986, σ. 26.

Είκοσι μικρά, κυρίως, ποιήματα συνθέτουν την πρώτη εμφάνιση στην ποίηση του Σπ. Λ. που επιλέγει σαν χώρο γραφής αυτόν της ερωτικής μνήμης και αφής, δοσμένης με αμεσότητα και αληθοφάνεια, χωρίς ιδιαίτερους «κραδασμούς» και με κάποιες ποιητικές πρωτοτυπίες, με μια γλώσσα που επιχειρεί να συγχρονιστεί με το ρυθμό της εποχής και το πρόσωπο του «νέου»:

«Στη μαύρη μοτοσυκλέτα, / εγώ να μετράω τα χιλιόμετρα της λεωφόρου / και συ να κοιτάς κατάματα τον άνεμο. / Και στις στροφές, / να γέρνουμε με δύναμη στο έδαφος, / ικέτες μιας έξαψης αστραπιαίας...» (Στη μαύρη μοτοσυκλέτα).

Ελευθερία Ζερμπίνου - Καρατζά: «Ορατή πλευρά», Πειραιάς 1985, σ. 30.

Πρώτο βιβλίο της Ε.Ζ. - Κ. με ποιήματα βραβευμένα από τη «Φιλολογική Στέγη Πειραιά». Απλό και λυρικό τόνο μεταγγίζουν την ευαισθησία και την ανάγκη για εξομολόγηση και άμεση συν - ομιλία με τους άλλους:

«Τα σημάδια που βάζω μου δείχνουνε / πως στους ίδιους σταθμούς τριγυρίζω. / Μια κάποια λύση πρέπει να βρεθεί, / λύση απελπισίας / ή μήπως πια θα πρέπει / σε άλλης ύπαρξης συρμό / να μπω λαθρεπιβάτης;»

Και ως προς αυτό θα μπορούσε να συνηγορήσει η ενότητα της ποιητικής θεματικής του Ηλία Κεφάλαι όπως σχηματίζεται μέσα από την καινούρια συλλογή αλλά και από τις δυο προηγούμενες.

Με τη διαφορά ότι αν στο προηγούμενο - συνολικά - έργο (Τα Μαστίγια 1980, Μεταλλαγή στο Απροσδόκητο 1982 και β' έκδοση 1984) πιστοποιείται ο σχηματισμός μιας αξιοπρόσεχτης ποιητικής παρουσίας, τώρα ο σαφώς συγκροτημένος λόγος την επικυρώνει ως ξεχωριστή ύπαρξη.

Μικρό δείγμα από την ποιητική του Η. Κ.:

Όλοι γνωρίζουν / ότι το σπίτι αυτό / θρηνεί τον πεθαμένο του.

Γιατί, νύχτες τώρα / στη μαραμμένη αυλή / στοιχειώσε η ξεχασμένη του / καρέκλα.

(Η Καρέκλα)

Τάσος Καπερνάρος

ΓΡΑΜΜΑΤΑ και Τέχνες

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ, ΚΡΙΤΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ

ΟΧΟΪΑΣΟΠΙΣ

ΠΡΟΟΔΟΣ

ΤΗΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΖΑΚΥΝΘΟΥ
ΟΡΓΑΝΟ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΖΑΚΥΝΘΙΩΝ

πόρφυρας

γιατί

μηνιαϊκή επιθεώρηση

περιοδική έκδοση γραμμάτων—τεχνών

Δεκαπενθήμερος ΠΟΛΙΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΠΑΡΑ ΠΕΝΤΕ ΔΙΣΚΟΙ

ελάτε ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 52 να γνωρίσετε το πιο κομικ βιβλιοπωλείο, δηλαδή ένα φιλικό μεγάλο βιβλιοπωλείο με πλήρη βιβλιοενημέρωση, τα πάντα (ή σχεδόν) από κομικ αλμπουμ και περιοδικά, επιστημονική φαντασία (πλήρης ελληνική συλλογή και εκλεκτική αγγλική), μεγάλο στοκ από αφίσες και καρτες και μια φοβερή ενδιαφερούσα συλλογή από δίσκους, ελληνικούς και εισαγωγής. Μαζί μ' όλα τα άλλα, προσφέρουμε δωρεάν φιλικότητα, συγνηθιμένες τιμές και ωραίες άσουλές.

— ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 52 • ΑΘΗΝΑ ☎ 3602549

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. Νέα σειρά από νουβέλλες επιστημονικής φαντασίας, κυκλοφορεί η Σύγχρονη Εποχή στα πλαίσια των προσπαθειών της να δώσει στο αναγνωστικό κοινό το προοδευτικό βιβλίο και στο δημοφιλές αυτό είδος λογοτεχνίας. Το βιβλίο περιέχει νουβέλλες νέων και γνωστών συγγραφέων. «Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ» του Β. Ποκρόβσκι, «Ο ΠΛΕΙΣΤΗΡΙΑΣΜΟΣ» του Ρ. Σαγκαμπαλιάν. «ΕΠΙΤΡΕΨΤΕ ΜΟΥ ΝΑ ΓΕΝΝΗΘΩ» της Μ. Ασάχοβα, «Η ΑΥΣΤΗΡΗ ΦΩΝΗ» των Λ. Λουκίνα, Ε Λούκιν, «ΑΝΤΙΓΡΑΦΑ» του Μ. Μπλόχιν.

«**ΑΝΗΣΥΧΑ ΣΥΝΝΕΦΑ**» του Αλεξάντρ Μπορτσαγκόφσκι είναι μια νουβέλα βασισμένη σε πραγματικά γεγονότα. Περιγράφει την ανθρώπινη μοίρα μέσα στη δίνη του πολέμου. Μια συγκλονιστική αθλητική διοργάνωση ανάμεσα στη γνώστη ποδοσφαιρική ομάδα «Ντιναμό Κιέβου» και τους «κόνδωρες» μια ποδοσφαιρική ομάδα της χιτλερικής πολεμικής αεροπορίας, στο Κιέβο, με το δίλημμα «ήττα ή εκτέλεση», στην εποχή της γερμανο - φασιστικής κατοχής.

«**ΚΑΥΤΗ ΣΤΑΧΤΗ**» του Βσέβολοντ Οβτσίνικοφ είναι ένα συναρπαστικό χρονικό του μυστικού ανταγωνισμού για την απόκτηση του ατομικού όπλου. Αμερικάνοι, Γερμανοί, Ιάπωνες πράκτορες σ' ένα αμείλικτο κυνηγητό, ενώ δεν έχει σθήσει ακόμη η φωτιά του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου.

«**Ο ΓΕΡΟΣ ΜΕ ΤΟ ΜΑΥΡΟ ΚΙΜΟΝΟ**» ο Λεονίντ Μλέτιν περιγράφει με τρόπο που κρατάει αμείωτο το ενδιαφέρον, μια περίπτωση «βιομηχανικής κατασκοπείας». ΗΠΑ και Ιαπωνία βρίσκονται αντιμέτωπες. Μ' όλους τους μηχανισμούς που διαθέτουν παλεύουν για την πρωτιά στην παραγωγή ηλεκτρονικών υπολογιστών της πέμπτης γενιάς. CIA, FBI, ανώτεροι κρατικοί υπάλληλοι παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στο αδιάκοπο κυνηγητό, χρησιμοποιώντας την εξαγορά, τις δολοφονίες και άλλους απάνθρωπους τρόπους.

«**ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ**» του Φ. Μ. Ροντρίγκες είναι μια νουβέλα γραμμένη στο πνεύμα της κουβανικής επανάστασης. Περιγράφει μια επιχείρηση σαμποτάζ της ΣΙΑ στην Κούβα. Οι Αμερικάνοι πράκτορες με εξαγορασμένους ντόπιους συνεργάτες εκτελούν σχέδιο για να ανατινάξουν κεντρικό διυλιστήριο της Αβάνας.

Εκδόσεις ΣΕ Ζωοδόχου Πηγής 16,
106 81 Αθήνα. Τηλ. 3640 713, 3623 649

ΣΥΛΛΟΓΗ

**ΕΘΝΙΚΗ
ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΗ
ΤΡΑΠΕΖΑ**

*στεγαστικό
ταμιευτήριο*

πληροφορίες στο κεντρικό κατάστημα Σταδίου 29
και σε όλα τα καταστήματα της Εθνικής Τράπεζας.

ΑΦΟΙ ΚΟΡΦΙΑΤΗ

Μια μοναδική έκδοση

Στον τόμο αυτόν ανθολογούνται 108 χειρόγραφα, επιλεγμένα από ένα σύνολο 4.500 περίπου που ερευνήθηκαν. Με την παρουσίασή τους γίνεται δυνατή η αναδρομή στην εκκλησιαστική μουσική δραστηριότητα της περιόδου 1453-1820 και στους μεγάλους μουσικούς της εποχής.

Ο τόμος συνεκδίδεται με ένα δίσκο, στον οποίο ψάλλει ο πρωτοψάλτης Θρασύβουλος Στανίτσας, και ο οποίος προβάλλει, γενικότερα, μίαν αντίληψη για τον τρόπο εκτέλεσης του παραδοσιακού εκκλησιαστικού μέλους. Η έρευνα και ο εντοπισμός του υλικού, η επιλογή των αντιπροσωπευτικών δειγμάτων που παρουσιάζονται, η περιγραφή και ο σχολιασμός τους και η συγγραφή του συνθετικού εισαγωγικού κειμένου οφείλονται στον Μανόλη Χατζηγιακουμή.

- Κυκλοφορεί:**
- Ένας μνημειώδης τόμος (25 x 30) σελ. 505 + 132 έγχρ. πίνακες
 - Δίσκος μουσικής L.P. 33 στροφών
 - Φυλλάδιο συνοδευτικό του δίσκου

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ